

Csak úgy mesélgetek... és szomorú vagyok

Én egy egyszerű gömöri polgár vagyok. Palóc is, barkó is. Magyar is, tót is – de német, török, lengyel, zsidó, cigány, avar, hun, cseh, francia, spanyol, olasz is, „...félíg székel, félíg román, vagy tán egészen az...”.

Gömöri polgár. Nem kispolgár, nem nagypolgár, nem nyárspolgár, nem „állampolgár” és nem „polgári párt”-polgár. Talán „virtuális polgár” – bár én nagyon is valóságosnak vélem és érzem magam – a virtuális Gömörország polgára. Özorényi és pelsőci.

És diósgyőr-vasgyári, mert ott születtem hatvanegy éve. Apai, Józsi nagyapám a családjával 1912-13 körül költözött Özorényből (ma: Gömörhorka) a diósgyőr-vasgyári kolóniára, a 10. utcába. Forgácsoló előmunkás a Gépgyárban, keménykalapos úr. „Havi kétszáz pengő fix-szel...”

Akkor még egy ország voltunk. Amikor születtem, már nem.

Anyai nagyszüleim Pelsőcön éltek, anyai nagyapám, Pista, a Fűtőház főnöke volt, a futballcsapatot is egyengette. '48 tavaszán, épphogy idősebb másod-unokatestvérem útlevelével otthonról hazavittek, hogy a pelsőci, özorényi rokonság is lásson. Olyan nagy „cucilista testvérbarátság” tört ki a béketáborban, hogy egészen '53 nyaráig ott ragadtam, a nagyszüleimnél. Akkor a gyerekösszeszedésektől való félelem miatt, meg már igencsak hiányoztam a szüleimnek, testvéreimnek is, egy lénártfalvai kedves néni segítségével otthonról hazaszöktettek. Ugye, voltak élményeim kis hazánkban?! De ez egy másik történet.

Én egy egyszerű gömöri polgár vagyok. A Sajó völgye, a Rima völgye az otthonom, véges-végig, Északtól Délig, Keletől Nyugatig. A Kárpát-medence jó része a hazám. És lakok az Atlanti óceántól az Urálig, az Északi-Jeges-tengertől a Földközi-tengerig, mert európai polgár is vagyok.

*„Boldogok a lelki szegények:
mert övék a mennyeknek országa.
Boldogok, a kik sírnak:
mert ők megvigasztaltatnak.
Boldogok a szelídek:
mert ők örökségül bírják a földet.
Boldogok, a kik éheznek és szomjúhozák az igazságot:
mert ők megelégtetnek.
Boldogok az irgalmasok:
mert ők irgalmasságot nyernek.
Boldogok, a kiknek szívök tiszta:
mert ők az Istent meglátják.
Boldogok a békességre igyekezők:
mert ők az Isten fiainak mondatnak.
Boldogok, a kik háborúságot
szenvednek az igazságért:
mert övék a mennyeknek országa.“*

Hegy beszéd. Kik a boldogok?
(Máté evangélioma 5.3-10. Károli Gáspár fordítása.)

Gömör megye. Gömör és Kis-Hont vármegye.

GÖMÖR.

Gömörország – Gemersko – Gömörland.

Az elmúlt ezer évben ezt a vidéket pontosan a sokszínűsége tette gazdaggá. Ez a sokszínűség nemcsak a tájat, nemcsak a föld mélyének kincseit jelenti, hanem az itt élő emberek sokféleségét, nyelvi, nemzeti, kulturális, szakrális és szakmai változatosságát is.

Ez a gazdag „élhetőség“ emelkedettséget, nyugalmat, jókedvet, békét jelenthetett. Régen.

Hol volt, hol nem volt, talán nem is volt?

Gyerekkoromban, „Pölsúcön“ még szerették egymást az emberek. Sőt, Gömör-szerte. Ezt nem a régvolt szépelemleke mondatja velem, ez így volt. Összejártak, beszélgettek, segítettek egymásnak. Tisztelték a másét és a másét. Nem loptak, nem csaltak, nem hazudtak. No persze akkor is akadtak csirkefogók, de nem ennyien.

Aztán valami furcsa történhetett. ...elfordult tőlünk a Jóisten – vagy mi Ótőle... – és előntötte az irigység a Kárpát medencét. Ránk sokan irigykedtek az elmúlt ezerévben. Most már mi vagyunk irigyek – magunkra!

Egy barátom fejtegette a múltkoriban, hogy a Babel-tornya építésénél az Isten azért keverte meg az emberek nyelvét, hogy ne tudjanak egyetértésben az ég, a menny, az Isten felé (föle?) emelkedni.

Én azt gondolom, hogy Istennek más szándéka volt ezzel: azt akarta értésünkre adni, hogy az egyfélésegre törekvés, a csak egyféle irány, az egyféle akarat ellenkezik a világ valóságával, a teremtés csodájával. Nem véletlen, hogy a világ oly sokféle, és mégis gyönyörű és mégis nagyszerűen működik... amikor gyarló, önző törekvéseinkkel nem akarunk e működésbe beleszólni, a magunk „képére“, képtelen butaságunkra, átalakítani.

Újra igazzá kell tenni lelkünket. A „Hegy beszéd“ tanítását tudni, hinni és úgy élni. Nemcsak a „hívőknek“.

Persze mondhatják: mit prédikál ez? Van elég bajunk! Van. Mert csináljuk magunknak és hagyjuk, hogy értelmetlenek is csinálják nekünk. Nem tudom, hogy a márciusi forradalom évfordulóján mi történt, mert mikor e sorokat írtam, még ... „mi fog történni?“ ... volt.

Azt remélem, hogy egyszer csak a mesebeli táltos varázslata megérint minket és újra észrevesszük, hogy milyen gyönyörű a világ sokfélesége, és ezzel együtt a sokféleségek egymás melletti harmonikus léte.

(Csak az kap, aki adni is tud, csak azt szeretik, aki szeretni is tud.)

Ha mi nem is, de gyerekeink, unokáink megértik... és remélem, megérik!

És akkor Gömörhon újra gazdag lesz...

2007. március 8.

Egy gömöri polgár, Diósgyőrből:

Koncz Károly György

Szilágyi László

A visszaálmodott falu

Mottó:

„A térkép a történelem szemüvege“

Az egyik nagyon sokszor használt latin szállóige így hangzik: „*Habent sua fata libelli*“ (= A könyveknek is megvan a maguk sorsa). Ez a szállóige majdnem szó szerint vonatkozhatna erre az 1915 nyarán **Litkey Menyhért** (1866–1952), tornaújfalusi tanító által kézzel rajzolt és vízfestéssel kifestett térképre is. Litkey Menyhért tanító úr 1896-tól 1927-ig működött falunkban, Tornaújfaluban (v. Abaúj-Torna vm.).

Mint minden falusi tanító a múlt század elején, pedagógusi és gyakorlati nevelési munkájával nagyban befolyásolta a falu fejlődését. Több mint három évtizedes aktív munkája arra irányult, hogy ne csak az iskola padjaiban ülő gyerekeket oktassa. Foglalkozott iskolai munkáján kívül az ifjúsággal, a gazdálkodó földművesekkel – ő maga is gazdálkodott –, a kertészkedőkkel, a falu kultúrájával és még sok minden mással. A tornaújfalusi katolikus egyházi krónikában olvashatjuk, hogy milyen szegény volt az iskola a múlt század elején, ahol: „...a tanító sokáig megrajzolta térképeket használt“. Ez a munka, már t.i. a két térkép megrajzolása, az egész nyári vakációját igénybe vette. A tanító úr ugyanis 1915 nyarán mértékben megrajzolta a falu térképét és az akkori földhivatal által kiadott, a községházán lévő kataszteri térkép szerint a falu határának térképét is. Ezen egyes dűlők különböző színű vízfestéssel vannak kifestve. Mindkét térkép az osztályban volt kifüggesztve. Egyosztályos iskola volt. A szüleinktől hallottuk, hogy a falu térképét – legalább hozzávetőlegesen – a magasabb osztályokba járó diákoknak le kellett tudni rajzolniuk rajta az utakat, a folyókat, a hidakat, a templomokat, az iskolát stb.

Később az iskola mind több támogatást kapott, így térképeket is, és a kézzel rajzolt térképek lekerültek a falról. Valahová eltevődtek, később csak az akkori diákok emlékezetében élt, még ugyan néha beszéltek róluk, de lassan elfelejtették. A második világháború alatt, az öt hétig tartó front változásai során a r. kat. iskolát is több találat érte és nagyon megrongálódott. Könyvtára, tanítási segédesszékei és egyéb gyűjteményei részben megsemmisültek, tönkrementek. Jóval a front átvonulása után, csak 1946 februárjában ülhettünk újra az iskolapadba a *Tornaújfalusi Református Egyház* tulajdonában lévő épületben, a valamikori helyi ref. egyházi iskolában. Lehet, hogy szüleink az osztályban lévő törmelékek közül – az iskola teteje is beomlott – valamit mégis csak átmentettek a szomszédban lévő református iskola épületébe, így néhány könyvet, osztálynaplót, iratokat stb.

Itt talált ezekre a térképekre **ifj. Papp Sándor** 2001 márciusában, a Tornaújfalusi Református Egyház iratai között. Meg is látszik rajtuk a sok hányódás. Por lepte be őket, esővíz, hólé csorgott rájuk, a legyek is táboroztak

rajtuk, és részben össze is törtek. Ezekről a térképekről írok a következőkben.

Jelen esetben csak az 1915-ben rajzolt falutérképet ismertetem. A falu határának térképével majd külön fogok foglalkozni. Bővebb magyarázatot csak akkor írok le, ha a régi falu képének teljesebb megértéséhez lesz szükséges – különös tekintettel a fiatalabb nemzedékre. Azoknak főleg, akik szeretik ezt a falut és figyelemmel kísérik fejlődését, alakulását.

A falu térképének általános leírása

A térkép anyaga papír. Kétféle papírlap van összeragasztva. Az alulso rész barna, keményebb papír – összegöngyölhető. Erre van ragasztva a világosabb, vékony papír, amelyre a térkép van rajzolva. A két papír összeragasztása sem tökéletes, így a vékonyabb fehérpapír felhólyagosodott, az évek során felszakadozott és betöredezett. A bal alsó sarkából hiányzik is egy darabka. Teljes restaurálását most nem vállalták, talán majd erre is sor kerül. Hogy teljesen szét ne töredezzon, egy kassai könyvkötészetben vászonnal aláragasztották és kemény borító is készült a további tárolására. Nincs összegöngyölve.

Visszaálmodni egy falu régi képét, különösen, ha erre a térképre nézünk, már csak nekünk, a korábban születetteknek adatik meg. És talán nekünk sem teljesen úgy, ahogy az valóban volt, 1915-ben. Mi nem csak az utcákat, a házak elrendezését, a patakok kanyarulatát látjuk, hanem az utcán – nálunk az „úton“ – ballagó, szénával vagy trágyával megrakott ökrösszekeret, a házak előtti kiskereteket és a Bódvában fürdő gyerekeket is. Azalatt a 60–70 év alatt, amire még némelyikünk visszaemlékezik, vagy az „öregektől“ hallott, falunk annyit változott, hogy a mai falu képéhez hasonlítani csak nagyjából lehet. Az utak, hidak, templomok, temetők ugyanazon a helyen vannak, a folyók még ugyanabban a mederben folynak, inkább már csak csörgedeznek a falun belül. De sok minden már elmúlt. Nincs már meg a malom és a zúgó alatti fürdőhelyünk, nincs meg a régi iskolánk, nincs meg a „faluvégi kocsmá“, nincsen akácfával és hársfával szegélyezett utca, és a temetőben sem lehet már a gyerekeknek bújócskát játszani, mint a mi gyerekkorunkban. Nincs már egy szalmával fedett ház sem, kicsi ablakokkal, sem vaspaletás ablakok a tehetősebb gazdák házában. Nincsenek már „nagytestű, vastag falú kémények“ hatalmas gó-lyafészkekkel, vagy a minden udvarban fellelhető, főleg az istálló eresze alatt sűrűn egymás mellé, sőt egymásra épített fecskefészkek. Nekünk ez volt a szép – és még sok minden –, ami már nincs, már csak a múlté.

Megmaradt viszont egy pedagógus rajza, ami visszavisz minket 1915-be, a 90 évvel ezelőtti falu elrendezését mutatja. Nem nagyméretű ez a térképecske, csupán 43x35,5 cm nagyságú, mégis mennyi mindent elmond, annyi év után. Mostani szemmel nézve vannak ugyan „hiányosságai“ is. Mi most többet akarnánk, de az akkori 6 osztályos falusi iskolában – ahová ez tulajdonképpen készült – megfelelő volt. Főleg arra volt nagyon jó, hogy

szemléltetően lehessen megmutatni a gyerekeknek, külön-külön, melyik az ő házuk, hol a templom, az iskola, a folyók hídjai és ezzel megtanítani őket a térkép olvasására. Ilyen „falutérkép“-et üzletben vásárolni nem lehet. Ebben van ennek az „árkus papír“-nak az értéke. Nem volt a környéken olyan iskola, ahol saját falujuk térképen tanulták volna a diákok a térképen való tájékozódást.

A falu lakossága tisztán csak földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott, ezért az egész település szerkezetileg ennek megfelelően volt kiépítve. A térképre rajzolt falu utcái, házai pontosan észak-dél irányába vannak tájolva. Felirata nyomtatott betűkkel: *Tornaújfalu község térképe 1915-ben*. Kézrel rajzolva, pennával. Az égtájak, írott betűkkel, a térkép keretén kívül vannak feltüntetve. A „Dél“ felirata már lekopott, nem látszik, a többi szépen olvasható. Egy régi iskoláskönyvünkben ez a versike volt a tájékozást illetően: „*Ha előttem Észak, / Hátam mögött Dél, / Balra a Nap nyugszik, / Jobbra a Nap kél.*“ A versike szerint aztán a nagytérképen is el tudtuk igazodni.

A belső keret behatárolja magát a falut, a kerteket, és a temetőket, valamint a falut övező dűlők egy részét. A falu területe zöld-, a dűlők (rétek, szántóföldek) sárga-, a folyók-erek pedig kék színre voltak festve. Az utak és ösvények fehéren vannak hagyva.

A falu ún. „szalagtelkes“ elrendezésű. Ez azt jelenti, hogy a falunk olyan település, amelynek egymás mellett fekvő keskeny, hosszú, szalag alakú belső telkei hosszanti oldalukkal érintkeznek. A szalagtelkes faluban a telkek utcai részén, a telkek határára épült az utcára néző lakóház. Némelyik ház előtt, főleg az *Alvégen*, keskeny kiskert, virágoskert volt. A házak előtt a talaj az úttesttől kicsit magasabbra volt kiképezve, itt-ott, gyéren nagyobb, lapos kövekkel kirakva. Ez volt az akkori „járda“. Ha sár volt, kőről-kőre lépkedtünk. Nálunk úgy mondták: „*A soron járunk*“. Amelyik ház előtt nem volt kiskert, a fal alja kb. 50-60 cm szélességben nagyobb lapos kövekkel volt kirakva, ezt hívták *tőtyvénynek*. Mindig kiemelkedett mintegy 15-20 cm-el a talajból – a mostani, betonból készült falalja elődje. Ha a soron sár volt, és nem voltak nagyobb lapos kövek, ezen is jártunk. Hogy a lapos kövek közé döngölt agyag ne porladjon, hígított tehéntrágyával rendszeresen beeresztették. A lakóházakkal volt egybeépítve – három kivételével – a kamara és az istálló. Egy tető alatt voltak. A csűrök, amelyek nincsenek berajzolva a térképen, általában kicsit messzebb voltak a lakóházaktól. Ezeket keresztbe építették a kertben, legtöbbször az egész telek szélességében. A lakóházak többsége a „tűzig“ (1903, 1904) szalmával, azaz *matringgal* volt fedve. A tűz után a *Felvégen* és az *Alvégen* már cseréppel, túlnyomó részben kinkindaival, vagy palával (így a róm. kat. parókia esetében) fedték a házakat. A *Kisvégen* és a *Páston* nem volt tűz. A csűrök tetejét is általában *matring* borította, csak a nagyobb gazdák fedték be utóbb cseréppel vagy palával.

Minden telek határát, az akkori kerítéseknek megfelelően, hol egyenes, hol tört, vékony vonal jelzi. A házak, templomok alakjuknak és hozzátevőlegesen nagyságuknak megfelelően fekete tussal vannak, erősen kihúzva. Az

épülő házaknak csak az alapja, azaz *fundamentuma* van vékony vonallal megrajzolva. Mivel a falu házai – kettő kivételével – kelet-nyugati irányban épültek, s a telkek határán az esővíznek a tetőről saját területre kellett csepegni, (kb. 60 cm-re a faltól), az udvar délre esett az épülettől és a bejárat mindenütt az udvarról nyílt. A két utcai ablak kivételével a házak ablakai szintén az udvarra, azaz délre néztek. A bejáraton oldalon a ház eresze szélesebb volt. Az épületek északi oldalán, a *vakoldalon* nem voltak ablakok. A térképen fel vannak tüntetve a közvetlen egymás mellé épített házak is, összesen hat helyen. Ezek között csupán 0,73–1 m távolság volt. (Megjegyzés: Ilyen építkezés már csupán két helyen fordul elő jelenleg a faluban.)

A térképen feltüntetett Bódva folyó a *Kisfűdemál* két ágra szakad. Az egyik ágát *Kis-Bódvának*, másik, nagyobbik ágát *Nagy-Bódvának* hívják – a térképen csak Bódva. Az elágazástól, már a falu területén, két Bódva létezik, amelyek aztán még a falu területén újból egyesülnek. Az idegenek számára a falun belül a Nagy-Bódva neve is csak Bódva. De a rajtuk épített hidak is hasonló névvel bírnak: *Kishíd* a Kis-Bódván, *Nagyhíd* a Nagy-Bódván. A folyón, patakon épített hidak teljesen fából voltak. A falun átvezető hidak – a Nagy-Bódván (14-es számú) és a Kis-Bódván (13-as számú) – szélessége az út szélességéhez igazodott, s falábakon, azaz cölöpökön álltak. Padlózatauk egymáshoz illesztett és erősített tölgyfagerendákból volt és vastag fakorlással voltak ellátva. A *Sas patakon* lévő fahídnak (15-ös számú) vékonyabb gerendákból volt a padlózata, amelyek lazábban voltak összeillesztve – a gerendák mozogtak, amikor szekér ment rajta keresztül – és nem volt korlátja. Mindhárom híd karbantartásáról a község gondoskodott. A Kis-Bódván zsiliphídja, a Kisfűder (12-es számú) szintén fából épült. A malomhoz tartozott. Arra szolgált, hogy hóolvadáskor, vagy nagy esőzések idején a malomra folyó vízfelesleget-, a malom zsilipjeinek javításakor, vagy a nagy vízkerék javításakor pedig a Bódva összes vizét a Kis-Bódvába eressze. Az elmondottakon kívül még két korlát nélküli fahíd tartozott a malomhoz, a Nagy-Bódván és a Sas patakon keresztül. (Nem szerepelnek a térképen.) Mindkettő a malomba vivő úton volt. Csak a „*malomiak*“ és az öröltetők használták.

A falu utcái, útjai, terei, folyói, és a falut körülvevő dűlők nevei tollal, tintával vannak írva a megfelelő helyekre. Ahová nem fért volna ki a megnevezése, és a tanító úr fontosnak vélte megnevezni, 1-től 15-ig megszámozták. Némelyik megnevezés nagyon ki van már kopva, és csupán néhány betűt lehet belőle elolvasni. Mi, idősebbek, azonban még ismertük ezeket a megnevezéseket, ha a faluban más nevet is használtak, és ezért még ki tudjuk „silabizálni“.

A berámázott térképen kívül a lap alulsó, tiszta részén a szükséges magyarázatok olvashatók. A baloldalon a „*Kisebített mérték*“. A felirat alatt vízszintes vonal található, egységekre van osztva. Egy-egység hossza valószínűleg 10 méter. 100 m-ig tízméterenként, a következő egység már 200 m-ig terjed. A jobboldalon a térképen szá-

mozott épületek, templomok, iskolák, hidak stb. számszerinti megnevezései találhatók: a következőképpen.

1. Kath. Templom
2. Parochia
3. Kántortanítói lakás
4. R. katolikus iskola
5. Ev. ref. iskola
6. Ev. ref. templom
7. Pásztorház
8. Kocsma
9. Nep. Sz. János kápolna
10. Horváti úti kápolna
11. Tűzi fecskendő
12. Zsilip
- 13-15. Hidak

(Az „Ev. ref. ...“ rövidítés jelentése: „Evangélium Szerint Reformált Magyarországi Keresztyén Egyház“. 1881-től 1907. VIII. 1-ig élt hivatalosan, amikor is hatályba lépett azon 1905-ös zsinati döntés, miszerint a fenti név „református“-ra rövidült.)

A falu területi felosztása

A falu, helybeli megnevezések szerint, területileg négy nagyobb egységre osztdott. Mint minden faluban, volt F e l v é g és A l v é g. Ezekon kívül: K i s v é g és P á s t. A Felvég a Fő utcán lévő két híd között terül el, épületekkel és kertekkel együtt. Az Alvég a falu legnagyobb része. Területileg a Nagyhídtól délre a falu másik, alsó végéig tart. A Kisvég a Felvég folytatása északra, a Kis-Bódván túl. A Pást nevű falurész a falu keleti területén fekszik, a faluból külön „bekötőút“ vitt ki a faluból. Ebből a négy részből állt a falu. Jelenleg szintén csak ezeket a megnevezéseket használják, bár az újabban épült utcáknak új nevei vannak.

Kisvég

Tornaújfalu a „világgal“ a Tornára vezető út kötötte össze, ami rácsatlakozott a Kassa–Miskolc, illetve a Kassa–Rozsnyó főútvonalakra. Torna egykor megyeszékhely volt. 1882-ben véglegesen egyesítették Torna megyét Abaúj megyével. A korábbi Torna megye két járásra, Alsó- és Felső járásra tagolódott. A Felső járásnak Torna lett a központja. Továbbra is itt működött a szolgabíróság és a járásbíróság. 1896-tól vasútállomása és postája volt. Az Alsó járás székhelye Szikszó volt. A Tornaújfaluba vezető út a Torna–Zsarnó útról ágazik le, a Bódva folyónak a jobb oldalán – ún. „vicinális“, azaz kövezett út volt. A község határában a falu volt azt köteles karbantartani, akkortájt főleg apró kövekkel a kátyúkat kitölteni. A falu – mint a környék minden faluja – nálunk is szakrális objektummal, egy kis kápolnával kezdődik, jobbra a bejövő úttól. Ez a kápolna **Nepomuki Szt. János** tiszteletére van állítva. Építője – építtetője – ismeretlen. A faluban *Nepomuki-kápolnának* hívják. Innét kezdődött és kezdődik ma is a falu. A Kisvég területe behatárolható a Tornai úttal és a

Nepomuki Szent János-kápolna • Köteles Erzsébet rajza

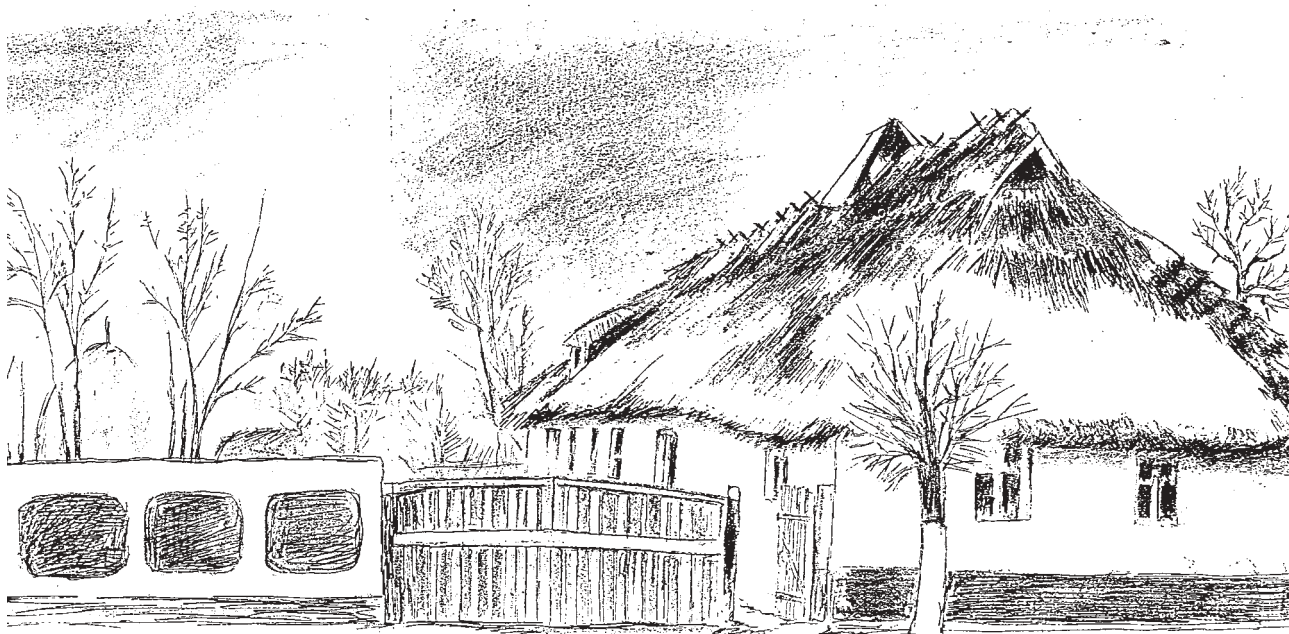
kertek alatt kanyargó Holt érel, valamint a Kis-Bódvával. Ebben az érben csak akkor folyt víz, ha a Bódva kiöntött a falu északi részén elterülő rétekre, részben ez az ér vezet be a vizet a Kis-Bódvába. Így a víz nem jutott el az épületekig, esetleg csak a kertekbe. A legforróbb nyarakon is állandóan volt benne víz, ha nem is folyt. Valahol saját forrása is táplálta.

Csak hét ház van az út jobb oldalán és ebből még három szalmás volt 1940-ban: **Kondás Anna**, **Bodnár István** és **Vass Bálint** háza. Itt megmaradtak még a régi szalmaházak, mert az 1903-as felvégesi „nagy tűz“ ide nem tudott áttérjedni, útját állta a Kis-Bódva. Az utolsó régi típusú szalmaház a Kondás Annáé volt. Szabadkémmennyel, eszterhajjal, kisablakokkal, régi típusú pitvarajtóval, eresz alatti léckapucskával és egyenesre simított *tögyvény*-nyel. A nagykaputól – kétszárnyas kapu – a szomszédház faláig kőkerítése volt.

Az öregek úgy emlegették, hogy a Kisvég „zsellérsor“ volt. Ez a telkek nagyságából is látható a térképen. A felvégi és az alvégi telkek sokkal nagyobbak. Hogy meglegyen a „zsellértelek“ meghatározott nagysága, az utca beépítetlen oldalán, a *Kenderföldeken* kaptak kiegészítésül a portájukhoz ún. *Káposztaföldet*, **Mária Terézia** rendelete szerint. Ezek is be vannak rajzolva. A térképen csak öt rész van berajzolva – nem tudjuk, miért.

Közvetlenül a Kishíd mellett egy kis épület van rajzolva – ez nem lakóház. **Bartók Bálint** kerékgyártó mester műhelye volt. Abban az időben egyedül ő készítette a faluban az új szekereket és végezte a javítást a régebbieken.

1913-ban hivatalból elrendelték, hogy a település útjait, tereit, külön-külön meg kell nevezni. Hivatalosan elnevezték, de a falu lakói nem használták, inkább megneveztek egy-egy épületet és meghatározták: ... mellett ... mögött ... előtt. Pl: „a templom előtt“, „az iskola mögött“,

A falu utolsó szalmásháza (Kondás Annámé, 1957) • Kőteles Erzsébet rajza

a „Kisvégeben“ stb. Itt tehát ellenmondás jön létre a falu lakosainak oldaláról, amit én egyes megnevezéseknél megemlítek. A térképen a faluba vezető út, *Tornai útnak* van feltüntetve – a faluban senki nem nevezte így. Ugyancsak nem neveztek *Kender utcának* a Kis-Bódva melletti „dűlőút“-at sem. A Nepomuki Szt. János-kápolnától északnyugat felé egy dűlőút vezetett a rétekre, majd az *Újásás* után gyalogút a tornai gróf rétjein keresztül Tornára. Gyalogosan erre jártak, mert „toronyiránt“ sokkal közelebb volt Tornára az út.

A Kisvéget délről a Kishíd zárja le. Amint már írtam, az egész híd fából volt, vastag karfákkal és mindig rendben tartva. A meglévő betonhíd 1954-ben épült.

Felvég

A Felvég tulajdonképpen a Kis-Bódva és a Nagy-Bódva között terül el. A *Malomkertről* együtt – a térképen nincs megjelölve, csak a területe a malom mögött két részben –, ami a Pásthoz tartozik a faluban, egy szigetet képeznek. Egyik folyó sem öntött ki soha. Nem veszélyeztették a Felvéget, sem a két Bódva partján épült házakat, illetve az egész falut. A falu előtt kb. 1 km-re volt még egy elvezető folyómeder a térképen, az *Ujásás* nevű csatorna. Ez vezetett el a Bódván jövő áradásokat a falutól, a *Nagyfűderén* keresztül. Ha ez a folyómeder megtelt, kiöntött a környező rétekre, mocsarakra. Az árterületén szántóföldek nem voltak, így szabadabb folyása, áradása volt a víznek.

A Felvégen már két sor ház volt. Érdekes, hogy a Felvég első házától – az út mentén balra – kezdődött el a házak számozása és nem pedig a Kisvégen, **Priám Bartók Bertalantól**. A Felvégen kezdődött a falu főutcája. A keleti sor telkeinek hossza hozzávetőleg egyforma volt. Mindegyik a Malomkertenél végződött. Itt a határ élősövényből volt, néhol kiskapuvál, ún. *kapucskával*, mert a Malom-kerten közelebb volt az út a mezőre, a saját parcellájukra, ha

dolgozni mentek. A molnár ezt megengedte a *felvége-sieknek*. **Domonkos Mihály** Bódva melletti telkénél a határ már a sánc volt, ami levezette a vizet a Nagy-Bódvába. A telkek elejét az épületek eleje, vagy ha szélesebb volt, a kétszárnyú nagykaputól a szomszéd épületekig húzó kőfal képezte. Négy ilyen kőkerítés volt a keleti soron, a **Csatlós Bartók Mihályé, Kőteles Péteré, Gönci Bartók Mihályé és Domonkos Mihályé**. A kőkerítéseken eredetileg zsindelev volt, ma cseréppel és betontetővel vannak fedve, magasságuk kb. 1,70 m, vastagságuk 0,65 m. Egy lakóháznak csak az alapja van berajzolva. Ez akkor már alighanem rom volt, vagy le volt bontva. Új házat csak 1927-ben épített erre a telekre **Gara Bálint**.

Az utca nyugati oldalán szintén nyolc ház volt építve, hat telekre. Itt már közel egymás mellé épített házak is vannak rajzolva. A házak egymásközi távolsága nem egyforma volt (73-90 cm). Az utca felől a két ház közötti „köz“ deszkakerítéssel, alacsony vagy magasabb kőfallal volt elkerítve – jelenleg egy ilyen építés van még. Ezen az oldalon a telkek szélesebbek, hosszúságukat pedig a Kis-Bódva folyása határozza meg. Azon túl volt a *Berek*, de ez utóbbi rét volt. A térképen „szántóföld“ színűre van festve, alighanem azért, hogy a zöld színével a falu területe jobban kitűnjön.

A Felvég tizenhat lakóházában 26 család lakott. Egy udvarban, egy tető alatt levő lakóházban 8 helyen 2-2 család lakott. Ennek részben az volt az oka, hogy a két család rokonságban volt egymással, legtöbbször a családfelek testvérek voltak. Voltak viszont olyan kétszalados udvarok is, ahol semmilyen rokoni kapcsolatot nem lehet kimutatni. Ezeknek a lakóháznak kétféle beosztásuk lehetett. Az egyik a pitvaros beosztás, ahol egy bejáraton jutottak be a pitvarba, aztán az egyik családnak jobbra volt a lakása, a másiknak balra. Itt mindössze 1-1 nagyobb helység volt. A másik megoldás olyan volt, hogy mindkét család-

nak külön bejárata volt 2-2 lakóhelyiség, konyha és szoba volt benne. Ez modernebb változatnak számított. A konyhák földesek voltak, a szobák 1940-ben már deszkával padlózottak. A kétszalados udvarokban az udvart, a kutat stb. közösen használták, de a kertek már el voltak kerítve egymástól. Legtöbb esetben a csűrök is külön-külön épültek.

A Felvég utcája kétoldalt lejtett, kb. a közepétől a Kis-Bódva és a Nagy-Bódva felé. Az esővíz és a hólé az út két oldalán folyt le, a Kishíd előtt, a keleti oldalról az úton keresztül átfolyt a nyugati oldalra és a Kis-Bódvába. Árok nem volt, hidak sem voltak, csak csekély mélyedés a víz folyásának. Némely udvarból eső esetén a trágyalével együtt folyt ki a víz az útra. A Felvégen volt a legszűkebb utcarész, a szemben levő házak között a legkisebb távolság. Volt hely, ahol az út két oldalán lévő fák koronái összehorultak. A Felvégen volt a falu legrégebbi és legnagyobb gólyafészke, a Priám Bartók Berti bácsi házán. Szalmásház már nem volt.

Alvég

Az Alvég a falu legnagyobb része. Telkei a falu többi telkeihez képest nagyobb területen voltak, így nem az egész területét használták gyümölcsöskertként. Egy részét szántották és főleg lucernát termesztettek benne, amit apránként, ölenként kaszálgattak, és zölden etették az állatokkal. Ezért a telkek e részét *Lucernásnak* nevezték – jelenleg a Lucernás nagy része be van építve családi házakkal, amelyek külön utcát képeznek. Az Alvég utcája széles, két nagy tere van, a *Templom tér* és *Erzsébet tér*. A Felvégből folytatódik a *Fő utca*. Az út két szélén sekély vízelvezető árok, inkább út menti mélyedés vezette a Nagy-Bódvába a terekről és az udvarokból kifolyó csapadékot. Az út az utca végétől kicsit a Nagy-Bódva felé lejt és a víz a Nagyhid keleti oldalán folyt be a Nagy-Bódvába. A víz a híd előtt az út nyugati oldalról át volt vezetve a keleti oldalra. Ez az árok inkább szélesebb volt, mint mély és az útról az udvarokba beforduló szekerek termény- vagy szénahordáskor is gond nélkül átmentek rajta – szekér-átjáró volt. A porták előtt csupán egy helyen volt egy vékony gerendákból épített, korlát nélküli széles fahíd a *Gara-Derján-portára*, ez a *Gara hídja*. A Gara család háza mögött – szélső ház a Nagy-Bódvától –, ami a térképen a *Malomköz* nevet viseli, tulajdonképpen egy keskeny, szűk gyalogút volt, amit főleg a pásti lakosok használtak. Itt a Nagy-Bódva partja sűrűn be volt növe gazzal, de hatalmas éger- és akácfa is nőttek itt. Aki mezítláb ment ezen az utacsán, helyi szóhasználatban *útkán*, annak számolni kellett azzal, hogy „tövis megy a talpába“. De a mezőről jövet nagyobb batyuval, vagy az aratni indulók csapós kaszával, kivált, ha a kaszanyélre szalmakötél-köteget is szúrtak, csak nehezen tudtak ezen a szűk utacsán elférni. Hepe-hupás volt, néhol a Bódva felé is lejtett, úgyhogy esős időben csúszkáltunk a sárban, főleg ott, ahol a trágyalé is átfolyt rajta a Bódvába. Különösen sötétben volt meggondolandó erre menni annak, aki nem ismerte a járást – mára kiépült és villanyvilágítása van.

Az út nyugati oldalán is csak egy „épített“ átjáró volt, a gyalogosok részére. Ez a Templom térre vezető gyalogátjáró volt. Itt az út menti árkot egy hatalmas, kb. 2 m hosszú, 60 cm széles, és 30 cm vastagságú kékes színű terméskövel hidalták át, amit lehet, hogy a *Várhegy* kőbányájából vagy a zsarnói *Nagy kőbányából* termeltek ki. Ezen a hidacsán jártak a gyerekek iskolába és a hívek a római katolikus templomba az Alvégből. Egészen 1998-ig, a járdák megépítéséig szolgált, ugyanúgy, mint a Gara hídja. Mind a kettőt elbontották. Emellett a kőhidacska mellett volt egy szélesebb mélyedés, amin a szekerek jártak át a római katolikus parókiára és a térre nyíló három udvarba. A templom kerítése és az iskola között elég nagy tér volt, az ún. Templom tér. Ez a tér is, akárcsak a falu utcája, poros, köves, olykor sáros volt, de jó hely volt a gyerekeknek játéktérként – kevés ablak volt a közelben. De nem a hivatalosan nevezett „Templom téren“ játszottak, hanem „az iskola előtt“.

A XIV. században épült római katolikus templom (1-es számú) széles kőfallal van körülvéve. 1915-ben zsinddal fedték le, az 1957-es renováláskor pedig betontetőt kapott. A kerítésen két bejárat volt, léccapucskával, egy további pedig a parókiára. Jelenleg már két kis- és egy két-szárnyas, kovácsolt nagykapu van a templomkerítésen. A parókia talán valamivel később épült, mint a templom – leányegyház volt.

A templommal szemben volt a római katolikus egytantermes iskola (4-es számú). Udvara léckerítéssel volt körülvéve, kútja nem volt. Vízet a tanulóknak a tanító udvaráról (3-as számú) hordtak kannában. Ez volt az egyetlen kerek kút a faluban, a többi mind gémeskút volt. A szomszédságban lévő épület (5-ös számú) a Tornaújfalusi Evangélikus Református Egyház épülete volt.

A meglévő római katolikus templom • Köteles Erzsébet rajza

1924-ben egy helyiséggel megtoldották, ezt követően egy előszobából és egy 4x5 m-es tanteremből állt. Az év szeptemberétől, mint önálló református iskola működött 1927-ig. Az előszoba és a volt tanterem jelenleg „tájház“-nak van berendezve. Az épület hátsó részében volt a tanítólakás. A római katolikus iskola ablakai keletre, a református iskola ablakai délre és nyugatra néztek. (Megjegyzés: A tornaújfalusi iskola r. kat. felekezeti iskola volt, 1914-ig csak a r. kat. vallású gyerekek jártak ebbe az

iskolába. A református vallású gyerekek a szomszéd községbe, Zsarnóra jártak felekezeti iskolába. Tornaújfaluban ekkor még nem volt református iskola, kevesebb református lakosa volt. A zsarnói római katolikus vallású gyerekek viszont a tornaújfalusi iskolába jártak, mivel ott nem volt római katolikus iskola. 1914 szeptemberétől, az I. világháború miatt mindkét felekezet gyerekei mindkét faluban odahaza jártak iskolába. Amint a térképen is látható, a református iskola mögött, az úttal párhuzamosan egy elhanyagolt kis sáv húzódott, ahol még 1940-ben is csattanómaszlag [*Datura stramonium*] nőtt.)

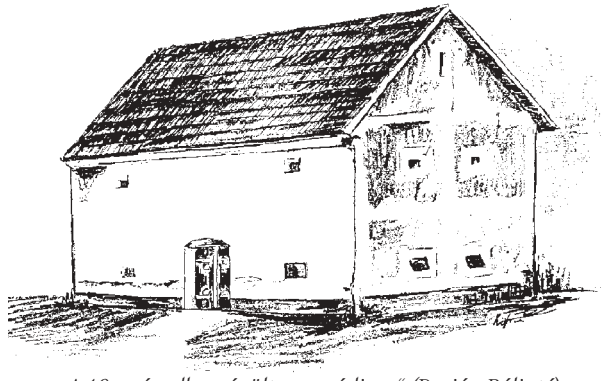
Erzsébet térként a falu Fő utcájának egyik legszelebb részét nevezték el, korábban *Kispást*nak hívták. Ennek nagyobb része pázsittal, papsajttal és kamillával volt benőve. Esős időben a sekély gödrökben tocsogók keletkeztek. Tavasszal jó hely volt a kislibák és a kiskacsák számára, mindig ott legelészett néhány csapat. Itt volt a kirakodó vásár is. Ha szekéren érkeztek fazekasok a faluba Rejdováról, két nap szoktak itt árulni, itt is éjszákáztak **Lackó-Köteles József**nél. A tér közepén állt a kézi tűzifecskendő szertára. Épülete fából volt, deszkafallal, zsindeletetűvel. Az 1904. évi tűzvészkor nem égett meg, messzebb volt az égő házaktól. Ennek a szertárnak a deszkaajtajára volt kiszegezve 1914 nyarán **I. Ferenc József** általános mozgósítási parancsa. 1927-ben kőből újjáépítették, tetejét bádoggal fedték be. Jó időben, vasárnap délutánonként a szertár mellett játszott az újfalusi rezesbanda, a lányok pedig itt táncoltak. (Megjegyzés: Az „Erzsébet tér“ nevet már láttam régi hivatalos okmányon is. Ez az elnevezés már nem volt teljesen idegen az akkori lakosságnak. Mi, későbbi generáció, már nem nagyon használtuk ezt a nevet. Minekünk ez a játszóhely a „szertár“ vagy a „vízipuska ház mellett“ volt.)

Ennek az elnevezésnek a „kigondolója“ ugyancsak Litkey tanító úr volt. **Erzsébet (Sissi)** osztrák császárnőt és magyar királynét 1898. szeptember 10-én gyilkolták meg Genfben. Mivel a magyarok kedvelték királynéjukat, a magyar törvényhozás 1898. október 12-én törvénybe iktatta Erzsébet királyné emlékének megőrkítését. Városokban, falvakban mozgalom indult meg ebben az irányban, utcákat, tereket neveztek el róla és még ún. „emlékfákat“ is ültettek. Legszebb szobrát a mai Szlovákia területén lévő Bártfán (Bardejov) állították fel. Ma is azon a helyen van. Minálunk ezt az addig névtelen teret nevezték el Erzsébet térnek. A tűzifecskendő szertára mellé pedig emlékfákat ültettek, szomorú kőrist (*Alanthus altissima*). Ezeket a fákat a lakosság is számontartotta, mint emlékfákat. Hogy hányat ültettek belőlük, nem tudjuk. Gyerekkorunkból még négy kőrisre emlékszem. Magas törzsük volt, szép lecsüngő ágakkal. 1970-ben lebontották a kőből épült tűzoltószertárt és az emlékfákat kivágták. Helyén emlékművet emeltek az „Elesett hősöknek és a felszabadító szovjet hadseregnek“.

A tér végében az út mellett áll az 1792-ben épült evangélikus református templom (6-os számú). A Fő utca végéről az út három irányban ágazott el: keletre a *Zsarnai út*, nyugatra a *Horváti út*, délnek pedig a *Csorda-járás*.

(Megjegyzés: Zsarnó és Horváti két szomszédos község Tornaújfalutól keletre, illetve nyugatra, az utak odavezettek. A Csordajárás onnan kapta a nevét, hogy erre hajtották ki a faluból a csordát a legelőre.)

Az utca keleti oldalán 15 épület, illetve udvar volt, ahol 23 család lakott. A római katolikus iskolával szemben be van jegyezve egy falazott épület, terményraktár (**Lackó-Köteles Istváné**), amit nálunk *granádium*nak neveznek ma is. Ilyen épület – az udvaron a lakóházzal szemben – három volt a faluban, különböző nagyságúak voltak. Ket-

A 19. században épült „granádium“ (Derján Bálinté)
Köteles Erzsébet rajza

tőt átalakítottak más célra, az egyik még eredeti állapotban van, tavaly volt felújítva. Bizonyára még a 19. sz. derekán építhette egy jómódú gazda. A *Templomköz*t, bár el lehetett volna menni szekérral is, volt olyan széles, nem használták. A saját portájára mindenki az útról, azaz a Fő utcáról fordult be szekérral. A Zsarnai út és a Csordajárás sarkán még folytatódott a keleti házsor, igaz, csak egy ház áll egymagában, a **Vass József**é. Ennek az épületnek a többi épülettel szemben az volt a különlegessége, hogy az „elsőház“ ablakai északra néztek, végig a Főutcán, udvari ablakai pedig keletre. Ma már át van építve.

Az Alvég nyugati oldalán, a római katolikus parókiával együtt 15 lakóház van, amelyekben 23 család lakott. Egy ház hely még nem volt beépítve 1915-ben. A jelenleg itt álló ház 1931-ben épült, ma **Szegi Stráma Péter**é. A Nagy-Bódva melletti épület a parókiáé, gazdasági célra épült (istálló, kamara, fatartó stb.). A nyugati soron lévő Iskolaközt már használták közlekedésre is. A nyugati sor legvégső házát (7-es számú) *Pásztorháznak* hívták. Középen volt a bejárata, a pitvara, amelyet nálunk *pitamak* hívtak. Közös pitvar volt. Ebben az épületben laktak a pásztorok, két család. Egyik család a csordát, a teheneket, a másik család a gulyát, a növedék állatokat őrizte. **Karafa András** volt a csordás, **Mázik Gyula** pedig a gulyás, de mindkét pásztornak az egész családja segítkezett ebben valamiképpen. Mindkét pásztornak saját tehene is volt. Az istállójuk nem volt része az épületnek, külön volt hozzáépítve.

Az állatok kihajtása meghatározott rendben történt. A Kisvégen kezdődött minden hajtás. Először hajtották a gulyát. A pásztor hosszú szíjostorával, karikás ostorával pattogott, ez volt a bevett szokás a gulyahajtásnál, utánuk hajtották a csordát. A csordás réztrombitájával egy már

ismert melódiát fűjt, mindig ugyanazt, ami végighallat- szott az egész falun. Egyidejűleg a Pástról is hajtották az állatokat, amelyek aztán a pásztorháznál a többiek közé keveredtek. Mind a szarvasmarhák, mind a sertések le- gelője a falutól délre, kb. 2 km távolságra lévő, 80 ha kiterjedésű *Vastagerdőn* volt. Sarjúkaszálás után a gulya és a csorda már a falu körül lévő réteket is járta, itt is legel- tettek. A Vastagerdő alatt az állatoknak külön-külön kút- juk volt. A gulyának a *Csonkáserdő* felé, a csordának a *Pásztor rét* felé. Mindkettő gémeskút volt, gerendákból készült csapolt kútrovátkával, két hosszú, összefolyású vályúval. A kúttosoron hatalmas faveder volt, amivel a kútból merítették a vizet és öntötték a kútkávéba benyúló vályú-szerű lefolyóba, ami a nagyvályúkba vezette a vizet.

Aztán a sertéseket hajtották a legelőre. A kondás nagy- öblű, hosszú, magyarökör szarvából készült kúrttel fűjta a rövid, szaggatott melódiát, de karikás ostorral is patto- gott. A sertések legelője és külön kútja szintén a Vastager- dőn volt. Voltak évek, amikor nagy sereg libát is tereltek a libalegelőre. Fogadott libapásztor volt. A libák hajtását utoljára hagyták, mert nem lehetett velük gyorsan haladni. A libalegelő nem messze volt a falutól, pázsitos réten, a *Mérőpalló*-nál, a Bódva szélén, külön bejáróval a folyó- hoz. Az állatok kihajtása után a falu elcsendesedett, az emberek mentek reggelizni.

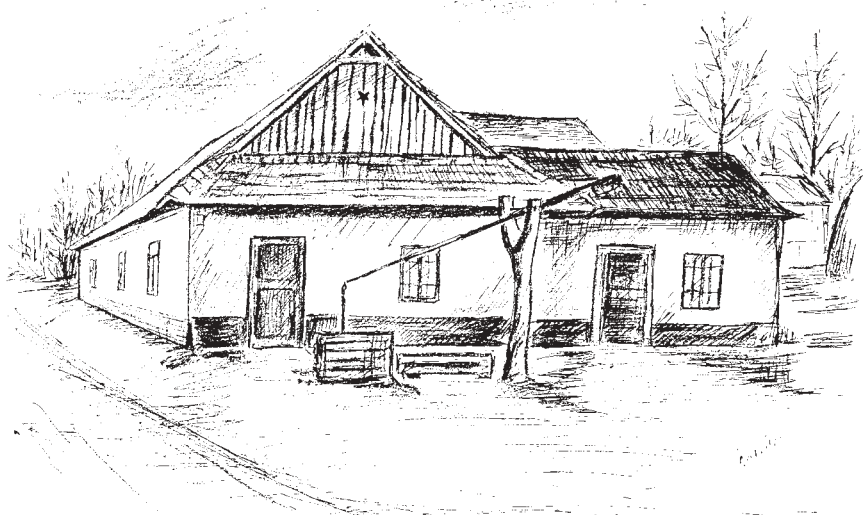
Estefelé fordított sorrendben jöt-tek haza. Gágogva a libák, visítva és rohanva, nagy port verve a sertések, aztán gyorsabb járással a gulya és las- sű lépésekkel a tehének. Hazafelé jö- vet a konda, a gulya és a csorda előtt haladt egy pásztor, aki megadta a ha- ladási tempót az állatoknak. Egyik sem szaladhatott előre, nem rohan- hattak. Majd, amikor a falu első házá- hoz értek, „*elengedték a nyáját*“.

Az állatok már maguktól hazata- láltak. Csupán a libapásztor terelgette végig a falun a libákat. Ilyenkor min- den udvarban otthon kellett lenni va- lakinek, aki a kaput kinyitotta az álla- toknak és eligazította őket az istálló- jukban. Ez a feladat a nagyobbacs- ka, 10 évesnél nagyobb gyerekekre és az öregekre volt bízva, akik még és már nem vettek részt a mezei munkában. Ők voltak a házőrzők, ha

pl. hirtelen jött vihar esetén fedett helyükre kellett terelni a kiscsirkéket, kislibákat, vagy nyáron délben megitatni a kisorjút. Volt azonban eset, amikor az állatok megérkezésekor nem volt nyitva a kapu. A tehének nyugodtan várták, hogy kinyis- sák, esetleg elbőgték magukat. Ilyenkor a szomszédok, esetleg egy „útonjáró“ kinyitotta a kaput és beengedte a jószágot az udvarra. Ha ismerős volt a portán, be is kö- tötötte az istállóba. Nagyobb gond volt a sertésekkel, mert ezek mindenáron be akartak jutni az udvarra és éktelenül visítottak, lökdösték a kaput.

Szemben a Fő utcával volt a falu kocsmája. Nem tudni,

mikor épült. Valamikor az udvarán szabad állás is volt, ahová a vásározó-, főleg a csereháti szekerek álltak be, amelyek a Sason keresztül közlekedtek Torna irányában. Ez jó szolgálatot tett pl. zivatar esetén, de megpihenhettek az árnyékban a lovak is, miközben a kocsisok is betértek a kocsmába egy pohár borra, vagy egy porció pálinkára. Építési stílusa nagyon eltért a faluban épült házaktól. A faluban az a hír járta, hogy a **Pacsaik** a tornai uradalom tulajdonosától, **gróf Keglevich Gyulától** vásárolták meg az 1800-as évek második felében. Ajtaja és két ablaka északra, az utcára nézett, a többi ablaka keletre. Minden kocsmai funkciót betöltött. A csendes iszogatótól a duhajkodó mulatozásig. Bálok megrendezésére is hasz- nálták. Ajtaja előtt nem volt lépcső, csak küszöb. Előtte gémeskút volt itatóvályúval. Az Alvégen ez volt az egyedüli, mindenki által használható kút. Innét hordták vödörkben a vizet a pásztorházba is, fogyasztásra és az állatok ita- tására is. A Felvégen nem volt az utcán kút, mert minden udvarban volt, vagy ahol az udvar keskeny volt és a kút miatt egy rakott szekér nem fért volna el az udvaron, a két szomszéd megegyezése útján közös kutat ásattak a mez- gyén – egy kútágassal és kútgémmel, de két itatóvályúval közösen használták. (Megjegyzés: Nincs bejelölve, de 1915-ben még használatban volt a kocsmá előtt nyugatra, a község területén létesített „*jégverem*“. Az öregek szerint a *korela* óta mindent faluban kötelező volt ilyen jégvermet kiépíteni. Az elmondás szerint kb. 2x2x2 m-es gödör volt,

A falu kocsmája 1915-ben (Pacsai Imre) • Köteles Erzsébet rajza

alja, oldala és teteje fahasábokkal volt kirakva. Az alja zsúpszalmával volt beterítve. Tetejét is földdel fedték be, de ezen kívül még földig érő zsindeletető volt rajta. Szűk bejáratán, létrán jártak le az aljára. Télen „*falumun- kában*“ vágták a jeget a Bódván, ha télen erősen befagyott, vagy a környező réteken futó erekben, kiöntésekben és szekérral hordták a verembe. Nyáron húst, sört tároltak benne.

A Horváti út mellett volt a községi faiskola, közhasz- nálatú nevén az *Iskolakert*. Területe 33,5 ár. Idejártak „gyakorlatra“ a tanító úr felügyelete alatt az iskola tanu-

lói. A lányok és a fiúk külön-külön tevékenykedtek. A fiúk ősszel ásóztak, vadalma- és vadkörte magocskákat vetettek, amit maguk a gyerekek gyűjtöttek össze, facsemetét ültettek, fákat kötözték be a nyulak megrágása ellen stb. A lányok ezalatt az évelő virágokat takargatták be, a megtermett zöldséget gyűjtötték össze, vagy a gyümölcsfák alatt gereblyézték a lehullott falevelet. A fiúk tavasszal főleg a maguk-nevelte vadoncokat oltogatták. A befogant oltványokat a tanulók hazavitték maguknak beültetni. Litkey tanító úr újfajta kertész kultúrát honosított meg a faluban, amit utóda, **Nagy Mihály** tanító úr is folytatott. Abban az időben nagyon sokat oltogattak a faluban. Néhány almafa még máig is terem, amelyet akkoriban ültettek. A falu kultúrháza is ebben a kertben épült fel 1959-ben.

Nagyobb eső után, vagy hosszan tartó esőzésekora Vastagerdő felső részéről, valamint a falu határát délről átölelő dombokról sárga színű, zavaros víz folyt a falu felé a Csordajárás út, vagy más nevén *Csapás* nyugati oldalán. Magával hozta az erdő apró homokját, amit, amíg elérte a falut, részben lerakott. Hogy ez a hömpölygő, sáros víz ne folyjon végig a fél falun a Bódváig, a faluvégi keresztződésnél átvezették az úttesten és egy ún. *Vizesárok* révén a Pásztorház és a Községi faiskola mögött kivezették a *Sövényrejáró* nevű rétre, ahol az *Örvényszög*nél, jóval a falu alatt folyt be a Bódvába. Ezt az árkot rendszeresen, főleg nagy esők után tisztítani kellett, mert a víz lefolyásának kicsi esése volt. A homokot belőle az árok szélére hanyták. A sánc vonulata néhol még mindig látható.

Amint már a templomoknál és iskoláknál említettem, a falu lakossága két felekezethez tartozik. Eszerint van római katolikus- és református temető rész. Nem lehet pontosan tudni, mikor kezdtek ide temetkezni. Az öregek azt is beszélték, hogy valószínűleg egy nagyobb kolerajárvány idején. Addig a falutól nyugatra levő Várhegy oldalába temetkeztek. De ők is „*csak úgy hallották*“. Annyi igaz, hogy a nevezett domb oldalán ma is látni lehet egy sánccal körülvett területet, és úgy tűnik, mintha begyepesedett sírhalmok is lennének benne, de ásatást ott még nem végeztek. A jelenlegi temető gondozatlan élősvénnyel volt körülvéve és különböző bokrokkal sűrűn benöve. Fából készült kapu volt mindkét temető bejáratánál. Kb. a két temető határán állt egy tágas, magas deszkabódé, az ún. „*hullaház*“, amit emberemlékezet óta csupán egyszer használtak, amikor egy magyarországi leányt, **Molnár Miklóst** Rakacaszendről lócsempészés közben, 1934-ben agyonlőtték a cseh határőrök. A római katolikus temetőben temették el. Sírját egy ideig a lányok minden Halottak napjára feldíszítették és gyertyát gyújtottak rajta. Mivel falunkban sem nemesek, nagybirtoikosok, sem grófok nem laktak, a falu temetőjében nincs régi síremlék, amelyen valamilyen évszám olvasható volna. Van még néhány öntött vaskereszt, évszám nélkül. A fakeresztek és fejfák elkorhadtak.

A Horváti út elágazásánál volt a *Horváti kápolna* (10-es számmal). *Fájdalmas kápolnának* is hívták. Mivel ártogatott az Egységes Földműves Szövetkezet udvarának

az építkezésénél, a kápolnát áthelyezték a római katolikus temetőbe. Ma *Jézus Szíve kápolna*. A Zsarnai útról ágazik le a *Rákóczi utca*. Ez tulajdonképpen csak egy gyalogút volt, ami elválasztotta a pásti telkeket az alvégi telkektől. Néhol mindkét oldalát benőtték a kőkénybokrok. Majdnem minden pásti porta kertjéből volt kijárás a gyalogútra, vagy egy kapucskán, azaz kiskapun, vagy egy egyszerű „*átjáró*“-n át. Ilyen módon közelebb volt gyalogosan járni be a faluba, mint az udvari kiskapun át.

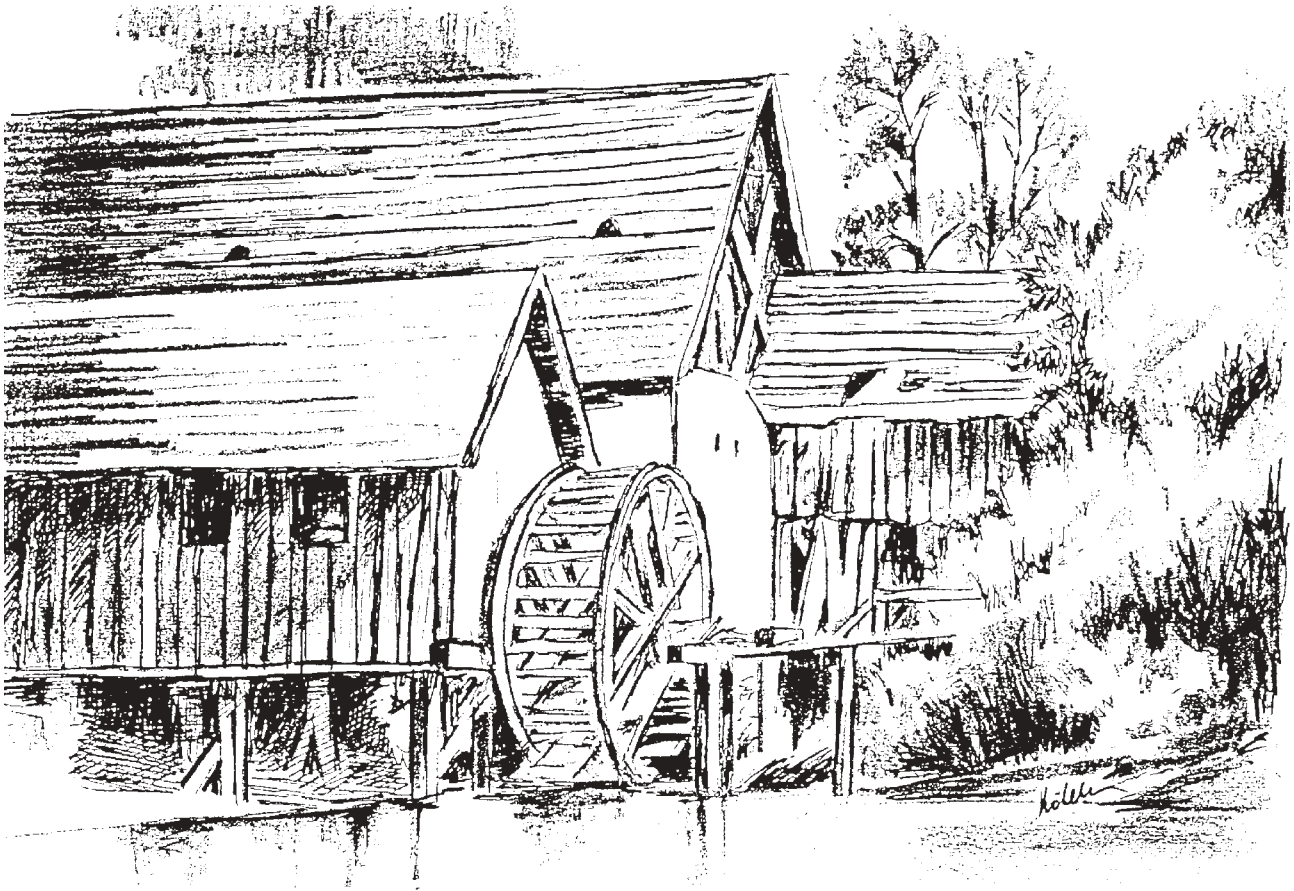
(Megjegyzés: Ilyen sötét elhagyott gyalogutakon – mint ez, vagy a Gara-háza mögötti – történtek néha éjszaka látomások, megkísértések stb. Az idősebbek kézi lámpással jártak erre, amiben gyertya égett. Napjainkra széles, új utca épült rajta.)

Pást

A falu keleti részén terül el a Pást. Az ott lakók szintén kisebb telkekkel rendelkeztek, így kaptak a háztelkükhöz kiegészítő földet, ún. *Káposztaföldet* a határban, amiért nem földadót, hanem kertadót fizettek. (Megjegyzés: részben talán a *Negyedkék* nevű dűlőben mérték ki. Innét kaphatta a nevét: a.m. negyedrésze valaminek.) Csak darabkák voltak, közel a Pásthöz. De tudomásunk van arról is, hogy a pástiak a határ más részében is kaptak kiegészítő földet, bár lehet, hogy időközben gazdát cseréltek és később már nem pástiak művelték meg.

A térkép szerint itt épült az első modernebb, „L“ alakú épület, aminek az utcai részén már két szoba volt. Volt idő, amikor ebben volt a falu kocsmája. A Páston maradtak meg legtovább a szalmaházak. Itt nem volt tűzvész. 1945-ben még négy ház volt szalmával fedve, a **Bodnár Bertalané, Düll Borbálaé, Ondik Jánosé és Koteles Joákimé**. A házak előtt széles, füves tér volt. Több portának nem volt kútja. Két, közös gémeskútra jártak vízért, illetve itt itatták az állatokat. Mindkettő mellett volt itató favályú. Az egyik a *Drotár-porta* előtt van, jelenleg szivattyús kút, a másik az *Ondik-porta* előtt volt, ez már be van temetve. A pásti út, ami a malomba vitt, nem volt kövezett, csak mint egy gondozott dűlőutat használták. A malomból a Bódvamentén a határba is vezetett út. A térképen sem az út, sem a malomba vivő két híd nincs feltüntetve. A Páston nem volt olyan udvar, ahol egy épületben két különálló család lakott volna, kivéve a malmot.

A Pást keleti oldalának nagy részét a *Sasi gödör* foglalta el – a térképen négyszög jelöli. Innét szedték a jó minőségű agyagot a vályogtéglához, amiből a falu nagyon sok háza épült teljesen, vagy csak részben. De itt lehetett a gyerekeknek, különösen a pástiaknak nagyokat játszani, csatázni, pocskolni, saraskodni. A háziasszonyok is innen szedték az agyagot a házfalak, kemencék, padlások tapasztásához, de a konyha földjének a simításához is. Mi gyerekek is itt „*bányásztuk*“ az agyagot, amit aztán jól kidolgozva vittünk az iskolába a kézimunka foglalkozásra. Nevét onnan kapta a gödör, hogy közvetlen a Sas patak mellett volt, ahonnan a vizet is merítették a vályog készítéséhez. Ha a *Sas patak* megáradt, teletöltötte a nagygödörben lévő apróbb gödröket, sőt az egész nagy gödört is.

Az utolsó kép a malomról (Székely-Bartók József, 1960) • Köteles Erzsébet rajza

Ha aztán ez télen befagyott, jó *simúkázási* lehetőséget biztosított a gyerekeknek – korcsolyánk nem volt. Az utolsó „vályogvetés“ a Sasi gödörből 1954-ben volt, **Szepesi József** házához, aki a Zsarnai úton építkezett, Mostanára a gödör betöltődött.

A gödörtől délre épült házban mindig a falu kondása lakott. Aztán volt még egy kicsi, paticsfalú, egyhelyiséges házacskó, ahol az akkori bábaasszony, **Köteles Julesa** néni lakott, aki 1930-ig működött a faluban. A két ház között volt a falu kovácműhelye, ahol a két Düll testvér dolgozott. A Zsarnai út ezen részének mindkét oldalán tavaeskák voltak, amelyek forró nyarakon ki szoktak száradni, de legtöbbször bűzös, állott víz volt bennük. Kendert is áztattak benne valamikor, mára fel vannak töltve.

A malom nagyon régi építmény. 1852-ben még két malomban őröltek, a Bódva mindkét oldalán. A baloldali malmot korábban lebontották, 1915-ben már csak a falai álltak. Kisebb volt, mint a jobboldali. *Kis malomnak*, vagy *Rossz malomnak* hívták. Egy 1866-ból származó térképen két nagy vízkerék, hajtókerék van feltüntetve a Bódván átívelő építmény előtt. A legrégebbi malmok egyike volt a környéken. A *Cserehátról* (a Száraz völgyről) is ide jártak őröltetni. Ez volt hozzájuk a legközelebb, és jó utak is vezettek ide. 1960-ban szétbontották.

A faluban nagyon sok családnak van egyforma vezetéknév, pl. **Bartók, Derján, Köteles** stb. Ezeket a családokat ragadványnevekkel különböztették meg egymástól. Ha esetleg nem volt ragadványneve, és konkrét

sze-mélyeknél, ha a keresztnév is egyezett, asszerint is megkülönböztették egymástól, félhivatalosan, hogy a falu melyik részén lakott. Nálunk három ilyen „előnév“ szerepelt: *felső, alsó, pásti*. A „felső“ és az „alsó“ megjelölés határa a Nagyhid volt, a Felvég és Alvég határán. A „pásti“ előnév a Páston lakókra vonatkozott. Pl: *felső Bartók István, alsó Derján János, pásti Köteles József*.

Amint már említettem, a falu előtt a Bódva vize két részre osztdott. Egy része a Kis-Bódvába, a másik a Nagy-Bódvába folyt. Ezt az elosztást a molnár szabályozta, aszerint, hogy mennyi víz volt szükséges a malom üzemeltetéséhez. A Kis-Bódvába két zsilipen engedték a vizet a Bódvából, az ún. Kisfúderon. Nyaranta, ha kevés volt a víz, mindkét zsilip le volt eresztve és csak kevés víz folyt át a zsilip tetején. Ilyenkor a Kis-Bódva csakugyan kicsi volt. Ez a két megnevezés csak a falun belül volt érvényes, amikor a falu alatt újból egyesültek, csak Bódvának hívtuk.

A Pásthöz tartozott még a *Cigányhid* (15-ös számú). Ez a híd valamikor arról kaphatta a nevét, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában rendeletileg szabályozták a vándorló oláh cigányoknak a falvak melletti átmeneti táborozását. A faluba nem eresztették táborozni őket. Feltehetőleg a határnak a hídon túli része volt számukra kijelölve a mindenkori előjáróság által. Fát szedhettek a Sas patak mentén, vizet pedig a közelben lévő pásti közös kútról vittek. Itt készítették a fa- és vaseszközöket, kovácsolt szögeket, szakajtókat, vagy a vesszőkosarakat,

amit aztán árulhattak a lakosságnak. A híd fából készült, karfák nélkül. Mindkét oldaláról „dombra“ kellett felhajtani, magasabb volt az úttestnél. Terménnyel, vagy szénával megrakott szekérral rossz volt ráfordulni a *Lélanti dűlői útról*.

Mivel a pást vízzel volt körülveve, tavasztól őszig, estétől reggelig, hangos volt a békák kuruttyolásától.

Utószó

Erről a régi térképről, saját és a kortársak visszaemlékezései alapján, valamint a falura vonatkozó írásos dokumentációk felhasználásával ezeket igyekeztem lejegyezni. Sokkal többet lehetne azonban írni a „régis falu“ belső életéről, a parasztek mindennapi munkájáról, küszködésükről, amit a térképre berajzolni nem lehetett. Az utat szegélyező hárs és akácfa virágainak illatát, a hosszú éjszakákba nyúló, meghitt beszélgetéseket a házak elé lerakott tölgyfarönkökön, vagy az estefelé lassan hazaérkező szekerek kotyogását. Az évszak változása szerint változott a falu élete is. Télen kevesebbet dolgoztak a férfiak. Ekkor volt a favágás, kézicséplés és trágyahordás ideje, de az asszonyok petróleumlámpa mellett hosszú éjszakákon át fontak, szöttek. Az akkoriban használt fehérnemű nagy részét is ők szöttek meg, nem beszélve a zsákokról, ponyvákrol, korcosokról stb., ami nélkül nem lehetett gazdálkodni. De az eladósorban lévő lányok stafíringjainak nagy része is ilyenkor készült el.

Tavasztól aztán késő őszig a munka egyenletes üteme adta meg a falu jellegzetes képét, olykor megszakítva kisebb-nagyobb ünnepekkel, mint a búcsú, lakodalmak, bálók stb. Visszatekintve 70-80 évvel, az öregek elbeszéléseiből is megállapítható, hogy a falusi élet szép és nyugodt volt – a háborús idők kivételével. A mai fiatalok azt mondják: „nehéz élet volt az“. Mi, akkori gyerekek, és talán a szüleink sem érezték oly nehéznek. Megvoltak a mindennapi örömeink és gondjaink. A falunkban mindenki a gazdálkodásból élt. Nem voltak igazi „nagygazdák“ – csak „jógazdák“. A legtöbb gazda a családjával dolgozta földjét, esetleg aratásra fogadott kepeket, azaz részes aratókat. Állandó szolgálégyény csak 2-3 gazdánál volt. Minden család meg tudta keresni saját számára a mindennapi kenyerét. A szegényebbek *harmados-t* kapáltak, kepes aratást vállaltak, vagy részben művelték özvegyasszonyok vagy öregek földjét. Mindenki meg tudott élni, ahogy akkor mondták: „*Még az özvegyasszonyoknak is van egy tehénkéje*“. Egész nyáron gyűjtögette a takarmányt, amivel ki tudta telelni a tehénkét.

Mi, a gyerekek, a mindennapokon is szabadnak éreztük magunkat – amíg iskolások voltunk. Megmondták, mit és mikor kell csinálnunk. Főleg akkorra kellett otthon lenni, amikor jöttek az állatok a legelőről, vagy ha még délután haza kellett hajtani az anyadisznót a malacokkal az erdőről, hogy ne törődjenek a nagyok között – mindezt örömmel végeztük. Szinte játéknak tűnt kigyalogolni a Vastagerdőre, útközben szarkafészek után nézelődni, vagy a már gyenge kukoricát tűzön megsütönni.

És a falusi vasárnapi nyári délutánok?

Mindenki napnyugtáig ünnepelt, korának és nemének megfelelően. A fiúgyerekek csapatosan jártak a Bódvára, egyik fürdőhelyről a másikra, a Nap állása szerint. Az egyik helyen szélesebb, mélyebb, homokosabb, naposabb volt a Bódva mint másutt, lehetett válogatni, volt miből. A vasárnapnak a gyerekek is örültek, mert semmi feladatuk nem volt, a szülők egész nap odahaza voltak. Esetleg reggel egy kis udvar vagy ház előtti seprés. A kislányok a labdajátékaikkal szórakoztak, virágot szedtek a réten, vagy édesanyjuk mellett sündörögtek. A legények többnyire a kocsmában iszogattak, dalolgattak vagy „átnéztek“ a szomszédos falvak valamelyikébe, ahol éppen táncmulatság volt. A nagylányok legtöbbször koruk szerint összekarolkodva, az út egész szélességében, dalolva sétáltak végig-hosszig a falun. Szinte „mustrának“ voltak kitéve a házak előtti lócákon üldögélő asszonyoknak. Vasárnap délután más ruhát vettek fel, mint amiben délelőtt a templomban voltak.

A korosabb gazdák nagy része a vasárnapi létánia után a parókia előtti ülőalkalmatosságra telepedtek, középen a plébánossal. Megbeszélték az elmúlt heti és a jövő heti mezőgazdasági munkákat, az időjárást, a növények fejlődését stb. A plébános olykor a harangozóval kihozatta a vágott dohányt és mindenki megtölthette a szitából a pipáját – kevesen cigarettáztak –, a plébános hosszúszerű csibukot szívott. Sorra vették a mostani és a régebbi vásárokat, ki, hol, mit, mennyiért adott el, mennyiért vásárolt állatot, kitől, és hogyan vált be. Egyszerre olyanokról beszélgettek, amivel dolgoztak, együtt éltek, törődtek. Alkonyat felé aztán egy idősebb ember felnézett az égre, kicsit gondolkodott, majd felállt és így szólt: „*No, emberek, végezzünk, mindjárt jön a csorda. Vége van a vasárnapnak!*“ A plébános még egyszer megkínálta őket a dohányból – ezt már nem gyűjtötték meg –, kalapot emelve elköszöntek egymástól, és lassan, méltóságteljesen, kis csoportokban elindultak hazafelé.

Amint látjuk, a falunkban erős közösségi szellem uralkodott. Segítettek egymásnak a házépítésnél, kaszálásnál, cséplésnél, igavonóval segítettek ki egymást stb. Ha a családfő megbetegedett, katonának vitték vagy elhalálozott, a rokonok, szomszédok, barátok, komák segítettek családjának a mezőgazdasági munkában. Nem hagyták teljesen egyedül őket. Mindig tudták, mikor, miben kell segíteni, hívni sem kellett őket. A falu összetartó volt. Együtt örültek, együtt szomorkodtak. Megbecsülték egymást, egymás munkáját, mert életük célja és értelme a munka volt. Összekötötte őket a föld, amelyen dolgoztak – ez volt a paraszt szent hivatása.

Végezetül álljon itt **Mikó István** költőbarátom ideillő verse, amely híven tükrözi saját gyerekkori emlékeit a régi faluról – a régi Ájrról.

Elmerengve

Elmerengve üldögélek,
Szállongó képzeletem
Távoli gyermekkoromnak,
Tájain legeltetem,
Meg-megállva egy-egy régi,
Zsúpfedeles ház előtt,
És kutatva szunnyadozó,
Régi emlékek között.
Itt lakott a füsti Szabó,
Ott a sánta Cservenyák,
Ide a körte csábított,
Oda a cseresznyefák,
Amott pedig, ahol,
Olyan szépen virít a mályva,
Besandítva az ablakon,
Ráismerek Anyámra.

Most is, ahogy alkonyatkor,
Szokta sok-sok éven át,
Puha ronggyal csiszolgatja,
A kormos lámpabúrát,
Hogy majd Apám jobban lássa,
Amit gyakorta szokott,
Olvasni a Bibliát, vagy,
A kalendáriumot.
Aztán felrémlenek régi
Reggelnek hangjai:
Kolomp, csengő, kanásztüzlők
Szavát vélem hallani.
Elcserdül egy karikás is,
A lég szinte megremeg,
Én pedig az unott, szürke
Valósággra rezzenek

(2006. március)

Összegzés

A térdképen összesen 67 lakóház van berajzolva. Ezekben visszaemlékezéseink szerint 94 család lakott. A háborús évek statisztikai adatait nem találtam. Meglehet, hogy nem is készítették. Az 1913-as esztendő volt a legközelebb, amikor a tornaújfalusi lakosok száma 470 személy volt (A Magyar Korona Országainak Helységnévtára – Országos Statisztikai Hivatal).

2005. december 31-én, Tornaújfalunak 130 házszáma és 1 343 lakosa van, de ezek a házsámok nemcsak a különálló családi házak számát adják, hanem a középületekét és a templomokét is, valamint a 4 drb. emeletes lakóházét is, amelyekben összesen 22 család lakik.

Utólagos megjegyzés: A Páston, a Zsarnai úttól számítva a második ház előtt egy kisebb épület van tussal bejelölve. Erre az épületre a faluban már senki sem emlékezett. Nem lehet tudni, mire szolgálhatott, kinek a tulajdonában volt és mikor volt lebontva. Ezért ez az épület a pásti fejezetben nem szerepel.

Csobó Tünde**Fejezetek a harmaci református iskola múltjából (2. rész)****4. A helyi iskolai élet**

„Add a te elmédet az erkölcsi tanításra,
és a te füleidet a bölcs beszédekre.“
(Példabeszédek könyve, 23:12)

A harmaci iskolai élet legrégebbi korszakáról, mely az 1700-as évek előtti időt foglalná magába, írott történelmi emlék nem maradt fenn. Az ezt követő időszak iskolai mindennapjairól **Balogh Béla** krónikájának köszönhetően és a protokollumok, jegyzőkönyvek segítségével lebontottuk fel a fátylat.

„Ha volt közügy, mely teljes egyoldalúságban sínlett, s ha volt hivatal, mely kellőleg nem méltányoltaték: minden bizonnyal a tanítói hivatal, s a népnevelés ügye volt az ezen időszakban.“ Ezekben az időkben a falusi nép az élet értelmét a fizikai munka végzésében látta és nem „holmi tudományok művelésében. [...] Hogy a tudomány szükséges az életre, s hogy a szellemi fejlettség az, mi egyest és álamot nagygyá tehet: azon korban a legneveltségesebb állítás lett volna. S különösen a népnek, mely az államban csak fizikai hivatással bírt, s mely előtt minden körén kívüli hivatalok zárva valának, mire való lett volna a tanulás? Hiszen csak elégedetlenséget keltett volna az mély álmú türelmében, s mind jobban jobban rágódó férgeket növelt volna az akkori alkotmányos népszerkezet sok százas gyökerén. Kérdeni lehet: mire való volt hát a népiskola?... Arra, hogy a gyermek megtanulván a szóltárok énekeit, a felekezeti egyházba felavattatassék.“

Ez jellemezte az iskola működését, bizonyított erre az 1804-ben elrendelt királyi parancsolat, melyben „Rendeltetett [...] hogy leányát vagy fijasát senki 3 esztendő előtt az Oskolából ki ne vegye, akkor is a Prédikátor Cenzálja meg az Úri Vatsorához való készületből, és tsak úgy adjon neki szabadságot az Oskola el hagyására, ha meg tanulta azon készületet.“

Nagy változások nem álltak be a tananyagot illetően. 1812-ben a szuperintendencia négyosztályú iskolákat rendelt el, melyekben a negyedik osztályt elvégzett diákok legfőbb tanulmányai közé is a tíz parancsolat tartozott. E mellett tartalmazta a rendelet azt is, hogy többet lehet tanítani a tehetségesebb gyerekeknek, de egyben a gyengébbeknek is meg volt engedve a kevesebb tudás. A tananyag terjedelme a lelkésztől, és részben a tanító szakmai képességétől függött. Eleinte a szuperintendencia csak annyit kívánt, hogy a „tanító ne legyen egészen képtelen, s tanítson is azt, amit.“ Talán ennek köszönhetően az 1793-as évben elrendelték, hogy az iskolákat évente kétszer a körlelkész látogassa meg, valamint, hogy a tanítókat évente ellenőrizték az erre kinevezett papok. Az erre vonatkozó

rendelet így hangzott: „Az Oskolák esztendőnként kétszer kétszer lejendő meg vizsgálattások szükségesnek ítéltetett, nem különben Oskola Mester Uraméknak esztendőnként egyszer lejendő Censúráztatások, melyre nézve mind a Scholar Visitatones, mind a Ludi-Rector Censores Tiszteendő Urak közzül minden járásban rendeltettek, kik még az ősszel el fogják kezdeni hivatalokat.“

Az iskolalátogatások rendszeresen megtörténtek, Harmacon 1807-ben volt az első iskolalátogatás.

A legtöbb gondot a gyerekek iskolában tartása jelentette, és a szülők meggyőzése arról, hogy nem jelent elvesztegetett percet gyermekeik számára a tanulással eltöltött idő. 1838-ban királyi parancsolat próbálta szabályozni a gyermekek iskoláztatását. Eszerint „[...] rendeltetik, hogy a gyermekek 7 esztendő koroktól fogva 12 esztendő korokig Oskoláztassanak.“ Egy 1844-es egyháztanácsai gyűlés kapcsán feljegyezték, hogy „néhány Confirmációra készülő iskolás növendékek jöttek kérdés alá, kik az Úr asztalához járulni s az Oskolát el hagyni szándékoznak, holott alig léptek bé, s némelyek még bé sem léptek a törvény által kiszabott 12-ik esztendőbe; s ezekre nézve az lőn a határozat, hogy a vizgálat alá bocsátathatnak, ha a bé állott Oskolai tanítás díját előre egészen bé fizetik, s egyszersmind Nyári Exámenig az Oskolát folyvást gyakorolják; a kik pedig e határozat ellenére gyermekeiket az Oskolától elfognák, két pengő [forin]tra büntetessenek.“ Ez is bizonyítja, hogy nem riadtak vissza a pénzbüntetés kiszabásától sem, annak érdekében, hogy a gyerekek kitöltsék a megszabott iskolai időt. Talán erre vonatkozólag találni legtöbb bejegyzést a jegyzőkönyvben. Egy 1844-ben tett bejegyzés így hangzik: „A Gyermekük iskoláztatását hanyagoló szülék Tekintetes járásbeli Szolgabíró Úr fel szólítása következtében bé idéztetvén, megdorgáltattak, s e béli kötelességeknek törvény szerinti teljesítésére hathatósan intettek.“

Bár majd 10 év telt el, 1850-ben még mindig témáját képezték az egyháztanácsai gyűléseknek az iskolába fel nem adott, vagy korábban kivett gyerekek. „[...] az Egyházban 7, 8 éveket ért gyermekek, kiknek törvény szerint Oskolába kellene járnai, a szülék fel nem adják azokat, sőt az Oskolásokat is el vonják, s liba pásztorságra, pesztonkaságra alkalmazzák.“

Ez a folytonos mozgalom és fokozott figyelem a népnevelés körül végül meghozta gyümölcsét. Hatással volt a tanítói hivatalra is. Míg eleinte „a nép a tanítóban nem a tanítói képességet, hanem csak a hangot kereste, a pap pedig a szolgálai érzületet“, addig 1868-ra „a közvélemény mind jobban kezdé beismerni a tanítók társadalmi fontosságát, s mind nagyobb méltánlylattal tekinté állásukat.“

5. A harmaci iskola jegyzőkönyve

A 19. században egyre jobban az egyház vezetőségének figyelmébe került az iskolarendszer. 1824-ben **Ns. Bátky Menyhért** saját költségén iskolai jegyzőkönyvet köttetett a harmaci iskola részére, ami végül is a református egyház protokolluma és számadókönyve lett.

„Bémutatta a Prédikátor azt a Hat Kontz Papirosta ma-

gában foglaló nagy könyvet, melyet a Nemes Consistorium egyik Hites Tagja, [...] Esküdt Nemzetes F. Bátkai Bátky Menyhért Úr tulajdon költségénn Oskola Jegyző Könyvének készítettet. A Nemes Consistorium ezt a betses Ajándékot, érzékeny és hálaadó indulatokkal fogadja a Titt. Úrtól. – Mivel azomba sokkal nagyobb a könyv, mint sem ilyen kisded Oskolában Jegyző Könyvül használni szükségesnek ítélné a Nemes Consistorium: ehez képest jónak látta azt a határozást tenni felőle: Hogy ez a Nagy Könyv fordittasson a mikor szükség Ekkllésia Protokolumnak, egyszersmind Számadó Könyvének, és e helyett a Nemes Ekkllésia Curatora készítettessen más kissebbet Oskola Jegyző Könyvének.“

E rendelet következtében 1859-ig nem volt az iskolának saját jegyzőkönyve. Minden határozatot és észrevételet addig a református egyház protokollumába jegyezték be.

Az 1859-es jegyzőkönyv tartalmazza a számadókönyvet és a rendeleteket is. Közel 50 évig jegyezték le benne a diákok előmenetelét. „Jelen előmeneteli napló 1859/60. évtől 1905/1906 évig vezetett s lezárattott 1-167-ig számozott lappal.“ Minden bevezető szöveg nélkül ennyi áll az első lapon: *Harmaczi hely. hitv. népiskolai JEGYZŐKÖNYV 1859.* Ezt követően 5 fő részre tagolódik a jegyzőkönyv:

1. Tanítványok osztály szerinti névsorzata évenként
2. Látogatási bejegyzések s észrevételek
3. Tanításra vonatkozó rendeletek
4. Iskolai tőkepenz
5. Taneszközök

A jegyzőkönyv utolsó lapján levő „mutató tábla“ szerint:

1. Tanítványok névszerénti sorozata
2. Iskola szentelési tandíj alapítvány
3. Iskola szentelési ösztöndíj alapítvány
4. Balogh-Miklovics öszt.[ön] díj alapítvány
5. Jegyző könyv – vitele
6. Tanításra vonatkozó rendeletek
7. Pénztárnoki számadás vitele
8. Oskolai taneszközök be írása
9. Iskola látogatások bejegyzése

A jegyzőkönyvben található rovatok adatai – a fejléc – csaknem minden iskolai évben változott – bővült. Az 1859/60-as iskolai évtől az 1868/69-es iskolai évig egy-egy fejlécben ezeket az adatokat dolgozták fel:

A harmaczi hely. hitv. népiskola növendékei az 1859 – 60ik iskolai évben:

Sorszám / Tanulók nevei / Évi mulasztás havonkénti kimutatása / Szorgalmi osztályzás / Eszrevételek

A harmaczi hely. hitv. népiskola vizsgálati táblája az 1862/3 iskolai évben:

Sorszám / Tanítvány neve / Szüle neve, ház szám / Ideje: – születésének, iskolába iratásának / Erkölc / Képesség / Szorgalom / Előmenetel az egyes tantárgyakban: vallás, ének, magyar nyelvtan, olvasás, szépírás, fogalmazás, szavalás, számtan, mértan, földrajz, történet, természetrajz, rajz. / Mulasztások: igazolva, nem igazolva

„Az 1863ik évben az iskolai választmány ismét egy

újabb minta szerinti iskolai táblázatot rendelt készíteni...“

A harmaczi h. h. népiskola folyó 1863/4 iskolai évről való kimutatás. Szeptember hótól június végéig:

Folyó szám / A tanuló gyermekek: neve, szülege v. gyámja neve s polgári állása / születési helye s lakhelye / vallása / születésének éve és napja / iskolába adásának éve és napja / jelleme t. i: tehetség, szorgalma, magaviselete / mulasztása a lefolyt évben: igazolva, nem igazolva / Tantárgyak! melyik kézi könyvből! melyik rész vagy laptól meddig! minden tantárgyból külön kimutatva. / Jegyzések

6. Tanulókkal kapcsolatos adatok

Az 1859/60-as iskolai évben a legtöbb figyelmet a táblázatban az évi mulasztás havonkénti kimutatásának szentelték. Ez az 1863-ban kiadott rendelkezés folyamán változott meg, mikoris a szülők adatai és a tantárgyak külön-külön való értékelése is felkerült a jegyzőkönyv lapjaira.

A szülők adatai közül érdekességképpen kiemelem a foglalkozásukat, melyet be kellett jelenteni és íratni a gyerekek adatai mellé. E szerint a szülők között volt: „mezőkerülő, földműves-földműves nő, mérnök, kocsis, kovács, kovács mester, kerülő, bacsó, kondás, zsellér-zsellér aszszony, haszonbérő, cigány-muzsikus cigány, úr, helybeli korcsmáros, muzsikus, urasági béres, cseléd, kézműves, gazda, lelkész, új magyar és **Fejes Pál**, a **Bornemissza** úr gazdája.“

A tanulók értékelése, azoknak megfogalmazása szinte évről évre változást mutatott. Volt idő, mikor csak egy-egy szóval minősítették az egész évi szorgalmat, de volt olyan év is, mikor a tanulók fejlődését értékelték, tantárgyakra lebontva.

A harmaczi helv. hitv. népiskola növendékeinek 1859/60ik iskolai évbéli szorgalmi osztályzásai: kitünő / 1-ső / gyenge

Az 1861/62-es osztályzások megnevezése:

„Kitünő – gyenge, jó gyermek / jó eszű – gyenge, szelíd gyerek / igyekező – első osztályú / gyenge, fejletlen eszű – gyenge, jámbor / fenyítendő – első osztályú, akaratos / gyenge, igyekező – közép / gyenge, tehetségű – közép tehetségű – alattomos / gyenge“

1862/63-as iskolai évben osztályozták először külön az erkölcsöt, a képességet, a szorgalmat és minden tantárgyat.

„Erkölc: 1. oszt. / fegyetlen / fenyítendő /

Képesség: jó eszű / türhető / van / gyenge

Szorgalom: kitarító / jó / meglehető / igyekező / kevés / kis / türhető / közép / igyekezni szeret / szorgalmas

Különböző tantárgyak: kis / dicséretes / első osztályú / igyekező-gyenge / gyenge / helyes / igyekező / jó / türhető / meglehető / ismergeti / marathatos / vigyázatlan (szépírást) / próbálgatják (fogalmazás)“

Az 1863/64-es esztendőben már ismét elhagyták a külön-külön való minősítést, itt már csak a „Jellem: t. i. tehetség, szorgalom, s maga viselet“ összegzése jelenik meg, ekképpen: „kitünő esz – jó viselet / közép jó esz – jó erkölcs / esz közép – erkölcs fegyetlen /meglehető – er-

kölcs első osztályú / türhető – akaratos / kis igyekezet – erkölcs fenyítendő / jó eszű – szelíd erkölcsű / gyenge“ – (a továbbiakban az erkölcsi minősítésnél ismétlődnek az előbb leírtak) „igyekező / közép tehetségű / szorgalmas / kevés igyekezet / közép gyenge /jó közép esz / középszerű / jó eszű, de hanyagolta ez évig“.

1865/66-os iskolai évben ismét változás állt be, ami a minősítést illeti. Ekkor ismét összevonva – egy-két eset kivételével –, egyetlen szóval értékelték a tanulókat. „Úgy mint: közép esz / igyekező / gyenge, csak konfirmálásra jó / gyenge / dicséretes / kielégítő / gyenge de szorgalmas / szorgalmas / középtehetség / esze vólna – de »erkölcstelen szülege szavára nem hallgat: munkára befogták az egész évbe, ők lássák a mit nyernek jövőben«.“

Igazi változást az 1896/97-es iskolai év hozott e tekintetben, mert ez volt az első év, mikor már nem szóval, hanem számjegyekkel történt az értékelés.

A tanulók adatai közt találtam feljegyezve felekezeti hovatartozásukat is. Ezt először az 1863/64-es iskolai évben írták be a többi személyes adat mellé. E szerint járt iskolába: „református, protestáns, római katolikus, izraelita és cigány“ (az utóbbi három közül az első bejegyzettek az 1864/65-ös évben voltak).

Ezen adatok mellett számot kapunk az évenkénti létszám változásairól is. A tanulók létszáma 1859 és 1869 között nem mutat nagy növekedést vagy csökkenést, évenkénti megosztottságuk: 1859/60-ban 59 diák, 1860/61-ben 59 diák, 1861/62-ben 54 diák, 1862/63-ban 47 diák, 1863/64-ben 48 diák, 1864/65-ben 58 diák, 1865/66-ban 48 diák, 1866/67-ben 59 diák, 1867/68-ban 53 diák, 1868/69-ben 54 diák.

7. Iskolai alapok, segélyezések

Az iskolák csak akkor felelhettek meg igazán a nagy feladatnak, mely a művelődés terjedését eredményezte, ha a társadalom részéről kellő erkölcsi és anyagi támogatásban részesültek.

A harmaci iskola is rendelkezett iskolai alappal, melyet az iskola korszerűbb fejlesztésére és tanszerek vásárlására fordítottak. „Az egyházkerületi iskolai bizotmány 1858-ik évben közzétett rendeletében minden egyházközségben egy iskolai pénztár felállítását határozván meg, mellynek kamatjai részint szegény gyermekek nevelésére, részint iskolai taneszközök beszerzésére lesznek fordítandók, – ezen pénztár alapjául következő forrásokat jelölt ki: a., minden iskolába feladott gyermek fizet: 10 krz a. ért. b., minden új házaspár fizet: 10 krz a. ért. c., mindenfel nem adott isk. köteles: 20 krz a. ért. d., minden iskolát mulasztó naponként: 2 krz a. ért. e., ehez csatolandó 2 templomi hirdetés évenként.“

Emellett viszont „áldozatkész egyének és nemes gondolkodású tanügybarátok“ alapítványokat és ösztöndíjalapokat hoztak létre a tanulók jutalmazására és segélyezésére.

Az 1862-ben épült iskola emlékére és örömére egy alapítványt hoztak létre.

„**Stellkovics Károly** úr, itt lakó haszonbérő s csend-

biztos, – azon indítvánnyal lépett fel, hogy a jelen ünnepély emlékéért a legméltóbban látná megörökítve, ha a jelenlevők az iskola javára, tetszésük szerinti adományaikból, egy alapítványt raknának össze. – Az elindított ív körül ért, s 72. o.[sztrák] e.[züst] florin)t. volt azon feljegyzve, mint iskolai czélokra fordítandó emlékek alapítvány.”

Az iskolaszenteselési alapítványnak két oklevele lett.

„A harmaczi egyháztanács, midőn az iskolai czélokra nyújtott nemes adományt hálás köszönettel kezéhez veszi: nem elégszik meg azzal, hogy azt kizárólagosan a nevelés időszaki érdekeinek adja át, hanem örökíteni óhajta abban az adományozók, s az alkalom emlékéért is. Ezen kettős célt úgy hiszi legbiztosabban elérni, ha a nevelés ügyét közvetlenül istápolva: közvetve a szülőkre is kiterjeszti ezen adomány melegítő sugarait; 's így mind a szüle, mind a gyermek keblében megőrzi s fentartja – névben és elismerésben – az alapítás emlékéért. Mire nézve két alapítványban helyezi el ezen összeget, úgy mint: A takarékpénztári részvény járulékait szegény szülők gyermekeinek nevelési-tandij-fizetésére, a 20 ftot pedig jó tanulók szorgalmi kitüntetésére, – ösztöndíjakra – fordítandja, – s mind kettőt iskolaszenteselési alapítvány címen bocsátja az utódok hű kezelésére.“

E két alapítvány oklevele így hangzott:

I. Iskolaszenteselési tandíj alapítvány

„A harmaczi ref. egyház, a rimaszombati takarékpénztárban vásárolt egy részvényét kizárólag a helyi nevelés ügyének emelésére óhajtván fordíttatni: örök időkre alapítja, hogy ezen részvény folyó kamatai a szegény gyermekek tandíjának fizetésére használtassanak, hogy így mind ezeknek mód nyújtsék a jobb neveltetésre, mind pedig a tanítói buzgó fáradozás is az ezekért járuló – különben csekély – tandíj megtérítése által, némileg jutalmazva legyen.

Az ezen jótéteményben részesítendő gyermekek, az iskolai választmány előterjesztése után, mindig az egyháztanács fogja utólagosan kijelölni, 's a szerint, a mint a takarékpénztári részvénytőke, 's ezzel együtt annak évi járuléka is nevedni fog, annyi gyermeket mentend fel a tandíj fizetés köteleességétől, a mennyinek a tanító részerei megtérítését, a járuló kamatok fedezhetendik.“

II. Iskolaszenteselési ösztöndíj alapítvány

„A harmaczi ref. egyház, 20. húsz o.[sztrák] e. [züst] florin)tokat tőkésít állandóan, 's kamatoztat oly czélokból, hogy az iskolaszenteselési ösztöndíj alapítvány címen külön kezeltetvén, kamatai a nyári közbizsga alkalmával, a jó tanuló fiú 's nő gyermekeknek nyilvánosan osztassanak ki minden évben. Az egy forint húsz krajczárt tevő kamat kiosztása következőleg határozatodik meg: egy fiú 's egy nő gyermek kapjon külön külön 30 o. [sztrák] e.[züst] kr.[ajcárt]. Más fiú 's nő gyermek külön külön 20. kr.[ajcárt].t. ismét egy fiú 's nő gyermek külön külön 10 krt. – Ezen alapítványi tőkénél a fő felügyelet a gondnokot, – az ellen örökös pedig az iskola felügyelőséget illeti.“

Balogh Béla egyháza iránti szeretetből és az oktatás előmozdítása érdekében szintén egy ösztöndíj-alapítványt

hozott létre 1860-ban, házasságkötésének évében.

„A lelkész nyilvánítja, miszerint nejével – f[olyó] évi Jún. 12-én történt egybekelése emlékére egy iskolai ösztöndíj alapítványt óhajta letenni, oly czéllal, hogy annak évi kamatai szolgáljon örök időkre az egyház községi szorgalmas tanuló gyermekek némi javalmazására, s hogy ezen alapítvány volt a nejéről Balogh–Miklovics alapítvány nevet viseljen. Ezen alapítványi összeg 40. negyven o.[sztrák] ért[ékű]. forint.“

A harmaczi iskola jegyzőkönyvében olvasható a Balogh–Miklovics ösztöndíj alapítványi oklevél másolata, melyet így jegyzett le a lelkész:

„Ösztöndíj alapítványi oklevél“

Alólírt, a harmaczi hely[élet] hitv.[allású] egyháznak ez idő szerinti lelkésze, feleségemmel – Miklovics Rózsával folyó hó 12-én történt egybekelése emlékére, egy iskolai ösztöndíj alapítványt teszek le, – nem csak azért, hogy ez által a zajos lakodalmi mulatságnál méltóbban ünnepélyesítsem egybekelésemet, hanem: hogy a nép nevelés ügyének, ha legalább csekély lendületet is adjak, – a neveléstől várva egyedül, hogy a nép a javára czélzó korszerű eszméket s törekvéseket felfogva s magáévá téve, azok alapján jövőjét széppé s virágzóvá tegye.

E czéllal ajánlok, s a harmaczi ref. egyház főfelügyelete alá le is teszek 40, az az negyven osztrák értékű forintokat, oly rendelkezéssel, hogy ezen összeget a helybeli iskola választmány lelkiismeretesen kezelvén, törvényes 6 % kamatait, évenként a harmaczi ref. iskola három jó tanuló közt ossza ki, és pedig a következő arányban: Az egész iskolában legjobb s legszorgalmasabb fiú tanulóknak egy forint, a legjobb s legszorgalmasabb leánynak egy forint, és végül annak, ki egész évben soha ok nélkül iskolát nem mulatott, adassék 40 krajczár osztrák értékben, – ha pedig többen is lennének ilyenek, akkor ezen utóbbi díjt nyerje az, ki köztük egyszersmind legtöbb előhaladást tanúsított. Ezen ösztöndíjak mindég az évi nyári vizsgák alkalmával, a gyülekezet előtt adassanak ki.

Különben a díjkiosztásra nézve szabájjal kérem, hogy azt a tanító Úr az iskolai választmánnyal közösen ítélje oda, s az egyeniségre legkisebb tekintet nélkül, érdem szerint ossza ki, – és a legjobb tehetségű s díjt érdemelhető tanulóknál is az ok nélküli iskola mulasztásokat hátrányul számítsa fel.

E csekély alapítvánnyal csak a gyermekek szorgalmas iskolabajlásukhoz akarok ösztönt adni, – mitől mindenestre sokat várok az előhaladás s a rendre nézve. – A valódi előhaladás jutalmazására, hiszem, hogy jövőben magok a felvilágosult utódok, s egyes lelkes pártfogók fognak időnként alapokat jelölni. És épen ezen okból, ez alapítványt Balogh–Miklovics alapítványnak kérem nevezeteni.

Költ Harmaczon, Június hó 17-én 1860

Balogh Béla harmaczi ref. pap“

Az alapítványi oklevél minden sorából kitűnik a nagynevű papnak a népnevelés ügye iránt tanúsított lángoló szeretete.

A tanító buzgalmát bizonyítják azok a bejegyzések is,

melyekben az ösztöndíjakon kívül is próbálta segíteni és ösztönözni diákjait. „Indítványba hozatott, s illetőleg elhatározatott, hogy a mennyire isk. pénztárunk engedendi, jövőre legalább egy o.[sztrák] e.[züst] forint erejeig vásároltassanak különböző tárgyak, nevezetesen: bevonaszolt író thékák, igen olcsó olvasó könyvecskék, rajzónok, vagy olcsó természet rajzi képek sat, hogy azok a magokat kitüntetett növendékek, vagy a reményteljes kezdők között, kik az ösztöndíjából nem részesülhettek, osztassanak ki, mint ébresztő jutalmak.“ A tanítóhoz hasonlóan a lelkész is szíven viselte a jövő nemzedék szellemi fejlődését. Rendszeresen jutalmazta anyagilag vagy erkölcsileg a vizsgán jól szereplő tanulókat. Erről többször is olvashatunk az iskola jegyzőkönyvében. „...a lelkész kitüntetési díjjal ajándékozta meg, mint jó tanulókat: **Tóth Istvánt, Bátly Lajost, Léhi Juliánnát, Tóth Sárát**, tiz-tiz s. e. krajczárral jutalmazván őket.“ „...tíz tíz krajczárral jutalmazá a lelkész: **Rácz Etelkát és Rácz Magdát**, jó tanulások s felelésökért. **Tóth Boresát** szorgalmas iskolába járásáért, s dicsérettel tüntette ki: **Tóth Susannát, Czene Jánost, Árvai Apollóniát**.“

A harmaczi előjárásáról és magáról a népről is elmondható, hogy szíven viselte a népnevelés ügyét, és igyekezett is tenni annak előmozdítása érdekében. „Általában örömmel jegyezhető fel, hogy Harmacz községének derék lakossága meleg szeretettel szolgálja az iskola ügyét, ami nem kis érdeme a vezetőknék, első sorban pedig az iskola derék tanítójának.“

8. A tanterv

„Aristoteles megfelelt arra a kérdésre, mit kell tanítani:
Azt – úgymond, – ami szabad emberhez méltó!“

(Finácy Ernő)

A legrégebbi feljegyzés, amit a tantervvel vagy a tanítás rendjével kapcsolatban találtam, 1812-ből való. Ekkor rendelték el ugyanis, hogy az iskolák négy osztályosak legyenek és szorgalmasan tanítsák a vallást. Ez áll a protokollum 147-ik oldalán: „Bé adta Tisztelendő Esperes Ur a már közhírré tétetett, a nemzeti oskolákban a vendég Superintendencia által helyben hagyatott Tanítás rendjére tett következendő jegyzéseit, melyek helyben is hagyattak.“

A z e l s ő F i ú O s k o l á b a n tanúlják a gyermekek ama Reggeli és Estvéli 298-dik, 306-dik rövid ditséreteket, és amaz Atya, Fiú Szent Lélek Istenről 315-dik jeles ditséretet: Szent vagy örökké...

A m á s o d i k F i ú O s k o l á b a n tanúlják amaz étel előtt és után való 312 és 313-dik ditséreteket, az első és ötödik soltárokat, ezt az utolsót pedig tsak a negyedik versig.

A h a r m a d i k F i ú O s k o l á b a n Az Úri imádság magyarázatját, melly így kezdődik: Menybéli Felséges Isten, az Apostoli hitnek magyarázatját; 254-dik ditséretet, a 24-dik soltárnak három elsőbb verseit, és a 119-dik soltárból: Én Istenem taníts utaidra.

A n e g y e d i k F i ú O s k o l á b a n A Tiz Parant-

solatoknak magyarázatjokat: Emeld fel szived, füled sat. A 130. soltárt, úgy az Úri Szent vatsora előtt és után való énekeket: Halgasd meg Úr Isten, kérésemet, Óh én Lelkem ditsérjed Istenedet.

H a s o n l ó k é p p e n a L e á n y O s k o l á b a n is a lehetőségig meg kell tartani a leányok eleibe szabott tanítások rendit, ezzel a hozzá adással, hogy ők is az ő lassításik szerént tanúlják a feljebb ajánlott ditséreteket és soltárokat, olyl móddal, a minémüvel a fiúk tanúlják: egyebb aránt ezekre fel fognak a Tiszteletes Oskola Visitátor Urak kötelességek szerint a Tisztelt Helybeli Prédikátor Urakkal vigyázni.“

Pontos kiadási idejét annak az *Ideiglenes Tanrendnek*, melyet az iskola jegyzőkönyvében találtam, nem tudtam kideríteni, de abban a két jegyzőkönyvi kivonatban, mely a gömöri helvét hitvallású egyházmegye Hétben tartott gyűléséről szól, ez olvasható: „Tanítóink jövő évben is az ideiglenes tanrendszerhez alkalmaztassák magokat. Ezt a határozatot 1839. szeptember 1-én hozták, és az eredeti jegyzőkönyv 55. szám alatti VIII. számú rendelete volt.“

Ideiglenes Tanrend

Első Osztály

Első Félév

1. Bibliai elbeszélések az Ótestamentumból, a tanító által, élő szóval, a teremtéstől Mózesig. Hübner után.
2. Szótagok, egyhangú szók elemzése hangokra, – Hangok, szótagok és szók megjelelése írással, vagyis betűk, szótagok, egytagu szók írása, olvasása táblán.
3. Több tagú szók hangokra elemzése, írása, olvasása.
4. Nagybetűk írása palatáblán. Átmenet az írott betűkről a nyomtatott betűkre. A Sárospataki ABC és elemi olv. könyvből. Első folyam első szakasza. Vezérkönyv az ABC tanításához tanítók számára. Elemi olvasás írás olvasásban.
5. Számolás 25-ig – egyesek, tízesek megkülönböztetése.
6. Rövid imák, – erkölcsi, illemi szabályok.

Második Félév

1. Bibliai elbeszélések Mózesről Salamonig, a tanító által élő szóval.
2. Tárgynevek (nem és faj különböztetés) mondása, írása, olvasása, betanulása, táblán és az elemi olv. könyvből. ABC könyv első folyam 2ik szakasza.
3. Számjegyek ismertetése, írása. Fejbeli és írásbeli számvetés százig s lefele.
4. Erkölcsi történetecskék elbeszélése, a vallásos erkölcsi könyvből. Imák, néhány énekek, illem és erkölcsi szabályok betanulása.
5. Éneklés egész éven naponként a nagyobb osztályokkal.

Második Osztály

Első Félév

1. Bibliai elbeszélés Salamontól Héródesig, a tanító által, élő szóval.
2. Az elemi olv. könyvből és táblán a tárgyak neveinek,

minőségeinek, tulajdonságainak mondása, írása, olvasása. Egyszerű mondatok írása, s olvasása. Igék mondása, írása, olvasása táblán és az olv. könyvből. Második folyam, első és második szakasz.

3. Számítanból: Gyakorlás a fej és írásbeli összeadásban, kivonásban, tízesekkel, százassal.

4. Rövid erk. elbeszélések olvasása, a Vallásos erkölcsi könyvből.

5. Imák ismétlése. Énekek, illedelmi erkölcsi szabályok tanulása.

Második Félév

1. Bibliai elbeszélések Krisztus születésétől, a tanító által.

2. A tárgyak részeinek különböztetése, elnevezése. Egyszerű mondatokból alkotott leírások olvasása, tárgyak állatok növények sat. leírása. Az elemi olv. könyvből. Második folyam, harmadik, negyedik szakasz.

3. Számítanból első gyakorlatok a szorzásban és osztásban, kisebb számokkal, tízesekkel, fejből és táblán.

4. Rövid erkölcsi elbeszélések olvasása, folytatva a vallásos erk. könyvből.

5. Szent történetek tanulása, 1., 2., 3. szakasz, könyv nélkül.

6. Vallásra való bevezetésből, – előlről az emberig.

7. Alkalmi könyörgések olvasásra, tanulásra.

8. Felálló énekek tanulása.

9. Szépírás kezdetes előpéldányról.

Harmadik Osztály

Első Félév

1. Bibl. elbeszélés, folytatva és bevégezve a tanító által, élő szóval.

2. Szent történetből könyv nélkül a 4., 5. és 6. szakasz.

3. Vallásra való bevezetésből az embertől Isten ösmere-téig.

4. Vasárnapi és hétköznapi énekek tanulása, a Zsoltárokból és dicséretekből.

5. Tárgyak: olvasásra, írásra, elbeszélésekre, könyv nélkül tanulásra: a., Világ és föld ösméretből. Égtájak, hől, föld, hajnalcsillag, csillagok, nap b., Természetrajzból, első folyam: állat ország.

6. Magyar nyelvtan: betűtan, szótan, nevek, igék, részszók, névmások, beszédrészek általános átnézete. Tanító számára vezérkönyv a magyar nyelv tanításában.

7. Számítanból, római számírás. Egyesek, tízesek, százassal számolás. Öszeadás, kivonás ismétlése. Szorzás és osztás nagyobb számokkal. Számok oszthatósága, legnagyobb közösztó, legkisebb közös sokas kikeresése.

8. Írásbeli feltevények, a reáltudományokban előforduló leírások utánszerkesztése fejből.

9. Szépírás, éneklés, szavalmányi darabok tanulása és fölmondása.

Második Félév

1. Szent történetből a 7., 8. és 10. szakasz könyv nélkül.

2. Vallásra való bevezetésből: Isten ösmérete végig.

3. Vasárnapi, hétköznapi alkalmi énekek, könyörgések.

4. Tárgyak: olvasás, írás, elbeszélés és könyvnélkülözésre. a., Világ és föld ösméretből; Magyar hon földrajza b., Természetrajzból; Első folyam: Növény és ásvány ország. c., Nyelvtanból; Szótan, név ragozás.

5. Számítan; bevezetés a törtékre, s az előbbieket ismétlése.

6. Írásbeli feltevények a reáltudományokban elő forduló leírások után szerkesztése.

7. Szépírás, éneklés, szavallás.

Negyedik Osztály

Első Félév

7. Új testamentom olvasása, jelesül Máté. 2., Luk. 2., Máté 3., Jan. 1., 2., 3., Luk. 4., 5., 6., 7., 8., Máté 14., Jan. 17. részeik.

2. Keresztyén erkölcs tudományból a főbb kérdések.

3. Keresztyén katechizmusból (Heidelbergi) a főbb kérdések. A következő kérdések nevezetesen csak olvastassanak és magyaráztassanak u. m.: 8., 9., 11., 32., 33., 34., 35., 38., 40., 41., 44., 49., 51., 54., 67., 73., 74., 76., 79., 84., 107., 111., 117.

4. Énekelhető Zsoltárok, s dicséreteket tanulása, s ismétlése, apostoli hitforma, tíz parancsolat.

5. Tárgyak: olvasás, írás és tanulásra. a., Történelemből; Magyarok története, a vezérek s Árpád házból királyok alatt. b., Természetrajzból; első folyam ismétlése, és a második folyam olvasása. c., Nyelvtanból; Név és ige ragozás.

6. Írásbeli feltevények, Levelek, Nyugták.

7. Éneklés, írás szavallás.

Második Félév

1. Új testamentom olvasása. Máté 21., 26., 27., 28., Luk. 10., 15., 16., 18., részei.

2. Keresztyén katechizmusból (Heidel) a főbb kérdések.

3. Keresztyén vallás rövid foglalatából a főbb kérdések.

4. Mindenféle énekek, imák, erkölcsi, illem szabályok, apostoli hitforma, tízparancsolat ismétlése.

5. Tárgyak: olvasás, írás és tanulásra a., Történelemből; A Magyarok története, a különböző, és Habsburg házból királyok alatt. b., Természetrajzból; az első folyam ismétlése, a második folyam olvasása. c., Nyelvtanból; mondattan, mondattagok ismertetése. Helyes írás főbb szabályai. Írásbeli jelek feltevése.

6. Számítanból, az eddig tanultak rövid ismétlése, törtek szorzása s osztása öszveköttve arany szabályal.

7. Írásbeli feltevények, levelek, nyugták, kötelezvények, szerződészek.

8. Éneklés, szépírás.

9. Természettan.

Ehhez a tantervhez a tanító számára megadott könyvek: Elemi olvasás (Sárospatak, 1853), Vezérkönyv a Magyar nyelv tanulásra (Sárospatak, 1855),

Vezérkönyv Számítanban (Sárospatak, 1856)

Kiadott könyvek a tanulók számára: ABC, Erkölcsi ol-

vasó könyv, Világ ösmeret, Természetráaj, Magyarország története, Magyar nyelvtan, Útra való bevezetés, Szent történetek – Keresztyén erkölcsan, A keresztyén vallás rövid foglalata, Keresztyén katechizmus, Kis katekizmus, Hübner bibliai történet, Halotti énekes. (Ez utóbbiak mind sárospataki kiadásban jelentek meg.)

Meghatározott taneszközök: Fali olvasó táblák, számológép, térkép, földteke, természetrajzi ábrák, palatáblák, szépírási példányok.

Az 1858. szeptember 28-30-a közt Debrecenben megállapított népiskolai szervezet alapján „a szorosabb értelemben vett népiskolai nevelés tehát csak négy osztályra terjedvén, ezek tanrende következőn állapítottatott meg:

Tantárgyak czime:

1. Beszéd és értelem gyakorlatok
2. Vallásan
3. Írás olvasással kapcsolatban
4. Számtan
5. Mezei gazdaságtan
6. Szépírás
7. Női tan

I. osztály

1. Beszéd és értelem fejlesztés, szóval
2. Vallás: ó és új szövetség – vallásos erkölcsi érzelmek s kegyességet ébresztő szent történetek. Ideiglenes kézikönyv: Hübner. – továbbá: rövid alkalmi könyörgések, tiz parancsolat, úri imádság, apostoli hitforma, vers.
3. Írás, olvasás: Folyékonyan olvasni, részint diktálás után, részint könyvből írni. Kézi könyv: sárospataki a. b. c. a., Magyar nyelvtan: beszéd és értelem gyakorlatul. b., földrajz: beszéd s értelem gyakorlatok nyomán. c., történetan: lásd vallás. d., természet rajz: beszéd s értelem gyakorlat alakjában.
4. Számtan: 20-ig a négy alapszámokkal.

II. osztály

1. Vallás: kézi könyv: szenthistória 1-ső része. Zsoltár, ének, vers.
2. Írás, olvasás: értelmes olvasás; – a magyar nyelvtan elemei, olvasásból; írás: diktálás, másolás s fogalmazás útján; osztályi kézikönyv az: Erkölcsi olvasó könyv. a., Magyar nyelvtan: elemek, beszédrészek. b., földrajz: kézi könyv: a pataki világ s földismeret. c., történet tan: kézi könyvül: bibliai történetek. d., természetrajz: téiben állat, nyárban növénytan.
3. Számtan: 100-ig a négy alapszámokkal.

III. osztály

1. Vallás: kézikönyv: vallásra való bevezetés. Osztályi könyv a Biblia, olvasás könyvül s az idézeti pontokra vonatkozólag. továbbá: Mózes irt 5 könyvet, s négyet evangyelisták irtanak. Zsoltár, vers, ének.

2. Írás, olvasás: 4-ik osztállyal együtt: nyelvtani és fogalmazási gyakorlatok, folyóírás olvasása. a., Magyar nyelvtan: alaki rész. b., földrajz: világ és földismeret. c., történet tan: Magyarok története főbb vonalai; kézi könyv: sárospataki Magyarok története. d., természet rajz: 2-ik osztályt folytatva (mint ott)

3. Számtan: folytatva a négy alapszámokkal.

IV. osztály

1. Vallás: kézi könyv: Bevezetés a vallásra folytatva. Erkölcsan: kézi könyv: a Sárospataki erkölcsan. Szent história 2-ik része. Zsoltár, vers, ének, dal.

2. Írás, olvasás: lásd 3-ik osztály. a., Magyar nyelvtan: mondattan, levelek, nyugták sat. b., földrajz: világ s földismeret c., történet tan: Magyarhon történetéből főbb események. kézi könyv: pataki Magyar tört. d., természet tan: ásványtan.

3. Számtan: négy alap művelet, hármasszabály, törtétek.“

A tantervvel kapcsolatosan nem sok határozatot jegyeztek fel. Viszont az 1861. február 7-én kelt esperesi körlevélnek ez volt az egyik pontja: „Az is óhajtandó, hogy az 1848-iki törvények tanítása minden iskolában a tantárgyak közé felvetessék; a földrajzra nézve a múlt évben betiltott kistükör győzött; a megyék régi felosztása szerint tanítassék; a mit a sárospataki földrajzban is megtehetni, szükség, hogy meg tétessék. Végre miután a hazafiúi érzület nem tartatik többé bűnnek; a nemzet ajkán el nem némúlt nép himnusz u.m. H a z á d n a k r e n d ü l e t l e n ü l é s I s t e n á l d m e g a M a g y a r t, az iskolába tanítassék be“.

9. A művelődést szolgáló eszközök

Akár a megye többi falusi iskolájában, eleinte a harmaci iskolában is berendezések és tanszerek szűkében voltak. Az iskolában ott állott az öreg fekete tábla, a tanító széke és valami ülőalkalmatosság a gyerekek részére. Az iskola épületének bővítésével, majd újjáépítésével a berendezés is megújult, gyarapodtak a taneszközök.

A meglévő felszerelések karbantartása többnyire nem a tanító feladata volt, hanem az egyházon keresztül a kúrátorra hárult. „[...] az író tábla is színét vesztvén megfestetése a gondnokra bízott.“

Az iskola jegyzőkönyvében egy 1879-es leltár kapcsán feljegyezték az akkor használatban levő iskolai taneszközöket. A felsorolás mellett olvasható egy-egy taneszköz akkori értéke és megjegyzés az állapotára vonatkozólag.

Taneszközök:

1. Egy fekete festésű fatábla számoláshoz		
2. Egy földgömb	3 ft.	50 kr.
3. Magyar ország térképe		
Vászonra feszítve 1862ben. (Holle-féle)	4 ft.	84 kr.
4. Európa térképe. Vászonra feszítve	4 ft.	84 kr.
5. Egy darab számoló gép sodronyon		
100 golyóval	4 ft.	
6. 16 darab természetrajzi tábla		6 ft.

7. 17 darab fali olvasó tábla. Sárospatak	84 kr.
8. Egy vonalzott fekete fali tábla írás gyakorlathoz	2 ft.
9. Gönczy féle ABC fali olvasó tábla	2 ft. 40 kr.
10. Egy szekrény a taneszközök tartására, készült 1875	9 ft. 30 kr.
11. Gönczy Pál Stieler iskolai atlasz, 28 térképet foglal magába	2 ft. 70 kr.
12. Maszák fali rajzminták Délkör és szállítása 1879ik év nov. 20.	1 ft. 90 kr.
13. Hernyózó olló rúgóval, zárral ellátva	
14. Gönczy Magyarország térképe vászonra húzva	

A Sárospatakon összeült Literania Deputatio „[...] az 1829. évben megrendelte, hogy az iskolában a kijelölt kézikönyvek szerint tanítsanak, nem pedig holmi régi manuálisokból. Azt is ajánlotta, hogy minden egyházmegyébe iskolai könyvtárak állítsanak, melyből a falusi tanítók magokat is tökéletesíthessék, s tanítványaik által is olvastathassák.“ Ezt követően az 1858-ban végezett leltár a „könyvek leltára“ volt. A könyv címe mellett feltüntették: a „vezér könyv darab“-számát, a „tankönyv darab“-számát, „milyen állapotban van?“ és e mellett külön jegyezték fel, ha a könyv már „elhasznált“ volt. A könyv állapota lehetett: „jó, félviselt és rongyos“.

A harmaczi iskola tanításra vonatkozó könyvek czime:

1. Világ és földismeret 1857
2. Erkölc: vallásos olvasó könyv
3. Magyarország története
4. Magyar nyelvtan vezérkönyv
5. Természettan
6. Természettan kérdésekben
7. Árvai: Szenttörténelem (olvasó könyv)
8. Gazdasági kis tükör
9. Természetrájk régi kiadás
10. Kótatár négy szöllamra
11. Szegény gyermekek részére két db. Magyar ország történet
12. Árvai óh és új testámentomi vezérkönyv
13. Két darab új testamentom olvasásra
14. Magyar hon kézi térképe papíroson
15. Két Magyar ország története, újabb, szegény gyermekeknek
16. 4 kötet bekötött Néptanítók lapja
17. Gömör térképe
18. Gazdasági utasítás Fatenyésztés bekötvé
19. Szent biblia olvasáshoz
20. Szent történelem az Egyetemes tanügyi bizottmány által
21. Földgömb kalauz
22. Kis vasárnapi újság – Kisújság
23. Népkertésze Méter mérték rendszer
24. Számtani példatár, 10-ik kiadású és Magyar történet
25. Polgári jogok és kötelességek ismerete
26. Számolási gyakorlatkönyv
27. Schubert természettan

28. Magyar nyelv Nagy Lászlótól I. II. 111. IV-ik osztálynak
29. Beszéd és értelem gyakorlat
30. Maszák útmutató a rajztanításban kivágott mintával
31. Gönczy ABC vezérkönyv
32. Mértan Zsindely Sárospatak
33. Természetrájk átnézete Bopptól
34. Gyakorlati szabályzat a tomázáshoz
35. Ismétlő iskolások tankönyve
36. Bököly Magyar nyelv könyv
37. Varga Babonák könyve 300 fital jutalmazott mű
38. Gyümölcs és Eperfa tenyésztés Gönczy Pál
39. Írva olvasás és rajzoláshoz előgyakorlat Gyertyánfától
40. Életrendi kalauz. Czélszerű életmód
41. Néptanítók lapja
42. Egészségtan és Életmentés vezérkönyv Széll Lajos dr.
43. Tréfás számtani feladványok
44. Négyes dalok zsebkönyve

Ezeket nem csupán saját pénzén vette az iskola, hanem adományként is kapott közülük többet. Az első kilenc könyvet T. **Ragályi Ferdinánd**, további könyveket pedig T. **G. Vilmos** ajándékozott az iskolának.

A könyvek az emberi művelődésnek mindig az egyik leghatalmasabb előmozdítói voltak. Azt, hogy a harmaci emberek többet olvastak-e, mint általában szomszédaik, nem lehet biztosan tudni, de a község népkönyvtárát „a község lakosai különösen a téli hónapokban oly nagy mértékben vették igénybe, hogy azt évről évre szaporítani kellett.“

10. Az 1868-as Eötvös-törvény megjelenése

1867-ben ismét **Eötvös József**et hívták vissza a közoktatási kormány élére, hogy gazdag tapasztalatai alapján tovább folytassa az 1848-ban megkezdett reformokat.

Legfontosabbnak a szűkebb értelemben vett népoktatásügy fellendítését tartotta. E célja tisztán kitűnik a következő kijelentéséből is: „Nem osztozom azon nézetben, hogy a felsőbb oktatás a szorosán vett népnevelésnél nagyobb befolyást gyakorolna a népek műveltségi állapotának emelésére, s hogy ennél fogva mindenekelőtt magasabb tanintézetek tökéletesítésére kellene fordítani figyelmünket. Meggyőződésem szerint helyesen jártunk el, midőn az ellenkező irányt követve, a közművelődés mezéjén célba vett reformjainkat a népoktatás szervezésével kezdtük meg.“

Az 1868-as népoktatási törvény igazi mérföldkő lett az oktatás útján. E törvény által osztották fel a népoktatási intézeteket elemi, felső népiskolákra és polgári iskolákra. Az országot tankerületekre tagolták, mindegyik tankerület élére egy tanfelügyelőt és a tanfelügyelő mellé megyei iskolatanácsot állítottak. Gömör megye első tanfelügyelője **Ebeczky Emil** lett, aki 1869. november 4-én meg is tartotta a megyei iskolatanács első gyűlését. A népoktatási törvény az ismétlő iskoláztatást is nagy mértékben előmozdította. Határozottan intézkedett annak működéséről.

A harmaci iskola jegyzőkönyvének lapjaira így jegyezték fel a törvényhozta változásokat: „Az 1869. évben

iskolai életünknek egy új korszaka kezdődött, a midőn nem csak a főtiszteletű egyházkerületi iskolai kormány, hanem a Magyar Vallás és Oktatásügyi Magas Miniszté-

Egyházi jegyzőkönyv – részlet

rium is – érezvén a haladó korszakhoz képesti – iskolai hátrányt, az egész haza szerte hozott törvényei által új lendületet adott annak virágzására s tökéletesítésére.

Ugyanis, tapasztaltatván, hogy az eddig iskola köteles gyermekek nem csak a kiszabott iskolai években járnak hanyagul el a kötelességeikben, s mulasztják a tanulási időt, sokszor ön korhelykodásuk, sokszor a szülék közönyösségük miatt, hanem a már iskolát végzett, bár jólképzett növendékek – iskolából lekerülésük után nem gyakorolván magukat – olvasás, írás és számolás – tudatlanok lettek, elfelejtvén mihamar a tanultakat. Ennélfogva – az 1868 évi Ország gyűlés – törvény 38. [...] kimondá, hogy

A harmaci ref. templom rajza

nem csak a 6-12, hanem a 12 éven felül a 15-ik évet be nem töltött korú férfi s nő növendékek is köteleztetvék az iskolába járásra, – azon különbséggel, hogy ezek nyárban 2., télen által 5. órát tartoznak hetenkint iskolai tanulásal tölteni, – és ezek nevezetnek ismétlő iskolásoknak.

Hozzánk is megérkezvén ezen törvény és rendelet, ennek eredménye s foganatosítása végett, meg alakítani akarván, – az végre a törvényben kimondott öt tagú Iskolai választmányt, mely iskolánk szellemi s anyagi élete felett őrködendő lesz. – Egyházi presbiteriális gyűlésünkben az egyéneket megválasztottuk, – Iskolai választmányi tagok lettek: **Szatmári Antal** lelkész és **Újvári Ferencz** tanítón kívül – kik a törvény értelmében nélkülözhetetlenek a választmánynál – Tettes **Lengyel Ferdinánd**, **Felső Nagy János**, **Simon Mihály**, **Alsó Tóth Pál** presbiterek és községből az érdemesebbek közül **Csörnök Péter**. November 28. napján a választott iskolai tagok, lelkész által össze szólíttattak – a mikor is alakuló első gyűlésökben a törvény utasítása szerint hivatalnokairól gondoskodván, az az eredmény állott elő, hogy Tettes Lengyel Ferdinánd elnökké, Szatmári Antal lelkész jegyzővé, Újvári Ferencz tanító pénztárnokká – közhangulag meg választattak. E szerint megalakulván a gyűlés.

Tanácskozás fő és első tárgya lévén az ismétlő iskola felállítása és berendezése, mire nézve úgy hangzik az Ek. Iskola törvény utasítása, hogy a köznapokon – szerdán és szombaton – tartassék a tanítási óra. Mi a szombat napon leendő órára nézve határozotunk – illetőleg módosítást tettünk: Ugyan is a Rimaszombati heti vásár szombati napon szokván lenni, honnan a hazajövő szüle vagy gyám és gazda késő estvére érkezhetik haza. E miatt a fiúnak, cselédnek sok helyen gazdálkodás tekintetében szükséges az otthon létele, hogy tehát mind a törvény lényegének elég legyen téve s e mellett a gazdálkodás hátrányt ne szenvedjen, a szombati tan órákat a vasárnapi órákra teszi által s ekként lesz megalapítandó a téli ismétlő iskolázás: Szerdán 2. – vasárnap reggel 1. – szinte vasárnap délután isteni tisztelet után 2 óráig fog gyakoroltatni.“

Ettől kezdve új korszak kezdődött a magyar közoktatásban, mely kihatással volt az egyházi fenntartású iskolák további működésére is. Ennek megírása azonban egy másik dolgozat témája lesz.*

* A Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Karán (Győr) 2002-ben megvédett diplomamunka szerkesztett változata.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Balogh Béla

1860: Történeti jegyzetek a harmaci református egyház s népközség múltjából (kézirat)

1997: Harmaci krónika. (1748-1848) Gömör-Kishonti Téka 2. Rimaszombat

Szombathy László

1909: Gömör-Kishont vármegye népoktatásügyének története. Debrecen Protokollum I-II. (kézirat)

Harmaczi helv. hitv. népiskolai jegyzőkönyv (kézirat)

Hank József Fejezetek Perjése népéletéből

I.

MAGAMRÓL ÉS A JELEN MUNKA ELKÉSZÍTÉSÉNEK INDÍTÉKAIRÓL

1938. szeptember havának 19. napján születtem Perjésén, ikergyermekeként, szegény családban. Édesanyánk állapota sejtetni engedte, hogy két gyermek születéséről van szó – ezt egybehangzóan állapította meg a szülésnél utóbb bábáskodó nagyanyánk, édesapánk anyja és a Pádárból segítségül hívott bábaasszony, **Hank Földi Mari** néni. Mivel az ikerszülés ritkaságszámba ment, nem voltak nagy tapasztalataik a szülés lefolyásával. Keresztapánk – aki kántortanító volt a faluban – elhatározta, hogy kerül amibe kerül, de orvost kell hívni a szüléshez. Befogatta a lovát a bricskába és Rimaszombatból elhozta **Dr. Kabina** nevű orvos ismerősét, aki a megejtett vizsgálat után szintén megerősítette a várható kettős születést.

Elsőként születtem én, majd kevés idő elteltével, ahogyan azt édesanyám elmondásából tudom, követett a leánytestvérem, aki gyöngébb, de egészséges kisgyermek volt. Szüleinket és keresztszüleinket az ikerszülés arra készítette, hogy haladéktalanul megkereszteltessenek, mondván: ha elpusztulnánk, nehogy pogányként, keresztesség nélkül temessenek el.

A szerző szülei (a szerző archívumából)

Keresztapánk ismét befogta lovát a bricskába és elvittek bennünket megkeresztelni a pádári evangélikus anyagyház templomába, ahol **Bándy György** lelkész keresztelt meg. Ekkor kaptam édesapám nevét, a Józsefet és leánytestvérem az édesanyánk nevét, a Margitot.

A ház, ahol születtünk, szegényes kisablakos, földpadlós volt. Máig létező épület, persze már átépített formában.

Jött a mozgósítás. Édesapáknak, mivel hadköteles volt, be kellett vonulnia – alig voltunk pár naposak. Ittha-

gyott, s majd csak 1946 októberében tért haza legyengült állapotban az orosz fogságból. Azidáig édesanyánk egyedül, nagyszüleink, nagynénénk és keresztszüleink segítségével nevelt bennünket.

Ebben a kisközségben teltek gyermekéveim, itt kezdtem iskolába járni, itt tanultam meg írni, olvasni, számolni. Itt éltem szüleinkkel együtt 1960-ig.

Tekintettel arra, hogy nagyon szerettem és szeretem szülőfalumat, melyhez nagyon sok emlék, esemény köt, elhatároztam, hogy egy kis helyzetrajzot írok róla. Beledolgoztam a még ma élő idős emberek emlékezéseit, de saját emlékeimet is.

Rájöttem, hogy érdemes keresni és ápolni a helytörténeti értékeket, melyeket szeretnék átadni a jövő nemzedék számára is. Amit ebben a munkában felsorakoztatok, eseményeket, történéseket, mind-mind valóságok, persze vannak jelenségek, amelyek megtalálhatók a környező-, sőt a távolabbi eső területeken is, de ez mit sem változtat azon, hogy ezek Perjésének is sajátjai.

II.

PERJÉSE TÖRTÉNELMÉNEK ÁTTEKINTÉSE

Perjése a Balog és a Rima folyók tölgy-, cser-, gyertyán-, itt-ott fenyveserdők és legelők borította vízválasztójánál, a *Palaszka* és *Középhegy* lejtőit elválasztó *Bikk patak* völgyében fekszik.

A víz a *Kissűrő*, *Meggyes* és *Mogyorós* vizeinek befogadása után éri el a községet, kettészeli azt, majd folytatja útját a Balog felé. Ehhez a patakhoz csatlakozik még a község területén az ún. *Banka patak*, melynek a jelentősége főleg a nagyobb vizek elvezetésében van!

Az erdőkkel és legelőkkel övezett, vízben gazdag táj a legmesszebbmenően megfelelt a legeltetés feltételeinek. A Balog folyó mellett élő magyar népesség a 11. században nyári legeltetésre használta, ebben az időben még nem tételezünk fel állandó jellegű települést. Úgy tűnik, hogy a 12. század második felében alakult ki a falu.

Az első írásos feljegyzés – amely nem azonos a keletkezésével – 1323-ban említi. Ekkor mint a hűtlenségbe esett **Balog** nemzetségbeli **Dancs** birtokát a nemzetség **Széchy** ága kapta.

A „perjése“ magyar név. Jelentése: „kis perjés“, valószínűleg a tarack-szerű gyomnövényt jelölő „perje“ szavunkból származik s bizonyára az erdőirtás emlékét őrzi. A település szlovák „Dražice“ elnevezése előfordul már 1773-ban is, de eredete és jelentése ezidáig nem tisztázott.

A Perjése elnevezésből és középkori jobbágyneveiből következtetve bizonyított, hogy a helységet a magyarság építette meg, középkori lakosai magyarok voltak.

„A szláv-magyar nyelvhatár közelsége ugyan érezte hatását, de nem nagymértékben; még az újkorban sem. Magyarazatot erre vonatkozólag a hódoltság viszonyai adnak. A felső részokről dél felé irányuló nagy néphullámzás vándorai az első magyar helységeket csak átmeneti állomásnak tekintették, a pusztá telkeken nem álla-

A szerző szülőháza (a szerző archívumából)

podtak meg hosszabb időre, hanem tovább mentek az Alföldre. A XVII. század végén és a XVIII. első felében a török dúlás, majd a vidéket állandóan járó hadak pusztításai Perjéséből is elűzték a régi parasztság nagy részét, ami jelentékeny lakossági fogyást idézett elő” (Ila Bálint). Ennek igazát bizonyítja a 1652-es urbárium, amely említést tesz Gyöngyösre, (Jász)Ladányba és Jászkisérre szökött jobbágyokról.

A pusztasodást **Wesselényi Ferenc** földesúri védelme állította meg, amely olyannyira hatásos volt, hogy 1672-ben lakatlan telek nincs is a faluban. Ezt a folyamatot azonban az újra megkezdődött nagy hadjárások ismét megindították. 1685-ben a 13 lakott telek közül 11 félttelek, de csupán négy parasztnak volt 2-2 ökre.

Az elnéptelenedett portákról öt család elbujdosott, három jobbágyfiú a kurucok közé állott, a többi pedig elszegényesedése miatt tette le a jobbágyságot. A menekülések és szökések iránya a feltételezett megélhetést és szabadságot biztosító Alföld, kivált a Jászság.

Az 1754-es megyei összeírás szerint az innen elszökött három család (összesen 11 személy) Nyíregyházán, Geszten és Jászkiséren telepedett le és ott is élt. A pusztulás okaként a tanúvallomások az erre átvonuló, valamint az itt elszállásolt magyar és német hadakat jelölik meg.

Az említett pusztulás eredménye az lett, hogy a megye az 1687-ben megejtett összeírás alkalmával mindössze egyetlen ekés jobbágyot és 16 nincstelen zsellért talált a helységben, akik annyira tönkre mentek, hogy nem voltak képesek megművelni a földet. Semmit sem vetettek! Boldogulásuk nagyon kétségessé vált.

Az 1709/10. évi pestis áldozatainak száma 105 lélek, csupán 12 parasztcsalád maradt életben. Az 1715. évben 11 colonus és egyetlen zsellér él a településen. 1720-ban csak 14 jobbágy.

Ezt az időszakot nyugodtan nevezhetjük a nyomor és megpróbáltatások időszakának.

„Nagyobb népi eltolódás mégsem jelentkezett, mivel a számos családra oszló jobbágynemzetségekből csak kevés fogyott ki teljesen. Egy vagy két családdal a legtöbb visszatért, biztosítva a népi folytonosságot és felszívva a kevés idegen jövevényt.” (Ila Bálint)

Birtokosai és jobbágjai

Perjése az egész középkoron át a Széchyek birtoka. A család kihalása után itteni javaikat előbb Wesselényi Ferenc nádor, majd a **Koháryak** szerezték meg. 1826. június 27-én kihalt a Koháry család és uradalmukat leányágon a hercegi **Coburg** család öröklte. Ez tette lehetővé, hogy Perjése lakosai az elpusztult Peszété határából megvásárolhattak 120 hold termelésre alkalmas területet, mely a továbbiakban 13 család boldogulását segítette.

Lakosai közül elsőként, 1393-ban egy bizonyos **Konth** nevezetűt említene, ő a Széchyek zálogba vetett jobbágya volt.

1487-ben is a Széchyeké a falu. Ebben az időben 8 egésztelek lakott, 9 lakatlan. Itt találkozunk először a következő nevekkkel: **Bartha, Domonkos, Endre, Penthek, Pethewcz, Rawaz, Warga, Krysnye, Wegh, Cras** és **Toth**. Ebből az áttekintésből kitűnik, hogy ők azok, akiket joggal említhetünk a település kialakítói között, többségük leszármazottjai ma is élnek, így pl. **Péntek, Varga, Kresnye, Vég** családok.

1505-ben a Széchyek hatalmaskodó jobbágjai között a következőket találjuk: **Byro, Czepw, Gorthwa, Penthek, Rosdas, Warga, Wegh, Zabo, Keresnye**.

1551-ben a régiek mellett a következő új nevek tűnnek fel: **Balas, Gaspar, Lenarth, Mathe, Symon, Czebenye**.

1551–1635 között egyebek mellett a **Philepp, Pongoracz, Lewk, Boronaj, Gialky, Báltkj, Padarj, Periess, Budaj, Kouac, Katocz, Tymar, Bodor, Sori, Horuath, Louasz, Giertian** családnevek szerepelnek.

1635 és 1828 között tűnik fel a **Tomor, Pásztor, Bálint, Nagy, Vasz, Gombos, Juhász, Figei, Németh** család.

1828-ban az országos összeírás adatai alapján Perjése családjainak teljes névsora a következő: **Balás, Bálint** (5), **Csányi, Csízi, Fülep, Gombos** (5), **Gortaj** (10), **Lénárt** (5), **Pásztor** (3), **Péntek** (4), **Pesta, Simon** (7), **Varga** (10), **Kovátsik, Kresnye** (3), **Kubovits, Zsámbok** (2), **Kováts** (3).

Csaknem minden családnak volt ún. tapadékeve

(amit főleg megkülönböztetésül használtak a névazonosság esetében): **Csízi** (*Dora*) **Gorta** (*Bollo, Lovas, Bende, Temető, Sikó, Topi*), **Pásztor** (*Pasta, Külső, Panna*), **Péntek** (*Esu, Sikó*), **Lénárt** (*Gyuro, Dorkó, Boros, Csúri*), **Hank** (*Kondás, Pasta*), **Simon** (*Bohó, Petyi*), **Bálint** (*Gyuro, Gombos, Intyó, Bálintgeci, Kresnye*), **Gombos** (*Intyó, Varga, Szőke, Kovácsmatyi, Kükki, Balázs, Kiss, Pócsó*), **Poszúk** (*Puskás*), **Ivanics** (*Karkusz*).

Ebből az áttekintésből ki lehet következtetni, hogy a névhasználat nem volt egységes, feltehetően meghatározta használatukat, hogy mikor és kinek a portájára érkeztek a községbe. Vagyis a nép migrációja befolyásolhatta a név használatát.

Annak ellenére, hogy az adatbázisok hiányosak és részletes elemzés nem áll rendelkezésre a lakosság összetételét illetően, nyugodtan állíthatom, hogy már ebben az időszakban is aránylag rendezett településről van szó!

Az 1770-ben megjelent cigányösszeírások során egy, **Gyökeressy** névre hallgató család élt a településen, majd 1772-ben egy **Farkas** nevű családot gyveztek fel.

A község az 1773-as helységösszeírásban és a megye falusi jegyzőinek nyelvismeretétéről 1862-ben készített kimutatásban mint magyar nyelvű helység szerepel.

Jegyzője, anyakönyve Balogon van, az egyházi életről szóló dokumentáció pedig a pádári anyaegyháznál van elhelyezve.

Egyháza

A község lakosainak hitvallása ágostoni hitvallású

Konfirmandus lányok a lelkész társaságában az 1950-es években (a szerző archívumából)

evangélikus vagy lutheránus. A környező települések hatásának és igyekezetének nem engedve, nem lettek reformátussá, így egyike azon magyar helységnek, amelynek lakói megmaradtak evangélikusnak.

Valamikor csak egyetlen, közös templom volt – a balogi – Alsó- és Felsőbalog (ma: Nagybalog), Pádár és Perjése részére. Ebből ellenségeskedés keletkezett, mert hiszen az nem evangélikus templom volt, hanem református, de Perjése lakossága ebben az ellenségeskedésben nem vett részt.

Saját templomáról csak 1754-ben értesülünk, amely fából készült, haranglábbal.

Mint leányegyház a pádári anyaegyházhoz tartozott Meleghegygel (Teply Vrch) együtt, ami annyit jelentett, hogy minden harmadik vasárnap volt lelkész által tartott istentisztelet.

A település ma is létező temploma 1838 és 1842 között épült, feltehetően az 1754-ben említett fatemplom és harangláb helyén.

Az 1766-os és 1771-es összeírások nem említik a községben levő iskolát, vagyis ebben az időben nem volt, a legközelebbi településre, Pádárba jártak. A ma is létező új iskola 1936-ban épült.

Az evangélikus templomban levő oltárképet **Július Alexy** festette 1927-ben.

A település földrajzi nevei

A község belterületének részei: *Felvég, Alvég, Sikószög*

Alsó erdő: erdő

Alsó hóbuka: erdei rét, bizonyos vízvezető árok a perjési patak felé

Alsó lapos: szántó

Alsó nagydel: szántó

Árendás rét: kaszáló

Balázs-kert: gyümölcsös, kaszáló

Bálinth tó (1799): a Bálint család lehetett a névadó. Talán azonos lehet a Jazeroval, illetve a mai Kozonok tóval, melyből a Kászár (majd Csülye, Sós víz) patak ered. Ehhez kapcsolódik az Ódoka patak és így egyesülve, az Alsó erdő árnyékában folydogálva, a Mihók, Nagydél és a Rét között Szamár pataka néven csatlakozik a Veres alatt folyó patakba és így, egyesülve, Perjési patak néven, a Galyagas és Peszétéi érintésével ömlik a Balogba.

Belső tábla: a perjési patak mellett, kaszáló, itatókút

Banka: patak

Bikarét: kaszáló az erdő és a patak között

Csülye bikk: patak, szántó, kaszáló az erdő alatt, amit elcseréltek az erdészettel a Hóbuka szőlőért – az utóbbit az erdészek használták. Az erdős területet legeltetésre is megfelelt, mivel a fű mellett a megtisztított területeken lévő hatalmas tölgy- és cserfák termése, a makk kiváló takarmányt jelentett az állatállomány számára.

Dorina: szántó, rét kaszáló, itató kút

Erdős: kaszáló, legelő, itatókút

Falu rétje: kaszáló

Felső dobogós: híd

Felső lapos: szántó

Galyagas: erdő

Gyümölcs: szántó, kaszáló, gyümölcsös kert (alma, szilva, körte), lóger – itt rakták a széna- és szalmakazlakat

Hóbuka szőlő: erdei kaszáló

Hosszú: szántó az erdő alatt, kaszáló

Jazero (1799): jelentése szerint „tó“

Kaszáló: gyümölcsös – ezt főleg juhok legeltetésére használták

Kászár patak: a Palaszka déli oldalán, a Kozonok tóból eredő vízfolyás felső szakasza

Kis cseres: szántó és kaszáló

Káposztás kert: kaszáló, itató kút, patakon átjáró híd

Kecske hegy (1799): hegy

Kenderföld: szántó

Kertmegi: legelő, gyümölcsös

Kis hacska: szántó

Kis határ: szántó

Kis hegy: a Csülyebikk és Hóbuka szőlő között található. Kiss hegy (1799) néven mint határjel szerepel Perjése, Peszéte és Zeherje között.

Kis tető: szántó

Kis tó (1799):

Koznok: hegy, *Kozmók hegy* (1799)

Középső nyomás (1754):

Lapos: szántó, *Lapos mező* (1754)

Megy mező (1754): szántó

Mihók: szántó

Mihók alja: kaszáló, vizét a Kászár patak vezeti el, rajta dobogós híd

Mocsolyás: szántó terület de itt voltak a kender áztatásához használatos vizes mocsolyák is

Nagy cseres: szántó a patak mentén, gyümölcsös, kaszáló

Nagy dél: szántó

Nagy föld: szántó

Nagy hacska: szántó az erdő alatt, kaszáló és itatókút

Nagy határ: szántó

Nyállós: szántó

Ódóka: patak, szántó, gyümölcsös kert az Erdős Csülye, Sósvíz és Órik között

Órik: szántó, Origh nyomás (1754)

Palaszka: hegy, *Balasska hegy* (1787), *Palaszka hegy* (1799)

Pap rétje: kaszáló

Pást meg: szántó, kaszáló a Sósvízig, kis ivókút

Pereglát: szántó

Perjése hege oldala (1368): elválasztható határjel Zeherje és Peszéte felé (a mai Hóbuka szőlő, Sósvíz, Csülyebikk és Alsó erdő)

Peszéti rét: kaszáló a Veres erdő aljában

Sósvíz: rét szántó, gyümölcsös kert, kaszáló itatókút, patak

Szamár pataka: rét és szántó, itató kút

Szilvás: gyümölcsös kaszáló

Tanító rétje: kaszáló

Terőc: szántó

Tető: szántó

Veres: szántó, erdő

Életmód

A területi és éghajlati adottságok lehetővé tették a termőterületek sokféle kihasználását. A 19. és 20. században gabonaféléket, burgonyát (*krumpli*) és kukoricát termesztettek, a haszonnövények közül a kender volt a legfontosabb. Emellett gyümölcsöt termesztettek, valamint hagyományt, zöldséget. Itt jegyzem meg, hogy a szőlőtermesztés a 19. század végén hanyatlásnak indult, s a jelenre sem jellemző.

Az állattenyésztésben főleg a szarvasmarha és sertés tartása volt jelentős, kismértékben juhot, valamint kislakat is tartottak.

Az újkorban a falu határának egy része, főleg az erdők

(Borosznok), legelők, valamint a közhasznú tenyészlátatok részére takarmányt biztosító kaszálók az úrbéresség birtokában voltak. Ez annyit jelentett, hogy akik ezeket a területeket használták, pl. legeltetésre, a pénzbeli fizetések mellett rendszeresen részt kellett venniük a területeken végzett irtásban, vágásokban, hogy így legyen biztosított a területek fenntartása, esetleges bővítése.

Voltak, akik a fazekasmesterséget folytatták. A leginkább említésre méltó ebben a tekintetben a **Zsámbok** család, amelynek a telephelyéhez, a Mogyorós kerthez közel volt az agyag, víz, fa.

Voltak olyanok is, akik a cserépedény értékesítésével foglalkoztak. Ezeket főleg Heves megyében, a Jászságban, Borsodban árusították, de eljutottak Szerbia területére is.

A szőlő, a bőséges gyümölcsstermés értékesítését is végezték, nem utolsó sorban pedig tűzifa eladásával is foglalkoztak, főleg a délebbre eső Balog völgyi községekben.

A lakosság igyekezett úgy a természeti adottságokból, mint a termelésből adódó lehetőségeket kihasználni. A kender termesztése lehetővé tette a szükséges különféle vásznak alapanyagának elkészítését, a cirok termesztése főleg a háztartásban használatos seprők gyártását, az erdei nyírfa a nyírfaseprű készítését, melyet főleg az állattenyésztésben és a közterületek tisztításánál használtak, a bükk a különböző faeszközök (kanál, habarka, gereblye, villa stb.) faragását.

Az események áttekintése 1914-től 1945-ig

Az 1914-ben kirobbant világháború itt is nyomokat hagyott. A perjesiekből is sokan bevonultak. Többen fogásban sínylődtek, hazájuktól távol eső helyeken, sőt egy személy, **Simon Pál** hadnagy hősi halált halt.

Az 1928–1932-es világgazdasági válság rákényszerítette az embereket, hogy kivándoroljanak a jobb és szebb jövő érdekében az óceánon túlra. Végül visszajöttek. Így tettek többek között: **Hank István** (Kanada), **Gombos László** (USA), **Simon János** (USA), **Gorta János-Bollo** (USA), **Lénárt János** (Argentína), **Lénárt János-Csúri** (USA), **Pásztor Ambrus** (Argentína), **Kovács Mihály** (USA), **Bálint Pál** (USA) és még sokan mások, akikről nincsenek ismereteim, de bizonyosan kint éltek és élnek az új hazában. És így tovább lehetne sorolni a kivándoroltak seregét.

Ebben az időben már működtek különböző társadalmi szervezetek. Ide kell sorolni az egyházi dalárdát, mely sajnos csak rövid ideig működött, a tűzoltó szervezetet, színjátszó csoportot és különböző, helyi hagyományokat ápoló csoportokat, melyeknek tevékenysége főleg a családi jellegű eseményekkor nyilvánult meg: mindenekelőtt az eljegyzések, lagzik, lakodalmak és elhalálozások alkalmával. Politikai elkötelezettségű szervezetről azidáig nem tudok.

A község lakói nagy tisztelettel emlékeznek tanítóikra, néhai **Marton Gyulára**, aki 1934-ig szolgált Perjésén mint kántortanító és **Lepórisz Lászlóra**, aki 1946-ig tett szolgálatot mint kántortanító, s vitathatatlanul nagy érdeme

van az új iskola 1936-ban történt befejezésében, melynek munkálataiból úgy szervezésileg, mint fizikailag is kivette részét.

Az 1934-es évben új lelkésze lett a községnek, a nyugat-szlovákiából származó **Bándy György**, akinek szolgálati helye a pádári anyaegyházban levő parókia volt.

Ebben az időben hasadt meg a templom tornyában lévő három harang közül a legnagyobb.

Az 1938-as események nem változtattak a község jellegén, mint magyar község megmaradt Gömör megye keretei között, közel a nyelvhatárhoz.

A hadköteles lakosság későbbi mozgósítása Perjése községben is nagyon sok családot érintett kedvezőtlenül.

Ebben az időben a községben egyetlen zsidó család, a **Schwarz Pálé** élt. Üzletes volt. A háború után kivándoroltak Izraelbe.

Perjése községből a bevonulók közül hősi halált haltak: **Bálint István-Gombos**, **Gorta Lajos-Sikó**, **Gorta Béla-Bollo**, **Gorta István-Bollo**, **Koháry István**, **Zsámbok János**, **Pásztor Lajos**, **Bálint Gyula**, **Fülöp János**. Emlüknek megbecsüléssel és tisztelettel adózunk.

Sokan sínylődtek, meglehetősen hosszú ideig, különböző fogságokban. Általában megrendült egészségi állapotban kerültek haza szeretteik körébe.

Ide kell sorolnunk azokat is, akik munkavégzés közben estek áldozatul az Akasztóhegy alatt, Rimaszombatnál. Fát szállítottak katonai felügyelet alatt: **Gorta Gyula-Temető**, **Pásztor András**.

Az események áttekintése 1945-től 2000-ig

1945-ben Perjése magyar kisközség, 106 házzal és 427 lakossal, akik főleg ágostoni hitvallású evangélikusok. A Feledi járáshoz tartozik. Jegyzősége Nagybalogon van. Leányegyház, a pádári anyaegyházhoz tartozik. A község postája Felsőbalog. Távírója és vasútállomása Rimaszombat. A lakosságról való egészségügyi gondoskodás megszüntetett Nagybalog és Rimaszombat között.

1945. január 13-án került Perjése szovjet kézre!

Elkezdődött az építés és a háború által okozott sebek és károk felszámolása. A községbe három helyen csapódott be akna. Az egyik éppen az iskola elejét érte, a másik, a templom tornyát mellözve, **Bálint István-Intyó** lépcsőjébe ütődött, s a harmadik dél felől, ugyanezt a célt elkerülve, **Gorta Lajos-Sikó** házában a tetőszerkezetét ütötte át.

Fokozatosan, lassan rendeződött az élet a községben. Megalakult a községi előljáróság, melynek fontos küldetése éppen a rend megőrzése, valamint a frontról hátramaradt különböző rabló csoportok felszámolása volt. A komiszár **Králik Štefan**, szlovák nemzetiségű lakos lett, tagjai: **Csízi Sándor**, **Pásztor Márton**, **Péntek Miklós**, **Péter István**.

Még ez év folyamán, ősszel elkezdődött, majd 1946 elején folytatódott az ablakok kijavítása a községben. Elsőbbséget élvezett az iskola, s csak ezt követően kezdték meg a megromlódott lakások javítását, melyet **Gužák Ludovít**, gesztesi (Hostišovce), ezelőtt perjesi lakos végzett. Az iskola berendezését felújították, új kétrészes táb-

lát, íróasztalt, szekrényt, katedrát szereztek be. A padok maradtak a régiék. 1946. szeptember 1-én elkezdődött a szlovák nyelvű tanítás.

A község bírója ebben az időszakban **Lénárt Gyula-Boros** lett, aki ezt a funkciót **id. Lénárt Bálint**tól vette át.

Bevezették a jegyrendszert, mely meghatározta az egy személy részére eső élelmiszer mennyiségét, de a ruházati cikkekkkel való ellátást is hasonlóan szabályozták.

A nagybalogi **Gesko János**, **Poznán András** és **Orosz Pál** hathatós segítségével még 1945 nyarán megalakult a Kommunista Párt helyi szervezete, melynek elnöke rövid időre **Gombos Ferenc** majd **Gorta Gyula-Sikó** lett. Ebben az időben alakult meg a majdani Vöröskereszt elődje is. A község közlekedés szempontjából eléggé elzárt, nehezen megközelíthető volt. Ez egyebek közt az orvosi ellátás szempontjából jelentett gondot. A szüléseknél bábasszonyok, a helybeli Hank Jánosné és a pádári Hank Földi Mari néni segítettek.

1947 a katasztrófális szárazság és lakosság kitelepítésének az éve volt.

A község területén csaknem minden udvarban létezett bővizű kút, a meglévő patak mellett, de sajnos mind kiszáradt. A falu kútja mellett, az iskola előtt éjszakákon keresztül sorakoztak a vízéért. Aki tehette, fogatos szekeren, lajtban hordta az itatáshoz szükséges vizet a mezei kútkból.

A szárazság felemésztette a termést, takarmányt, így az állatokat az erdőkben legeltették.

Ebben az évben volt a kitelepítés. Perjését 16 családnak kellett volna elhagyni. Králik Štefan komiszárnak köszönheti a község lakossága, hogy megúsza a kitelepítést. A nagybalogi jegyzőségről hazatérően szembetalálta magát a Bika utcán érkezett MATEOSZ-os autók legénységével, akiknek megtagadta az engedelmisséget és vadászlőfegyverét a vállának szegezve, keresetlen szavak kíséretében, a szó szoros értelmében kiűzte a betolakodókat. Ahogyan ő mondta: „nem engedhettem meg ezt a szégyent, hiszen ennek a községnek a lakossága, amikor 1932-ben idejöttem, falusi kovácsnak befogadott és soha nem érezte velem nemzetiségem másságát, megélhetést adott.“

Így nyilatkozott a balogi jegyzőségről hazatérve, a község középső-, kőhídján ülve. Ezért a bátor kiállásért minden elismerést megérdemel!

Fokozatosan alakult meg a többi szervezet is. A **Tűzoltóság** is újjáalakult, amely ugyan létezett, de tagjai közül sokan a háborúban maradtak. Ennek a szervezetnek a létezéséről már az 1930-as években értesülünk.

Ugyancsak megalakult a **Szovjetbarátok Szervezete**, később a **CsISz**, **Zvázarm** és a **sportszervezet**. Az utóbbi tevékenységében aktívan részt vettek: **Varga József-Kükki**, **Pásztor Zoltán-Panna**, **Pásztor Béla**, **Bálint Milán**, **Bálint András**, **Hank József** és így tovább, **Bálint Gyula**, **Gorta Gyula-Bende**, **Lovász László**.

Ezeknek a szervezeteknek a leggyakoribb találkozási helye az iskola pincéje, az ún. **Nyúlól**, valamint a **Kert megi** volt. Az utóbbi helyen került sor a pigézésre, kallázásra,

röplabdázásra, lánbteniszre, futballra, lövészetre stb.

Ilyen formában múltatta idejét Perjése felnövekvő ifjúsága, nem beszélve környezetalakításban való aktív részvételéről és egyéb társadalmi eseményekről.

1949-ben megindult az autóbusszközlekedés a Rimaszombat (Rimavská Sobota)–Baloghruassó (Hrušovo)–Rimabánya (Rimavská Baňa) útvonalon. Jelentősége vitat-

Labdarúgócsapat az 1950-es években (a szerző archívumából)

hatatlan, akkor is, ha megállóhelye elég messze esett a községtől.

1949 nyarán bevezették a telefont Perjése és Nagybalog között.

1950-ben megalakult a *Csemadok* helyi szervezete, melynek elnöke **Gorta István-Sikó** volt egészen élete végéig. Ez volt az a szervezet, mely igyekezett a kultúra, a hagyományok, népszokások megőrzése irányába terelni. Nagyon aktív kulturális élet folyt a községben, főleg a színháztársulat területén. Ebben nagymértékben besegítettek a községben levő tanítók.

Ennek a szervezetnek a keretein belül alakult meg 1953-ban a népizenekar, mely **ifj. Hank József** vezetésével folyamatosan fejlődött és 1955-ben megtörtént az első nyilvános fellépésük, **Varga Margit-Ibos Béla** lakodalmán. 1956-ban két lakodalmat szolgáltak ki, de természetesen táncmulatságokat is szerveztek. A zenekar nagy megbecsülésnek örvendett. Rimaszombatban első fellépése 1954-ben, a Május 1-jei ünnepség alkalmából

Parasztbanda fellépése Rimaszombatban 1954. május 1-én (a szerző archívumából)

volt a Városkertben, óriási tömeg előtt, majd a Csemadok szervezésében különböző kultúrbrigádokon vettünk részt Serkében, Darnyán, Szilistyén stb.

A táncsoport is aktív volt. Főleg helyi jellegű táncokat mutatott be, de nem volt ritka más táncok és produkciók előadása sem. Ebben a legaktívabb tevékenységet **Gorta Éva, Hank Margit, Lovász László, Varga Ida** stb. fejtette ki.

A zenekar által kiszolgált lakodalmak: 1955 – Varga Margit–Ibos Béla, 1956 – **Gorta András–Pásztor Júlia, Csízi László** – a neje Jesztéről származik, 1957 – **Babik Irén** – a férje Baraccáról származik, ez Uzapanyton volt.

A zenekar alapítói: **Csízi Pál**, másodprímás-terces, **Pásztor Miklós**, cimbalmos, **Gorta Gyula–Bende**, brácsás, **Csízi János**, kontrás, **Pásztor Pál**, nagybőgős.

A felszabadulás utáni első színelőadás *A falu rossza* c. darab volt, melynek főszerepét **Gorta Miklós** játszotta. Ezek után következtek: *Férjhez megy a bírónő lánya*, *Piros bugyelláris*, *Csuda karikás* stb.

Volt bizonyos időszak, hogy két színháztársulat is működött, a fiatalok és idősek csoportja. Nagy sikerrel mutatták be a *Vén cigány* c. színdarabot, melynek főszerepét **id. Pásztor Győző**, Zsiga bácsi, és felesége, **Pásztor Apollónia** játszotta.

Az idősebbek színháztársulói közül megemlítem többek között **Gorta Miklóst, Lovász Pirost, Pásztor Irént, Bálint Milánt, Lénárt Zoltánt, Bálint Józsefet** stb.

A fiatalabbak közül megemlítem **Pásztor Zoltánt, Pásztor Bélát, Pásztor Saroltát, Hank Margitot, Lovász Lászlót, Bálint Andrást, Bálint Gyulát, Gorta Évát, Zsámbok Margitot** stb.

A község életében meghatározó szerepe van az 1954 júniusában megtartott választásnak, mert ez véglegesen meghatározta a község további fejlődésének a folyamatát.

Zalcer Jánost választották meg a Helyi Nemzeti Bizottság elnökének (1960-ig töltötte be ezt a tisztséget), a titkári tisztséget pedig (1971-ig) **Pásztor Zoltán-Panna** végezte.

Átrétegződött a község lakossága foglalkoztatás szempontjából is. Voltak, akik otthon gazdálkodtak, egyesek Rimaszombatba jártak napszámba, mások az állami erdőszetnél kaptak munkát és voltak hivatali alkalmazottak is.

Sajnos ez a körülmény nem egészen pozitívan hatott az előbb említett, aránylag jó szinten lévő tevékenysé-

A táncsoport 1954-ben (a szerző archívumából)

gekre, mert már mutatkoztak a nagyobb lekötöttség jelei. Bizonyos lanyhaság már kezdetét vette. Fokozatosan megszűntek a hosszú estéken jól bevált különböző irodalmi felolvasások, beszélgetések stb.

1954-ben megalakult Perjésén is az 1–5. évfolyamú magyar alapiskola, melynek első tanára **Kónya Béla** tanár

Iskolások. Középpütt **Kónya Béla** tanító (a szerző archívumából) úr volt. 1970-től **Lázók** tanárnő vette át az iskola irányítását. Az 1951 szeptember elsejével a 6. osztályba lépő gyerekek kötelezően Nagybalogra jártak három éven keresztül iskolába, naponta 8 km-t megtéve, télen-nyáron, szélben, fagyban, esőben. Ezt nem mindenki vállalta. Ehhez a csoporthoz tartoztak: **Hank József, Hank Margit, Lovász László, Bálint Gyula, Gorta Éva, Ivanics János.**

A szlovák nyelven tanulók legközelebbi iskolája Meleghegyen (Teply Vrch) volt.

Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a világháború előtt bevett szokás volt a gyerekek cseretaníttatása, főleg Ispánmező (Španie Pole), Gesztes (Hostišovce), Li-

Színjátékosok az 1950-es években (a szerző archívumából)

póc (Lipovec) és Szilistye (Slizké) lakosaival.

1957-ben jelentős változás állt be az *Egységes Földműves Szövetkezet* (EFSz) megalakulásával. Az új gazdasági évet a parasztság már közösen gazdálkodva kezdte meg. Az EFSZ első elnöke **Ivanics László** volt. A könyvelői és nyilvántartási teendőket egészen 1964-ig **Simon János** látta el.

Megkezdődött a Pereglátban az új gazdasági telep kiépítése, hozzáigazítva az előző termelési struktúrához. Istállók, takarmánytárolók stb. épültek, úgy a szarvasmarha-, mint a sertésenyésztés részére.

A megalakult szövetkezet a közepes gazdasági eredményeket elérők közé tartozott.

Ebben az időben a növénytermesztésben – még az előző évekhez hasonlóan – a kenyérgabona, kukorica, burgonya stb. termesztése volt túlsúlyban.

Ez volt az a tényező, mely hozzájárult a lakosság foglal-

Pillanatkép 1958-ból. Jobbra ifj. **Hank József** (a szerző archívumából)

koztatottságához, hiszen ez mindennapi munkát biztosított a mezőgazdasággal foglalkozó lakosok számára.

A község fejlődésének a határköve ez az időszak, hiszen 1959. júniusában bevezették a villanyt, 1960-ban megépült a Nyállóson bevezető összekötőút, amely lehetővé tette a közvetlen autóbusz-összeköttetést Rimaszombattal.

A bekötőutat a Járási Építkezési Vállalatnál dolgozó helyi és pádári lakosok építették **id. Hank József**, valamint **Boros László** vezetésével.

Fokozatosan emelkedett a lakosság műveltségi szintje. A község első, általános érettségivel rendelkező polgára **ifj. Hank József** lett (1958). A későbbiekben fokozatosan gyarapodott a gimnáziumot, tanonciskolát, s más, szakosító képzést nyújtó iskolák végzőseinek a száma.

1962-ben bevezették a vizet a Bikk két forrásából, a mely bizony nagyban megváltoztatta községbeni lakásvi-

Krumplibrigád az 1950-es években (a szerző archívumából)

szonyokat is.

1970-ben megtörtént az eddig külön gazdálkodó nagybalogi- és perjési szövetkezetek egyesítése, mely további fejlődést jelentett a községnek. Az egyesített szövetkezet első elnöke **Vitárius Gyula** lett. Folytatódott a meglévő termelési kapacitások fejlesztése. Az állattenyésztés alapját továbbra is a szarvasmarha- és sertéstartás jelentette, de jelentős szerepet játszott a juhtenyésztés is – elsősorban gyapjú céljaira. Elkezdődött a legelők és rétek rekultivációja, meliorálása, felszántották a réteket, addig ismeretlen haszonnövényeket, cukorrépát, repcét stb. kezdtek termesztetni.

Az egyesített szövetkezet vezetőségének határozata alapján, a gazdaságosság fokozása érdekében elkezdődött a Perjését és Nagybalogot összekötő út építése, melynek legfőbb célja és oka a szállítási távolság lerövidítése volt a vasútállomás és Nagybalog között (cca 6 km).

Ezt követte a Nagybalogi-, illetve Perjési Helyi Nemzeti Bizottság összevonása. Perjésén csak polgári bizottság működött, melynek elnöke **Bálint Milán** volt.

Az előnyös autóbusz-közlekedésnek következményeként, 1975-ben megszűnt a helyi alapiskola és a tanulók Rimaszombatba kezdtek járni. Ez a mai napig is így van.

Sajnos, az 1989-es események után megtorpanás, sőt visszaesés tapasztalható. Leépült a mindennapi munkát biztosító szövetkezet, felszámolták a termelési kapacitásokat, lerongyolódott a géppark, az istállók stb., egyszóval tönkrement a gazdaság! Ez a valós igazság! Beszűkültek a polgárok lehetőségei, ritkult az autóbuszjáratok száma, megjelentek a munkanélküliek, s megannyi más negatív jelenség.

Az 1970-1980 közötti időszakban a községből elköltöztek a mozdító erők, egyének, főleg Rimaszombatba, ami sajnos pótolhatatlan veszteséget jelentett sok területen.

Ez nem azt jelenti, hogy jelenleg nincsenek elkötelezett, már tanult lakosai a községnek, akiknek a rendelkezésére áll pl. a kultúrház, de úgy érzem, úrrá lett a közömbösség, ami az értékek elenyészését jelentheti.

II. HAGYOMÁNYÓZÉS PERJÉSÉN

Brigád 1975-ben (a szerző archívumából)

Perjése gyönyörű természeti környezetben található. Itt is megvan az évszakok mindegyikének a maga szépsége: a zöldbe öltöző, madárfüttytől hangos tavasznak, az ezer színben pompázó, illatos nyárnak, a szunnyadó ősznek, s végül a fagyos télnek, mikor hófehér lepel alatt alszik a természet.

Lakosságának a valós, nyugodt élethez szükséges feltételek biztosítása volt az elsődleges célja. Mindig és mindenhol embernek lenni – ez szűrhető le tanulságként e kis község történelméből.

A nóta is megőrökíti ezeket a felsorolt tulajdonságokat:

„Kinn lakom és kis Perjésén,
Egy magányos kis házban,
Mást sem teszek egész héten,
Gondolok a babámra.
Hogyha minden sóhajtásom
Galambszárnyon repülne,
Galambok közt mehetnék a
Vasárnapi misére.“

„Ablakimban kivirított,
A piros fehér muskátli,
Barna kislány könnyeivel,
Szokta őket locsolni,
Ne sírj kislány,
Szeretlek én tégedet,
Az én szívem nem lesz másé,
Csak egyedül a Tied.“

Ez az a nóta, amelyet minden alkalommal dalolt a nép, tudomására hozva ezzel mindenkinek, hogy kedve emelkedett, akár pozitív, akár negatív viszonylatban. Igaz az a mondás, hogy „dalban vigad vagy búsul a magyar“, hiszen Perjése lakossága egész történelme folyamán mindig magyar volt és ma is – kis eltéréssel – magyar!

Ezen nem változtatott a nyelvhatár közelsége, de különböző más végbement események sem. Mielőtt elkezdem ismertetni a helyi jellegzetes hagyományokat, meg a közelmúltban vagy ma is élő szokásokat, szükségesnek tartom néhány gondolatban felidézni Perjése község természeti és gazdasági adottságainak, településének, épít-

kezésének néhány jellegzetességét.

*

A község elrendezésében alkalmazkodni kellett a patakokhoz, az ezeket övező füzesekhez, de gyümölcsfa is bőven volt mindkét parton: eper, szilva, körte, alma.

A portákat rendben tartották. Minden szombaton, de legkésőbb vasárnap reggel a portákat felloccsolták vízzel, amolyan nyolcas alakokban, majd felseperték – ez mutatja meg azt, milyen rend- és tisztaságszerető népesség lakik a házban.

A porták elrendezése nagy gondoskodásnak örvendett, minden ház előtt kiskert volt, ami főleg pacsitból készült kerítéssel, *gyipó*vel, ritkábban szögelt fa- vagy deszkakerítéssel volt bekerítve.

A kiskertekben orgona, liliom, harangláb, rózsza, árvaszka, tulipán, nárcisz, puszpángbokor, gyöngyvirág virított.

Az építkezésnél a legmesszebbmenőkig kihasználták a természet adta lehetőségeket. Építkezési anyagként a fát, agyagot, pelyvát, majd később a követ és téglát használták fel.

A házakat régebben fából építették. A falakat, melyek zsilipeléssel (*rovás*) vagy fonással (*pacsi*) készültek, pelyvával összekevert agyagos sárral kenték be.

Később fokozatosan rátértek a vályokból való építkezésre. A válykot főleg a környező, Balog-völgyi községekből származó cigánycsaládok verték, olyan helyeken – Mogyorós, Csapás, Meggyes – ahol volt víz, közel volt a patak, de olyan eset is előfordult, hogy a korábban kiásott agyag helyén keletkezett gödrökbe felfogták az esővizet, esetleg lajttal hordtak bele vizet.

A vályok gyártásánál elengedhetetlen volt a pelyva, ez tartotta össze. Nem csupán a falakat kenték be agyagos sárral, úgyszintén ezzel döngölték le a helységek padlózatát is. A különböző más padlószervezetek csak az utóbbi időben szaporodtak el. Az így létrehozott építmények nagyon jól szigetelték a hőt, télen melegek, nyáron pedig hűvösek voltak.

Utóbb elterjedt a téglá és kő felhasználása. A téglát is főképp cigánycsaládok égették. A nyerstéglákat kiszáritás után égetőkemencévé formálva egyberakták, megtömték fával, alágyújtottak és úgy égették ki. A felhasznált agyag nagyon jó minőségű volt. A téglá és kő megjelenésével egyidejűleg a Balogból hordták a kavicsot és homokot, amit mésszel keverve a falazásnál, majd a vakolásnál is használtak. A szükséges meszet mészkőből égették és vízzel oltották be. Ennek a minősége határozta meg a malter minőségét. Cementet csak az 1945 utáni időszakban kezdtek nagyobb mennyiségben használni.

A tetőfedéséhez gabonaszalma, csáté, kátránypapír, majd később cserép volt használatos.

A korábban épült házak ajtaján belülről fareteszek, kívülről madzaghúzó zárak voltak.

Soha nem tévesztették szem elől, hogy minden portán kutat építsenek, hogy így legyen biztosított az állatállomány részére és a háztartás szükségleteire a víz.

Az építkezéseknél nem használtak gépeket, fából készült talicska és saroglya volt a munkák végzéséhez használt eszköz.

A felépített házak belső elrendezése nagyon egyszerű volt: ezek rendszerint egy konyhából, egy szobából és egy kamrából álltak.

A kifűtésükre főleg a konyha egyik sarkában megépített *sparhét* szolgált, ami egybe volt építve a kemencével, ezért hívták ezt *kocik*nak. A szobában rendszerint öntött vaskályha, majd később cserépkályha szolgáltatta a meleget.

A kemence felhasználása többcélú volt. A kenyérsütésen kívül ebben sütötték a kelt kalácsot a lakodalmakra, a pecsenyét, hurkát, kolbászt a disznótorok alkalmával, ebben aszalták a szilvát, körtét, a kemence tetején szárították a gyógyfüveket, hársfateát, bojtorjánt, kakukkfűvet stb. A kemence tetején altatták a tejet, amiből leförlözés után lett a tejföl, aludttej, a túró alapanyaga. De ezen szárították – főleg télidőben – a gyerekek átázott cipőjét is.

Az összegyűjtött nagyobb mennyiségű tejfelből – amit agyagból készült égetett edényben, *rátóban* tároltak – köpülték faköpülével a vaját.

*

De ha már szóba került a kemence, ejtsünk egy pár szót a kenyérsütésről.

A *fatekenő*be már kora este beleszitálták a pontosan, adagokra kimért búzalisztet, de voltak, akik adagoltak hozzá roz- és árpalisztet is, majd az átszitált lisztet összekeverték, hogy a kívánt ízek összeálljanak. Két részre osztották a teknőt, így készítve helyet a kovásznak. Beázatták, majd a melegre, a sütőre tették az előző sütésből meghagyott kovásztésztát, megmosták a krumplit, hogy reggel csak meg kelljen főzni és hámozni, illetve fölreszelni.

Kora reggel elkezdődött a tészta előkészítése, a liszt bekovászolása, hozzá adva tésztát (néha használatos volt a szárított komló is), az előkészített krumplit, ezután ezt összedagasztották, egy kevés só is adtak hozzá és így hagyták az elkészített tésztát – gondosan letakargatva, nehogy megfázzon – kelni, ami mindaddig folyt, míg el nem jött a kenyér szakasztásának az ideje. Közben elkészítették (ha még ezt este el nem végezték) a kemencébe az alágyújtáshoz használt szalmacsutakot és fát. Már tapasztalatból tudták, hány darab hasított fa kell, hogy a kemence biztosan elérje a kellő hőfokot, mert hiszen minden fának más tulajdonsága van. A leghasználatosabb volt a bükk és tölgy, mert ezek égése biztonságos is volt, nem szikrázott égés közben és jól kifűtötte a kemencét. Az alágyújtáshoz, mint természetes anyagot, szalmát használtak. Az égés intenzitását a kürtőbe beépített *súber*al szabályozták.

Közben elkészítették a szalmából font szakajtókat, szótteskendővel letakarták és meglisztezték, majd elkezdődött a kenyértészta szakasztása. Rendszerint három-négy kenyeret sütöttek, no meg cipót, krumplis- és tej-

fölös lepényt a maradék tésztaból. Ennek örültek a legjobban a gyerekek. A leszakasztott kenyértésztát beletették a szakajtókba, letakargatták, hogy még itt is keljen tovább, közben a szénvonóval kihúzták a tüzet-parazsat a kemence nyílása elé és fából készült kerek lapáton berakták a kenyeret sülni a kemencébe. Mielőtt az első kenyeret betették volna sülni, a gazdasszony két ujjával belecsípett a tetejébe, s sziszegve mondta: „*szépre süljetek, hogy egészséggel elfogyaszthassunk*“. A kenyeret úgy helyezték el, hogy közöttük elférjen a már említett lepény és cipó is. Betámasztották a kemence ajtaját és sült a finom, ropogós kenyér. Persze a lepény és cipó rövidebb ideig sült. Amikor ezeket kiszedték, a tejeles lepényt újból lekenték az elkészített tejfölkeverékkel, amit rendszerint kaporral (télen szárított) ízesítettek. A kenyereket ezután lekenték vízescsutakkal, hogy szép pirosra süljön a héja és hagyták sülni mindaddig, amíg szükséges volt.

Nemigen használtak pléhből készített tepsiket, csak az utóbbi időben. Legjobban szerették a szabadon való sütést.

Amikor kiszedték a finom, sült, ropogós héjú kenyeret, miután kihűlt, elraktározták a kamrában felfüggesztett kenyértartó polcra, ami lehetővé tette a minden oldalról való szellőztetést.

*

Ha már itt tartunk, nézzük meg, hogyan is történt a disznóölés.

Csaknem minden házban neveltek hízót. A disznóölés időszaka elkezdődött Karácsony előtt és folytatódott csaknem farsangig. Az utóbbit a *bőség ünnepének* is nevezték, mert ekkora már elkészült a finom füstölt oldalas (amit főleg sütésre és *verthaluska levesben* hasznosítottak), az új füstölt szalonna és egyéb besózott, füstölt jellegű étek.

A disznó hizlalásakor főleg saját termésből származó darát, savót, tejet, száraz kenyeret használtak. Azt tartották, hogy ezek nem befolyásolják hátrányosan a szalonna és a hús minőségét.

Ölés előtti este már nem adtak enni a hízónak. Az ételt azért vonták meg a hízótól, hogy könnyebben lehessen elbánni vele majd a felbontásnál, ne legyenek túltelítettek a belek. Meghívták a résztvevőket, rokonokat, szomszédokat, ugyanis azt tartották, hogy a disznótör egy kis lagzival ér fel.

Még alighogy pitymallott, amikor megjelent a megbízott főhentes, akinek a gondjaira bízták a hízó elpusztítását, megpörzsölését és feldolgozását – természetesen mindezt a többiek hathatós segítségével végezte.

Miután összegyűltek a résztvevők, mindenkinek kiöntötték a pálinkát. Már el volt készítve a finom, meleg, fokhagymával ízesített pirítós kenyér, teával vagy fekete kávéval (cigória, melta, enriolo, frank), melyből fogyasztottak. Megbeszélték a feladatokat, ki mit fog csinálni a hízó elpusztításánál, ki hol fogja azt. Az asszonyok vagy menyecske feladata volt a megszárt disznó vérének a felfogása.

Miután megtörtént a hízóállat leölése, vagy dícsérték

vagy kritikával illették a hentest, közben elfogyasztottak egy-egy pohár italt, majd felkészültek a pörzsöléshez. Beszórták roz- esetleg búzaszalmával – a gáz csak a közelmúltban jelent meg – s meggyújtották. Ekkorra már megjelentek a gyerekek is, akik mindenáron aktív részesei akartak lenni az eseményeknek, s nagyon örültek. Eközben bent a konyhában ment a sürgés-forgás, hagyma, foghagyma tisztítása, a kések, húsvágó deszkák mosása, a töltők – melyekkel majd a hurkát és kolbászt töltötték – előkészítése, nem utolsósorban pedig a felfogott vér abárolása, majd sütése. Ha – úgymond – „*kint végeznek*“, *früstökre* (reggelire) ez utóbbival kínálják meg a népséget.

A pörzsölésnél nagyon vigyáztak arra, hogy meg ne égjen, vagy ki ne repedjen a hízó bőre.

Mikor megtörtént a pörzsölés, a félretúrt szalma torzsából, vízzel keverve, elkészítették azt a masszát, amivel az átmelegedett hízót bekenték. Ez volt az ún. *pállítás*, amely megkönnyítette a szórtövek eltávolítását.

Szépen – perjesiesen mondva – „*megkaparták*“ kefével, csaknem fehérre mosták a bőrét és elkezdték a hízó szétzedését.

Kétféleképpen történt a felbontása a hízónak: vagy a hátáról, így nyerve meg az *orját* és *nyújját*, amiknek füstölve igen nagy keletje volt a különböző levesek készítésénél, de pecsenyeként is, vagy a hasáról (ez használatosabb az utóbbi időben) s így nyertek két karmonádlit, amely talán a legnemesebb részei közé tartozik a hízónak. Majd a belsőrészek, a levágott fej *abárba* való elkészítése következett. Nagy figyelmet fordítottak arra, hogy eltávolítsák a májról az ún. *sírókát* (epezsacskozó) és a szívről az ún. *zsidó filét*.

Az asszonysereg ezt követően azonnal kezelésbe vette a *pucort* (gyomor) és beleket, ezeket megszabadította a zsírtól, majd a porta egy félreeső helyen eltávolították az ürületeket és megkezdték a belek mosását.

Ahogy távolították el a belsőrészeket, folyamatosan rakták őket abárolni (megfőzni), ezek képezték ugyanis a sajt, majd a hurka alapanyagát – a megfőzött árpakása, vagy utóbbi időben rizskása pedig a hurka töltelékét.

Behozták a hízót, kétrésze hasítva. A reggeli, azaz az elkészített vér elfogyasztása után természetesen mindig előkerült az ital, amivel mindenkit megkínáltak.

Ezután kezdték feldolgozni a hízót. Megkérdezte a főhentes, hány és milyen nagy darab szalonnát akarnak hagyni füstölni, illetve abárolni (foghagymával, paprikával ízesítve nagyon finom), milyen formájúra kell megfejteni az oldalast, meghagyja-e a csülköket vagy a húsvétra szánt sonkákat – az utóbbi időben ez már nem nagyon jellemző.

Kiválogatták a húst és elosztották: főzni, sütni, ajándéknak-kóstolónak. Nagy gondot fordítottak a gazdasszonyok a hús kiválogatására az ún. *fehér*, *savanyú*, vagy *kiszileves* elkészítéséhez, amely – éppúgy mint a csigaleves a lakodalmakban – elengedhetetlen volt mint a disznótorokban.

Elkészítése nagy odafigyelést igényelt. A megfőtt hús levét ízesítették babérlevéllel, sóval, kevés borssal, fog-

hagymával, majd a tejet összekeverték kevés liszttel, tejföllel és – úgymond – *behabarták*, elvegyítették a fazékba. Ezután következett talán a legkényesebb megoldandó feladat: az így behabart levesnek ecettel való savanyítása – ezt úgy kellett elvégezni, hogy a leves meg ne csomósodjon, „*össze ne kapódjon*“.

Valamikor a kolbásznak, sajtnak, hurkának szánt húst nem őrölték (ez csak az utóbbi időben lett szokás), hanem vágódeszkákon apró kockákra, csíkokra vágták. Párhuzamosan ezekkel a munkákkal megtörtént az eltevésre szánt húsok sózása is.

A kolbász készítése talán a fénypontja a disznótornak, mert ez a legfűszerezettebb termék. Valamikor nem használtak erre a célra őrölt- majd töltőgépet, hanem a szarvasmarha szarvából készített, kb. 5-10 cm hosszúra *töltőket*, melyekbe belerakták a húst és a fakanál nyelével beletollogatták a már tisztára kimosott bélbe. Így történt ez a hurka készítésénél is. Majd megjelent az ún. pléhből készült *töltőfa* hengerrel és mostanában ezek gépesített változata.

Amikor elkészült minden, megpihentek egy kicsit és kezdetét vette a vacsora. Erre rendszerint meghívták a tanítót, rokonokat, szomszédokat. A vacsora előtt persze befejeződött a hurka abárolása és a sajt kifőzése is.

Hogyha valaki arra vetődött, ahol a hízóval bajoskodtak úgy köszönt az illető, hogy „*Kövérr legyen a pecsenye!*“, mire a válasz: „*Részed legyen benne!*“ – elmaradhatatlan volt a kínálás egy pohár ityókával.

A kolbásznak elkészített, összekevert húsból vették ki mindig a töltött káposztához szükséges húst, mert állítólag ehhez hasonlóan nem igen lehet azt elkészíteni.

A vacsora vidáman folyt, mígnem az asztal mellett ülő főhentes felállt felköszönteni a ház népét. Pohárral a kezében ezt mondta: „*Legyen hála a jó Istennek, hogy megsegített a mai nap is munkánk elvégzésében, kívánom, ad-*

jon az elhunytak egészséges koporsót.“ Ezzel azt nyilvánította ki, hogy egészséget kíván a fogyasztáshoz mindenkinek, aki ennek részese lesz.

*

Ivás céljára főleg a *Bikk kútból* (volt Nagy- és Kiskút), a *Kissűrőből*, vagy – főleg télen – a *Mogyorósból* különböző agyag-, majd fémedényekben hordták a finom vizet.

Az égetett agyagból készült csöcsös-vagy sima korsókat vállon keresztül vetve, kenderből fonott kötelekre erősítve cipelték, de a két kezükben is hordták a jó vizet, télen és nyáron. Jelenleg is innen van bevezetve a víz a községbe. Ebből a munkából kivette mindenki a részét, idős, fiatal, gyerek.

A vízfordással kapcsolatban meg kell hogy említsem: nagyon sok esetben a megismerkedés helye volt ez lány és fiú között.

Él egy monda, miszerint egy bizonyos idős ember ballagott a kutak felé, ahol egy – már a korsóit megmerített – asszony a lábait áztatta a lefolyó patakocskában. Amikor szoknyáját feljebb emelte, mint megszokott volt, az öregember felkiáltott: „*Jó Isten! Emberek! Angyó (angyal) van a Bikkbe!*“ Sok ideig, még talán a mai napig is előfordul, hogy a perjéseiket *angyósoknak* hívják.

Hasonló megnyilvánulásról tudunk a környező falvakból is, így a pádáriakat *görhősöknek*, a pápocsiakat *énekgyárosoknak* nevezték, illetve nevezik még ma is.

Feljethetetlen boldogság volt a játék készítése, főleg tavasszal, amikor már megengedett a fűzfa nedve. A levágott ágról lefejtették a haját és összetekerték *dudának*, *kürtnek*, a vékonyabbakból *fütyülőt* készítettek, *bakszekeket*, *pigét* faragtak, *kócpuskát* készítettek és ehhez hasonló játékokat.

Amikor már elment a föld fagya, nagyon megszokott játék volt a *summázás*. Agyaggolyócskát raktak egy veszőre, amelyet ha megsuhintottak, az agyaggolyó bizony messze szállt róla.

Nagyon megszokott volt a *májfa* állítása a lányos házaknál. Ez főleg május elsejére virradó éjszaka, vagy pünkösdvásárnapra virradó éjszaka játszódott le. Erre a célra nyírfa, vagy – komolyabb szándék esetén – magas fenyőfa szolgált, amelyet szépen feldíszítettek kendővel, szalagokkal.

A perjési népviselet nagyon egyszerűnek mondható és mellőzött bármimemű

Úton szénatarakásra az 1950-es években (a szerző archívumából)

kirívóságot.

A kislányok öltözete a *viganó*, azaz szoknyaruha, *patentharisnya*, kis mellényke vagy szvetter, cipő vagy szandál. A hajviseletük hosszú, egy- vagy két *foncsik*ba fonva, esetenként rövid kendő vagy kötött sapka, a hidegebb időszakokban rojtos *zefírkendő* vagy kabát.

A lányok és asszonyok viselete kiegészítette egymást: térden alul érő szoknya, harisnya (patent vagy selyem), mellény, cipő vagy szandál. Előszeretettel használták a természet színeit megjelenítő ruhákat, főleg a nyári időszakokban. A ruházat használatának fordulóját Virágvasárnap jelentette, mivel a hidegebb időszakokban az öltözet sötét színű vagy fekete. A hajviselet itt is különböző volt, de leggyakoribb volt az egyetlen foncsikba fonott haj, konttyá képezve, melyen *delínkendőt* viseltek, az idősebbek pedig fekete *rojtoskendőt*. Előszeretettel használták a kirojtos *zafírkendőt*, de télidőben az ún. *nagykendőt* is.

A férfiak öltözete hosszú ujjú fehér ing, mellény, priesces nadrág, csizma, a tehetősebbeknél keményszárú box csizma, majd később a *birgeli kalap*, melynek díszítése rendszerint madártoll volt: mátyásszajkó kék szárnya, vagy fácán faroktolla.

Nem mellőzhetjük el azokat az öltözeteket sem, amelyek főleg a téli időszakokban voltak használatosak és alapanyagukat az állati eredetű prémekek, bőr vagy posztó szolgáltatta. Ilyen volt mindenekelőtt a téli prémes sapka (kucsma), amely főleg báránybőrből készült, a gyapjas része kifelé fordítva, a belseje pedig textilanyaggal kibélelve. Formáját tekintve: volt alacsony, kör alakú és magas. A *bekecs* szintén bőrből készült, hasonló méretekben mint a lajbi vagy mellény – csak ennél a gyapjas rész, ha báránybőrből készült is, vagy ha nyúlprémből készült is – mindig a belsejét képezte. A gombolata saját magából kialakított volt. Elejére népi motívumok voltak kivarrrva díszítésként, különböző színekben (virág, fa, fűféle stb.). A *pruszli* formáját tekintve azzal is eltér a bekecstől, hogy míg a bekecs derékig ért, ez takarta a test ülőrészét is. Főleg báránybőrből készült, elkészítésüket a szücsök végezték – ez utóbbiak nem perjési lakosok voltak, főleg az északra eső, mondhatom, hogy szlovák falvakban éltek. A gyapjús rész a testhez való oldalán volt, a külső része hímzett, különböző népi motívumokkal, hasonlóképpen, mint a bekecsnél. A régebbi időkben, főleg 1945 előtt még

Fiúk csoportja 1950 körül (a szerző archívumából)

elszórtan használatban volt a *szűr* – inkább a tehetősebb családokban fordult elő, főleg a férfinépség viselte. Ez posztóból készült köppenyszerű ujjas az egész testet csaknem bokáig eltakaró öltözet volt. Gyönyörű díszítésekkel volt ellátva. Nagyon jól szigetelte a hőt, így főleg a zord téli és szeles időben tett nagyon jó szolgálatot, mint öltözkék, de mint takaró is! Megszokott téli lábbeli volt a posztószárú, bőrfelű és -talpú *botos* is.

Mielőtt továbbmennék, eszembe jutott a szűrről egy nagyon szépnek mondható nóta, amivel úgyszintén örömmel ismertetem meg az olvasót.

Sokszor énekelték, pásztorok, szerelmesek és csalódottak is, nem csak szövege miatt, de kellemes hangzásáért, dallamosságáért is. Így hangzik:

„Kéket virít a nefelejcs, nem sárgát,
Mit tagadod, én is jártam tehozzád,
Cifra szűröm szemtanúja, hányszor voltál,
Kebelemre borúlva.“

„Kebelemre ráborultál, úgy sírtál,
Ajkaimra forró csókot úgy adtál,
Esküdöttél égre, földre,
hogy hű maradsz mindörökre,
Megcsaltál!“

A nóta eredete ismeretlen, de még mind a mai napig él, főleg az idősebb emberek ajkán.

Lényeges változás a ruházatkodásban csak a II. világháború utáni időszakban állt be. Úgy gondolom, hogy a perjési emberre jellemző egyszerűség, szerénység hűen tükröződik a viseletben is.

*

A helyi jellegzetességeket talán folytatnám a *komen-ciosok*, pásztorok, kovácsok, libapásztor és menyikásharangozó körüli történetek leírásával.

Leányok csoportja 1950 körül (a szerző archívumából)

A pásztorok közül a csordást tekintették a legmagasabbban állónak. Ő őrizte a szarvasmarha nyáját, teheneiket, üszöket, tinókat (herélt bika), esetleg a saját tulajdonába tartozó néhány kecskét és juhot. Az ő gondozására volt bízva a községi apaállat, a bika is! Fő tevékenysége május hónaptól október hónapig az úgynevezett *csordanyáj* legeltetése volt. Reggel réztrombitával jelezte a nyáj indulását. Rendszerint ismert népi nótákat játszott a trombitáján. Nyakába akasztotta gyönyörűen kidíszített tarisznyáját, vállára vette karikás ostorát, ólomfejű, *díszletes* botját a hóna alá szorította. Mellette szaladt két, igen nagyra becsült pulikutója.

A kondás gondjaira volt bízva az ún. *feketenyáj*, a disznó, kecske, esetleg kis számban a juh is. Reggel ő is kürttel – ami szarvasmarha szarvából készült – jelezte, „tü-tü-tü“, a nyáj indulását. Természetesen ő is két kutyával, karikás ostorral és ólomfejű bottal a kezében indult napi feladatainak teljesítésére. Ezek mindkét esetben egy bizonyos rangot jelentő csizmát viseltek. A csordásnak, kondásnak voltak bojtárjaik is.

A libapásztor a libanyáj őrzéséért felelt. Reggel, amikor már elhajtották a szarvasmarhát és disznót, ő következett. Kiabálva hajtotta a libát, kezében hajló vesszőre tűzve a textilből készített *ijesztőt*.

Természetes volt, hogy ha valamelyik háznál előző nap ünnepség volt, ott a pásztorokat megkínálták ún. *mara-dékkal*, átadták nekik az elkészített kis csomagokat, de megkínálták pálinkával is. Ez adott alapot annak a nótásnak, amit főleg a libapásztor vitt végbe, kb. így:

„Kihajtom a libám a rétre,
Magam is kiülök melléje,
Elkiáltom magam, hajla libuskám,
Üljél az ölembe, Juliskám!“
„Lyukas a kalapom teteje,
Kilátszik a hajam belőle,
De én azt nem bánom, legény létemre,
Lyukas a kalapom teteje.“

A nyájak közelsége miatt a második versszakot rendszerint a trombitájával játszotta a csordás és énekelte a kondás.

A községi kovács volt az erős vasakkal is elbíró ember. Azt tartották, az jó kovácsnak, aki az üllőjén ki tudja verni a nótát, vagy patkolás közben tudja cifrázni a patkószög beverését a kiskalapácsával – ez főleg a lovak vasálásánál volt aktuális.

A *mengyikás*, vagy harangozó, akinek az volt a feladata, hogy a lakosság tudtára adjon minden eseményt, jelezze a delet, majd az estét, mindezt megkülönböztetett *puttonok*, harangozási szakaszok végrehajtásával. A tüzet pl. a harang félrekongatásával jelezte. Ő volt az, aki elkísérte harangszóval az elhunytakat utolsó nyughelyükre.

Remélem, az előbb felsorolt dolgok kapcsán – ami korántsem meríti ki az elvégzett munka összességét! – megfelelően sikerült érzékeltetnem, hogy az elődeinknek

mindenért meg kellett dolgozniuk, nem gondolkozhattak azon, hogy: „majd megvesszük“ – mert nem volt miért! Nem sajnáltathatták magukat, mondván: „itt fáj, ott fáj“ – mert ezeket senki nem csinálta meg más helyett. Életükben nem volt helye közömbösségnek, önteltségnek, basáskodásnak: egyszerűen nem túrték meg, hogy valaki vonszolja az igát, más pedig csak a kocsin pöffeszkedjen.

Ha ehhez hozzászámítjuk a gyermeknevelésből eredő kötelezettségeket is, látjuk, hogy az élet ezekelőtt sem volt fenékig tejföl.

Ha azt akarták eleink, hogy valamijük legyen, nagyon sokrétűen kellett tevékenykedniük.

Az elmondottakat azért szántam az Olvasó megítélésére, mert ezek valóságok, hogy ezek alapján legalább megpróbáljuk megismerni a múltat, hogy tudjuk értékelni a jelent és előkészíteni a jövőt.

Remélem, ez sikerült, habár ismételtelen mondom, csak egy töredékről szóltam, mert hiszen a mezőn végzett munkáról, a háztartásban folyó életről alig, vagy nem is ejtetünk szót.

A család egy része az ez 1950-es években
(a szerző archívumából)

Sebők Valéria

A „legegribb egri“ – rimaszombati születésű volt Emlékezés Apor Elemér költőre, születésének századik évfordulóján

Apor Elemér költőt Cs. Varga István irodalomtörténész illette a fenti jelzővel, aki nagy tisztelője és jóbarátja volt az egri közélet meghatározó alakjának, s tudta róla azt is, hogy Rimaszombatban született. Az 1990-es évek elejéig nemhogy a nagyközönség, de még az irodalommal foglalkozók sem tudták, hogy Apor Elemér költő városunk szülötte, hiszen Veres János alapos gyűjtőmunkával készült könyvében, a rimaszombati járás irodalmi személyiségeit bemutató munkájában sem szerepel a neve. Ismeretünk hiányosságainak okait most nem feladatunk taglalni. Inkább arról szólnék, hogyan szerztünk tudomást Apor Elemér rimaszombati származásáról, ismertük meg életét és munkásságát, hogyan köszöntöttük őt 90. születésnapján Egerben, s hogyan munkálkodtunk és munkálkodunk a mai napig azon, hogy városunk szülötteinek virtuális Pantheonjában az őt megillető helyre kerüljön.

1991-ben – Széchenyi István emléke előtt tisztelegve – városunk vendége volt Cs. Varga István irodalomtörténész, az ELTE professzora, aki a „legnagyobb magyart“ elsősorban Németh László drámája alapján mutatta be. Az előadások utáni kötetlen beszélgetések egyikén szólt a professzor úr Apor Elemér költőről, az egri irodalmi és kulturális élet meghatározó egyéniségéről. Lelkesen beszélt arról, hogy Apor Elemér bácsi élete során, a megpróbáltatások ellenére, hű maradt Egerhez, de Rimaszombatot, mint szülővárosát mindig nagy-nagy szeretettel emlegette. A meglepetés erejével hatott, hogy ez a sokoldalú és Egerben nagy megbecsülésnek örvendő költő Rimaszombatban született, mégpedig 1907. március 19-én, polgári nevén Kapor Elemérként, a család kilencedik gyermekeként. Kértük a professzor urat, hogy adja át szívélyes üdvözetünket a költőnek, s a szülőváros szíves meghívását egy látogatással egybekötött irodalmi és közéleti bemutatkozásra. Ezt a meghívást többször is megismételtük, s a professzor úr vállalta, hogy autóján el is hozná a költőt, de ő idős korára és betegségeire hivatkozva már nem vállalta az utazást.

Cs. Varga István a pedagógusok nyári egyetemének többször is megbecsült és nagy érdeklődéssel várt előadója volt, s ilyenkor mindig hozott híreket Apor Elemér

bácsiról is. 1996-ban a költő gyűjteményes verseskötetét is elhozta ajándékba, az egyik példányt a következő ajánlással: „A Rimaszombati Könyvtár olvasóinak, szülővárosom polgárainak szeretettel Apor Elemér“.

Köszönetünk jeléül a mi csomagunkban rimaszombati képek és tájékoztatók voltak, meg egy dereski fazekas által készített kiskorsó.

1997-ben jelent meg Cs. Varga István *Hevesi és borsodi tájházában* című esszé- és tanulmánykötete, melyben az első helyen szentel helyet Apor Elemér életének és munkásságának, pályaképvázlatot festve róla *A testvérműzsák szolgálatában* címmel. Ebből az írásból derült ki számomra is, hogy Apor Elemér nemcsak költő volt, hanem író, újságíró és -szerkesztő, színházi és kulturális szervező, Kálnoky László költő felfedezője és első mestere. Az 1930-as évek táján, fénykorában, az *Egri Műkedvelők Körének*, majd a *Thália Egri Színjátszó Társulatának* „sztár-színésze“, az *Egri Dal-kör* szólóénekes. Ezekben az években Kapor Elemér sokszor szerepelt együtt Egri Máriával, a későbbi népszerű pesti filmszínésznővel, és Pápai Klárával (dr. Buzás Endrénével), a színművész Bánffy György édesanyjával. (Még élénken él emlékezetemben Bánffy György csodálatos rimaszombati előadóestje anyanyelvünk sokszínűségéről, szeretetéről a 80-as évekből a volt egészségügyi központ, a „poliklinika“ dísztermében.)

1935-ben jelent meg Apor Elemér első verseskötete *Mindenki nagynak születik* címen.

Dr. Kapor Elemér jogász alias Apor Elemér költő és újságíró pályáját a II. világháború kerékbe törte. A XIV. egri gyalogezred katonájaként esett szovjet fogságba, majd onnan hazatérve várt rá a feketelevél: koholt vádak alapján népbíróság elé állították, egy évi internálótáborra ítélték, személyes szabadságától is megfosztották. Szabadulása után Egerben mellőzött, majd megtűrt emberként élt. A tanulmány írójának így nyilatkozott erről az időszakról: „Csodálatos szegénységben éltünk feleséggel együtt. Ő nagyon kemény fizikai munkát végzett a sütőipari vállalatnál, én pedig különböző alkalmi munkákat vállaltam, míg végre az ÉMÁSZ-nál anyagbeszerzői álláshoz jutottam. Innen mentem nyugdíjba is.“

Apor Elemér költői-írói és közéleti rehabilitálásában nagy szerepe volt Kálnoky Lászlónak és Cs. Varga Istvánnak.

Első verseskötetét 53 év múlva követte a második, a *Mindenütt téged kerestelek* című versválogatás, melynek megjelenetéséhez Apor 80. születésnapja adott aktualitást.

A mellőzés és megtűrtség idején az asztalfióknak írt prózai műveit is publikálta: a derús történeteket és történelmi novellákat tartalmazó *Kisváros a felhők fölött*

című könyvet, és a *Feje fölött a pallos árnyéka* című kisregényt, mely az egri vár hős védőjéről, **Dobó István**ról szól. Cs. Varga szerint: „...a magyarság maratoni diadalának tekinthető egri győzelmet és a vár kapitányának kultuszát legeredményesebben, remekművével **Gárdonyi** építette be nemzeti és történelmi tudatunkba.

Apor Elemér egy életen át érlelt regényes életrajzában az egri diadal után a családja körében és a külső ellenségtől szorongatott, belső viszályoktól sújtott ország különböző szinterein láttatja hőseit. [...] *Gárdonyi* a nemzeti egység győzelmi mítoszát mutatja fel, ezzel üzen a milleniumi időszak magyarjainak. Apor Elemér Dobó életéből az Egri csillagokból kimaradt életszakaszokat, mozzanatokot világítja meg többszálú, árnyalt jellemábrázolással.“

Életének 90. évében jelent meg *A hangok világa* című prózakötete és összegyűjtött verseinek kötete: *Pont a semmi falán*.

Cs. Varga István meghívása a kilencven éves Apor Elemér köszöntésére 1997 februárjában érkezett. Városunk kulturális küldöttsége 2007. március 19-én a *Heves megyei Könyvtár* épületében jelent meg, hogy személyesen is megismerje és tisztelettel köszöntse városunk szülöttét. A küldöttség tagja voltam jómagam is, így most a személyes találkozás varázslatos élményét idézem fel. Amikor Apor Elemért bekísérték a könyvtár zsúfolásig megtelt dísztermébe, a mögöttem ülő idősebb egri hölgy az elragadtatás hangján súgta szomszédjának: „Nézd, még mindig milyen fess!“

És tényleg, 90 évesen is jelenség volt: magas termet, kissé már nehézkes járás (de éppen betegágyból kelt fel az ünnepség kedvéért), sűrű őszes haj, nemes tartás, igazi elegáns, disztíngvált idősebb úr. Cs. Varga István róla írt életrajzából a *Thália ígézetében* című fejezet Kapor Elemére jelent meg lelki szemeim előtt. Milyen fenséges és elragadó lehetett fiatalon, daliás termetével, Csongorként és számos színdarab főszereplőjeként!

Az ünnepi köszöntőt és méltatást Cs. Varga István irodalomtörténész mondta, sok-sok szeretettel köszöntve az idősebb mestert, s kiemelve, hogy „*Kortárs költészetünkben ritka jelenség Apor Elemér, akinek életválságai sem tudták kikezdeni emberhitét. Emberként és költőként is vitális erővel élteti a léttrend hármass forrása: a szépség, a jóság és az igazság.*“

Dr. Széplaki György, az ELTE irodalomprofesszora *Régi tavaszok mosolya* címmel Apor Elemér bölcs humorát méltatta.

Ezután kapott szót küldöttségünk. A köszöntő szavak mellett szóltam arról is, hogy mit jelent számunkra, számomra az ő költői üzenete, elsősorban a *Pont a semmi falán* című versválogatás által. A kötetet újralapozva elevenítem fel akkor elhangzott gondolataimat. Az első élmény, amely megragadott a versekben, szinte közös, mert olyan szeretettel ír Egerről és környékéről, mint amilyen szeretettel mi gondolunk a gömöri tájra. Természetlírájának tiszta öröme, s a természeti képekbe szőtt személyes vallomásai minden nemzedéket megszólítanak:

„Ne búsulj, ez a kék, ez az ég itt,
ne keresd a múltat, a régít

ami múlt, ami régi, az ében
koszorúkkal jár, feketében“
(Vigasztaló egy fűszál hegyéről)

Természeti képei is olyan általánosak és emberközeli, hogy az egri költő verseiben nekünk, rimaszombatiaknak, de bárkinek is üzennek az alábbi sorok:

„A legkisebb én vagyok
a legnagyobb így vagyok
Mikor a szél fölemel
hol maradsz te tőlem el,
Mikor a nap rám vakít
megvakulnak kincseid,
elbújhatnak, de hová?
sej haj sehová!“

(A por éneke)

Általános emberi érzelmek, mint a szeretet, a szerelem, a csalódás, szólalnak meg verseiben. Ezek közül legjobban az *Ó, hogy szerettelek* című szonettje ragadott magával:

„Ó, hogy szerettelek, nem is tudod,
mert így szeretni senki sem tudott.
Korábban kelt a szívem, mint a nap,
később pihent el, mint az alkonyat.

Mosdatott húsen, mint folyók vize,
elomlott szádban, mint gyümölcs íze.
Nyílt volt és tiszta, mint a szép öröm,
mélyről fakadt fel, mélyről, mint a könny.

De te elmentél s én elfelejtelek.
A csend kinő a lépteid felett
miképp a fű az elhagyott úton.

Valahová egyszer mindenki elmegy,
nincsenek halálos, nagy szerelmek
csak egy halálos – a halál. Tudom.“

Szülei iránti megható szeretete mindnyájunk előtt példaképként állhat. Édesanyjára és édesapjára is hálás szeretettel emlékezik:

„Az Úristen ott megállta
édesanyám föltekinté
Földig ért fehér szakállá
s fölkérdezte: mit végeztél

Szólt anyám: kilenc gyermek,
ennyit szültem a világra
búbánatra, boldogságra.

*Szólt most az Úr: kilenc gyermek
ennyit szültél a világra
búbánatra, boldogságra,
akkor téged megjelöllek,
itt a helyed szívem mellett.*

(Édesanyám számadása)

A költővel együtt hajtunk fejet nemzeti történelmünk, irodalmunk és kulturális életünk nagyjai előtt, amikor versben adózik **József Attila, Kodály Zoltán, Kálnoky László** emlékének.

S kit ne emelne a mindennapok gondjai fölé, s adna tartást és erőt, ha első verseskötetének a címére gondol: *Mindenki nagyinak születik.*

Nekünk, kisebbségi sorban és sorsban élőknek is reményteljesen üzen, hogy ha sokszor úgy érezzük is, hogy csak *„pontok vagyunk a semmi falán“*, de *„Tenni csak veled lehet / tiszta szándékkal“*, ha *„becsületes vagy és megbízható“*. (Helgoland)

Az ünnepi köszöntők után bársonyos, de kissé fáradt hangján megszólalt maga a költő is.

Számunkra az volt a legmeghatóbb, amikor a köszönet után arról beszélt, hogy íróasztalán kitüntetett helyet foglal el a Rimaszombatból kapott kis korsó, s haláláig a szülővárosára fogja emlékeztetni.

Apor Elemér köszöntéséről 1997 áprilisában a *Tompa Mihály Országos Vers- és Prózamondó Versenyen* is megemlékeztünk, s a gálán elhangzott a költő: *A kis „n“* című verse. Ősszel a *Tompa Mihály Napok* keretén belül Veres János összeállításában a méltatlanul elfeledett gömöri költőkről szólt egy előadás, közéjük sorolva immár Apor Elemért is.

Haláláról, sajnos, 2000-ben nem kaptunk hírt, így temetésén nem vehettünk részt.

Apor Elemér születésének 100. évfordulójára készül Eger városa. Az emlékbizottság meghívása már megérkezett a szülővárosba, Rimaszombatba is. Kálnoky László 1982-ben *Adósság* című versében hálás szívvel, szavakat keresve rója le lelkiismereti tartozását első tanácsadója, az akkor 75 éves Apor Elemér előtt:

*„Mennyire bánt, milyen kevesen ismernek téged
[...]
Mennyire bánt a mulasztás, még ha szigorúan véve
Nem is vagyok hibás, amiről egy kicsit te is tehetsz.“*

A vers szépsége (Cs. Varga szerint) mélységes őszinteségből és igazságból sugárzik, benne a köszöntő Kálnoky László és a megköszöntött Apor Elemér egyaránt felmagasodik.

2007. március 19-én Rimaszombat küldöttsége is Kálnoky gondolataival hajt majd fejet Apor Elemér emléke előtt, aki 100 éve született Rimaszombatban.

Apor Elemér Kodály

Ezer évnek kellett múltnia
míg eljött e törekeny óriás
hogy szájról szájra gyűjtve dallamot
összeszedje a szent törmelék
mi szertehullt a dúlt idők alatt.
Dalokra lelt, amikben összeborulnak
a szerelem tündöklő virágai
amikben messze döngenek
világszép táncaink ütemei
lelt dús vigalmat s bús gyász hangjait.
Kilenc évtizedig lobogott a földön
s míg egy népnek adta vissza önmagát
melege átjárt kontinenseket.
Szívére, homlokára rög borult
de szellemét őrzik kottafejek.
Róla emlékezve, így szólunk hozzá
a zene gyermeki nyelven:
DObogó szívünket tenyeredbe vetted
s az kinyílt kezekben
RÉgi idők televénye őrzi népünk lelkét, benne a
forrás
a dal örök csobogása.
MI elvisszük fiainkat hozzád
züllött muzsikák idején
FÁradt nemzedékeknek add erős italát
hadd újuljanak ismét
SZÓlj ha tévedünk utainkon
ints, hogy eddig és ne tovább
LÁbunkat igazítsd vissza a messzi időkbe
Titokként őrzött titka nyílt beszéd.
DOLgunk a földön: tanítani, miként
te cselekedted.
Mert tovább él, díszíti nemzetek sorát
a nép
mely nem tépi el magát gyökerétől.

Kodály Zoltán rimaszombati gimnazisták társaságában
(Budapest, 1939)

Draskóczy János
**A szándék és a tett kis
 filozófiájáról**

Mi a fontosabb? A szándék vagy a tett?
 Együtt jár a kettő, ha így kérdezed.
 Tett mögött a szándék, mi utat mutat,
 de maga a szándék nem tör új utat!
 Ha változik a szándék, változhat a tett,
 de ha a tett elmarad, a szándékod minnek?
 A szándék és a tett két nemes dolog.
 Az emberek csak akkor lesznek boldogok,
 ha a jó szándék tettben nyer erőt,
 mert a jótetted ad boldogabb jövőt.
 Istennél a szándék fontosabb talán,
 mert ő átlát a gyengeség falán
 és tudja jól, hogy gyenge vagy a tette.
 Tudja, hiszen így vagy megteremtve.
 De a szándék – bár téged nemesít –
 a mások baján nem sokat segít.
 Ha gyenge vagy a tette, szüld újjá magad,
 mert a tett az, mi utánad megmarad,
 mi épít várost, emel hegyeket,
 s erővel tölt megfáradt kezeket.
 Ha kéz a kézben halad jószándék s a tett,
 nemesebb lesz tőle földi életed!
 Ha silány a szándék, silány lesz a tett!
 Szavakkal leírva minden meglehet,
 de a tett világokat formál,
 amely, ha silány, elsüllyeszt talán
 egyént, nemzetet. Lehet, hogy ma már!
 Megbánni akkor rég veszett dolog.
 A világ tovább nélküle forog
 és hiába kérded: jaj, mi lett veled?
 Bizony, elvitte a tetteid szele!
 Mert a tett vihar. Tör, zúz, elragad.
 Szaggat és elmos homokpartokat
 s a parton játszó gyenge gyermeket,
 ki talán éppen téged szeretett.
 Jól gondold meg hát, mit okoz a tett;
 világot teremt, más mélyen eltemet.
 E rút világrért nem kár – gondolod –
 de jobb, ha azt te szépre fordítod
 és őrzi tetted, amit megteremt,
 A jövőd így méltán emleget.
 De eltűnsz az idők sülyesztőiben
 – s ne keress hibát másban, senkiben –
 ha silány tetted nem emel, merít.
 Az emlékezet így hamar elveszít,
 s kóbor emléked, mint kivetrt kutya
 – kinek már nincsen sehonnan otthona –
 bolyong a térben s nem talál helyet,
 mert nem becsülte földi életed!

Ember születik

Egy boldog ember lassú megszületéséről szólok. Boldog volt, mert Isten teremtett világában kutatva megtalálta magát Istent, rálelt az igazság magvaira és megelégedettség, békesség költözött a lelkébe. A természet csendjében volt otthon, ott érezte lelke kiteljesedését. Így ír erről:

Templom a lelkem,
 amikor csöndben
 hallgatom halkán, mit szól a szél.
 Távoli tájak
 hangjai szállnak,
 bércek és völgyek dala mesél.

Messze titokban,
 zúgó vadonban
 duzzadó rügyek könnye perreg.
 Fakad az élet,
 mosolya éltet,
 minden mi él, csak reám nevet.

Elindultam hát, hogy kövessem, mígnem megszületik. Hosszú volt az út. Teli akadályokkal, göröngyökkel, békével és háborúkkal, bűnnel és bűnbocsánattal, sokak átkával, amely végül is áldássá változott, szegénységgel, amelyből gazdagság csírázott és végül egy boldog életté terebélyesült. Érdemes tehát követni, mert boldogságra született, és ez minden embernek vágya.

De hát számos az út, amely oda vezet – mondod. Hiszen pl. Milánót Nyugat-, vagy Kelet felé haladva is el lehet érni. Ő Kelet felé indult, Szibérián, Kanadán és óceánokon át, míg végre kikötött Európa nyugati partjain. Ha erre azt mondod: *m i n d e n ú t n a k v a n n y e r e s é g e, c s a k é s z r e k e l l v e n n i*, egyetértek, de mégsem mindegy, merre indulsz! *A t e u t a d o n k e l l h a l a d n o d!* Nem a másén, mert azon esetleg az idő hiányában nem érsz végig, vagy zsákutcába kerülsz.

Életet kaptál
 s utat is hozzá.
 Elindultál, de
 nem tudtad, hová.
 Pedig az útd
 előtted állott,
 vak volt a szemed,
 semmit sem látott.

Te csak ballagtál
 tétován tova,
 Tán ma sem tudod,
 merre és hova.
 Ha végére érsz
 s elfogyott az út,
 akkor jössz majd rá,
 hogy zsákutca volt!

Az út

Mint már mondtam, Ő Kelet felé – a Tatár hágón át – indult el végcélja, Milánó felé. A Kárpátokon, majd az Urálon át vezetett az útja. Sokáig időzött a hegysekben, nem tehetett mást, hiszen megragadta a lelkét a hegycsúcsok magasa, a völgyekben áradó patakok, folyók, az erdők, amelyek hemzsegték a vadaktól, a rétek illatarja és mindez egy csodálatos élet előhírnökeként szállt a lelkére.

Egy éjszaka ott a csúcson – ahol a csillagok a fenyőfák hegyén ringatóztak; és olyan közel voltak hozzá, hogy a karjait nyújtotta feléjük – meglátta Istent. Betöltötte a mindenséget. A fák, a csillagok meghajoltak előtte és a bukó szél azt suttogta: Lásd! Ó az! S Később eltűnt ez a látomás, de a lelkében ott maradt és végig kísérté az útját. Majd elérkezett az „őshazába“. A Tobol partján megállt és lovat váltott. Széttékingett a pusztákon. Látta az ősmagyarok méneseit, sűrű gulyáit és elgyönyörködött azokban. Átkelt a szibériai hómezőkön és meghallotta, miként dalol a fagyos hó léptei alatt. Fáradtan vonszolta magát és a hideg a csontjáig hatolt. Meglátta, hogy Isten itt is vele, körülötte van. Az Ő „része“ a fagy, a szikrázó hó, a süvöltő szél, amely a szemébe fújja a jeges havat és a farkasok is, amelyek éhségüktől hajtvá néha rátámadnak.

Átkelt a befagyott Léna, majd az Amúr zajló jégtábláin és Mandzsúria partjainál elérte az óceánokat. Elétáruult a végtelen titokzatossága, amelyet fel kellett fedeznie. Vízre szállt hát, hogy megtegye. Sokáig evezett, de a titkok mindig előtte jártak, nem érte el azokat. Később rájött, azért nem, mert az evezőjével nagy zajt keltett. Csak akkor érte be őket, amikor a tenger áramlásaira bízta magát és a csend áradt el körülötte. Ekkor meghallotta a mély vizek mormolását és a szelek szavát, amint a vizek felett szavalták Isten igazságát. (Miért nem hallja meg azt minden ember?) A csillagok fénye visszaragyogott rá a vízből, mintha azt mondanák: így ragyogjanak a tetteid is az igazság fényében. Később megbolydultak a vizek, zúgtak a szelek és a jeges mélység szörnyei támadtak rá. Éjjel-nappal merte a vizet a csónakjából, hogy el ne süllyedjen. Jég-hegyek tornyosultak fölé, hogy elveszejtsék. De már tudta: ezeknek az a dolga, hogy az ő hűségét tegyék próbára.

Végre feltűntek Amerika partjai. Nagy volt a kísértés, hogy kikössön és befoltozza a réseket, de mégis messze elkerülte. Már nem éltek ott az indiánok, akikért érdemes lett volna megállni. A gyilkosaikra nem volt kíváncsi. Elkerülte a Yukon folyó torkolatát is – távol állt tőle az „aranyláz“. Más értékek vonzották. Így hát tovább dacolva, küzdve a szörnyekkel és a bajokkal, végre elérte Európa nyugati partjait.

Egy derűs alkonyon partra szállt. Elindult utolsó útjára, hogy elérje végső célját, Milánót, ahol oly szépen zúgtak már távolból is a harangok a 32 tornyú dóm felett. Már fáradtan vonszolja korhadó testét. Most kel át a Rhone folyón. Nagy erőpróba tornyosodik fölé, a Nyugati Alpok négyezres, havas csúcsai.

Az út nyeresége

A csúcson alatt még utoljára beszéltem vele, amikor megpihent egy zuhogó hegyi patak kavicsos, köves partján. Sokáig szótlanul ültünk egymás mellett és hallgattuk az elterülő csendet, amelyet a vizek zenéje színezt. Pisztrángok igyekeztek fel a patakon. Néha magasán kiugrottak a vízből, hogy lássák: merre? Bizony, azoknak is nehéz út jutott.

Akkor megkérdeztem: miért Kelet felé indultál, hiszen arra hosszabb és fáradságosabb utad volt? Értetlenül

nézett reám. Nem volt más választásom – mondta. Ez volt az én utam. Nekem ezt kellett járnom. Ha letérek róla, eltévedek a mongol sivatagban, vagy Tibet hegyei között. Hűtlenül soha nem értem volna célba. Most itt állok előtte. Ezen az úton kellett megküzdenem a reám leselkedő szörnyekkel, nehézségekkel, így nyertem tennem erőt. Nem is akartam a gyávák útját járni. Így tapasztalhattam meg a sok szépet, a sok csodát, ami elkészítve várt az útamon, csak így gazdagodhatott a lelkem a kicsordulásig. Ha pedig a másik utat választom, mindaz hiányozna az emlékeim tárházából, amely ma megtölti azt és boldogságot ad. Ez az út volt a feladat. Mert az ajándékok a feladatok teljesítése során érkeznek. Csak így válhattam szabaddá, hogy nem hátráltam meg és az igazság is úgy nyílt meg előttem, hogy különbséget tettem a Yukon aránya és a csónakom között – az utóbbi javára. Ha Nyugat felé indulok, hol maradt volna a hómezők élményei, a lépteim dala, a szikrázó végtelen? Hol maradt volna Észak-Szibéria jeges folyóinak lenyűgöző látványa, a zajlás moraja? És a tengereken sem kellett volna megküzdenem a hullámokkal, a széllel és a szörnyekkel. Könnyebb lett volna, de én most silányabb élőlény lennék a világnak. Talán nem ismertem volna meg Teremtőmet, aki azért vezetett ezen az úton, hogy rátaláljak. Meglássam és meghalljam Őt.

Akár hiszel a mindenható Istenben, akár nem, úgy járd az útadat, hogy célodd van és feladato!

Azt mondd: szerencsém van, mert hosszú életet éltem. De nincs igazad! Ez nem szerencse kérdése. Isten tudja, hogy kit merre indít és a rendelt úthoz erőtszidőt is ad. Csak te ne tékozz el! Sokan nem ismerik fel az utat, amelyen haladniuk kell. Tévelyegnek, félbehagyják, másikat próbálnak, majd ismét másikat. Így nem lehet. Ezért nem is vehetik észre az ajándékokat, a szépségeket, mert azokat is messze kerül. A könnyebb utat választják, holott a hosszabbhoz, a nehezebbhez kaptak erőt és időt. És az ajándékok is csak ott várják őket. Ezért elfecsérlik az életüket, és nem lehetnek boldogok. Mert csak az lehet boldog, aki megtette azt, amit meg kellett tennie, ezért önmagával is megelégedett lehet és útja végén, hálatelt szívvel, győzelmekre tud visszaemlékezni.

Nyugat felől, visszasütve, már bearanyozta a csúcsonkat a lenyugvó Nap. Lassan felállt, botjára támaszkodott és elköszönt. Tovább már nem kísérhettem. Elindult, fel, hogy megmássza az utolsó akadályt és végre megszülje önmagát, mert ezáltal is talán gazdagabb lesz a világ.

A csúcson felől fúvó szél őt szólította: „Itt vagyok, várak, fiam“.

Mikszáth Kálmán

A putnoki pajkos*

A török nemzet nagyszerű küzdelmei alkalmából, midőn látja a világ, hogy mily meseszerű hősiességgel vívta meg a török hadsereg az óriási harcokat, s mint alázza meg a porig a gőgös, a zsarnok Muszkaországot: öröm és hála foglalja el a magyar nemzet szívét is, lelkesedünk a török győzelmek felett, s mint édes testvérünket, barátunkat üdvözöljük a csatából megtérő hősokeket. Igen, mert jól tudjuk, hogy e széles világon a törökön kívül más barátunk nincs. És eszünkbe jutnak e pillanatban, hogy hajh! volt idő, mikor félreértettük egymást, volt idő, mikor a két testvérnemzet egymást emésztette öldöklő harcokban. E szomorú időnek borzasztó harcaira fátyolt vetünk. Csak egyes, kevésbé szomorú kimenetelű szakaira emlékezik most a jó magyar nép. Gömör megyei Putnok városkában szájról-szájra maradt fent az alábbi történet. Elmondom, elmesélem, ahogy hallottam nem rég, a napokban. Úgy rémlik előttem, hogy elbeszélésem hőséneke egyik dédunokáját láttam azon a nagy lisztán, melyre azok nevei voltak felírva, akik a török sebesültek felsegélésére adakoztak. Egy harctéri tudósító leveléből pedig azt olvastam, hogy egy hős ifjút lehetett látni a török harcolók soraiban, ki ízről-ízre magyar, hazánkból vándorolt a török csataterre, mert azt állítja, hogy ő török eredetű, ősapja a hajdani törökmagyar hadjárattal maradt bent Magyarországon, s most aztán ő kötelességének tartotta véreinek segítségére sietni, s irtani az átkozott ellenséget. Lehet, hogy ez a lelkes ifjú meg elbeszélésünk másik hőse, Muszúr basa ivadéka.

*

Mint a címről is már könnyű kitalálni, Putnokon történt a dolog, mégpedig abban az időben, mikor Gömör megye is el volt foglalva a török által s Putnokon Muszúr basa parancsnokolt.

A basa hórihorgas magas ember, rettenetes basarózsa képpel és rengeteg hosszú fehér szakállal; a homlokán egy nagy sebhely, amit valaha bég korában a jó Szondy vitéztől kapott emlékül, odaát Nógrádban. Az egyik lábára sántított, Felsőoroszinál egy golyó fúródott bele; a balkezén három ujja el volt vágva, ezeket valahol Rimaszécsnél hagyta; azonfelül a jobb szemének csak helye volt meg, egy szerencsétlen kardszúrás Drégelynél megfosztotta tőle.

De abból a megmaradt egy szemből annyi gonoszság sugárzott ki, mint egy pokolból. Félték is az emberek tőle, mint az ítéletnaptól; azaz, hogy az ítéletnaptól csak a gonoszok reszketnek, őtőle azonban reszketniök kellett a jóknak is. Amily kegyetlen volt a csatában, semmivel sem volt különb a meghódított alattvalókon. Igaz, hogy elég oka volt haragudni a magyarokra, mert – mint elősoroltuk

épp elég emléket kapott a magyar kardvasaktól, de a kínzások és bosszantások azon ezer neme, mit a meghódított területen elkövetett, még a soknál is több volt. Egyszer egy putnoki vargát karóba húzatott azért a bűnéért, hogy elnevette magát egy török harcos éneklésén.

– A hitetlen gyaur! még nevetni mer, mikor egy igazhívő muzulmán a Szent Alkoránból énekel.

Eleget szabódott a boldogtalan varga, hogy hiszen ő nem tudhatta, mit énekel a török katona, mert egy szót sem tud törökül.

Nem használt semmit.

– Majd megtanulsz törökül a paradicsomban – mondá Maszúr basa. – Ne búsulj, édes fiam!

Azzal a legnyájasabb arccal rendelte, hogy húzzák karóba derék gyaurt, akinek úgysem volna már előmenetele ezen a gyarló világon a török nyelvtudomány nélkül; aztán a fejét különös kegyelemből ki kell szegezni a várkapura, hadd gyönyörködhesseken benne.

Máskor beállít egy becsületes szúcseber házába, aki a felső utcán lakott saját kőházában, s mint egyike Putnok legderekebb polgárainak városi tanácsnok volt.

– Hallod-e, gyaur! – kiáltott be hozzá a félszemű basa az ablakon – gyere ki, édes fiam, gyere...

– Mit parancsol, kegyelmes uram? – kérde ijedten és nagy alázatosan a jámbor szűcs, előrohánva.

– Holnap reggel vadászni megyek, édes fiam – mondá a basa nyájasan (mert sok gonosz ember hordja a nyájasság álarcát) –, és mivel hideg idő van, egy meleg ködmönre van szükségem, édes fiam, azt te nekem holnap reggelig meg fogod varrni, kedves gyermekem, a saját matériából, mit ha nem tennél, édes fiam, olyan bizonyos lehetsz, hogy déltájon felakasztatlak, mint ahogy bizonyos az, hogy holnap is megvirrad.

– Mindent el fogok követni, kegyelmes úr, dolgozni fogok egész éjjel – mondá a szűcs remegve.

– De a ködmön tökéletes legyen, édes fiam, szépen kihímezve skófiummal, szép félholdakkal, ékes tulipánokkal...

– Mindent megteszünk, csak arra kérem kegyelmeségedet, hogy a matériáért azonnal mehessek.

– Gondoskodtam róla, édes jó fiam, hogy ne kelljen fáradsod, ott bög a kapud előtt.

A szűcs odapillantott s kétségbeesve látta, hogy a mondott matéria, melyből a ködmönt kell megvarrni, még nagyon kezdetleges állapotban van. Két darab eleven kos állt kint a kapu előtt, gyámoltalan birkatürellemmel és nyugalommal. Bizonyosan egyik sem gondolta, hogy a bőrből ködmön léssen holnap, ha ugyan léssen.

A szűcs térdre borult a hatalmas zsarnok előtt, s úgy könyörgött, hogy ne kívánja tőle ezt a lehetetlen dolgot, hiszen ha csak ködmön kell, varr ő reggelre, meg lesz, de az lehetetlen, hogy abból a bőrből csinálja, ami még ma a kosok ideiglenes tulajdona: arra kevés az idő.

– Hogy is hínak csak téged, kedves fiam? – kérde a basa édeskesen.

– Pajkos Mártonnak.

– No hát, fiam, Pajkos Márton, még egyszer mondom,

* 160 éve született Mikszáth Kálmán és másfél száz éve, 1857-ben írták be szülei a rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnáziumba. Itt neveltek belőle magyar írókat.

hogy a ködmön meglegyen a kosokból reggelre, mert különben felakasztatlak. Allah megáldjon, édes gyermekem!

Ezzel a basa elment. Persze, hogy reggelre nem lehetett meg a ködmön, s Pajkos Márton uramat felakasztották, amit a basa nyugalmasan, csibukozva nézett végig kertjéből.

Arra is nagyon büszke volt Muszúr basa, hogy ő a legjobb adószedő a szultán összes vezérei közt. Iszonyú sarcot vetett ki a szegény putnokiakra, s hogy azt a kicsigázott, fizetni nem tudó néptől kicsikarja, egy lajstromot készített, ahol fel volt jegyezve; kinek ki a legkedvesebbje, s aztán egy napon összefogdostatta kinek a feleségét, kinek a gyermekét s egy nagy földalatti terembe csukta: harmadnapig ki lehetett az így elfogottakat váltani az adó lefizetése mellett; aki azonban harmadnapon túl is kénytelen volt ott hagyni gyermekét vagy nejét, a legnagyobb kínzásoknak tette ki; újabb három napig a talpát csiklandozták az ott maradtaknak, és ha még akkor sem lettek kiváltva, a következő három napon naponként kétszer megkorbácsoltattak. És ez nagyon hathatós adótörvény volt, úgyhogy a putnoki basának sohasem voltak adóhátalékosai, mint a többi ügyetlen basáknak, kik nem értettek a célszerű közigazgatáshoz.

Sok írnivalóm volna, ha mind elő kellene sorolnom azon istentelen kegyetlenséget, amit akkoriban Muszúr basa véghez vitt Putnokon.

Nemcsak a közrendűek, hanem a tekintélyes magyar urak is ki voltak téve a basák korlátlan önkényének. Nem lehetett előle folyamodni sehova, sem elmenekülni.

Maga a hatalmas Balassa Imre is, ki akkoriban Putnokon lakott a neje kastélyában, csak olyan volt a basa előtt, mint a legutolsó rabszolga.

Azaz hova beszélek, hogy Balassa Imre a neje kastélyában lakott; lakott ám, de nem Balassa, hanem Muszúr basa, ki kikergette őt onnan, egy alacsony udvarházba a falu szélén.

Ott élt a hatalmas magyar főúr elvonulva, várva a jobb időket erre a szegény, sokat szenvedett országra.

Egyetlen leánykája, a kis tizenkétéves Borbála volt életének minden öröme. S most ez az öröm is keserűséggé vált, mert a kedves lányka, ki valóságos jótevő tündér volt Putnokon, beteg volt, haldokolt.

A lakosok szomorú arccal jártak-keltek a kis udvarház előtt, hol a várúr kis kisasszonyja, leendő úrnőjük, haldoklik. Balassa Imre nagy bánata ott tükröződött minden arcon. A megpróbáltatás és közös elnyomatás e napjaiban a jobbágy közelebb simult urához, ilyenkor érezte csak, mije volt az neki, mint ahogy ti, kedves olvasóim, talán csak akkor fogjátok igazán érezni: mi volt apátok, anyátok, mikor már elvesztitek. Bezzeg de sokszor megcsókoltátok a lábnyomát is annak, kit egykor nemegyszer képesek voltatok megsérteni, megbosszantani.

Bezzel a putnokiak is ragaszkodtak most Balassa Imréhez s együtt érezték a nagy bánatot vele beteg gyermeke miatt.

A kis Borbála napról napra rosszabbul lett, végre lázas

önkívületbe esett.

A gróf kétségbeesve virrasztott ágya fölött és hallgatta annak lázas szavait. A beteg ott járt-kelt a fényes várkastélyban, melyhez emlékei kötődtek, és bebarangolta a kertet, mely akkoriban egyike volt a legszebb kerteknek az országban.

– Nézd csak, apám – kiáltá –, nézd, nézd! Látod a cseresznyefát az üvegházban. Milyen szép piros cseresznyék vannak rajta. Oh, atyám, szakíts belőlük. Ha adsz belőlök, mindjárt meggyógyulok.

Balassa gróf végigsimítá kezét a kedves forró homlokon.

– Hova gondolsz, kis Borbálám? Nyisd ki a szemeidet. Hiszen te itt vagy mellettem, édesapád mellett. A cseresznyékről csak képzelődöl. Hol is volna most cseresznye márciusban.

– Nem, nem – kiáltá a gyermek makacsul –, én látom a cseresznyéket s tudom, hogy meg fogok gyógyulni tőlük. Az Anna is látta... (Anna a beteg ápolónője volt).

– Nyugodj meg, édes Borbálám. Nem látott Anna semmit. Hiszen itt van, elmondhatja neked.

Anna aztán elmondta a grófnak, hogy a lázas beszédnek van némi alapja, néhány nap előtt ő csakugyan beszélte a kis úrnőnek, hogy a basa üvegházában már érik a cseresznye.

Borbála egész éjjel a cseresznyéről beszélt s követelte, hogy neki azt adjanak.

A gróf alig várta, hogy megvirradjon, rögtön hívatta a lovászát, Pajkos Imrét, a kivégzett Pajkos Mártonnak a fiát, s elküldte a Muszúr basához azon üzenettel, hogy tisztelteti és nagyon kéri, hogy bármi árért küldjön néhány szemet beteg lányának a cseresznyékből.

– Hogyisne? – dühöngött a basa. – Nem is kellene egyéb, mint hogy hitvány gyaúr porontyok számára pazaroljam Allah áldását. Mondd meg uradnak, a hitetlen kutyának, édes fiam, hogy a cseresznyét a felséges szultán számára természettem s el fogom küldeni Sztambulba. Add át uradnak tiszteletemet, neked pedig most mindjárt adatok huszonöt bambusz botot, hogy máskor ne alkalmatlankodjál ilyen dolgokban.

A derék Pajkos Imre igen elbúsult a huszonöt bambusz pálcán, amit a talpára kapott, de még jobban azon, hogy kis úrnőjének nem vihet a cseresznyéből, hogy meggyógyuljon.

– Azért is enni fog belőle – suttogá dacosan –, azért is, éppen azért is...

A grófnak is zokon esett az üzenet, de mit tehetett róla? El kellett nyelni. Az ellen nem volt föllebbezés sehova.

– Hozok én abból a cseresznyéből, ha addig élek is – mondá Imre lovász. – Belopózom este a kertbe...

– Nagy vakmerőség lenne – felelt a gróf –, életeddel játsznál és hasztalan, az üvegházat fegyveres örök vigyázák. Nem kívánom, Imre szolgám, hogy ifjú életedet kockára tedd.

– Nagy számadásom van a pogánnyal, nagyságos uram. Nem felejtettem még el az apám halálát, nem is fogom soha.

Imre egész nap gondolkodva járkált fel s alá, terveket forgatva fejében, miként jusson az üvegházba. Nem lehetett lebeszélni szándékáról, hogy a cseresznyefát megdézsmálja. Rokonai, barátai eleget kérték, hogy ne menjen, bizonyos halálnak megy neki, de ő állhatatos maradt. Nem használt a szép szó, a jóakarátú figyelmeztetés. Hja! Nagy számadása volt a törökkel, és nagyon szerette kis kisasszonyát.

Este azután, mikor minden elcsendesült Putnok városában, a mi legényünk megmászta szép csendesen a magas palánkot, mely a basa kertjét környezé, s bátor léptekkel tartott egyenesen az üvegház felé.

Kívül a kerítésen maradt barátai, többnyire a Balassa cselédsége, szorongó szívvel néztek utána, akit nehezen fognak látni többé ebben az életben. Az egyik gúnyosan még egy zsákot is dobott utána.

– Ha tán kicsi lenne a tarisznya, amit viszel a cseresznyének, – itt van a zsák is, Imre pajtás!

– Kár gúnyolódni – szólt egy őszbe csavarodott faragó béres –, az Imre bátor fiú, isten segítse!

Az üvegház előtt három fegyveres török katona járt fel s alá.

Imre szíve nagyot dobant, de azért nem hátrált, s észrevétlenül sikerült neki az üvegház ajtajához lopózni, melyet generális kulccsal volt szándéka felnyitni.

De mennyire elbámult, midőn az ajtót nyitva találta. Bemehetett minden nehézség nélkül.

Nem is kérte magát sokáig, hanem beosont s azonnal nekifogott a cseresznyeszedésnek. A pompásan illatozó ezer meg ezer virág közt sem volt nehéz megtalálni a cseresznyefát, mely magasabb, terebélyesebb volt a többiekénél s piros gyümölcse még a sötétben is szinte mosolyogni látszott.

Már félig telve volt a tarisznya, midőn nesz hallatszék s a közeledő fény egyszerre láthatóvá tette a basa e téli paradicsomát.

Imre villámhirtelen húzódik egy sűrű pálma mögé a szögletbe s elfojtott lélegzettel várta mi fog történni.

Az ajtó nem hiába volt nyitva, hanem avégből, mert Muszúr basa este ez órában mindig a jól fűtött üvegházban, a mámorító kellemes illatár közepett fürödni szokott.

Két szolgálgyertyát, csibukot, fürdőruhát hozott, s utánuk Muszúr basa lépett be rémes szemével fürkészőleg nézve körül.

Imre fogai vacogtak a félelemtől.

Szerencsére azonban sem a szolgák nem vették észre, sem a basa, ki elküldvén szolgálait az ajtót bereteszelt belülről, s lekötve kardját, vetközni kezdett, egymás után hányván le magáról a drága selyem öltönyöket. Mielőtt azonban az illatos vízbe ülne, gondolá magában, elszív még egy csibuk dohányt. Rágyújtott tehát s igazi törökös élvezettel eregette csibukjából a füstfelhőket.

Imrének helyzete igen kényelmetlen volt, a pálma levelei így is rosszul takarták, a basa észrevehette minden pillanatban, de föltéve, hogy észre nem veszi, el lehetett készülni rá, hogy távozáskor az ajtót be fogja csukni, s ő aligha menekülhet.

Mitévő legyen? Hiába gondolkozott, nem talált mentő

gondolatot. Arcán a halálos félelem verejtéke gyöngyözött, s egy önkéntelen sóhaj emelkedett kebléből.

Muszúr basa megrezzen, a sóhajt meghallotta, s pokoli szeme ijedten és fürkészőleg fordult hősünk rejtékhelye felé.

– Ki van ott? – kiáltá a basa felemelkedve, csibukját messze elhajítván magától.

Az elhatározó pillanat ütött. Imrének nem lehetett haboznia. Mint párduc ugrott ki a pálmabokor mögül s megragadván a pasának feléje terjesztett kezeit, egy hirtelen rántással és mozdulattal, derekáról leoldott szíjával hátraköté azokat, és nehogy elkiáltsa magát, tenyerét villámgyorsan szájára tapasztá.

A basa hatalmasan rugdalózott, arca szederjes kékké vált tehetetlenségben. Imrének nem sokat törődött vele.

A magával tehetetlen, anélkül is nyomorék embert, miután a száját betömte, felemelé székéről és első pillanatra rettentő gondolata támadt.

Megbosszulum magam atyám haláláért. Megölöm...

De csakhamar elfojtá ezt a rémes tervet a kedélyes pajkosság.

Fölkacagott.

– Toportyán legyenek – mondá magában –, ha nem inkább hazaviszem Balassának ajándékba. Ez lesz oszt' a hatalmas tréfa!

S ezzel egy lepedőbe burkolá, könnyedén vállára emelte, mint egy hullát. Annyi esze volt, hogy a lábait, nehogy galibát csinálhasson velük, összekötötte egy ott heverő drága perzsa kendővel.

No, most gyerünk, kegyelmes basa – mondá gúnyosan. Viszlek magammal.

Szegény Muszúr jól hallotta ezt, mert éppen csak a hallási tehetségét gyakorolhatta.

Egy perc műve volt kireteszteni az ajtót.

Óvatosan lépkedett terhével egész a kerítésig. Ezer szerencse, hogy senki sem vette észre. A bátrakat segítő a végzet is.

Hanem most jött a haddelhadd! Miként megy át a kerítésen, anélkül, hogy Muszúrt itt kelljen hagyni?

Egészen kétségbe volt esve, mert ha itt hagyja, az felösmerte s másnap iszonyú bosszút áll. Nem, nem, Muszúr basát okvetlenül elviszi, vagy ő is elvész.

E pillanatban észrevette, hogy a Muszúr nyakáról valami nehezék lóg le. Oda kap s fölismeri, hogy kulcs.

Istenem, istenem, hátha éppen a kisajtó kulcsa!

Leakasztotta, s a falból kifelé vezető ajtó könnyedén megnyílt vele.

A legény el nem fojthatott egy örvendetes nyikkantást, s kijutván a veszedelemből, megkétszerezett léptekkel ügetett a Balassa-ház felé.

Otthon a grófi udvarházban valóságos csoda gyanánt nézték, hogy ép bőrrel jó. Régen istennek ajánlották már lelkét. A nagy kiáltásra, hogy nini, itt van az Imre elevenen még a gróf is kinézett, hogy hű szolgáját üdvözölje.

– Szent isten, mi van a hátadon? – kiálták, amint a sötétben fölismerték az emberi test körrajzait. – Hoztál e cseresznyét?

– Hoztam ám – mondá Imre, kiürítve a tarisznya tartalmát. – Rádadásul még a cseresznyefa gazdáját is elhoztam. S ezzel ledobta válláról a tömeget.

– Elő egy fáklyát!

A fáklya világánál mindenki megösmerte Muszúr basát, ki ott állott fehérre vetkőzve, elkékült arccal, vérben forgó szemekkel.

Lett nagy öröm és álmélkodás Balassa gróf azonnal futárt küldött Pelsőcre, hol Ránky Dénes uram hadai portyáztak és saját szétszórt zászlóalját is előszólván, a következő napon kiűzték a vezér nélkül maradt hadat Putnokról.

Diadalmas fényes napok következtek az egész városra. De a legnagyobb dicsőség Imrének jutott ki, nemességet kapott a királytól a Putnoki előnévvel. Attól fogva Putnoki Pajkos Imre lett a neve.

Borbála is felgyógyult, s mikor egy év múlva Putnoki Pajkos Imre uram gróf Balassa oldalán hazajött a diadalmas magyar táborból, ő tűzte keblére a király által küldött érdemrendet a legvitézebb magyar lovagnak.

*

A basának nem lett semmi baja. Azon az emlékezetes napon, mikor Imre Balassához hozta, Balassa uram megparancsolta, hogy oldozzák fel.

Azután így szólott hozzá:

– Ha megígéred, jó Muszúr, hogy nyugton maradsz s nem teszel szökési kísérleteket, szabadon járhat-sz kelhetsz házamban, s családommal étkezel. Vendégemül tekintlek. Meg fogsz győződni, hogy a magyar nagylelkű, szíve nemes, meg tud bocsátani legnagyobb ellenségének is. Majd elmehetsz aztán, ha akarsz Sztambulba, és élhetsz boldogul ameddig isten engedi.

Muszúrt meghatotta e nemesség s így válaszolt. – Al-

lahra mondom, ily nagy lelket nem hittem benned. Kérlek, jó Balassa, bocsáss meg és engedjétek meg nekem, hogy oly nemes lelkű lehessenek, mint te vagy Balassa.

– Az lehetsz, Muszúr, végképpen szakíthatsz rettenetes múltaddal, és életed hátralévő napjait leélheted úgy mint nemes szívű, becsületes ember. De azt ne várd, azt ne kívánd, hogy a nép felejtse vétkeidet.

– De hátha elfelejtik, hátha megbocsátanak neki – szólalt meg most Imre, és azzal a mellékszobába szaladt, s csakhamar visszatért egy nyaláb ruhával.

– Értelek, gyermekem! Muszúr, öltsd fel a ruhákat, akkor talán mentve leszesz a nép dühe elől, ha külsőleg is hozzám hasonlónak láttatol.

A basa Imre segédkezése mellett nagy nehezen felöltötte a szűk magyar ruhát.

És le sem vetette többé...

Úgy nézett ki, mint egy tősgyökeres magyar táblabíró.

A nevét is megváltoztatta, lett belőle Kegyes János.

Csakugyan kegyesen, istenfélően is élt félrevonultan a Balassa egyik jószágán.

Eközben tisztult a láthatár, a harcok lezajlottak, a törökök uralma végefelé közeledett.

– Muszúr barátom – így szólt egy napon Balassa –, mehetsz, elbocsátalak. Menj, keresd fel Sztambulban akiket szeretsz, jelentkezzél szultánodnál és élj boldogul...

A basa elérzékenyülten ölelte át nemes lelkű barátját.

– Ne küldj el, ne taszíts el magadtól. Én nem kívánom többé látni hazámat, hol úgyis csak a bizonyos halál várna rám seregem elvesztése miatt. Titeket pedig annyira megszoktalak, hogy nálatok nélkül már élni sem tudnék. Allahra mondom, nem válhatok el tőletek.

Egy ölelés volt Balassa felelete.

– Maradj hát köztünk örökre!

(1877)

Putnok vára 1667

Sz. Haltenberger Kinga
Gömör és Nógrád művészei 23.
Mag Gyula

A táj befolyásolja a benne élő embereket, nemcsak egyéni életükben, hanem genetikailag is. Vannak vidékek, ahol nemzedékeken át sok festőművész vagy irodalmár születik, vagy telepszik le, mert éppen ilyen jellegű táj segíti az alkotói kiteljesedéseiket. Ezért is meglepő, hogy az megmunkálható nyers anyagban gazdag Gömör-Nógrád vidékein miért születik oly kevés szobrászművész. A festőművészek és szobrászok számbeli aránya az előbbieik javára billen.

E tény figyelembevételével tehát külön öröm, ha egy Nógrád és Gömör határáról származó szobrászt mutathatunk be, aki bizony tavaly töltötte be 50. életévét. Az évfordulót már így is lekésve, most mégis megtörjük a történelmi folyamatosságot, hogy közelebbről megismerkedhessünk egy „földink” életútjával és eredményeivel.

E tény figyelembevételével tehát külön öröm, ha egy Nógrád és Gömör határáról származó szobrászt mutathatunk be, aki bizony tavaly töltötte be 50. életévét. Az évfordulót már így is lekésve, most mégis megtörjük a történelmi folyamatosságot, hogy közelebbről megismerkedhessünk egy „földink” életútjával és eredményeivel.

Mag Gyula Vecseklőn született 1956. március 26-án. Losoncon, a ma Winkler Oszkár nevét viselő Építészeti Szakközépiskolában már megérinthette őt a művészet közelsége. Itt tanított a névadó **Winkler Oszkár**, a nagyműveltségű építőművész, és bizonyára volt alkalma Mag Gyulának személyesen is találkozni az iskola közelében lakó **Szabó Gyulával**. Képzőművészeti kiállítások, előadások Losoncon elég gyéren fordulhattak elő, viszont az iskolák előszeretettel hívtak meg írókat, képzőművészeket, hogy a diákokkal találkozva, ismertessék ars poeticájukat, szélesítsék azok ismereteit. Mag Gyula számára egyértelmű választás volt a művészi pálya. 1977-ben kezdte tanulmányait a Pozsonyi Képzőművészeti Főiskola Szobrászati Tanszékén, ahol **Ján Kulich** vezetése alatt képezte magát a figurális szobrászat terén.

Első sikereit már diákként elkönnyvelhette: 1980-ban, majd 1982-ben és 1983-ban elnyerte a Képzőművészeti Főiskola elismerő oklevelét. 1981-ben az olaszországi Assisiben rendezett nemzetközi képzőművészeti versenyen nyerte el az *Alla Punta-díjat*, s ugyanebben az évben a *Szlovák Művészeti Alap* elismerését is megkapta. A főiskola befejezése után Pozsonyban maradt, ahol mint szabadfoglalkozású művész kereste az érvényesülés lehetőségét. Ebben az 1987-ben elnyert kétéves *Ludovít Fulla-ösztöndíj* is segítette. Éppen ezalatt készült el első köztéri munkája is: a gútai városi parkban fölállított

Csallóközi ballada című szökőkút. Az alkotómunka mellett szinte minden alkalmat kihasználta, hogy munkáit bemutassa a közönségnek. Már 1985–1987 között részt vett a fiatal képzőművészek kiállításain Pozsonyban és Trencsénben, majd 1990-ben volt évfolyamtársaival állított ki a pozsonyi Pálffy-palotában. Az 1989-ben megalakult *Csehszlovákiai* (2003-tól: *Szlovákiai*) *Magyar Képzőművészek Társaságának* alapító tagjaként részt vett a Társaság minden közös kiállításán, Szlovákiában és Magyarországon. Ajándékkal gyarapította a dunaszerdahelyi *Kortárs Magyar Galéria* gyűjteményét, *Szent-László-szobra* a révkomáromi Európa-udvar díszíti.

Korábban készült alkotásain Mag Gyula szívesen stilizált, gyakran választott szimbólikus motívumokat, virágot, dekoratív, elvont formát. Ilyenkor kőből alkotott – lehetett az homokkő, andezit vagy műkő. 1996-ban készítette el első történelmi portrészobrát – *Szent István* (Várkony) – melyet bronzból öntött ki. Azóta szinte évente jelentkezik újabb történelmi témájú alkotással – 2006-ban négygel –, melyek mindegyike bronzból készült. A gazdag termésből csak a Gömörhöz kapcsolódókat emeljük ki: *Virág, szökőkút*, (1999, Csíz-fürdő); a *Holocaust áldozatainak emlékműve* (2005, Rimaszombat); *Petőfi Sándor mellszobra* (2006, Vecseklő); *Winkler Oszkár emléktáblája* (2006, Winkler Oszkár Építészeti Szakközépiskola, Losonc).

A tájainkról származó ötvenéves szobrász mára megkerülhetetlen egyénisége a szlovákiai- és egyetemes magyar művészetnek. A 2000-ben megjelent *Kortárs Magyar Művészeti Lexikonban* **Hushegyi Gábor** így jellemzi: „*Köztéri szobrai és kisplasztikái mentesek a részletezéstől, a forma egységét figyelem előtt tartó szemlélet teljesítményei. Gyakran kombinál különböző anyagokat: a fém, bronzot, követ és a márványt. Legújabb köztéri munkáiban a történelmi tematika dominál.*”

A szobrászat olyan ága a képzőművészetnek, melyet nem lehet „elsietni”. Az anyag megköveteli a tiszteletet, alázatot, megbosszulja a kapkodást. Ezért különösen vonzó Mag Gyula alkotói termékenysége. Témaválasztása és a realizációk helyszíne a szülőföld szeretetéről, az alkotó hűségéről tanúskodik. Hűségét a szülőföld újabb megrendelésekkel táplálhatja. E megkészt jubileumi köszöntőt hadd fejezzem be azzal a kívánsággal, hogy remélem, elérkezik az az idő, amikor városainkat ápolt ligetekben álló, megrongálatlan szobrok fogják ékesíteni, nem csak feltétlenül történelmi portrék, hanem díszként odaillő plasztikák is. S nagyon remélem, hogy ez az idő Mag Gyulát teljes alkotó-erejében találja.

*Petőfi Sándor domborműve (Vecseklő, 2006)
Farkas Ottó felvétele*

Tisztelettel a szülőföldnek (1991)

Holokauszt-emlékmű (Rimaszombat, 1995)

Winkler Oszkár domborműve (Losonc, 2006)

Bettes István

Kisfalunk határában a tenger
(...s mint minden fagyálló, átmenetben...)

I.

Csak heverészel míg a haverok
 „keljfeljancsi“ helyett is csak
 kelj fel PAN–CSI-nak hívnak

Szaggatják magukat s szájukat tépik:
 észszel haver!
 – hallod: ez már a tenger –

Állandóan gyakorlatozik...
 – tehetségteleőbb festők
 szempontjából fontos ám –
 – északi-tengernél szí(ü)ntelen képtelenség...

A létezést eleve a létezést
 akarják elsajátítani –
 eltanulni: a magukévé tenni!

Tudván: ők is lenni – lenni szeretnének –
 tudatos léttel mindenáron:
 létrával – kötéllel
 csuklyával – csáklyával
 (s kampsz...)

II.

Majd erre egy zádori paradicsomnak
 akkora bibircsókos orra nőtt
 mint a XX. századi paradigmataváltás

Most majd eszét veszti
 de hát „Este van, este van...” hej don
 Esteban – Esteban:
 Bettes – uhr
 este van!
 nyugalom – nyugalom
 keleten és nyugaton...

„... és mi, vagyunk?” – megállj
 te álmos legény –
 körkörös szőrös torkodat köszörülöd
 s vagy mint ki dísz! –
 noo nem azért: megáll alattad a híd –
 lás(d) senki sem rontja
 persze hogy nem hisz nem azért épít /
 ették a mézeskalácskunyhót sem hogy
 mindenki
 ö
 körül rülgesse önnönmaga s szűk köre
 ü
 legnagyobb gyönyörűségére...

(Zádorháza, 1993)

Bettes István

Állattenyésztőknek... (A mozdony-stoppos D. I.-nek – Prágából hazafelé)

Míg belövődünk
sem volt mindig könnyű
– bár nem okvetlenül melegítőben –
de melegíteni kellett
s ha el is hitted
hogy nem muzáj
mindenáron szesszel
én meg csak a szójáték
kedvéért tanácsoltam:
keksszel!

Persze ennyire
nem ragadtattuk el magunkat
melegíteni úgyis kellett
és leginkább nekünk ajánlgatták
– ... hogy is mondta a mozdonyvezető?... –
„mozdonyfütytő a jövő
bakfittyé a múlt“ –
s ez itt egy zord JELENY!!!*

No és nyakkendőt sem
volt könnyű akkortájt szerezni
nem mozdonyt potyázni – kölcsönözni
(De-Deresk messze – De-Deresk messze...)
– hol chanelles – csanalaşgémek
tormáznak vertítéked aurájában...

Itt meszelni sem volt bolondság
nem még festeni
s tipródni a látomásokkal...
– ám gizi tangó közben azt hitte
te is mozdonyvezető vagy
szökött fegyenc – gólyahír fia
(mosatlan gyümölcslé – vagy faragatlan haj..! – szesz...)

S máriám! Kata mégis a mániád:
ki morva peronon szalutált
és pult alatt katapultált
– míg a pult állt ...

De lám imád nem hatott
mániád átsöpört andalúzián
ellepte katalóniát
(nem kellett a keksz sem)
majd megintcsak berúgtál –
s mire elfogyott a lőre
múzsánk is megallett tőle:
e' lett belőle –

De kitudódott hogy később
úgyis majd' mindenki TEHENYET vett magának
(vagy egy üszőt tartott)
– ám vajh! dicsőséges babérkoszorú
fújná fel majd őket!

s lökhetnék a kecskét
a nyári hóhullámig...

(Rimaszombat, 1981)

*szarvas (szlov.)

Dúdor István: Menet 1986, tus

Gaál Lajos

Gömör természeti öröksége 25.

A Derenek-völgy

Sorozatunkat a Gömör északi felében fekvő természeti értékek bemutatásával folytatjuk. Elsősorban a *Gömör-Szepesi Érchegység* természetianilag legértékesebb alakzatait ismertetjük meg a Tisztelt Olvasóval. Az ismertetést a *Rőcei-hegységgel* kezdjük, amely az Érchegység déli lejtőit foglalja magába, majd lapunk további számaiban folytatjuk a *Sztolicai-* és *Vepori-hegységgel*, a *Murányi-fennsíkkal*, a *Felső Garam-mentével*, végül pedig az *Alacsony Tátra* egyik csúcsát képező *Király-heggyel* fejezzük be, amely Gömör legészakibb határát képezi.

A Rőcei-hegység egyik legeldugottabb völgye a *Derenek*, vagy *Derednek*. Szlovák neve *Drienok*, ami a mészkővidékekre igen jellemző húsos som tömeges előfordulásából vezethető le. A völgy első látásra nem sokat árul el magáról. Inkább isten háta mögötti hely benyomását kelti, mintsem festőinek nevezhető természeti remekművét. A völgy néhány száz méter hosszú szakaszán előbukkanó mészkőszik-

lák azonban sejtetik a látogatóval, hogy itt talán valamivel többről is lehet szó, mint amit a szem első pillantásra érzékelni képes. A derenei *Várhegy* csúcsán omladozó falmaradványok szintén sugallnak valamit a régmúlt idők ködös emlékeiből.

A völgy és szinte titokzatosnak mondható két oldala csak nehezen fedte fel valódi értékeit előttünk. Több évtizedes kutatómunka kellett hozzá, míg meg tudtuk magyarázni a Derenek-patak furcsa kanyarulatának létrejöttét, míg feltárhattuk a heggyomrában rejtőzködő barlangokat és megismerhettük a völgy különleges növényvilágát.

A Derenek annak a Szilistye és Ujvásár között található völgykanyarulatnak a neve, amelyet a Ratkószuha alatt eredő *Derenek-patak* hozott létre mintegy 6 kilométeres út megtétele után. A patak felett száz métert meghaladó magasságra kiemelkedő hegyet pedig Várhegynek nevezik. Tengerszint feletti magassága 413 m. A patak a hegy alatt váratlanul megváltoztatja eredeti ÉNy-DK irányát és hirtelen északkeletnek veszi útját. Ezzel úgyszólván körülöleli a Várhegy magaslatát, ami ideális lehetőséget nyújtott a várépítőknél. A patak ez után még csaknem 3 kilométeres utat tesz meg, hogy Ujvásár alatt belefolyjon a Nyugati-Turócba. A Nyugati- és Keleti-Turóc patakok csak Sánkfalvánál egyesülnek, majd Tornalja mellett ömlenek a Sajóba.

A Derenek-völgy látképe • Gaál Lajos felvétele

A Derenek-patak kanyarulatának bal partján tehát a várromokat rejtő Várhegy magasodik, jobb oldalát pedig a Derencsényi-karszt északkeleti részének mészkőfennsíkja alkotja 370–410 m tengerszint feletti magasságban. Ha felkapaszkodunk itt a völgy meredek partján, egyszerre egy aránylag lapos fennsíkra jutunk, amelynek felszínét tölcser- vagy tál alakú süppedések, vagyis a karsztra oly jellegzetes töbrök sokasága tarkítja. Tipikus karsztfennsík ez kicsiben, töbrökkel, karokkal, víznyelőkkel. Az utóbbiak különösen az ún. *Derenek-puszt*a környékén nyelik a vizet esőzéskor, hóolvadáskor. A Derenek-puszt 1 kilométerre északkeletre fekszik Szilistytől. Gémeskútja és egy szénácsűrje még néhány évvel ezelőtt is dacolt az idővel. Mára már csak

romjaiban maradt meg. Ennek ellenére igen kellemes benyomást keltő táj ez. Az erdővel egyik oldalról kisebb facsoportok tesszik változatosabbá. Ezek elsősorban töbrök, víznyelők körül, karros mészkőháton maradtak meg, vagyis ott, ahol sem kaszálni, sem legeltetni nem lehet. Ezáltal természetes parkot képeznek. Ha az idevetődő ember nem ismeri kellőképpen a környezetet, bizony könnyen eltévedhet a töbrök és fás-cserjés szigetecskék világában. Mivel a karsztfennsík itt egy alacsony-

nyabban fekvő süppedést képez, természetes, hogy az esőzéskor, hóolvadásokkor felgyülemlött vizek ezen a helyen nyelődnek el, hogy aztán a karszt bonyolult üregrendszerén keresztüljutva a Derenek-völgy forrásaiban kerüljenek ismét napvilágra.

Ha kíváncsiak vagyunk a völgy és a furcsa kanyarulat létrejöttére, vissza kell utaznunk a Föld történetének időskálájában legalább tizenöt millió évet, a miocénkor közepéig. Ekkor már vége felé járt az a hatalmas vulkánosság, amely létrehozta a Selmecei-, a Korponai-, vagy a Szalánci-hegységet, térségünkben pedig néha-néha vulkáni hamuval borította el a tájat. Az északról dél irányában futó folyók és patakok hatalmas mennyiségű andezitkavicsot sodortak le a Vepori-hegységek környékén működő tűzhányók lejtőiről. Hasonló irányban folyt az akkor még sekély medrű Derenek-patak őse is, valahova Gesztes és Felsővály irányába. Ekkor, a vulkánosság utolsó fázisában lépett működésbe néhány kisebb tűzhányó Pokorágy és Gesztes térségében, amelyek azonban tetemes mennyiségű forró vulkáni törmelékkel ontottak ki magukból. A vastag törmelékretteg, a felszínen elterülve, elzárta a Derenek-patak további déli útját és északkeleti irányba kényszerítette azt. A későbbiekben, a pliocénkor vége felé (mintegy 2 millió évvel ezelőtt), amikor a vidék emelkedni kezdett, a Derenek-patak

az emelkedés következtében egyre mélyebben vágta be magát az alapkőzetet képező palába, a kanyarulat környékén pedig a mészkőbe is. Ekkor már azonban az újonnan kialakult medret követte, amely a Nyugati-Turócba kísérte a patakot.

A negyedidőszak folyamán fokozatosan még mélyebbre vágódott be a patak. Mivel ekkor már egy része javában a mészkövet koptatta, le is csapolta azt. A karsztosodott mészkő belső vízlevezető rendszeréből adódóan azonban ez a lecsapolás barlangjáratokon keresztül történt. Ezeknek az egykori vízlevezető barlangjáratoknak a maradványai máig

A Dereneki-barlang színleői egykori földalatti patak jelenlétéről árulkodnak • Gaál Lajos felvétele

felismerhetők több szinten is, főleg a völgy jobb oldalán, ahol kiterjedtebb a mészkőösszlet. Az egyes szintek megfelelnek a negyedidőszaki kiemelkedés ütemeinek. Az egyik legidősebb szintet a nemrégén felfedezett *Praslen-barlang* képviseli 56 m magasságban a patak szintjétől. A 133 m hosszúságban feltárt barlangban csak elvétve találunk ugyan folyóvíz által létrehozott közvetlen nyomokat, a járatok méretei és kiterjedése azonban egyaránt a víz oldásos és koptató munkájáról árulkodik. Cseppkőképződménye és régészeti leletei révén a legértékesebb barlangok közé sorolható be. Kissé alacsonyabban, a patak jelenlegi szintje felett 45 m magasságban található a 15 m hosszú *Új-dereneki-barlang*, majd 35 m magasán a 45 m hosszú *Dereneki-barlang*. Ennek falain egész sor színleő található, amelyekből már egyértelműen kiolvashatjuk a föld alatt áramló víz egykori jelenlétét bizonyító nyomokat. A barlang már ember-

emlékezet óta ismert volt, amit cseppkőképződménye is alaposan megcsinált. Hasonló magasságban nyílik a nála jóval kisebb *Pókos-barlang* is. Ez a szint a Derencsényi-karszt egyik legszembetűnőbbben jelezhető barlangképződési szintje, amelynek kora a negyedidőszak közepére, mintegy félmillió évre tehető. Ekkor már javában váltották egymást a hidegebb és melegebb időszakok, vagyis a „jégkorszakok”. Ettől alacsonyabban a Derenek-völgyben már csak az ún. *Titkos folyosó* nevű alacsony mennyezetű barlang található, 26 méterrel a patak szintje felett. Nevét onnan kapta, hogy a barlangot feltáró kutatók annak a titkos alagútnak vélték, amely a legenda szerint végveszély idején segítette a várból menekülő védőket.

A negyedidőszak végére a patak már 85 méter mélyre vágta be magát a mészkőbe. Északabbra haladva ez a mélység a száz métert is meghaladja. Az utolsó tízezer évben azonban a kiemelkedés megállt, sőt a vidék enyhén meg is süllyedt. A patakok így több méter vastagságú hordalékot ülepítettek le medrükben.

Az ekképpen létrejött Derenek-völgyben észak felől leáramló hideg levegőt a kanyarulat és a rákövetkező északkeleti irányú szakasz enyhén visszafogja. Valószínűleg a felgyülemlett hideg levegő okozta azt az erőteljes hőmérsékleti inverziót, amelynek következtében a völgy alsóbb részében egész sor hegyvidéki, hidegebb tájakra jellemző növényfaj honosodott meg. Ilyen a *gimpáfrány*, a *kárpáti sisakvirág* vagy az *ikrás fogasír*. A völgyoldal felsőbb részeinek tölgyes-gyertyános erdeiben azonban a már melegebb éghajlatot kedvelő, igen ritka *erdélyi lednek* is megtalálható, itt enyhén kiszélesedik és mintegy 150 méteres árteret képez. Ennek feneké gyakran vizenyős, aminek hatására sűrű égeres telepedett meg rajta. A lápos talaj több sás- és kosborfajnak is kedvez, melyek közül rendkívül ritka a *hússzínű ujjaskosbor*. Az ember által kevésbé zavart környezet kedvező feltételeket biztosít több ritka madárfaj fészkelésének is. Ilyen a *fekete gólya*, a *császármadár*, vagy az *erdei szalonka*.

A vidék már a csiszolt kőkorszakban is lakott volt. Ezt bizonyítják a már említett Praslen-barlangban talált páratlan értékű leletek is. Krisztus előtt az 5. évezredben a bükki kultúra népei lakták a barlangot, akik híresek voltak mesterien díszített cserépedényeikről. Ezek töredékei tömegesen kerültek elő a barlangból. Az igazi szenzációt azonban a barlang falán talált ábrák jelentették. Több helyen találtak szénnel rajzolt egyszerű geometriai alakzatokat, főleg háromszöget, vonalakat és pontokat, amelyeket Szlovákia területéről ezidáig csak a *Domica-barlangból* ismertünk. Hasonló egyszerű ábrák több cserépedényen is megjelöltek. Jelentésük pontos értelmezése még várat magára. Mivel azonban jelenlétük úgy a Domicában, mint a Praslen-barlangban főleg egyetlen barlangrészre vagy folyosóra összpontosul, nagy valószínűség szerint kultikus eredetűek.

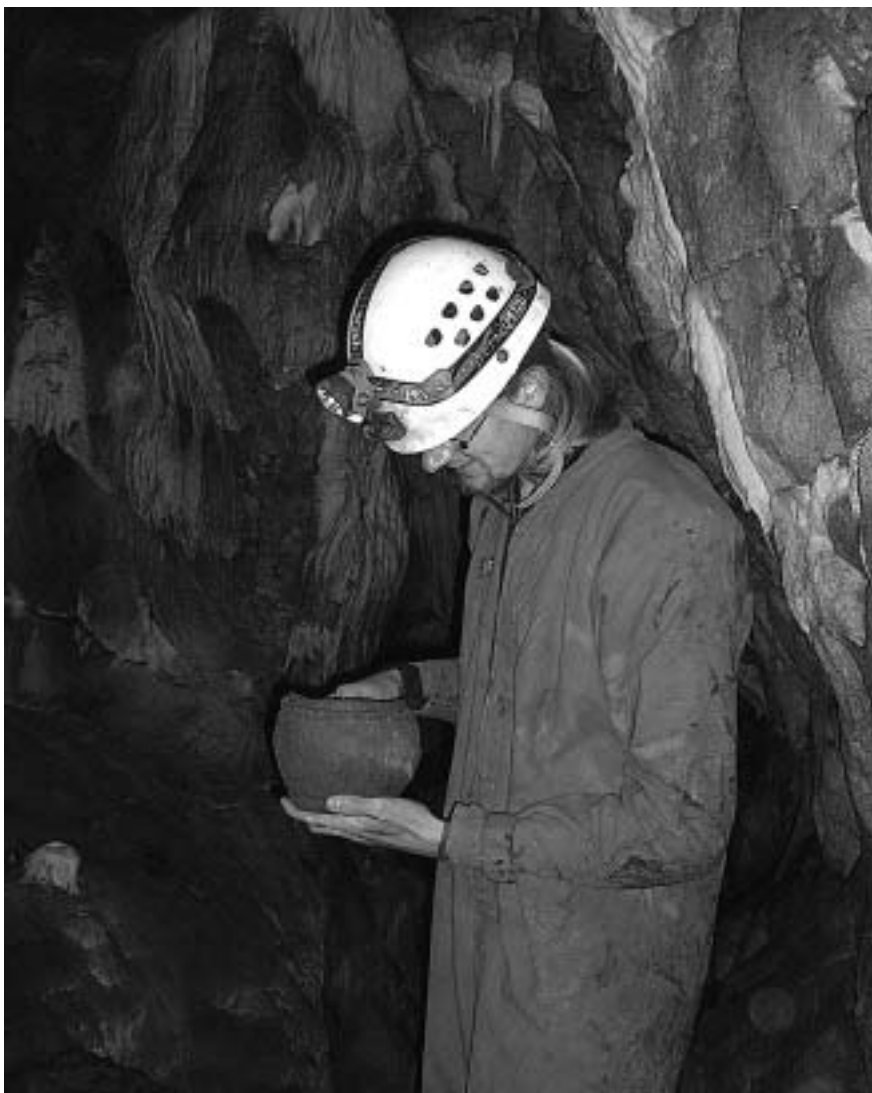
A barlangot a késői bronzkorszakból és a vaskor elejéről ismert kiételei kultúra emberei is lakták Krisztus előtt kb. 1100–700 évvel. **Soják Marián** régész kutatásai alapján számos cserépedény, tál, csésze töredékét hagyták hátra, de előkerültek innen túr-szerű vastárgyak és átfűrt agyaggyólyó

Cseppkőképződmények a nemrég feltárt Praslen-barlangban • Gaál Lajos felvétele

A Praslen-barlang sziklarajzai • Gaál Lajos felvétele

*Helyenként épen megmaradt edényeket is találtak a Praslen-barlangban
Gaál Lajos felvétele*

is, amelyet egyszerű szövőalkalmatosság nehezekeként használtak.

A barlang leleteinek gazdagságát annak köszönheti, hogy a vaskor elején bejárata beomlott, miáltal járataiban a régészeti emlékek nagy része eredeti állapotában maradt fenn.

Késő bronzkorból származó kisérti cserepeket a felszín, a patak feletti magaslatokon is találtak.

A völgy és a felette magasló hegy azonban a középkorban is vonzotta az embereket. Erről, a romokban maradt várfalakon kívül, már írásos emlékek is fennmaradtak, amelyek a **Derencsényi**-családnak tulajdonították a völgy és a hegy 13. századi benépesítését. A várépítés oka elsősorban az volt, hogy az ősi **Balog**-nemzetség Balog-patak melletti erődje Derencsény és Meleghegy között a **Széchy**-ág birtokába ment át, így a másik ág, a Derencsényiek más helyen kerestek építkezésre alkalmas helyet. Ezt a Derenek-völgy feletti magaslaton találták meg, mivel a mély patakvölgy által három oldalról határolt hegycsúcs, valamint a hatalmas erdőségekkel borított környezet megfelelő fészeknek bizonyult, amely, távol az ismert közlekedési útvonalaktól legalább átmeneti nyugalmat biztosított számukra. A De-

rencsényiek nemcsak várakat építettek fel a derenei Várhegyen, hanem falvakat is létesítettek. Ratkószuha alatt *Derencsényfő* néven alapítottak falut, de közvetlen a derenei vár alatt is, a völgyben, *Derenekalja* vagy *Váralja* néven. Itt laktak a vári szolgák. **Ila Bálint** szerint a várat feltehetően a 13. század végén építették és innen irányították a nagyszabású erdőirtást is. Első irodalmi említése azonban csak 1413-ból származik. Utolsó várnagya 1470-ben **Szentmihályi Erdélyi János** volt. Ezután már nem találunk említést sem a várról, sem a völgyben fekvő faluról. A 16. századi dézsmajegyzékek említést tesznek ugyan Derenek-pusztáról, ez azonban a fennsíkon nemrég még meglévő települést is jelenthette. A Derenek-pusztát a szilistyeiek máig „*Drienocká pustatina*“ néven ismerik. A völgyben még csak maradványait sem találjuk az egykori Váralja falucskának. Egyetlen vadászház húzódik meg a Várhegy alatt.

A derenei Várhegy csúcsán azonban jól kivehető a kettős gyűrű formájú kőépítmény maradványa, amelyet árok-szerű mélyedés vesz körül. Délebbre további árkot találhatunk. A ratkói erdészek ösvényt is kiépítettek a várrom és a környező természeti érdekességek bemutatására. Hasznos lenne ásatásokat is végezni az egykori vár területén, miáltal több fény derülne Gömörnek e félreeső, de semmiképpen sem elfelejtendő kedves vidéke történelmére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Balciar, Igor – Rešetár, Ján

2006: Jaskyňa Praslen – nový objav v Drienčanskom kráse. Spravidaj Slov. speleolog. spoloč., 37, 2, Žilina, 38–40.

Gaál, Lúdvít

2000: Kras a jaskyne Drienčanského krasu. In (J. Kliment edit.): Príroda Drienčanského krasu. Banská Bystrica, 29–96.

Ila Bálint

1944: Gömör megye II. Budapest

Kliment, Ján – Hrivnák, Richard – Jarolímek, Ivan – Valachovič, Milan

2000: Cievnaté rastliny Drienčanského krasu. In (J. Kliment edit.): Príroda Drienčanského krasu. Banská Bystrica, 97–150.

Soják, Marián

2006: Archeologické svedectvá v Praslene. Spravidaj Slov. speleolog. spoloč., 37, 2, Žilina, 41–43.

Žebrák, Pavel

1990: Středověký hrad Drienok v Rybníku. Archeol. výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1988. Arch. ústav SAV Nitra, 178–179.

*Balassa Zoltán***„Mi egy lejárt, nagyszerű
múlnak vagyunk fejfái“***Holéczy Miklós levelei**Balassa Gézához*

Balassa Géza (a szerző archívumából)

A két főszereplő...

Apám, Balassa Géza (Felsőbaka, 1914 – Pozsony, 1994) tanár, régész, numizmatikus, művészettörténész hagyatékából kerültek elő az alábbi levelek, melyeket Holéczy Miklós múzeumigazgató intézett hozzá. Egy kicsit fáztam a levelek közzétételétől, mert kétségeim támadtak, vajon közérdeklődésre számíthatnak-e ezek az írások. Amint azonban másolni kezdtem őket, nagyszerű érzés fogott el. Néhány részletet leszámítva, értékes dokumentumai a sanyarú kornak, melyben születtek és számos hasznos adalékkal és adattal szolgálnak. Közzétételük mindenképpen indokolt. Előtte azonban érdemes röviden bemutatni a levelek íróját.

Holéczy Miklóstól (1888. december 8. – 1972. december 31.) apám – aki írásába belecsempészett néhány utalást, melyekről akkor nyíltan írni nem lehetett – a következőképpen búcsúzott az *Obzor Gemera* c. folyóirat 1973. évfolyamának 2. számában (62. old.):

*

Búcsúznak Holéczy Miklós tanártól

Holéczy Miklós tanár életének 87. évében elhagyta Gömört, melyet annyira szeretett. Feketepatakon született, a

Rozsnyói járásban. Az ország gazdasági helyzete tükröződött ebben a távoli faluban, ahogy a nevezett családjában is. Említette, hogy hihetetlen nyomorban éltek. Egész életében foglalkoztatta a szociális igazságosság kérdése. Rendkívül szerette olvasni **Petőfi Sándor** verseit. Háborgó lelke nem talált megnyugvást.

A népiskolát szülőhelyén végezte el. Mivel nagybátyja a nyíregyházi gimnázium tanára volt, hozzá ment el. De már a második osztályban szülőföldjén volt, Rozsnyón, amit nagyon megbánt. Az ottani gimnáziumban olyan tanárokkal találkozott, akik őt nem értették meg és különböző epitetókkal tisztelték meg, amit ő nem tudott elviselni, zárkózottá, melankolikussá vált. Fiatal kora óta vonzalmat érzett a szobrászat iránt – már hatéves korában modellezett. A tehetséges fiúról hírek terjengetek. Tudomást szereztek róla a hivatalos szervek is. Kiseb munkáit elküldték elbírálás céljából **Zala György**nek, ahogy **Fádrusz**nak² is. Az előbbi azzal utasította el, hogy nem foglalkozik a gyermekek művészetével. Fádrusz észrevette a gyermek nem mindennapi képességeit és meghívta őt Pestre, „miután leérettségizik”. Ez volt a bökkenő, de biztatás is. De hogyan tovább? Az ötödik osztályt 4 szekundával fejezte be. Elhatározta, hogy Rozsnyóra már nem tér vissza, gyűlölte már magának az iskolának a környékét is. Összeült a „családi tanács”. Apja véleménye szerint valamilyen mesterséget kellene kitanulnia, legmegfelelőbbben a Szepességben, ahol világhírű mesterek voltak. Nyelveket tanult volna meg, hiszen ott mindenütt három nyelven beszéltek. Azonban az édesanya véleménye győzött. Ismét Nyíregyházára távozott. A fiú megváltozott. Az a remény biztatta, hogy az érettségi után Fádrusszal fog találkozni. Nehézségek adódtak továbbra is a latinnal és a matematikával, de az erős akarat győzött. Kevés volt a pénz is. Hazulról szerényen, vagy semmi nem érkezett, a nagybácsitól csak a legszükségesebb. Így osztálytársai munkáinak rajzolásával segítette ki magát. Hiszen szívesen festett és rajzolt, de egyedül a szobrászat vonzotta. 1905-ben leérettségizett és végre nyitva állt az út a vágyott szobrászat felé. 1905 és 1910 között végezte tanulmányait Budapesten, a *Képzőművészeti Főiskolán*. Azonban Fádrusz meghalt, és nem akadt senki, aki közelebről beavatta volna ebbe a művészeti ágba.

A diploma megszerzését követően a rajz és az ábrázoló geometria tanára lett. 1909-től Nyíregyházán, az Evangélikus Gimnáziumban tanított, 1912. szeptember 21-től a rimaszombati gimnáziumban. 1914. július 27-én megkapta a behívót. Ismét nélkülözés következett 1918. október 31-ig. A háborúban eltöltött évek alatt egyetlen alkalommal látogatta meg apját. Az események gyors egymásutánban követették egymást. Megnősült, de két év múlva (1915-ben) felesége elhunyt. Átélessel szemlélte Ausztria–Magyarország szétesését, tisztában volt Közép-Európa nemzetinek helyzetével, a baloldal felé hajlott, mellyel alkalma volt megismerkedni a fronton. A szociális gondolatok lelkes és rajongó népszerűsítője lett. A háború befejezésének kihirdetése után visszatért Rimaszombatba és 1918 novemberétől ismét tanított.

Nem tudott megnyugodni – ismét szobráskodni vá-

gyott, bár nem hanyagolta el a festészetet sem. Mint rajztanár, főleg 1923 és 1926 között, szobrászattal foglalkozott. A következő műveket alkotta meg, melyek megmaradtak: *Idős Hölgy* (Bodon József özvegye, akinél a háborúból való visszatérte után lakott), *Verner tanár*, *A frontra menetelő katona*, *Pajtás kutya*, *Gyermek*.

Örülni kezd a sikereknek, ám nem sokáig. Második felesége szintén meghalt. Mindennek ellenére nem tudta feladni a kedvelt szobrászkodást. Felmerültek gondolataiban a front eseményei: gyilkolás, céltalan menetelések, az elégedetlenség keserősége – Minek? Miért? Már a fronton is katonákat mintázt. Nyugtatta magát.

Később gimnáziumi diákjait és diáklányait modellezte. Biztatta őket a művészet területén való munkára.

Együtt lélegzett a kisváros polgáraival. Velük együtt élte át az első köztársaság eseményeit, az előkészületeket a második világháborúra, a terület Horthy-Magyarország általi megszállását 1938-ban, a második világháború eseményeit, az ismételt visszatérést...

Nem szabad megfeledkeznünk a Gömöri Múzeumban végzett tevékenységéről, ahol 1951-től 1958-ig működött. Neki köszönhető, hogy a gyűjtemények teljes mértékben megmaradtak. A munka szeretete, fáradhatatlansága és a múlttal való összefonódtsága itt is jó eredményeket biztosítottak, melyek a következő években tükröződtek.

1972 utolsó napján búcsúzott el szeretteitől.

...és a többiek

Az apámnak címzett levelek több más, szlovák, cseh, magyar, francia és német nyelvű levél társaságában várták türelmesen a „feltámadást”. A névsor parádés: **Vojtech Budinský-Krička** régész, apám egykori tanára, de hogy most csak a magyarokat említsem, **Blaskovics József** prágai turkológus, **Spoločnik Mária** neves kassai restaurátor, **Radoicsay Dénes** művészettörténész, **Filep Antal** néprajzkutató, **Patay Pál** régész, **Manga János** néprajzkutató, **Balogh Jolán** művészettörténész, **Borsos Béla**, **Lajta Edit**, **Domonkos Ottó**, a soproni *Liszt Ferenc Múzeum* igazgatója, **S. Lovag Zsuzsa** művészettörténész, **Ember Győző**, a *Magyar Országos Levéltár* főigazgatója, **Parádi Nándor**, a *Magyar Nemzeti Múzeum* muzeológusa, **Szmodisz Eszláry Éva** művészettörténész, **Gyórfy György** történész, **Farkas Ferenc** zeneszerző... és **B. Kovács István** régész is. A legtöbb levél **Zolnay Lászlótól** származik, akivel nagyon bensőséges szakmai-baráti kapcsolata alakult ki. Az egyik levelet *Dr. Faust*-ként írta alá. Tréfás asszociációkra ad ez lehetőséget. Azután talány számomra az eperjesi **Balassa Ferdinánd** neve, akit apám soha sem említett. Mulatságos a címzések olvasása, mert mérnök úrnak, igazgató úrnak és doktor úrnak is titulálták – tévesen. A legtöbben azért tanár úrként, vagy professzor úrként szólították meg. Miklós bácsi levelei tehát neves társaságba kerültek.

Néhány előjáró megjegyzés

„Nagyon emlékezni annyi, mint jövendőt mondani.”³

Tizenkét, írógéppel írott levél került elő, melyeket most időrendben tárunk a Tisztelt Olvasó elé. Ezekből sok minden

kiderül, többek között Miklós bácsi szelíd humora és rokon-szenves alakja, de nagy tudása is. Jómagam csak egy találkozásunkra emlékszem. A legutóbb látott fotóin aggodalmaskodó, szikár öregúr. Én mosolygós arcára emlékszem.

Családi házukban ebédeltünk egyszer. Egy világos, tágas szobára emlékszem, ódon bútorokkal és a falakon sok kép-pel, melyek közül bizonyára sokat ő maga festett. Nagy örömet azonban lelohasztotta az első fogás, mert az májgaluska leves volt, azt meg akkor még egyáltalán nem kedveltem. Hogy mi volt az ünnepi ebéd folytatása, az ma már bizony rejtély.

Miklós bácsi nagyon szerette a madarakat, ám a macskákat is. Azonban e két állatfaj között nehéz a békés együttélés biztosítása. Miklós bácsi ezt úgy oldotta meg, hogy macskái körmét lenyírta. Az állat a csemege után fára kívánt mászni, ám természetesen lekalimpált róla. De néhány hét múlva már megnőtt a körme és vidáman vadászott – Miklós bácsi bánatára.

A másik vele kapcsolatos emléket anyám őrizte meg, melyet nagy nevetések közepette idézett föl. Apám hosszabb időt töltött a rimaszombati múzeumban, egy időben szó volt róla, hogy Besztercebányáról átköltözünk, és ő lép Miklós bácsi örökébe, de ez azután nem valósult meg. Ezért van a levelekben többször utalás házvásárlásra. Apám rimaszombati tartózkodása idején Miklós bácsiéknál lakott és naponta bejárt a múzeumba. Egy alkalommal szomszéd-asszonyuk megállította Miklós bácsit, hogy neki van egy lánya, és látja, ez a fiatalember nem iszik, szolid, naponta munkába jár, jó lenne összehozni őket. Gondolom, miután megkapták a felvilágosítást, hogy apám nős és két gyermeke van, kellően lelohadt az érdeklődés.

A levelekhez csak a legszükségesebb magyarázatokat fűztem hozzá [zárójelben], vagy külön jegyzetben. A javításokat, vagy gépelési hibákat, melyekből nem volt sok, anélkül igazítottam ki, hogy ezt külön jelezném. A kézzel beszúrt javításokat, vagy kiigazításokat *dólt betűvel* jeleztem. A szöveget – néhány elhanyagolható esetet leszámítva – a mai helyesírási szabályok szerint írtam át. Holéczy levelei ugyanis következetlenek voltak a hosszú magánhangzók írásánál és néha kimaradt a pont a mondat végéről, vagy éppen kisbetűvel kezdődött az új mondat, máskor az írógéprakoncátlankodott. Ezeket azonban olyan apróságoknak vélem, melyeket fölösleges lenne jelezni és csak zavarnák az olvasást.

A tizenkét levél

„Egy nagyszerű kripta ajtaját őrizzük.”⁴

Ezek a levelek egy barátság és munkakapcsolat tanúi. Apám, kérésemre, lejegyezte idevonatkozó emlékeit:

„Mikor Besztercebányán működtem a múzeumban, mivel az módszertani központ is volt, minket bíztak meg a rimaszombati múzeum kiállításával. Az ottani múzeum ismert volt jelentős anyagáról, ám az nem volt szemléltetően elrendezve, úgy mint a többi múzeumunkban sem. A tárgyat oda tették, ahol volt hely. Holéczy Miklós – Miklós bácsi – gimnáziumi tanár, ott működött mint igazgató. Nagy tudású

ember volt, csak hogy az ottani politikai körökben nem szerették, főleg azért nem, mert magyar volt. Le akarták mondani állásáról, de ő nem volt hajlandó nyugdíjba menni. Én kaptam feladatul, hogy rendezem kiállítás céljából, modern módon a régészeti anyagot és a feudális korszakát 1848-ig. Nekiláttam a régi anyag rendezéséhez, megismeréséhez. Itt Miklós bácsi rengeteget segített. Nem volt olyan kérdés, amihez ne tudott volna magyarázatot fűzni. Így hamar sikerült kidolgozni a forgatókönyvet. Gyakran jártunk le Rimaszombatba. Amikor sűrű volt a munka, hetente 3-4 napra is.

Rengeteg munka főleg a régészeti anyaggal volt. A bronztárgyak épek voltak, de a kerámia csupa cserép, töredék. Összekeverve. Legtöbbje abból az időből, amikor még Hüvössi Lajos evangélikus lelkész gyűjtötte össze, aki mint lelkes régész ismert volt szakmai körökben. A cserepeket papírba csomagolta, ráírta a lelőhelyet, a dátumot. Ezt kellett „felfedezni” és rendszerezni. Rettenetesen érdekes munka volt ez. Főleg azután, amikor sikerült az anyagot rendezni. Egy olyan régészeti anyag került napvilágra, melyről eddig senki sem tudott. Ezt megértették a Régészeti Intézetben. Annak igazgatója, Dr. Anton Točík kérésére odairányította dr. Jozef Paulík⁵ régészt, egy konzervátort – aki rekonstruálta a kerámiát, azután konzerválták a bronz- és vastárgykat – és egy fényképészt, akikkel együtt nagy-szerűen tudunk dolgozni. Sikerült új berendezést (szekrényeket) szerezni, s kiállítani a régészeti részleget a paleolitikától egészen a középkorig.⁶ Egy egyszerű anyagból ez nem volt nehéz. Nagy öröm volt.

Az egésznek az a rimaszombati konferencia volt a csúcspontja – a Szlovák Tudományos Akadémia rendezésében –, melyen Gömör régészetét adtam elő a múzeumi anyag alapján, Paulík dr. meg a gömői bronzparról és annak művészetéről referált. Az előadások megszerkesztve meg is jelentek (Gömör az őskorban). A múzeumot újból 1960-ban nyitották meg.

1.

1957. aug. 31.

Kedves Gézám!

Szíves felvilágosításodat köszönöm, igyekszünk ehhez tartani magunkat, mert az elfogadhatatlan, hogy sem hétköznapon, sem ünnepnapon ne legyen szünetünk egy tyranikus gondolkozású figura miatt.

Igaz, hogy eddig is úgy csináltuk, ahogy a régi gyakorlat szerint, hogy a látogatások rendje d.e. 10-12 és d.u. 14-16. Persze ettől gyakran, szinte mindig el kellett térnünk, mert a látogatót kilőknünk nem lehet. Mégis a Krajhoz⁷ fordulok utasításért, melynek alapján fogunk berendezkedni és ha valakinek ez ellen kifogása volna, odadugjuk az orra alá az utasítást.

Hogy gondolj-e még R. Szombatra? – Ha ott nyugalmad van, akkor talán inkább ne. Ami Titeket ide irányítana, nem tudom, eléggé meggondolt lépés volna-e? Amit Nálatok létekor mondtam Neked, talán elkerülte a figyelmedet? Ktartok annál a nézetemnél, hogy a beneši időkben nem

volt olyan undok sovinizmus, mint van most, mert akkor még voltak régebbi neveltségű emberek. Ma ezek eltűntek és helyettük már csak beneši befolyás alatt nevelt generáció grasszál. – Az SSSR [Szovjetunió] hivatalos irányzata nem túri ugyan a nemzetiségi irányú kárteleteket, azonban suba alatt csak folyik ez tovább-tovább-tovább. Rá nem fogható senkire, de lépten-nyomon kiérzik az ilyesmi.

Némi felvilágosításul... Az itteni új generáció nagy percentje már alig tud apái nyelven és ha tud is, nincs alkalma sem olvasnia szélében-hosszában azoknak a nyelven. Az odaátról [értsd: Magyarországról] ideugrott figurák gyerekei már szinte csupán keleti idiomában szólnak. Gondolkozásuk nem nemzetközi, hanem kimondatlanul, abszolúte nem apáiké sem, hanem attól teljesen idegen.

Magam elszörnyedtem 1938-ban a rádióban hangsúlyozottan hangoztatott és többszörösen felolvasott rádióüzeneten: „Mindenki maradjon a helyén, senkit nem érhet bántódás! Minden szlovák testvér maradjon a helyén!” – És mi történt? Másnap már hajtották a „szlovák testvéreket”, borjaikkal, teheneikkel, malacaikkal a felső határon túlra. Kiürítettek tanyákat, házakat, falvakban, fegyveres katonák őrizete alatt vonultattak csoportokat. x[tintával jelölt kereszt, de jegyzet nincs hozzá] Ott állottak a Felső Rima-híd mellett, nem egy a Rimában szekereztől, mindenestől órákon át, éjjel úgy mint nappal a „szlovák testvérek”. –

Persze ezen egy kicsit felháborodtam. Nem nyíltan, csak egymás között, ismerősök előtt.

A vége az lett, hogy a GESTAPO listájára kerültem harmincötöd magammal. (Ennyinek az emlegetésére emlékezem.)

45 tavaszán, a felszabaduláskor meg azzal gyanúsítottak meg, hogy benne voltam a Nyilas Pártban, most soviniztának tartanak (nem nyíltan, mert ezt így nem állíthatják, de annál kellemetlenebb, hogy suttyomban terjesztgetik), rám fogják. Az ú.[gy]nevezett magyaroknak nem voltam jó magyar, ezeknek meg épen [itt négy-öt szó olvashatatlan, sűrűn át van gépelve] valami fenemagyar lehetek, akit le kell törölni, lehetetlenné kell tenni. –

Mi van Gáborral?⁸ – Hát el lehet menni utána? G. nem tud egy igaz szót mondani!!!! Hazudik Neked – nekem – neki és mindenkinek. Hinni neki nem lehet. Eddig úgy van, hogy szétkapcsolták a járással való kötelékét. Még itt dolgozik, úgy, ahogyan nálunk dolgozott. Többször van az utcán, vagy másutt, mint a hivatalában. – Nem neki való munkában. A múzeumban legalább annyiban lehetett hasznát venni, hogy az archeológiai kérdésekben volt segítségünkre, bár belekontárkodott mindenbe, és ha valótlanúsnak bizonyult az előbbi állítása, alkalomadtán letagadta, olyan határozottsággal, hogy hajlandó voltál elhinni neki, hogy az utóbbi állítása az igaz. Neki az mindig mindegy, csak igazat ne kellessék mondania. Dehát ez sem olyan nagy baj, mert az ember megfelelően jár el, számol az eff[é]le eshetőségekkel.

Nekem nem mondják hivatalosan, csak hallom, hogy Čilinská⁹ nem jó, helyette egy mostanában végzett fiatal-ember jönne ide. Kicsoda, nem tudom. Szóval pangunk már egy negyedéve, sőt több ideje.

Mostanában Novotná volt itt két és fél napon át. Amire

Gábert már régen kérte, magának kellett lejönnie ide, hogy végrehajtassa szándékát. Megállapításokat csinált az archeológiában, bronzokban.

A fényképeket előre is köszönöm. Szegény Novotná, gépet nem hozott, hát rajzolgatott. Mennyivel jobban csinálják ezt a csehek! K[örül] belül egy hónapja járt itt a bronzok miatt a gottwaldovói múzeumból egy fiatal ember: Vit Dohnál, egyenesen fotografált s a felvételekből már küldött is. Igaz, a Gábor felvételei jobbák, élesebbek, tisztábbak. Apropos – gép. A múzeumnak a Kraj által kifizetett gépet az Odbor kultúra [Kulturális Osztály] vezetője elkérte. Április 29-én történt ez és immár negyedik hónapja nem adták vissza. Egy felvételt nem tudunk csinálni. Kénytelen leszek a magam lemez gépet behozni. De attól félek, hogy ráfogják a múzeum tulajdonjogát. Inkább nem hozom el. Ha meg felvételt akarunk csinálni, külön megrendelő lapot kell kérnünk az odbor kultúra-tól... Így dolgozni nem lehet. Neked szintén engedélyt kell a felvételek vételt kérdés?

No – megyek már dolgomra, mert senki helyettem nem végzi el. Bohúňovának,¹⁰ ha készen lesznek a lemezek, hétfőn postára adom. Bár megírtam neki, add át kézcsókjaimat szóval is mindkettőnek.

Szeretettel ölel, de előbb add át kedves feleségednek tiszteletteljes kézcsókomat s a gyerekeket külön ölelgesd meg helyettem.

Miklós bátyád.

2.

Kedves Gézám!

Bocsánatot kell kérdnem a késlekedésért, de leveled csak tegnap került újból a kezembe. Amikor érkezett, nem szólhattam a dolghoz, elhalasztottam békésebb időkre, azaz napokra, amikor nem hajszolnak a bratislavai látogatók, újságírók és egyéb csóstól összegyűlt kíváncsiak, így eztán közben elfeledkeztem a friss válaszádról. Ma reggel egyenesen a... gyűjtemények közé másztam s kérdőre vontam a fotografált tárgyakat. A kanál óbásti lelet (Stará Bašta), a Medvesalja egyik igen érdekes községe. A pogányvár alatt húzódik meg a völgyben. Elégé gazdag táj leletekben. Tele van őskori, középkori emlékekkel, még természeti emlékei is igen érdekesek. A népvándorlás kora is sok nyomot hagyott ott. Népe talán ma is úgy gondolkozik, él, mint István király idejében (az elsőt értem). Közeli van a Pilini kultúra lelőhelyeinek területéhez.

A žerna-szerű kődarabra azonban nem ismerem rá. Van egy a régészeti teremben az ablak alatt, de hiába forgattam ide-oda, hogy a fotografián látható képet kapjam meg, nem ismertem rá és nem tudom, honnan szedted elő. Vagy nem fotografáltál ugyanabban az időben valamelyik másik múzeumban? Vagy Krúdy adta elő Neked, talán a raktárból? Egyáltalán nem emlékszem rá, hogy nálunk lett volna valamikor is ilyen formájú kő. A rajta levő lyuk nincs a darab középpontjában, tehát vagy bunkóként használhatta ősapánk, vagy lemállott őrlőkő maradó. De Te ezt jobban tudod. Ha megírod, hogy lent a földszinti raktárból szedted elő, akkor megkísérlem a megkeresését, de kötve hinném,

hogy nálunk lenne meg.

Dr. Gál Sándornak [tollal beszúrás; a lap alján: nem Zoltán] (Bratislava, Dinamitka) van a tőszomszédunkban földszintes négyszobás háza. Tehát nem Zoltán az illető. Egy időben épült a magaméval. 1928. novemberében költöztek bele, mint magunk is a mienkbe. Van benne két felől egy-egy 20 m²-es szoba, ezek között egy 25 m²-es s az udvar felől egy 12 m²-es. Az utcai szélső szobák 1,5 m széles 2 m magas 1 ablakosak, a közöttük levő 1 m széles két ablakkal van el látva. Konyhája 12 m², egy ablakkal, előszobája L alakú cca 8-10 m², WC az előszobában, felette a padlásfeljáró. Kamrája talán 6 m² a konyhából való bejárattal. Fürdőszobája csak a szobából érhető el, padló területe cca. 6 m². Ennek a magasra tett ablaka a mi udvarunkra nyílik. Pincéje kettő, melyek bejárata az udvarról van. Az egyik talán 3-4 m² a nagyobbik valamivel nagyobb. Vízcsap van az udvaron is a konyha külső falán.

A ház bejárata az udvar felőli lépcsőn s ennek legmagasabb pontján nyílt-teraszra vezet, amelynek területe kb. 4-5 m². Padlása agyaggal mázolt. Tetőzete a háznak Ferrenitnek nevezett cementlapokból áll. Közeli jár az Eternithez, de mégis valamivel gyengébb anyag. A szobák padlósak (fenyőfa), az előszoba cementlapokkal fedett, azt hiszem a konyha is fapadlós. Utóbbi padló-területe 12 m².

Az utcai szobák ablakai délkeleti oldalon vannak. A ház udvari oldala tehát északnyugatra tekint. Az udvari szoba ablaka a délnyugati szomszéd felé nyílik. Világos szoba.

Most az udvari szoba konyhává alakult s hozzátartozik a déli irányban fekvő 20 m²-es szoba, ennek ajtaja lezártan a középső szobába vezet. Ez az egy szoba az udvarival most külön lakás. Ez a konfiskált rész, mert a harmadik örökös, a két fiú nénje valahol Nyugaton van, talán Münchenben. T.i. a volt beneši hadsereg egyik főhadnagyához ment férjhez s 1944-ben, vagy 45-ben „disszidáltak”. Szegény kicsi aszszony, már bizonyára ráncos ő is, a fiúk megnőtt, talán meg is házasodott azóta odakint? No – mindegy.

Legjobb volna, ha Magad nézné meg egyszer [beszúrva kézirással: a házat], akkor tudnál véleményt mondani és jobb is volna, mint látatlanba beugrani.

Kézcsókjaim szíves átadására kérdlek, Téged szeretettel öllelek

R. Sobota 1957. XI. 16.

Miklós bátyád.

3.

R.S.1957. XI. 18.

Kedves Gézám!

Expressz küldeményként küldtem a zsebemben feledezt leveledre a választ. Azért, hogy esetleg még szombaton kaphasd meg.

A házra vonatkozóan legjobb lenne, ha Magad nézné meg a kérdéses objektumot, hogy lásd és eszerint határoz-hass. Ezzel kapcsolatban van még egy ház itt, amelyik eladó. A volt Gyermekehelyen szemben, a városnak Jánosi felé

eső oldalán (délkeletre) áll ez az eladó ház. Az utcára van három szobája (2 20 m²-es egy azt hiszem 30 m²), míg a negyedik szoba udvari (a padlója területe 12 m²). Pincéjébe az udvarról vízszintesen lehet bejutni azért, mert az udvar felé lejtős a fundusa s a pincebejárat innen van. A házba vagy hat-nyolc lépcsőfok vezet szintén az udvar felől. A szobák padlózata talán parkett, de ezért felelősséget nem vállalok, mert nem emlékszem már rá biztosan. Cserépkályhákkal van felszerelve. Van konyhája, kamrája és fürdőszobája. Az udvarról egy kisebb méretű kertecskébe juthatunk. Van ebben néhány gyümölcsfa és ültetvénynek szánt terület. Az utca nem zajos, mert nem esik a nagyobb forgalmú utcák közelébe. Azt hiszen annyira sem zörögnek benne a járművek, mint Nátatok odafent a Garam partján (vagy minek is hívják a közeletekben csobogó kis patakot?)¹¹

Most már csak attól függ, hogy milyen anyagi feltételeket szabnak ennek az itt levő háznak a megbízottai és milyen feltételekkel rendelkezel Te? Ha megtudom az előbit, közlöm Veled, hogy számvetést csinálhass. A ház fedele ugyanolyan, mint amilyen közöltem az előbb leirt háznál, a dr. Gaál Sándorénál.¹²

Most van az országos temetési szertartás,¹³ de bejöttem, mert rosszul érzem magam. Mintha ez az újabb keletű ázsiai influenza kerülgetne. Még csupán negyed négyre jár az óramutató és már álmos, bágyadt vagyok, ami egy kissé szokatlan ilyen korán. A pulzusom ugyan nem gyors, de a bágyadozás gyanús.

Sajnálom, hogy nem jön ide Tőletek senki. Attól tartok, hogy a jövő évi alaposabb renoválási munkákból megint nem lesz semmi, pedig kötötték az ebet a karóhoz, hogy minden támogatást megszereznek nekünk, hogy vágyaink a szükségletnek megfelelően valóra válhassanak. (Lásd: SVAZ).¹⁴

Kovács Jankót is vártam, hogy ígérete szerint leugrik hozzánk, de ahogy látom, ő sem jön ide. Meg is értem... Nem jöhet ide szívesen senki a szőrszálhasogató gátlások miatt. Pedig szerettem volna Vele beszélgetni egy kicsit, ezenfelül más is várja, egy igen szép bútordarab, amelyre mi nem is gondolhatunk a szűkkeblűség miatt. Tőlünk csak követelőknek, de semmi érdemlegeset nem kaphatunk. Még a Krajtól nekünk nyújtott fotógépünket is elvették. Legfőlegb a magam lemezes gépével fotografálhatnék, ami egy kicsit nehézkes is, nagyobb méretű is, mint amilyen szükséges. Lehet, hogy ezt is elvinnék, ha azt gondolnák, hogy a műzeumé.

Még folyik a szónoklás, de a publikum lassan-lassan, azazhogy egészen frissen tünedezik s ahogyan az ablakon keresztül látom, szinte futnak elfelé.

Kézcsókjaim szíves átadására kér ölelő

Miklós bátyád

U.i. Még elfeledtem közölni, hogy a ház elején, a keríté-sen belül kis virágos kert van, melynek méretei cca. 6x1m. Épen elegendő egy kis rózsza féleségnek, muskátlinak, dáliának stb.

A házból kilépve mindenütt járdán lehet járni a város széléig.

4.

R.S. 1958. II. 21.

Gézukám!

Ezt a mellékletet a hivatalos sorok mellé teszem. Hivatalosan beszámoltam Neked Hűvössyről, amit az adatok összeírása nélkül tehettem és egyben megjelöltem írásban a „Hrniestok“ nevű forrást is Felső Pokorágy felett, nem messze a falutól észak-északnyugati irányban. A térképen, a speciálkártyán mindössze milliméterekről van szó, de ha megteszed nekem azt a szívességet, hogy tavasszal, virágnylás kezdetén lerándulsz hozzánk, s addig míg élünk, készséggel kimennék Veled, hogy megmutassam Neked Pokorágy környékét. Ha meglátod ilyenkor, akkor megérted, hogy *mért* nem mozdult el az öreg *úr*, abból a kicsi, jómódú faluból másfelé? Azaz mozdult ő, annyira mozdult, hogy hetenkint csak vasárnapra járt haza, de gyakran már vasárnap délután a vecsernye után el is távozott megint egy hétre.

A táj ott mind tavasszal, mind ősszel csodálatosan szép, színes. Meg tudom már érteni szegény öreget, miért érezte magát ott annyira odahaza.

Mostanában a Szocialista szektorral voltam elfoglalva, de még inkább holmi nem nagyon öreg, csak százötven éves vármegyei konzignációkkal [jegyzékekkel] babráltam. És rájöttem valamire, amit azelőtt nem mertem volna feltételezni emberről. Rájöttem arra, hogy azt a bizonyos Dovetz nevű rablót nem a rablásai, nem a katonaszökevény volta (s nem egy társa agyonütése) miatt akasztották föl, hanem azért, mert az egyik vármegyei korifeus, gróf felesége érdeklődött iránta s talán volt idejük és alkalmuk bizalmasabban is találkozniok egymással az Excellentissimus Dominus távollétében. Csakugyan volt-e valamiféle kontaktus e két lény között, még nem tudom, csak sejtem, de egy embernek a megöléséért falusi legényt nem akasztottak fel nagysietve. Itt egyéb indító okoknak kellett lenniök.

Egyébként Dovetz emléke gyerekkoromtól kísér. Abban az időben a „nagyipar“ ügyes idegenek kezében volt, ezt a szokást a mi uraink egyike s másika is utánozta. Így volt ez a Rochfalván emelt papírgyárral is. Kicsi falu a Csetnek-völgyén, a gyárépület empire kori. Martiny András volt abban az időben a tulajdonos. K[örül]belül hatéves koromban mesélték nekem, vagy csak előttem, hogy nagy komondoraik voltak, láncos kutyák, de estére szabadon bocsátották az ebeket. Mindenkit lenyúztak volna, ha a látogatók nem lettek volna ésszel élő emberek. Néhány faggyúba áztatott kócdarabot, vagy kóccal bélelt faggyút dobtak át a kerítésen a kutyáknak. Kis idő múlva nyugodtan vonulhatott be a néhány bátor legényből álló szervezet s nyithatott be az éppen vacsora utáni asztalnál ülő háziak csoportjára. Nem volt mit tenni, szívesen kellett látni a váratlan látogatókat. Ezek nem lehettek mások, mint Dovetzék, mert a tájukhoz tartozott Gömör megyének ez a része is. Szegény parasztot meg minek látogatott volna meg a csoport? Ahhoz ment, akinél remélhetett is valamit. Egy kis chronológiai differencia van a Dovetz látogatása, kivégzése ideje és a leltározott anyag között. De utóbbiban sok a szökött katona. 155 ember között 25 egyetlen esztendőben, kondás 29, a nemte-

lenek csoportja, tehát a Dovetzekkel rokonszenvezők száma 33. Juhász 23. Együttesen 110 személy esett az összes 155 emberre. Mindössze 45 darab a csavargó, züllött alak, míg a többi valósággal hivatásszerűen üzte az éjféli látogatásokat.

No elég volt már a sok beszédből.

Ha csakugyan rászánnád Magad, hogy eljőjj megnézni ezt a tájat, igen szívesen elkalauszolnálak, bár Neked sokat mutogatni nemigen kellene, meglátnád Te azt, amire szükséged van. Fotografálhatnál is ott...

Szeretettel kíván Nektek minden jót. Kézcsókjai átadására kér

Miklós bátyád

5.

R.S.1958.III.6.

Kedves Gézám!

Azt hiszem, megírtam a Hűvössy Lajosra vonatkozó kérdésedre a megfelelő választ. Ezenfelül egyszer megígértem, hogy közlöm a kolozsvári régészeti kurzusról azt, amit megtalálok. Az egyidejű kis jegyzőkönyv itt van. Ahogy látom, az első bejegyzés 1908. júli 15. és Dr. Cholnoky Jenő volt az első előadó s az archeológiáról, geológiáról szóló ismertetéssel kezdte előadását.

Az elég nehezen olvasható, sebesen írt jegyzeteket alig tudom hirtelenében ksilabizálni. Nem is foglalkozom ezzel, mert látom, hogy az Ókorral kezdte. A geológiában a különböző kőzetekkel foglalkozott. Az előadás folyamán rajzoltatott is az öreg diákoknak a táblára, s szegény öreg lelkiismeretesen jegyzett, rajzoltatott. Öregnek mondom, mert diáknak már az volt az 50 évével. De igen érdekes, hogy még 75-80 éves korában is tanult, mert mindent, amit megszerezhetett, áttanulmányozott, akár kavicsok közt turkált, akár könyvek között. Minden könyvéről megmondta, hogy miért szerezte meg. Egyiket középkori kottajegyzetekbe kötötték, a másikat egyetlen mondatáért, a harmadikat egykori tulajdonosa bejegyzéséért, amelyek adatul szolgáltak, stb. stb.

A július 16-odiki előadó nevét elolvasni nem tudom, a 17-i előadók Kovács István és Dr. Pósthá Béla voltak. Még azt is feljegyezte, hogy a görög és barbár pénzekről Kovács adott elő, míg dr. Pósthá Béla – ha jól olvasom – a neolitikus korból leletekről szólt 1908. júli (?) a napot nem írta oda. Később megint találkozom a Pósthá nevével s ez alatt a sűrűn teleírt jegyzetekkel. Sok feljegyzés van a pénzekről. Pósthá adott elő a bronzkorról is, mert az ő neve után következik egy sereg feljegyzés közt néhány kis bronzkori figura vázlata. Majd az Ókor ismertetése után a Középkor. Ebből az előadásból valók a boltozatok vázlatai.

Nem sorolok fel mindent, de azt megállapítottam, hogy mind az előadók, mind a hallgatók, ezek az öreg diákok tőlük telhető lelkiismeretességgel végezték a magukra vállalt feladatot.

Halstatt. Pulszky¹⁵ Hampel¹⁶. Júni 21. Dr Buday. Ravennai névtelen geográfija a rómaiak különböző provinciái stb.

Persze minden sűrűn kommentálva adatokkal megtámasztva, hivatkozással a tényekre.

Az utolsó lap hátoldalán az öregdiákok névsora, ahogy itt adom:

Bodroghy János Nagyenyed
Alapy Gyula¹⁷ Komárom
Sebestyén József Kolozsvár
Dr. László Ferenc Sepsiszentgyörgy
Höllsiegel József Nyitra
Dr. Vas Antal Bártfa
Balczer György Nagybánya
Kiss Lajos Hódmezővásárhely
Dr. Porscht Kálmán Kiskunfélegyháza
Móra Ferenc Szeged
Dr. Kiss Ernő Kolozsvár
Zoltay Lajos Debrecen
Kenessey Kálmán¹⁸ Kolozsvár
Kelemen Lajos Kolozsvár
Szász Ferenc Marosvásárhely
Csutak Vilmos Sepsiszentgyörgy
Domokos János Békésgyula
Sallay Gyula Kiskunfélegyháza
Hüvösi Lajos Rimaszombat-Felsőpokkorágy
Papp Domokos Torda
Szabó Miklós¹⁹ Kolozsvár
Leszich Andor Miskolc
Kenessey Béla²⁰ Kolozsvár
Kuti Ferenc Szentos

Az előadók névsora:

Dr. Cholnoky Jenő²¹
Dr. Pósthá Béla²²
Budai Árpád²³
Kovács István
Roska Márton²⁴
Magos Irén

J. Hampel

F- Pulszky [apám kézírásával]

Utánanéztam az előadók névsorának. Kissé elgondolkoztam azon, hogy Pósthá Béla nevével már nem egyszer találkoztam, tehát dolgoznia kell valahol, de a lexikonoknak még csak a pótköteteiben sem találkozom vele. Magos Irént sem lelem, pedig emlékszem, az ő nevét is olvastam, a cikkét is valahol már régebben.

Cholnokyra még ifjú, kezdőtanár koromból emlékezem. Pompásan elevenen, mindenkinek a figyelmét lekötő módon adott elő. Csatangolt a Föld kerekének nem egy helyén. Spanyolországról igen érdekes cikkére is emlékszem. A spanyol forradalmak okát magyarázta földrajzi és klimatikus alapon.

Bocsáss meg a sok szóért, de a Hűvössy jegyzeteiről azért írtam Neked, hogy tudj erről, mert az a szándékom, hogy leltárba veszem, mielőtt eltűnök innen és a Hűvössy könyveivel kell majd együvé kerülnie. Azt szeretném, ha az öreg könyvei együtt maradnának, mert igen jellemző rá minden, ami ebben a múzeumban az ő nyomait viseli. Élete végéig lelkében dédelgette ezt a múzeumot. 1919-ben, hogy megszűnt a múzeum-egyesület, egy ideig nem tette be a lábát a múzeumba, mert olyan volt az itteni uralkodó csoport magatartása, hogy nem kívánt dolgozni, holott minden porcikájával idehúzott. Beletemetkezett a könyveibe, erdei

kirándulásaiiba. Be-bejött hozzánk, el-elment paptársaihoz és így tengette archeológusi életét. Végül a csehek vették észre, hogy valami baj lehet, mert tudtak felőle és felhívták, felkérték egy s más archeológiai kérdésben, hogy közölje véleményét. Így többszöri érdeklődésük után megint figyelt, olvasott de még nem közölt semmit, míg végre 1932 táján megalakult a beszüntetett, feloszlott múzeumegyesület és az öreg megnyugodva folytatta a munkát. Még kutató utakra is eljárált – Mindezt természetesen a maga zsebéből fedezte. Munkája nem volt ugyan túlságosan lelkes, inkább bánatos. De mégis ragaszkodott ehhez a múzeumhoz úgy, ahogyan senki és amibe belekezdett, azt lelkiismeretesen csinálta. Nem tudom, hány fascikulust töltött meg nyugdíjas korában, az alatt a 6 vagy 8 év alatt, amit nyugdíjban töltött szegény. Tudniillik ócska levéltárak anyagát fedezte fel, magánlevéltárakét, és reggeltől estig rendezte ezeket az iratokat, nap-nap mellett. Minden fascikulusba beletette az apró betűs leltárt. Amikor Lamos²⁵ végigjárta Slovensko archivait, ide is eljött s meglepetéssel állapította meg, hogy nálunk nem lesz dolga, mert minden készen várta, csak be kell a [néhány szó sűrűn géppel átgépelve] jegyeznie, mint kommentárt a maga tapasztalatait.

A mellékelt lapot nagyon kérlek, töltsd ki és küldd vissza, mert a Sjazdra [kongresszusra] szóló meghívónak szeretnék megfelelni és nem tudom, mit jelentenek a különféle szekciók:

Előre is köszönöm szívességedet. Szeretettel ölel:
Miklós bátyád.

Nincs deszkám, lécem, hogy becsomagoljam a modelleket.

De majd megpróbálom valahogy, csak türelem.

5a.

[A levél mellett egy cetli:]

Egyszer s valahol kéne szegény öreg Hüvösiről megemlékezni!

Majd alkalmilag gondolj arra is! Megérdemlik az öregek ezt a kis jóakaratot, hisz nélkülük nem maradt volna meg annyi szép és jó !!!

6.

[A következő levél szlovák nyelven íródott, itt magyar fordítását közöljük:]

Rimaszombat, 1958.IV.15.

Hüvössy Lajos.

1858-ban született Kecegén, Rimaszombat mellett. Apja itt volt tanító. A népiskola osztályának elvégzése után elvitték Késmárkra, az ottani gimnáziumba, hogy megtanulja a német nyelvet. Az érettségi vizsga után az eperjesi teológiára távozott. Ha [nyilván elírás: miután] befejezte teológiai tanulmányait, a hazai tájra került mint káplán. (Itt már nem emlékszem, hogy kinél káplánkodott, mert említette nekem az idősebb Homola²⁶ papot, de Pulinyt is. Bizonyára közelebbi kapcsolatban állt Homolával.)

1880-ban Felsőpokorágyon választották meg lelkésznek. *1(x5) [az itt és a továbbiakban jelölt számokhoz nem talál-tam jegyzeteket]

Mint diákot, a történelem érdekelte. Ezért szorgalmasan tanulmányozta a nyelveket is (a latint és görögöt a gimnáziumban) a hébert a teológián.) Tehát bírta a szlovákot, a magyarot, a görög nyelvet, a latint, a hébert és a németet.

Már mint fiatalember gyűjtötte a régiségeket, legelőször könyveket, később más tárgyakat is, mert a kultúrtörténet őt mindig érdekelte.

1882-ben Felsőpokorágyot meglátogatta Nyáry Jenő [itt beszúrás van jelölve: kézírással a levél felső részén, a keltezés fölött található:], aki megalapozta... az ismert könyvtárat is és Fábry János²⁷ professzor Rimaszombaton. Pokorágyon kutató ásatásokat végeztek, melyeken részt vett Hüvössy Lajos is. Ez a tudományág nagyon érdekelte, így teljes odaadással folytatta ezirányú tanulmányait. Mindenütt nyomozott, kutatott ahová csak eljutott, főleg Felsőpokorágy, később másutt is. Tehát ismerte egész Gömör megyét. Sőt Md. [Magyarország?] majdnem minden fontos területét.

1908-ban részt vett egy régészeti kurzuson Kolozsvárott több muzeológussal és régésszel. *2)

1882-től állandóan gyűjtötte a régiségeket, tanulmányozta, nyomozta az egész Gömör megyében, sőt másutt is, ahol csak megfordult.

Felsőpokorágyon – ha jól emlékszem – saját maga több száz ÷/ [a levél alján: ÷ több ezerről beszéltek.] bronzkori emberi sírt. Kereste, és megtalálta az újabb kőkor nyomait is. A legtöbb régészeti tárgy az ő munkájának nyoma. Jól emlékszem az ő szavaira, hogy Terraynak²⁸ átadta gyűjteményeinek nagy részét, de csak azzal a feltétellel, ha eszébe jut elhelyezni valahol ezeket a tárgyakat, az csak a rimaszombati múzeum lehet. No – erre sor is került és H. megtudta, hogy T. saját gyűjteményeit egy más múzeumnak igyekszik átadni. H. mindjárt T.-hez fordult a következő szavakkal: „Testvér! Nem így egyezkedtünk, de úgy, hogy minden tárgyat a szombati múzeumnak kell átadni.“ Ezután ezt így tették. Úgyhogy Terray gyűjteményeinek egy nagy része eredetileg Hüvössy gyűjteményéhez tartozott.

Emlékszem olyan dolgokra is, hogy nyomozás közben mesélt az Ókorról, milyen módon voltak berendezve az akkori emberek, miképpen kereskedtek, hogyan halásztak, stb. stb.

Egy alkalommal Gesztes település földjén tűzhelyet keresett. Kereste azt délelőtt, már a nap lemenőben volt, elindultak haza. Hirtelen úgy fél kilométeres távolságból H. megfordult, friss léptekkel elindul vissza egyenesen, megáll az akkor már bokrokkal benőtt egyk.[ori] patak partján és rámutat a tűzhely valódi helyére. És ott volt. Magam is láttam azt később.

Ha véletlenül érkeztek ide, hajlandó vagyok Magukkal kimenni több helyre, ahol lelőhelyek vannak, igazából, ahol voltak. Bárta²⁹ bizonyára teljesen becsületesen meg fogja tudni találni, amire szüksége van. Én emlékszem jól rá és tisztelen, mert megbizonyosodtam, hogy a régészet helyes művelője. Nem tudom, ki mesélt neki valami nem jót személyről. Hiszen nekem nem volt vele szemben semmilyen

akadályom, én önmagamat nem tartom annyira fontos személynek.

Küldöm Neked a felvételeket a jánosi kis templomról. Régebbi felvételekről másoltattam, melyek a fényképtárunkban vannak eltéve. Azon kívül lefotóztattam a múlt század 3. harmadából származó képeket. Rómer³⁰ cikke melletti nyomtatványon vannak. Így képzelte el Rómer felújítani a kis templomot, de anyagiak hiányában megelégedett a kis templom jelenlegi állapotával. Kár, mert a kis templomot eredetileg két toronnyal emelték. No – nálunk a régiségeket mindig pusztították... Ezért van belőlük olyan kevés.

Szívélyes üdvözléssel

M. Holéczy

[A levél második oldalán három géppel írt megjegyzés magyarul, ezeket vélhetőleg apám írta]

1882-től 1937-ig archeologizált. Még nyugdíjas korában is szinte haláláig foglalkozott az ember őskorával. Hozzánk került 1930 decemberében. 1939. március 30-án halt meg, de még 1937-ben foglalkozott régészettel. Valamikor 1935-ben még elment a Pogányvár fennsíkjára, s hozott onnan némi anyagot. Elhelyezte a múz.[eum] raktárba.

Olyan odaadással dolgozott, ha nekifeküdt..... másrészen türelmetlen volt.

A levéltári anyagot böngészgette, ahhoz hallatlan türelme volt.

6a.

[Egy másik fehér lapon nyilvánvalóan ugyanazzal az írógéppel, apám jegyzetei olvashatók:]

Hüvösy.

Kb. 45 éves korában kivették szeméből egyik pupilláját. Kis zsebnagyítóval segített[t] magán.

Elment Horticére [Gesztetére] tanulmányozni a vidéket. Csatangoltak a vendéglátó tanítóval egész nap, estefelé visszafordult – megáll – egyszerre elkiabálta magát: „Itt van!” Egy őskori tűzhelyet fedezett fel...

Babinec [Babarét, Babaluska], Pokorágy, Zahorany [Tóthegymeg] környékét tanulmányozta. Itt kb. 3.000 sírt ásott fel.

Privát gyűjteménye: Szentírások (még fin eredetűje is volt.)

Már mint gyermek szeretett kóborolni. Egyszer keresték szülei. A cigányok közt találták, azokkal kötött barátságot, ott rágicsálta velük a lóhúst.

H. tudott magyarul, szlovákul, csehül

Olvasott: németül, latinul, görögül, héberül, lengyelül.

Könyveket vásárolt. Egyiket mert értékes kötése volt, másikat, melyben egypár szép mondatot talált, érdekes cikket..., tanulmányt...

Halálakor 1811 drb. volt könyvtárában. A könyvtár a múzeumban van.

Az első [világháború] háború után egyetlen volt, aki ismerte ennek a környéknek régészetét.... Fölkeresték tudósok...

Késmárkon tanulta a német nyelvet. Mint deák [=diák] barátjával gyalog jött szüleihez Gömörbe. [A] késmárki lyceumot látogatja, Eperjesen végezte a teológiát.

Csak reggeli után dolgozott délután sose!

Bejárta egész Magyarországot.

Csalódás érte 1938-ban, mikor mindenféle „csi[r]kefogó“ jött s parancsolgatott. (Visszacatolás.....)

Holéci [sic!] Mikl. b.[ácsinál] élte utolsó éveit.³¹ Utolsó szavai: „Köszönöm Nektek, hogy gondoztatok, de vigyázzatok – NAGYON VIGYÁZZATOK, szegény Magyarország elvészett.“

7.

[szlováknyelvű gépelt adatlap, felül kézírással:]

Kiváló személy volt az első igazgató [két olvashatatlan szó, az egyik áthúzva] összeírta az állományt

FÁBRY János

1830.VII.31.-én született

18 éves korában részt vett az 1848–49-es FORRADALOMBAN és a világosi fegyverletétel után Rimaszombat környékén és a városban bujkált. Rövid ideig nevelőként működött a Szatmáry-Király családnál Rimajánosiban s 1850-ben meghívták az osztrák hat éves gimnáziumba (evangélikus).

A két gimnázium egyesítése után (az osztrák evangélikus és rimaszombati ref.[ormátus]) átköltözött Rimaszombatra, ahol nyugdíjazásáig dolgozott. 47 évig működött.

A természettudományokkal foglalkozott, de főleg növénytan. Szemléltető oktatást folytatott Comenius példás követője lett. Előkészületeit leírta és rajzokkal egészítette ki, melyeket a tanítás keretén belül a táblára rajzolt.

1868–1890 között iskolát tartott fenn leányok számára.

[Második oldalon:]

Richter Aladár, kolozsvári egyetemi tanár mint prof.[esszorának] azzal hálálkodott, hogy egy szederfajtát Rubus Fabrii-nek keresztelt el.

Egy múzeum alapításának gondolata fogant meg benne. [Ezt a mondatot tollal áthúzták]

Különböző újságokba írt névtelenül, vagy álnév alatt:

Magyar Sajtó

Gömör-Kishont

Vasárnapi Ujság

Rozsnyói Híradó

Politikai Ujdonságok

Munkái:

Az állattan elemei, Pest 1864.

A növénytan elemei, Pest 1865.

Rimaszombat viránya, az 1858–59-es évi jelentésben

Gömör megye viránya, az 1867-es évi jelentésben és a Hunfalvy-féle monográfiában

FOTÓ: kép, olaj vásznon

előkészületek

Az osztrák gimnázium

Rimaszombati gimnázium (a régi épület, ahol működött)

8.

Munkácsi SÜTHEŐ István [ezután szlováknyelvű gépelt szöveg] ügyvéd Rimaszombaton.

A város környékén egymással nem összefüggő telkei voltak.

Zsugori volt, de tudott néhány célra adományozni: a ref. egyháznak.

(főleg kulturális)

R.....K

Felesége Kassáról (?) származott....., aki fiatalon hunyt el. Kriptát építtetett, melyet használnak.....

A gyász hatására (voltak anyagi lehetőségei) utazott.

EGYIPTOM

Ötezer aranyért R.Sz. számára egy MÚMIÁT vásárolt

Úgy a következő tárgyakat is:

(német gyártmány)

[másik oldalon]

Történetek: Amikor esett, egysz.[erű] spárgával kötötte össze a nadrágját.

Dinnyét vásárolt (nagyot). Nem bírta hazavinni. Egy fiút szólított meg, aki elvitte. Ezért 3 krajcárt adott neki. Évekkel később az egyk.[ori] fiú hazatért, éppen S.-t temették. A temetőbe az út dombra fel és le vezetett. A lovak megbokrosodtak és elvitték a temetőbe. A fiú fellélegzett és ezt mondta: [sajnos a folytatás hiányzik.]

Címek: Okolicsányi

Varga, ref. püspök

9.

R.S.1959.III.2.

Kedves Gézám!

Ma délelőtt egy hivatalos nyelven, de nem hivatalosan küldtem Neked levelet, amelyben a csináltatandó teknőkről közöltem azt, hogy nem emlékszem sem a teknők méreteire, sem formájukra. Valószínűnek vélem, hogy felvilágosításaid alapján *egyidőben* megnyugtató választ adtam Neked. Hanem biz én ezekről teljesen megelégedtem. Ne neheztelj rám ezért, mert ez részemről nem szabotázs, csupán – sajnos – feledékenység, amit korommal tudok csak mentegetni. Csak halványan emlékszem valamire, ahogyan magyaráztad a dolgot.

Nem szeretnék fölösleges készletet csináltatni, ezért nagyon kérek, adjál pontos méreteket és közöld a formát is. Asztalos munkával készült teknők legyenek-e, vagy faragottak? Teknővájó által készítették? Utóbbiakat nem tartanám szerencsésnek, mert megrepedhetnének, míg az asztalosmunkával készültek sajátkezűleg is javíthatók, ha erre szükség lenne. Arra is szükségem lenne, hogy tudjam, hány

darab kell?

Mostanában nálunk savanyú a hangulat. Marienkának költöznie kell a lakásból, mert a házat, amelyben lakik még, örökre elhagyta tulajdonosa, a vevő meg nekilátott a villamosvezeték kiegészítésének az előszobában. Biz ez nem kellemes annak, aki még benne lakik. Csupa mocskok az előszoba, s a szerelők bizony nemigen törődnek efféle kellemetlenségekkel. A napokban kell M.-nak elköltözniök. Bele kerül kb. egy hétbe, amíg M. úgy ahogy megnyugszik valamennyire.

Magam kegyetlenül fáradt vagyok. Elképzelheted, milyen megerőltetésembe kerül fenntartanom magamat s végezni a dolgomat. Egyébként egyéb is elveszi a kedvem. Értésemre adták, hogy ma a múzeumok nem régiség-gyűjtemények. Bevallom, rosszul esett ezt megértenem. Hiszen akkor azok az áldozatos szegény öregek hiábavaló munkát végeztek, amikor mentegették, amit lehet, hogy el ne kallódjék a múltat mutató régi anyag.

Nem tudom elfogadni ezt az álláspontot, mert a mai kor anyagát nem múzeumban kell megőrzés végett mutogatni, hanem valami újkeletű kiállítási teremben, amire szintén meg kellene találni a lehetőséget. Az új installáció csak egészen rövid ideig jelenthet értéket, mert jön az utána következő még újabb s akkor mi a fenének kell a régit eldugdosni, megsemmisíteni? Ami volt, az már nem kell a mutogatásra? Hogyan tudja elképzelni a mai ember, hogy mimódon éltek „átkozott” elődeink? Hiszen akkor csakugyan le kell bontani a még megmaradt várakat, kastélyokat, házakat mind és újjal helyettesíteni, hogy semmi se emlékeztessen a múlt-ra. Csupán a ma szenvedélyesen előretörő élet bizonyítékainak kell helyet adni? Sajnálom, igen sajnálom szegény öregeket! Hogy mennyi aggodalmat kellett gyűjtött anyaguk miatt elszedniök addig, amíg az – szerintük – „megőrzés” végett biztos helyre került. Sajnálom a magam által benyújtott nem kevés anyagot is. Hogy mi a fenének hoztam ide? Inkább gyűjtöttem volna be vele, hadd veszett volna el örökre, hogy semmi sem emlékeztessen a múltra bennük. Mi megbecsültük, szeretgettük, s hogy ne kerüljön ebek harmincadjára, idehoztam. Ha elégetem, legalább egyszer felmelegszem tüze mellett. Megmarad legalább egy keserű emlék, aztán jöhet akármi.

Engedj meg Gézám, de ilyen gondolkozás mellett nem érdemes élni sem. Inkább elpusztulni mindenestől!

Tudom, nagyon jól tudom, hogy megint jó egy kor, amikor hiába fognak sopánkodni [törölve: az elpusztult] sok régi emlék [törölt: miatt] elpusztulása miatt. Így nem lehet csodálkozni azon sem, ha elveszti valaki a kedvét mindentől.

Tudom, hogy Te nem tehetsz semmiről, csak elárulom Neked, hogy engem mennyire bánt ez a gondolkozás.

Minek akkor a 48-as emlékek? Minek Mária Terézia korabeli anyag? Minek a régi sarkantyúk? Mehet akkor minden a „zberbe” [hulladékgyűjtőbe]! Minek az ősemlék kőbunkója? Menjen akkor az utca burkolatába ez is!!! Elég, ha a kutatók rájöttek, hogy milyen lehetett ősapánk s képen mutogathatják ábrázatát, amit azonban semmiféle laykus [sic!] nem hisz el, mert csak képet kap, amit tetszés szerint lehet formálni, hogy tetszetősebb legyen s elhiggyék, hogy

Ádám apánk ilyen, vagy olyan volt. A Rimatex szövött anyagát ismeri a mindennapi ember is, hiszen minden rövidáru kereskedésben megtekintheti a kirakatban. 50–100 év múltán igen, akkor már érdekes lesz, de most mutogatni a kirakatban is, a múzeumban is, egy kicsit legalábbis furcsa.

A konzervgyári skatulyák igen érdekesek a kirakatban, de nem valók még múzeumba. Dobozaikat minden szemégyűjtő fazékban megkaphatjuk.

A múmiát kidobják a raktárba, amit Süteő olyan szerető gondoskodással szerzett be s adott ajándékba ennek a múzeumnak, hogy legyen nem mindennapi emlékünkhöz is. Ha Prágának, vagy Bratislavának kell, miért nem vonják felelősségre a múlt embereit ott, ahol lelik, azokban a városokban? Ott is volt Egyiptomban csavargó, talán tehetősebb ember is, akinek nem jutott eszébe, hogy 5000 koronát áldozzon egy közintézmény anyagának szaporítására.

Képek sem kellene. Hiába szállították ide Rudnay Gyula, Ferenczy Károly munkáit. Hiába élt és dolgozott is Ferenczy István és „embere”, Izsó Miklós. Legalább Rimaszombat számára hiába! Ami Rimaszombat szeretettel dédelgetett anyaga volt, ez mind kikerül a „zberbe”, a raktárba. Tudván tudom, mi a baj.³² No – ahogy lesz, úgy lesz.

Hiszem, hogy megéred még azt, amikor nem fognak így gondolkozni az emberek, hogy el a régivel, mert a múzeumok nem régiséggyűjtemények. Hát mi a fenék akkor? Az új anyag mutogatására a külön kiállítások valók és nem a múzeumok.

Bocsáss meg, hogy ezzel megzavartam munkádat. Lehetőleg kerülni fogom ezentúl, mert neked is drága az idő, lekötve a munkaköröddel nem érhetsz rá fölösleges bánatok meghallgatására.

Szeretettel ölel és mindenkor szívesen várnak

Miklós bátyádék.

10.

[A következő levél levélpapíron van írva. Írója mindkét lapra felírta a kelteztét]

R.S.1960.II.23.

Kedves Gézá!

A heti naptárban 25.-ről ezt olvasom: „Deň víťazstva čs. pracujúceho ľudu“. [A csehszlovák dolgozó nép győzelmének napja³³]

Hát ez nem névnap, hanem hivatalos ünnep. Elővettem egy 42-es naptárt s kikerestem a névnapok mutatójában, hogy milyen is van február 25.-én? Gézá! olvastam ki belőle s mivel a naptárban a Géza után más dátumot nem láttam, csupán feb. 25.-öt. Így bejegyeztem a heti naptárban is a nevedet. –

Szeretettel gondolunk Rátok ez alkalommal is, s kí-vánunk Nektek nyugalmat, békét, csendes, kitaró, eredményes munkát, s azt, hogy zavartalanul folyják életetek drága gyermekeitek nyugodt fejlődésének legteljesebb örömeiben. Ez adjon vigasztalást a mindennapi nehézségekben is.

A legmelegebben kívánják Nektek mindezt:

Miklós bátyádék.

R.S.1960.II.23.

Blaskovics dr.-nak³⁴ írtam megint – válaszul – az általad neki küldött fotókra vonatkozóan. Közöltem vele, hogy ezeket a leveleket még 52-ben találtam meg az egyik szekrény fiókjában, átkötve egy csomagban. Akkoriban nem tudtam, hogy ezek a rimaszombati török levelek s mivel rendben voltak, visszatettem a lelőhelyükre, azzal a szándékkal, hogy később leltározhatom, mert össze kellett irkálnom a három dimenziójú tárgyakat, hogy ennek alapján megcsinálhasam a tárgyi leltárt.

Az egyéb munka mellett aztán szépen megfledkeztem a török írásokról teljesen, s csupán most, amikor Te figyelmeztettél rájuk, mentem el Veled a múzeumba, hogy lássam, milyen írások is azok? Az egykori küldönc vörös öve juttatta eszembe, hogy hiszen ezek már voltak a kezemben, csak nem vettem számba, félretettem nyugalmasabb időkre, későbbi leltározás végett. Tehát a Te segítségem vezetett bennünket az elveszetteknek hitt török levelek felbukkanásához.

Szeretettel közlöm mindezeket Neked s ölel

Miklós bátyád.

11.

R.S.1960.IX.22.

Kedves Gézá!

Csak tegnap este jutottunk haza Rozsnyóról, ahol a testvéremet látogattuk meg és elidőztünk nála egy kicsit, hogy a napi egyformaságból egy kissé kilenghessünk. Visszatért meglátogattuk a gombaszögi, majd utána a hosszúsózi cseppkőbarlangot. Leveledet a kapun függő levélszekrényből csupán visszatértünk után vehettem ki.

A gombaszögi barlangot most láttam először. Csodálatosan finom hatásúak a függő, vékony, fehérszínű, tündöklő cseppkő-csapok. Némelyikük 2-3, sőt több méteres lehet. Megdöbbenett a Természet finom, meglepő hatású alkotása, amire a tökéletes ember aligha lenne képes.

A Domicában nem a régi, megszokott bejáraton mentünk be, hanem az újabbon, a határ közelében nyitottn. A cicerone jóindulatú szajkózása mellett szállottunk be a lent várakozó motoros csónakba. A lány ingás érzete közben jobb szerettem volna az abszolút csöndet, amit legföljebb a mennyezetről leváló csöppek halk nesze kísért volna, de a fiatalember hűségesen teljesítette vállalt kötelességét a szájával is, a villamos lámpák, azaz reflektorok ki és bekapcsolásával is, no meg a csónak kormányzásával is. A nyolc látogató helyetfoglaló [=helyét elfoglaló] két darab tekintélyes terjedelmű férfi mellett mi sem maradtunk nagyon a háttérben, holott sohase tolakodtunk előre. Azonban a csónakot mégsem fenyegette az elmerülés veszedelme.

Persze óhajom kiterjedt volna az ötezer esztendő ős lábnyomának, keze vonásának s hátrahagyott tárgyainak szemléletére is, de ebből csupán egy iccés bögrét kaptunk s ez is ott hevert egykori rejték helyén, ahová talán az ósaszony dughatta ijedtében és azóta beágyazta természetes köpönyegébe a barlang meszes vize. Az egykori facölöpök helyét sem mutogatta vezetőnk, amit pedig a megnyitásnak – talán – harmadik esztendejében még láthattunk, sőt az ősművész hieroglifáit is az egyik falon.

Visszafelé vezető utunkban nem ismertem rá „Hosszúszóra“. Csupa villát láttam a régi, szalmatető, vagy zsindeyes házak helyén. Hogy kivetkőzött a falu régi, jobbágykori „Ancúgjából“! Aztán a faluban, a tornácok párkányán, falaikra aggatott konzolkáin, a házak ablakaiban virág virág mellett, főleg muskátli. Ökröt, lovat csak itt-ott vettem észre – hírmondónak. De a gyerekek nem olyan bábécszak, mint régen voltak, nem is piszkosak, amilyenekhez azelőtt szoktunk volt, hanem tiszták, virgoncak, kacagók, bubifrizurások. Hosszú szoknyát még az öregebb generáció asszonyain sem láthattunk. Az ifjú lánynemzedék persze mai divat szerint fésülten, öltözötten libbent élénk az autóbuszban és bájosan mosolygó arccal, villogtatva foguk fehérét.

Az elmesélt néhány jel igazolja előttem, hogy erre a változásra szükség volt már.

Beszámolódat megköszönve, remélem, hogy élőszóval is elmondod nekünk, hogy volt, mint volt a megnyitás s így szeretettel várnak

Miklós bátyádék

Mellékelek két bélyeget is mindkettő „kínai“ gyártmány. [Alatta, merőlegesen gépelve:] A bélyegek celofánban.

12.

R.S.1962.XI.11.

Kedves Gézám!

Hát elég sokára válaszolok, de hogy miért – ennek sok oka van. Egy kicsit befogottan végzem a nem egészen nekem való teendőimet. Viszont magától értetődőnek tartom, hogy ősszel több munka vár reám, mert a Természet nemigen vár, haladnia kell a maga útján úgy, amint a Földnek is forognia kell tengelye körül s végeznie pályáját. Nem is sorolom fel, mi mindent csinálunk, csak végezzük a magunkra vállaltakat úgy, ahogyan tehetjük és tennünk kell. Közben megállapítjuk hogy milyen szép az Ősz, mily gyönyörűek a lehullott levelek, amikkel betेरült a föld s ha fúj a szél, hogy szállanak a lombok. Nem tudok betelni a gyönyörűséggel.

Tudomásul vettem, hogy otthagytad a múzeumot,³⁵ holt az itteni munka teljesítésére készültél s elláttad a Tőled telhető legjobb szándékkal és ismeretekkel. Talán örömmel is, mert ahogy magam tapasztaltam, mindig teljes odaadással csináltál minden munkát.

Magam nagyon fájlalom, hogy otthagytad a múzeumot s nem folytatod ezt a Neked való munkát. Meg vagyok győződve arról, hogy új munkakörödben is hasonló odaadást tanúsítasz s épen ezért bízom abban, visszakerülsz még az elhagyott munkakörbe.

Hogy a magam példájával illusztráljam felfogásomat, nálunk is megesik, hogy itt-ott felkeresnek egy-egy kérdésben, mert feltételezik, hogy esetleg megfelelő útmutatást tudnék nyújtani. Igaz – az alapítók emlékéért bensőmben a legmélyebb tisztelettel, elismeréssel ápolom, mert nyomaik arra vallanak, hogy szakismereteiket teljes, őszinte odaadással szerezték. Itt elsősorban Fábryra, Loyschra³⁶ és Hüvössyre gondolok. Utóbbi még halálos ágyán is egyre foglalkozott az ősemberi települések és nyomok emlékeivel. Ha

ezek az emberek nem gondolkoztak volna úgy, ahogyan ezt tették, akkor ennek a múzeumnak aligha lenne ilyen viszonylagosan gazdag anyaga.

Igy láttam ezt Tenálad is és hiába vetettek ki ebből a munkakörből, csak otthon leszel már Te ebben továbbra is és remélem, egyszer csak megint az ősember nyomaival foglalkozol.

Remélem, hogy egészségileg jól vagytok valamennyien, amit magunkról nem mondhatok nyugtalanság nélkül. A feleségem szemeit megoperálták, de olyan nagymértékű javulásról nem beszélhetünk. Volt a belgyógyászat is, ahol az operatív beavatkozást nem ajánlották s amellet egyre güröcöl, reggeltől estig meg nem áll.

Mindnyájatoknak a legjobbakat kívánva szeretettel ölelnék Benneteket

Miklós Bátyádék.

A pelikán azt jelenti: „Tépje fel kebelét a mai nemzedék, hogy táplálja a jövő reménységét.“

Holéczy Miklós: Önarckép

JEGYZETEK

¹ A levelek között találtam néhány aforizma-szerű mondatot, melyeket apám kézírással jegyzett le. Ezek illenek e levelekhez, így felhasználtam azokat. Még az is lehet, hogy Holéczy Miklóstól erednek.

² A két név így, magyarul szerepel a szlovák szövegben.

³ Lásd az 1. sz. jegyzetet!

⁴ Lásd az 1. sz. jegyzetet!

⁵ Jozef Paulík (Sóskút, 1931–), régész, a nyitrai SzTA Régészeti Intézetének (1955–66), majd 1967-től a pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum Régészeti Intézetének munkatársa; ő állította össze a Magyar–szlovák régészeti szótárt (Maďarsko–slovenský archeologický slovník, Pozsony, 1969).

⁶ A kiállítás tervével kapcsolatosan egy nem datált, szlovák nyelvű, géppel frott véleményezést találtam:

Kerületi Múzeum Besztercebányán.

A rimaszombati Járási Múzeum a feudalizmus korára vonatkozó történelmi tárlatának forgatókönyve.

A 2. oldalon javasolja az egyházi latifundiumok középkori térképét. A 13. oldalon javasolja Hatvani fényképét exponálni (ill.) az arc képét, valamint a híres „Fizika“-ja címlapjának fotóját is.

Máskülönben a kiállítási anyag anyag [sic!] gondosan van összeállítva és jól van csoportosítva.

Dr. Faust [alatta sajátkezű aláírás]

⁷ Kerülethez – Rimaszombat közigazgatásilag 1960-ig a Besztercebányai, majd azután a Közép-szlovákiai Kerülethez tartozott.

⁸ K. G., történész az 50-es években volt munkatársa a múzeumnak. Apámnak sem voltak jó tapasztalatai vele kapcsolatban.

⁹ Zlatica Čilinská (1932–) régész, 1957-től az SzTA nyitrai Régészeti Intézetének munkatársa

¹⁰ Ružena Bohúňová a besztercebányai múzeum természettudományi gyűjtemények felügyelője (1953–1960), majd igazgatóhelyettes (1960–65), igazgató (1965–77), végül szakmunkatárs (1977–88); apám miatta is volt kénytelen távozni a múzeumból – lásd a 12. sz. levelet; ő készítette elő az 1960-as rimaszombati állandó tárlat természettudományi részét.

¹¹ Családi házunk a Beszterce pataktól nem messze, az egykori Árpád-park mellett volt, nagyon csöndes környezetben. E patak folyt a Garamba.

¹² Végül is a költözés lekerült a napirendről. Apám erről a következőket jegyezte le: „Meghívtak Rimaszombatba múzeumigazgatónak. Mikor írásban megkérdeztem, milyenek a feltételek, közölték, még kisebb fizetésem lesz, mint Besztercebányán (1.500 korona). S megkérdezték, hajlandó vagyok-e bejárni, mivel lakást nem adhatnak. Így – talán kár – nem lett a dologból semmi.“ Ez durván napi 200 km – nagyjából 4-5 óra – megtételét jelentette volna.

¹³ 1957. november 13-án hunyt el infarktus következtében Antonín Zápotocký, Csehszlovákia köztársasági elnöke. Országszerte gyászszertartásokat tartottak.

¹⁴ Utalás ez a Zväz [régi írásmód szerint: Sväz] slovenských múzeí (a Szlovákiai Múzeumok Szövetsége) 1958-as jelentésére, mely leszögezte, hogy a rimaszombati Járási Múzeum egyedülálló gyűjteménnyel rendelkezik, melyről azonban a jelenlegi tárlat nem sokat mutat fel, ezért szükséges fiatal kádereket biztosítani. Azonban amíg erre sort keríhetnek, a besztercebányai Kerületi Múzeum munkatársai nyújtanak szakmai segítséget. Így került apám Rimaszombatba, a Szövetség döntése alapján.

¹⁵ Pulszky Ferenc (1814–1897) ügyvéd, régész, író, diplomata, képviselő, az MTA tiszteletbeli tagja, az MNM igazgatója.

¹⁶ Hampel József (1849–1913) jogász, régész, az MTA tagja, a MNM

régiségosztályának igazgatója, az Archeológiai Értésítő szerkesztője; felesége: Pulszky Polixénia, Pulszky Ferenc leánya.

¹⁷ Alapy Gyula (1872–1936) Komárom megye főlevéltárosa, publicista, régész, író, a komáromi Kultúrpalota, Múzeum és a Jókai Egyesület alapítója.

¹⁸ Kenessey Kálmán (1890–1966) főgimnáziumi tanár, a kolozsvári egyetem földrendési obszervatóriumának vezetője, 1913-tól az ógyallai meteorológiai obszervatórium munkatársa, 1926-tól annak vezetője 1945-ig. 1945. július 3-án a csehszlovák hatóságok kiutasították, majd az Országos Meteorológiai Intézet igazgatója volt nyugdíjba vonulásáig (1950).

¹⁹ Szabó Miklós (1882–1959) ref. lelkész Rákospalotán.

²⁰ Kenessey Albert (1889–1973) orvos; Kolozsvárott, Budapesten, Szegeden működött, majd 1925-től a balassagyarmati kórházban, mely az ő nevét viseli. A város díszpolgára. – Kenessey Kálmán bátyja. Az elébb említett Szabó Miklós rokonságukhoz tartozott.

²¹ Cholnoky Jenő (1870–1950) geográfus, egy. tanár, az MTA tagja, kiterjedt szakirodalmi munkásságot folytatott.

²² Pósthá Béla (1862–1919) régész, művészettörténész, a kolozsvári házsongárdi temetőben lévő síremlékét a románok szétverték.

²³ Helyesen: Buday Árpád (1879–1937) a szegedi egyetem érem- és régiségtan tanára, számos szakmunka és tanulmány szerzője, a szegedi egyetem Dolgozatok c. kiadványsorozatát szerkesztette.

²⁴ Roska Márton (1880–1961) régész, etnográfus, a kolozsvári román egyetem régészeti intézetének felügyelője.

²⁵ Lamoš, Teodor (1921–1965), történész, levéltáros, 1950–52 között szervezte a szlovákiai levéltári összeírásokat.

²⁶ Štefan és Rudolf Homola, a nagyrőcei szlovák gimnázium tanára; népmesegyűjtők

²⁷ Fábry János (1830. július 31., Losonc – 1907. december 26., Rimaszombat) az Egyesült Protestáns Gimnázium tanára és többszöri igazgatója, a megyei múzeum alapító igazgatója, közéleti szereplése imponálóan szerteágazó volt. – lásd még a 7. sz. dokumentumot.

²⁸ Terray István (1846–1912) a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. pénztárosa Nyustyán. Gyűjteményének értékét csökkenti, hogy a leletek jelentős részénél nem tüntette föl a lelőhelyet.

²⁹ Juraj Bárta (1923–) régész, eredetileg pedagógus, az őskorral foglalkozott. 1953-tól az SzTA nyitrai Régészeti Intézetének munkatársa.

³⁰ Rómer Flóris (1815–1889) régész, történész, művészettörténész; a levélben említett cikke valószínűleg Az Árpád-korszaki jánosi templom (Gömör 1875, 8. sz.).

³¹ Második feleségének, Jaczkó Ilona (1887. október 17. – 1951. augusztus 20.) írónak, szerkesztőnek, publicistának édesanyja Hűvösy Erzsébet volt.

³² Ez utalás arra, a „baj“ az, hogy az anyag a magyar történelemről beszél, ahhoz kapcsolható.

³³ Utalás ez az 1948-as kommunista puccsra.

³⁴ Blaskovics József (1910–1991) turkológus, a prágai Károly Egyetem tanára (1950–75). A csehszlovákiai turkológia megalapozója. A Rimaszombat és vidéke a török hódoltság korában (Bp. 1989 1; Pozsony 1995 2) c. munka szerzője (szlovákul 1974-ben jelent meg). „Kedves kötelességemnek tartom, hogy köszönetet mondjak mindenkinek, aki segítségemre volt e mű létrehozásában. Elsősorban Holéczy Miklósnak, a Gömöri Múzeum volt igazgatójának...“ (1989-es kiadás, 3. old.).

³⁵ Apám a Közép-szlovákiai Múzeumban régészként 1952. szeptember 1-től 1962. szeptember 30-ig dolgozott. Majd nyugdíjazásáig a Szlovákiai Műemlékvédelmi és Természetvédelmi Intézet (SÚPSOP) munkatársaként Közép-Szlovákia műemlékvédelmével foglalkozott.

³⁶ Loysch Ödön (1874–1944?), az Egyesült Protestáns Gimnázium tanára, 1906-tól a régiségtár vezetője, majd a múzeum igazgatója (1908–1919).

Kun Miklós Jenő

Emlékezés egy magyar íróra

1941. január 28-án halt meg legmagyarabb érzésű íróink egyike, a magyar tanügy munkásaként is maradandó alkotó **Lőrinczy György**.

1945 utáni lexikonjaink – már amennyiben megemlítik őt – az internacionalista-, majd globalista véleményuralomnak köszönhetően érdemdús tevékenységéről nem tájékoztatnak. Pályája külső kereteinek ismertetéséhez a *Singer és Wolfnemél* az 1920-as évek derekán megjelent művei egyikének kiadói előszava szolgál segítségemül.

Ikergyermekként született 1860. december 26-án Szabolcs vármegye akkori székhelyén, Nagykállón.

Családja féléves korában átköltözött anyai ősei földjére, Rimaszombatba, ahol édesapja, **L. Endre**, tekintélyes ügyvéd lett és a gömői református egyházmegye világi tanácsbírája. Édesanyja **Csáthi Kriston Judit**. Leánytestvére négyéves korában meghalt. A csenevész, sokat betegeskedő kislány tizenkét éves koráig több időt töltött az ágyban, mint a mezőn.

Iskoláit Rimaszombatban, Eperjesen, Késmárkon és Sárospatakon végezte. Bölcsész- és jogi tanulmányait Budapesten folytatta, ahol egyidejűleg az országgyűlési gyorsírdában dolgozott. Huszonhárom éves korában családi körülményei miatt visszaköltözött Rimaszombatba, s 1895-ig a helyi takarékpénztár szolgálatában állt.

Tevékenyen részt vett a város és a vármegye közéletében, mindvégig nagy lelkesedéssel és önzetlenül szolgálta a magyar közművelődési törekvéseket. Kitartóan küzdött a sötét erők által szított – utóbb a Kárpát-me-

dence minden kis népe számára károsnak bizonyult – pánszláv agitáció ellen. (Itt jegyzem meg: ha osztott is sebeket a „magyarítás“ időszakában, jól látta, hogy a nemzetiségi türelmetlenség igazi porverői a szlovákságtól távolabb, Prágában keresendők!) 1881-ben a *Gömői Közművelődési Egyesület* rimaszombati jegyzőjének, 1895-ben a *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület* (FMKE) főtitkárának választották. Egyik rendezője és csoportbiztosa volt az ezredéves országos kiállítás közművelődési pavilonjának. 1899-ben, **Jókai Mór** javaslatára, Komárom vármegye tanfelügyelőjévé nevezték ki, ahol saját bevallása szerint élete legboldogabb tizenkét esztendejét élte át. 1911-től a budapesti tanfelügyelőségen dolgozott, 1913–1918 között – rövid gömör-kishonti kitérővel – Nyitra vármegyében az ottani tanfelügyelőség vezetője. 1918 nyarán (közvetlenül az összeomlás és a csehek inváziója előtt) az újpesti tanfelügyelőség élére állították. Saját kérésére innen vonult nyugdíjba 1923-ban, s haláláig az irodalomnak élt. A nemzeti összeomlás és az impériumváltás mélyen lesújtotta és megrendítette. („*Hogy szoktam meg én, aki olyan nemzet fia vagyok, amelyik ezer esztendeig az álmok nábobja volt, hogyan szoktam meg azt a szeggyent, hogy a becsület koldusaivá lettünk?*” – írta egy későbbi, *A Mankók* c. elbeszélésében.)

Hitvesével, **Szarvassy Máriával**, korán meghalt első feleségének, **Sz. Erzsébetnek** testvérhúgával, boldog házasságban négy gyermeket neveltek fel a hazának.

Élete szakadatlan alkotómunkával telt. Az 1911-től kilenc esztendőn keresztül szerkesztette a *Kisdednevelés* c. pedagógiai szaklapot. Szerkesztette a *Gömör–Kishont* c. hetilapot, öt évig a FMKE évkönyveit és naptárát. Dolgozott a *Pallas Nagy Lexikonába* és a *Magyarország Vármegyéi és Városai* c. nagy monográfiába. Írt hatvankötetnyi szépirodalmi- és ifjúsági könyvet (*A magam földjén, Falusi potentátok, Az özvegy falu, Megtépett fészkek, Gereblyém alól, A rétek lelke, A verdibáli nász, A Pósa asztal, Mesék és mesekirályok, A boldogság császára, Május király, Kis falum, A becsület útján, Túl a sövényen, A bizófalvi harangszava, Mátyus földjén, A bujdosók, Fekete rózsák, Az igmándi bég, A kavai fűzfák, Magyar dicsőség, Kis diákjaim, Mikszáth Kálmán* stb.), több mint tízezer cikket és országszerte mintegy száz felolvasást tartott. Mint tanfelügyelő szervezett és épített százötvennégy iskolát, negyvenhárom óvodát és több száz iskolai, óvodai népkönyvtárat. Széleskörű társadalmi megbecsülés övezte, több királyi, majd kormányzói elismerés és kitüntetés birtokosa volt. Harmincéves írói jubileumán a *Jókai Közművelődési Egyesület* alelnökévé választották, 1908-ban a *Petőfi-társaság*, majd 1924-ben a *Kisfaludy-társaság* is tagjai közé választotta. Tiszteletbeli tagja volt több civil egyesületnek, egyebek mellett a nagykovácsi *Arany János Társaságnak* és a *Rimaszombati Polgári Olvasókörnek*.

Mély barátság fűzte Nemesradnót nagy szülőltéhez, a magyar gyermekirodalom megeremtőjéhez, **Pósa Lajos**-hoz, akinek szűkebb köréhez tartozott. Az ő ösztönzésére írta meg ifjúsági könyveit.

A szépíró Lőrinczy a Kiegészést követő, ellentmon-

dásokkal terhelt (két) történelmi korszak nemzeti-liberális politikájával lényegében azonosuló alkotóként az ún. nemzeti iskola képviselője volt. Nem tartozott az eredetiségre törekvő, újhangú írók közé; tárgyköre, ízes magyar nyelve, felfogása a hagyományok tiszteletét árulják el; konzervatív szemléletű pályatársaitól inkább csak érzéseinek hőfoka különbözteti meg. Leginkább nyitrai költőbarátjához, a *Jankó átka* c. verséért a csehek bosszúja elől onnan menekülni kényszerült **Szathmáry István**hoz hasonlítható, akinek 1918. májusában *A csend dalol* c. verseskötönyvéhez ő írt veretes ajánlást: „Ezeket a gyönyörű verseket azzal a szégyenkezéssel bocsátom útnak, hogy magamnál különbet ajánlok és magasztalok. Il fait froid dehors... Hideg van odakünn. Dalolja méla szerelmes bánatában ez az istentől megáldott poétaszív. Hideg van odakünn. Végig, a szép, a drága magyar földön, melyet tele plántáltak már minden idegenszerűséggel, ami csak a hevülő, lelkes, meleg, őszinte magyar szívet megfojthatja. Igen. Hideg van odakünn. Eredj, te kis könyv! Próbáld meg, rázd fel kábultságából, melegítsd föl fagyos közömbösségből az alélt és dermedt magyar szíveket! Főképp a szegény, a naiv, a botor magyar vidéket, amelyiknek a legnagyobb nyomorúsága az, hogy sohase tudja vagy sohase akarja meglátni, hogy körülötte, hogy a lelkében Szathmáry Istvánok teremnek, többnyire vergődnek és elsorvadnak, miközben néha, szomorúan és csendben dalolnak. Halhatatlan magyar dalokat.“

Akár róla is írhatták volna.

A költőnek indult író halálának 65. évében – vele együtt dicsőséges szabadságharcunk tragikus sorsú hőseire is emlékezve – idézem szépirói munkásságának egy halhatatlan (számomra mindmáig a legszebb) darabját.

*

Lőrinczy György Im, elbocsájtalak, életem hajója...

Olyan az emlékezés, mint a gereblye, aminek egyik-másik fogát kitörték. Belevágja az ember a futó időnk hervatag fűszálaiba, amiket már az élete rendjén lekaszált; mi marad alatta, mi nem, jobbadán a véletlen dolga. Azt azután betakarítja, nehogy sötét ólomszárnyaival az őz rája boruljon. El ne temessék azt is, mint ahogy eltemettek annyi sok egyebet, amit érdemes lett volna megőrizni! Így teszek én is éppen. Közelgető őszöm fenyegetően ösztökél s csorba gereblyém serényen jár jobbra-balra, míg nem avatag papíroson reszkető kéz borús gondjával írott, szép szomorú nótán akad meg. Az Ujházy László búcsúdálán. Im, elbocsájtalak, életem hajója! Hol állsz meg egykor, nem tudom.

Sohasem hallottam ennél szomorúbb nótát életemben. Csodálatos varázsa egyszerre megilleti a szívet, mint ha az ember maga is tengeren járna, tétova gályán, bujdo-

só mártírokkal, akiknek a céltalan vándorútja elébe felhőkösorús hegyormok ridegen állanak.

Az, aki írta, nemcsak igazi poéta volt, de igazi férfi is, tetőtől-talpig. Nagy úrnak született, ősoktól örökölt domíniumok nagyurának s mikor a névtelen rongyosok közé került, még nagyobbá lett. Nem nagyúrrá, hanem nagy emberré. Rozsnyóbányai és budaméri Ujházy László. Sáros vármegye legkülönb. nemesei közül való volt, akinek rajongó szíve ősei földjénél jobban szerette a szegényeket és a szerencsétleneket: a hazát és annak áldozatait. Mikor Lovassy László biharvármegyei követet 1846-ban tíz esztendei várfogságra ítélték, amiért üdvözlő iratot szerkesztett a vasemberhez, Wesselényi Miklós báróhoz, Ujházy volt a legelső, aki Sáros vármegye gyűléstermében felszólalt érte, hogy a spielbergi szörnyű fogságból bocsássák szabadon. Nem volt sikere, tudjuk. Lovassy ott örült meg a spielbergi várbörtönben s ráadásul Ujházy is majdnem oda került. Csak a nádor közbelépése mentette meg a Lovassy szomorú sorsától.

A szabadságharc már Sáros vármegye főispáni székében érte Ujházyt, de fényes méltóságát tüstént otthagya. Két fiával, Tivadarral és Farkassal együtt kardot kötött ő is. Gerilla csapata élén, melyet maga toborzott, Görgey hadtestében küzdött végig a dicsőséges téli hadjáratot, mialatt budaméri gyönyörű kastélyát földúlták, virágzó gazdaságát elpusztították az ellenséges hadak. Főispáni állásánál fogva tagja lévén az országgyűlésnek, a főrendiházban, melyet éppen az ő indítványára kereszteltek felsőháznak, ott volt Debrecenben is, ahol az ő bízó és jóhiszemű lelkét is magával ragadta a Kossuth izzó szenvedelme. Akkor, a szerencsétlen trónfosztó nyilatkozat proklamálásakor tette azt a végzetes fogadást, hogy míg él, többé sohasem lesz az ausztriai uralkodóház alattvalója. Ez a fogadalom lett élete tragikumává.

Tavasszal, mint teljes hatalommal fölruházott kormánybiztos, Klapkával együtt Komáromot védelmezte. Az övénél törhetetlenebb lélekkel senki sem bízott a szabadságharc diadalában. Még augusztus hatodikán is, a temesvári, segesvári és a debreceni katasztrófa után, mikor már az emberek lelkén erőt vett a bukás gyászos sejtelme, a csüggedés, Ujházy még akkor is szilaj energiával hirdette az augusztus harmadiki komáromi győzelmet s vastagbetűs plakátokon hívta a „feldunai hív magyar népet“ a szabadság védelmére. Csak nagysokára, a világozi gyásznap után egyezett bele, hogy Klapka megkezdje a kapitulációról való alkudozást. Mikor a vár átadását bevégezték, akkor mondta róla Haynau ezeket a jellemző szavakat:

– Ennél az Ujházytól becsületesebb emberrel sohasem talákoztam életemben. Kár, hogy rebellis.

A császáron kívül Ujházy volt az egyetlen ember, aki a bresciainak imponált. Azután bekövetkezett a bujdosás. Ujházy, bár bántatlanul itthon maradhatott és félrevonulhatott volna békés kényelemben ősei birtokán, Amerika szabad földjére vitorlázott, ahol úgy fogadták, mint a világszabadság apostolát. Családjával Yowa-államban telepedett meg, ahol Új-Buda néven magyar gyarmatot

alapított és sok üldözött magyarnak nyújtott menedéket. Ott talált nála otthonra Kerényi Frigyes, a költő is, Tompa és Petőfi versengő társa és jóbarátja. Ott vesztette el viszontagságos élete hűséges bajtársát, nemes lelkű hitvestársát, aki Benyovszky Móric grófnak volt az unokája. Az őserdő rengetegében hantolta el, de nemsokára a saját maga kezével kellett kiásnia s a drága hamvakkal együtt menekülnie, mikor a bennszülöttek megtámadták és földülták az újbudai gyarmatot. Texas államba költözött át, hűségesen magával vivén hitvese porait is, melyeket újra eltemetett San-Antonio mellett alapított új gyarmata kertjében. Erről adta az új otthonnak a Sírmező nevet. Sokáig gazdálkodott itt, majd, mikor az olasz-osztrák háború kitört, az amerikai kormány megbízásából Anconába ment konzulnak s ott leste, mikor, miképpen fordulhatnak a politikai viszonyok Magyarország javára. Hiába, Magyarországot megint rászedték. A villafrancai békekötéssel széjjeltéptek minden magyar reménységet s Ujházy, a csalódástól végképpen elkeseredve, visszahajózott texasi tuskulánumba, Sírmezőre. Az októberi diploma, majd a Königrätz után bekövetkezett osztrák pánik újra meg-

hozta a magyarságnak a szabadulás reménységét, de Ujházy nem tudott már bízni abban sem. Annál jobban bíztak a gyermekei. Azokat csak a kötelességérzet tartotta már ott, a szívük tele volt epedő sóvárgással, a honvágy borzasztó fájdalmaival. Észrevette azt, látta azt a bujdosó öreg kuruc napról-napra s el is töprengett rajta, kesergő szívvel. Mit tegyen? Ő nem mehet haza, mert a fogadalmát meg nem szegheti. Viszont hajthatatlansága gátat emel gyermekei boldogsága, legforróbb vágyakozása elébe. Ebben a szörnyű dilemmában tört meg sziklakemény lelke egyensúlya s fogott fegyvert – a saját maga életére. Még a halála is nagy volt, díszes életének méltó vége. Nemcsak a maga szenvedését, de a gyermekei boldogságát is váltotta meg vele.

*

Ez dióhéjban az élete története, mely tele van küzdelemmel és szenvedéssel. A hazáért. Családja 1878-ban hozta haza Sírmezőről s temette el itthon, a budaméri ősi kriptában a nemes bujdosót s hitvesét, akinél méltóbb erre a tisztes nevezetre sohasem volt egyetlen asszony sem.

Régóta keresem, kutatom a nyomokat, amiket küzdelmükről és szenvedésükről itt hagytak, de mindössze is egy naplótöredék és két levél az, amihez hozzájuthattam.

Meg egy dal, az Ujházy László búcsúdala.

A naplótöredéket 1859. május tizenkilencedikén írta *Sírmezőn a bujdosó* s benne *Egy magyar száműzött napja* címen arról számol be, hogy miképpen tölti a napjait. Dél előtt a szőlőjét kapálja, ebéd után sziesztál, majd fürdik, miközben szüntelenül elveszett kedveseiről, életpárjáról, a hazáról és gyermekeiről tépelődik. Magasztalja őket, lángoló szavakkal s a hazai föld felé sóvárgó karjait, hogy az Óceánon át megölelje azt. A feleségéről megható gyöngésséggel így ír:

– Hűvége határt nem ismert s ha közös vélemény okozta sorsunk úgy hozta magával, a világ legzordonabb végéig követett volna. A belső s külgazdaságban fáradhatatlan s ügyes volt munkássága; tanácsban okos; sokszor tudta mérsékelni hevesebb véralkatom rögtönzött elhatározásait; ha nekem főszmém volt az emberek javítása, szíve leginkább foglalkozott boldogításukkal s felségelésükkel. Ily közremunkáló tulajdonok veszte rám nézve a legnagyobb csapás volt, mit a forradalom következményei keblemre mérhettek, kivetkezettvén engem közös egybeforrtnak valónk jobb, nemesebb feléből. Egy, tán évezredes, a többi ősfák közül a szőlőkertben általam egyedül meghagyott örökzöld tölgynek földig szomorúan lecsüggő lombjai árnyékolják a tetemetek s fedendik valószínűleg csontjaimat is, hogy poraink mindent visszafogadó méhébe a természetnek egybevegyüljenek, mint valának egyesítve életben szíveink. Hacsak az örök végítéletnek órája mihamar meg nem kondul és az utolsó magyart is ki nem parancsolja a tett mezejére. Ha késik ez óra, legyen elég az utódok számára ily szó sírunk felett: »Támadjon bosszú málló csontjainkból!«

A levelek egyikét köszönetképpen írta sárosvármegyei barátainak, akik tudatták vele, hogy a provizórium kéréséletű napjaiban a megyebizottságba őt is beválasztották. A becsmérlő, megbélyegző szállóigét: meghalt, senki sem merte rámondani. A másikat ugyanakkor, 1861 tavaszutó 6-án Sáros vármegye közönségének írta, s ebben mentegeti magát, hogy miért nem felelhet meg a szíves meghívásnak.

– Aggott napjaimnak – írja – és eltűrt szenvedéseimnek egyedüli vigasztalása lenne az, hogyha polgártársaimmal kezét fogva, még újra, mint közlegény működhetnék édes hazám alkotmányos bástyái visszafoglalásában és megerősítésében. De hitem, melyet Debrecenben, 1849. ápr. 14.-én tettem, tilt, hogy polgári alattvaló[jának] válhassak a mostani kormánynak. Mit érlelhet azonban az idő rejtelemteljes méhében, azt előre nem mondhatni. Nekem hinni és reményleni szabad. A természet tán csak azért hosszabbítja már úgysis sokra terjedő napjaimat, hogy még élő tanúja lehessen áldott hazám szabadsága és függetlensége tökéletes megszilárdulásának és akkor nyugodtan az anyaföld ölébe fog szállani az, aki mély tisztelettel meg nem szűnhetik lenni a tekintetes megyei közönségnek hű polgártársa és régi szolgája.

Az akkori idők tökéletes stílusa. Őszinte, mély és tiszta érzések nemes hangja minden szó, amit leír. S olyan az a

dal is, amit még az édes Anyám ajkáról hallottam. Az egyetlen bölcsődalom, ami nemcsak a fülemben, de a szívemben is megmaradt. Akkor írta Ujházy László, amikor a komáromi kapituláció után elbujdosott. Tán épp az óceánon.

*„Im, elbocsájtlak, éltem hajója!
Hol állsz meg egykor, nem tudom.
Óh! szent hazám, eszembe fölmerülsz;
Szívem verését sírva hallgatom.*

*Imádni téged szívem hevéből
A táv ölében sem szünöm.
Fogadd legszentebb esküvésemet:
Külföld sem oltja lángszerelmemet!*

*Légy hát imádott, dicsó magyar föld,
Hol gondosan növeltetém;
Szabadságért fegyvert ragadva én,
Csaták szent istenétől védetém.*

*Most már a vad sors zsarnok kezéből
Szerlmem dája: bujdosás,
A nagyvilágba, merre könnyező
Szemeim látnak céltalan futást.*

*Maroknyi földet velem kívinni
Engedj határod ormirul!
Keblem viharja tán lecsillapul,
Ha szent földedből bírhat vánkosul!“*

Maga csinálta hozzája a nótát is, az is olyan, amilyen a vers: zokogó búbánat fölséges pátosza; a hontalanság szomorú himnusza, a nemzeti szabadság gyönyörű gyászdala. A forradalom költészetében egyetlenegy verset sem ismerek, ami ennél hívebb hangot adott volna a vérbefojtott, vagy elüldözött nemzeti érzésnek. Ha a szabadságharc történetét zeneműbe akarnák foglalni, annak méltó epilógusa egyesegyedül ez a nóta lehetne, az Ujházy László búcsúdala. A nagy idők nagy embereinek becsületes, igaz fájdalma zeng benne, azoké, akik, hogy elvesztették a hazát, mindent elvesztettek.

Dehát, lassanként elfelejtik ezt is. S talán jobb is így. Ebben a sivár korszakban, amikor nemcsak az élet külső kellemetessége, de diadala és dicsősége is annak jut, aki tudóval győzi jobban, nem szívvel. Mikor apró alakokat tolnak az apoteózis magaslatára, hogy nagyobbaknak láttassanak s epigonok állanak az óriások elébe, hogy ezeket eltakarják! Ki is értené meg most ezt a nótát! Ki Ujházy Lászlót, az ősmagyar erkölcsök ezt a puritán hősét, az adott férfiúi szó szentségének nemes áldozatát! Talán jobb, ha homályos alkonyatom szelíd reménysége, kis fiam bölcsője fölött egyedül magam dúdolgotam már: „Im, elbocsájtlak, éltem hajója! Hol állsz meg egykor, nem tudom...“

Megjegyzés:

Alkalmassint irodalomtörténészekre vár annak tisztázása, hogy Ujházy László szívbemarkoló búcsúdalan érezhető-e **Kunoss Endre** (1811–1844), az 1830-as évek népszerű költője (örökbecsű *Bányászhimnuszunk* szerzője) *Kitárom reszkető karom* című, **Horváth János** által 1937-ben a *Magyar Versek Könyvébe* is felvett költeményének a hatása. Ha igen, akkor sem ok arra, hogy szabadságharcunk tragikus alakjának költői teljesítménye előtt illő tisztelettel ne adózzunk. Ugyanis, akár tévedek, akár nem: meggyőződésem az, hogy Ujházy (minden bizonnyal egyöntésű) verse őszintébb, és jobb is.

KITÁROM RESZKETŐ KAROM...

Kitárom reszkető karom
Ölelni földedet,
Melyre zápként hullatom
Fiúi könnyemet.
Szülöttidben csalatkozám,
Te hű s igaz valál, hazám!

Fogadjad esküvésemet
Midőn kibujdosom,
Hogy szende, nyájas képedet
Szívemben hordozom
S amíg koporsóm eltakar,
Leszek külhonban is magyar.

S hogy álmom édesebb legyen,
Hazám határirul –
Maroknyi port viszek velem
Síromba zálogul,
Igy bármi távol ég alatt
Tőled nyerem nyugalmamat!

Ujházy László mellszobra San Antonioban (USA)

Bodnár Mónika

Húszéves a Gömöri Múzeum

I. A Gömöri Múzeum megalakulásának története

A Gömöri Múzeum működési engedélyét húsz évvel ezelőtt, 1986. december 10-én adta ki a *Művelődési Minisztérium Pusztai Ferenc* aláírásával, ezért hivatalosan innen számítjuk az intézmény korát. Ám története nem a hivatalos alapítással kezdődik, hanem ennél néhány évvel korábbra nyúlik vissza. Dokumentumok tanúskodnak róla, hogy már az 1980-as évek elején szóba került a Múzeum létesítése, a gyűjtemény kialakítása érdekében megkezdődtek a tárggyűjtések, de az alapításig még évek teltek el.¹

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az 1970-es évek elejéig nem beszélhettünk múzeumi szervezetről, hiszen múzeumnak csupán a miskolci intézmény volt nevezhető. A hálózatfejlesztés az ezt követő másfél évtizedre tehető, és **Szabadsfalvi József** megyei igazgató nevéhez köthető, aki arra törekedett, hogy a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye minden történeti egységének legyen múzeuma.

A már korábban megnyitott tájmúzeumok (a mezőkövesdi *Matyó Múzeum* és a *Tokaji Múzeum*) életében is jelentős változások következtek be, de a megyei múzeumi szervezet számos új intézménnyel is gyarapodott. Ezekre az évekre esik a putnoki *Gömöri Múzeum* alapításának ideje.

Ujváry Zoltán egyetemi tanár, a *Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének* vezetője 1979-ben beindította az intézményes Gömör-kutatást. Ezt követően vetette fel annak gondolatát, hogy létre kell hozni a Gömöri Múzeumot Putnokon, az egykori járási székhelyen, a magyarországi Gömör legnépesebb és legpolgárusultabb településén. Az ötletet a helyi lokálpatrióták mellett a B-A-Z megyei múzeumvezetés is támogatta, és melléállt a térség országgyűlési képviselője, **Farkas Pál** is. Megkezdődtek az ezirányú tárgyalások *Putnok Nagyközség Tanácsának* vezetésével, amely vállalta, hogy épületet biztosít e célra. A centrumban, az akkori Szabadság téren nem sokkal korábban megüresedett régi épület – felújítás után – alkalmasnak mutatkozott arra, hogy ott kapjon helyet a múzeum.

A múzeumalapítással kapcsolatos levelezések 1981-től követhetők nyomon. Ezekből kitűnik, hogy számos nehézség, határidők be nem tartása késleltette a terv megvalósulását. Több alkalommal is kitűzték már a megnyitó napját. Először az 1982-ből származó *Előzetes tervezet Putnok nagyközség 700 éves évfordulójára való felkészülésre* címet viselő dokumentumban olvashatunk a Gömöri Tájmuzeum megnyitásáról. Ezt követően arról értesülünk, hogy az épület átadási határideje 1983. augusztus 1-je, a kiállítás megnyitására pedig az októberben zajló *Múzeumi Hónap* rendezvényei során, vagy legkésőbb november elején kerül sor. Ám az 1983. október 4-ei látogatást követően a megyei múzeumigazgató a tanácselnökhöz írt levelében mélyszélesen nehezményezi, hogy „a múzeumépület

helyreállításában immár egy esztendeje semminemű előrehaladás nem tapasztalható, ennek összes felelősségét kénytelen vagyok Önre és a nagyközségi tanácsra hártani”. Hasonló tartalmú levél született 1984. július 27-én is: „1984. július 26-án.... kint jártunk Putnokon. A múzeum épületét teljes készületlenségben találtuk. Az eltelt két évben összesen mintegy egy hetes munkát végeztek benne. Ott most sem dolgozott senki, az épület állaga folyamatosan romlik, ma már szinte katasztrofális. A községi tanács tizedik határideje 1984. májusában lejárt!...” Majd ezután újabb tárgyalások, újabb nyitási időpontok kitzése következett.

Az események felgyorsítása érdekében a megyei múzeumigazgatóság javaslatára megalakult a *Gömöri Múzeum Baráti Köre*. Az alakuló ülésre 1984. november 14-én került sor. A szervezet bélyegzőjén az 1985-ös évszám szerepel, a társaság valójában ekkor kezdte meg működését. Tagjai helyi intézményvezetők, gazdálkodó egységek vezetői és olyan lokálpatrióták voltak, akik tenni akartak, ill. beosztásuknál fogva tenni tudtak a cél megvalósulása érdekében. A legfontosabb tennivalónak a kijelölt épület felújítása látszott, mert ez ment a legnehézkesebben. Végül az 1985-ben megválasztott új tanácsi apparátus **ifj. Farkas Pál** vezetésével megelégette a sok huzavonát, fontosnak ítélte a múzeum létét, sürgősen pontot kívánt tenni a régóta húzódo ügy végére. A településen működő termelő egységek (bányaüzem, cérnázó, termelőszövetkezet s más gazdálkodó egységek) segítségével, melyek a felújítás során a szakipari munkákat végezték, beköltöztetvé tette az épületet. Erre 1986 őszen-télen került sor.

II. A személyi helyzet alakulása a Gömöri Múzeumban

A megyei múzeumigazgatóság igyekezett időben gondoskodni a létesítendő múzeum személyi állományáról. Úgy tervezték, hogy egy szakmuzeológus vezetésével működik majd az intézmény. A kiegészítő személyzet áll két teremőrből egy pénztáros teremőrből, egy takarítóból és egy „mindenes“-ből. A megyei múzeumigazgatóság képviselői, valamint a KLTE Néprajzi Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára együttesen javasolják, hogy a létesülő intézmény vezetője e sorok írója legyen, aki a javaslat elhangzásakor (1983-ban) a KLTE Néprajzi Tanszékének hallgatója volt, s akit 1984. júniusától ki is neveztek az akkor még csak szerveződő Gömöri Múzeum élére, s aki néhány, szám szerint négy rövid megszákítással ma is ellátja ezt a feladatot.

1987-ben, a kiállítás megnyitásának évében a Múzeum alkalmazásában álltak: **Dobos Aladárné, Ruszó Józsefné, Veres Jánosné**. 1987 ősztől 1988 őszéig megbízottként **É. Kovács László** látta el a vezetői feladatokat. Hosszú éveken keresztül teremőri feladatot láttak el: **Cserhalmi Margit, Gaál Zsigmondné, Trieber Lászlóné**. Rövidebb ideig teremőrként, takarítóként vagy gyűjteménykezelőként álltak alkalmazásában: **Batta Péter, Botlóné Szabó Ágnes, Dakó Erzsébet, Fekete-Győr Istvánné, Freeskóné Farkas Beáta, Hurták Mária, Juhász**

Éva, Magicz Barnáné, Repka Ágnes, Rigó Erzsébet, Simkó Krisztina, Szilágyi János, Váradi Józsefné. 1989–1994 között **Ujváry Mária**, 1997-ben **Varga Péter** népművelői munkakörben, 2004-ben **Hazag Ádám** pedig történészként tevékenykedett a Múzeumban. 1992-ben **Petik Istvánné** adminisztrátorként került a Gömöri Múzeumba, majd 1998-ban elvégezte a *Magyar Nemzeti Múzeum* műtárgyvédelmi asszisztens középfokú restaurátorképző tanfolyamát. 1995-től dolgozik a Gömöri Múzeumban **Gáti Sándorné**, aki 2005-ben elvégezte a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjtemény- és raktárkezelő szakképző tanfolyamát.

Napjainkban három fő működteti az intézményt. E sorok írója a vezetői feladatokat látja el. Irányítja a szakmai munkát, feladata a Múzeum gyűjteményeinek bővítése és azok szakszerű kezelésének a felügyelete. Szervezi a kiállításokat és az azokhoz kapcsolódó rendezvényeket, valamint az intézmény kiadványozási tevékenységét. Kapcsolatot épít a településen és térségben működő intézményekkel, civil szervezetekkel stb. Emellett kutatásokat végez a magyarországi Gömör és a Bódva-völgye abaúji és tornai részeinek népeletére vonatkozóan. Gáti Sándorné elsősorban gyűjteménykezelőként tevékenykedik, ő kezeli a *Gömöri Múzeum Adattárát* és az *Irodalomtörténeti Gyűjteményt*. Emellett a pénztáros-teremőri és takarítói feladatokat is ellátja. Petik Istvánné az adminisztrátori és könyvtárkezelői feladatok mellett gyűjteménykezelőként és restaurátorként is tevékenykedik. Kezeli a néprajzi-helytörténeti tárgyi, a numizmatikai, valamint a fotótári gyűjteményt. Való igaz, hogy restaurátorműhely hiányában helyben csak elsődleges tisztítási és konzerválási feladatok elvégzésére van lehetőség, mégis fontosnak ítéljük ilyen irányú szaktevékenységét.

III. Névadás

1945 után a *Gömör* kifejezés szinte teljesen elveszett a magyar nyelv szókészletéből. A háború után nevelkedett generációk már nem is nagyon tudták, mit jelent. Miskolcon a *Gömöri pályaudvar*, valamint egy apró település, *Gömörszőlős* őrizte már csak a mai Magyarország területén ezt a nevet, amikor hosszú évekig tartó előkészületek után megnyílt a *G ö m ö r i M ú z e u m*. Megnyitását követően hónapokig csak a MÚZEUM felirat volt olvasható az épület homlokzatán. A hat betű az éppen azelőtt felújítás miatt bezárt Papszer utcai múzeumépület homlokzatáról kerül át Putnokra. A hiányzó GÖMÖRI jelző hat betűje hivatalos tájékoztatás szerint azért nem kerülhetett ki, mert nem volt rá pénz, hogy elkészíttessék. Ám többen tudni vélték, hogy ennek egyáltalán nem ez az oka, hanem az, hogy nem volt, aki felvállalta volna, hogy a trianoni határ tözsomszédságában, a bánrévei határátkelőhelyhez vezető főút egyik épületére kihelyezzék ezeket a betűket, ezt a szót: GÖMÖRI. Ennek ugyan ellentmond a Gömöri Múzeum Adattárában található egyik dokumentum, amely viszont egyúttal arra is bizonyíték, hogy a kérdés mégiscsak felvetődött. Ebben a dokumentumban a következők olvashatók: „A *Gömöri Táj múzeum* elnevezés nem lehet

politikai kérdés... Az elnevezésben csak a történeti tájegységnek kívánunk emléket állítani“. A kérdés aztán 1987 augusztusában oly módon oldódott meg, hogy e sorok írójának sikerült egyezsége jutnia a *Királdi Alkotótábor* fémszobrászaival, **Budahelyi Tiborral** és **Lakatos Mihállal**, akik jelképes összegért, betűnként egyezer forintért elkészítették és felerősítették a hiányzó hat betűt.

IV. A Gömöri Múzeum gyűjteményei

A felújítási munkákkal párhuzamosan folyt a létesülő múzeum gyűjteményének kialakítása. Ennek sikere érdekében a megyei múzeumvezetés levélben fordult a térségben élő honismereti gyűjtőkhez, iskolaigazgatókhoz, tanárokhöz. Egy e tárgyban rendezett megbeszélésen Ujváry Zoltán felajánlotta, hogy néprajzi anyagát átadja a Gömöri Múzeumnak, és felvetette, hogy ezt az anyagot és egyéb e múzeum létrejöttét célzó adományokat külön leltárkönyvbe kell leltározni. Ez – mármint az önálló leltárkönyv – sarkalatos kérdése lett a gyűjtemények felajánlásának. Leírva ugyan sehol nem található, de az adakozók kimondva-kimondatlanul is attól tartottak, hogy a gömöri tárgyak bekerülnek a miskolci *Herman Ottó Múzeum* gyűjteményébe, s ezáltal elkerülhetnek Putnokról. Valószínűleg ez lehetett az oka, hogy szóbeli felkérések és ígéretek ellenére sem született meg egyetlen adományozó részéről sem a felajánlott tárgyak listája. Végül a megyei múzeumi vezetők hozzájárultak, hogy a Gömöri Múzeum számára felajánlott tárgyak önálló leltárkönyvbe kerüljenek beleltározásra. Ezzel magyarázható, hogy bár a Gömöri Múzeumot hivatalosan 1986-ban alapították, a tárgyi leltárkönyvbe az első tételek 1985-ben kerültek bejegyzésre. Az első beleltározott tárgyegyüttes Ujváry Zoltán adományaként került beleltározásra, ezt a munkát **Tóth Judit**, a miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzosa és e sorok írója, a létesülő múzeum már akkor kinevezett vezetője a felajánlás helyszínén, Debrecenben végezték.

A Gömöri Múzeum gyűjteménye, ha lassan is, de folyamatosan gyarapodott. A már említett Ujváry-gyűjtemény átvételét követte **Faggas István** adománya, a *Putnoki Gimnázium* néprajzi-helytörténeti gyűjteményének átvétele. A *Mezőgazdasági Szakközépiskolában* található eszközgyűjteményt leltározottan vette át a Gömöri Múzeum, ám ennek legnagyobb részét rossz állapotúra való tekintettel menthetetlennek ítélték a szakemberek.

Az 1987-es nyitás előtt az állandó kiállítás tematikájára koncentráltan folyt a gyűjtés. A tárgyak részben vásárlás útján, részben ajándékként kerültek a gyűjteménybe. Mivel a gyűjteménygyarapítási keret akkor is, és a későbbiekben is mindig szűkös volt, az intézmény minden alkalommal örömmel fogadta az ajándékként felajánlott néprajzi és helytörténeti tárgyakat, dokumentumokat és egyéb adományokat. Ily módon, az önzetlen felajánlások révén nagyon sok értékes tárgy és dokumentum került a gyűjteménybe. A teljesség igénye nélkül, csak a legértékesebbeket említve így került a Gömöri Múzeumba **Tóth Ede** népszínműíró hagyatéka; számos viseleti darab, gazdasági eszköz, edény vagy más használati tárgy; gömöri

kézimunka mintagyűjtemény; a putnoki nyomdákban készült könyvek, kisnyomtatványok; Putnok földesuraival, a **Serényiekkel** kapcsolatos tárgyak, dokumentumok; gyerekjátékok; iskolatörténeti és családtörténeti dokumentumok; régi putnoki képeslapok; **Holló László** gömői balladailusztrációi; Faggyas István által megfestett gömői nemes családok címerképei, portrék, lovas és egyéb rajzok; a **Seress**-hagyaték; Ujváry Zoltán éremgyűjteményének egy része; Putnok egyház- és ipartörténetével, kereskedelmével kapcsolatos tárgyak, dokumentumok stb. Az utóbbi néhány év legkiemelkedőbb adományai közül említést érdemel a Holló család iratanyaga és tárgyi hagyatéka (ezüst villa a család címerével, monogramos ezüst kanál és ezüst pohár, monogramos fajansz teáscsésze és kistányér stb.); a **Tompa**-szelona a hozzá kapcsolódó családi feljegyzésekkel; **Polónyi Béla** putnoki képfestő vásároló ládája, valamint vászonféleségek, háztartási eszközök, fotók a családtól; egy aranyozott keretben levő olaj mellkép, mely **Szerencsi Szügyi Zsigmondot**, valamint egy ovális festmény, amely **gróf Serényi Lászlóné báró Luzénszky Henriettét** ábrázolja; egy a 19. század közepére datálható kőedény; gravírozott milleeneumi emlékpohár; egy 1930-as években putnoki asztalosműhelyben készült diófa ebédlő bútor; 19. századi kihúzható ovális étkezőasztal, kárpitozott szecessziós székek és lengyeláda; egy neves putnoki vendéglős, a **Pongó** család hagyatékából származó tárgyak; egy keleméri szegényparaszt család teljes konyhai berendezése és felszerelése. A legnagyobb értékű adomány, a mintegy másfélmillió Ft-ra becsülhető Serényi-szalongarnitúra **Lajtai Jánosné Fejes Klára** adományaként került a Gömői Múzeumba², aki egyébként részben ezzel egyidőben, részben a korábbi években egyéb adományokkal is gyarapította gyűjteményünket, ezek részben a Fejes családra, régi putnoki iparos dinasztiára vonatkoznak, részben a neves népszínműíróval, Tóth Edével kapcsolatos tárgyak és dokumentumok.

Az induláskor két leltárkönyvbe vezettük be a gyarapodást. Az egyikben a tárgyakat, a másikban a dokumentumokat tartottuk nyilván. Ezáltal két gyűjteménnyel, egy néprajzi-helytörténeti vegyes tárgyi gyűjteménnyel, valamint egy adattárnak nevezett, valójában szintén vegyes dokumentum- és adattárral rendelkezünk. A gyűjtemény növekedésével a későbbiek során szükségesnek láttuk újabb gyűjtemények kialakítását. Így jött létre a képzőművészeti, a fotótári, numizmatikai és irodalomtörténeti gyűjtemény. Napjainkban tehát hatféle gyűjteménnyel, valamint a könyvtári segédgyűjteménnyel bír a Gömői Múzeum. A 2006 év végéig beletárolt néprajzi, helytörténeti tárgyak száma megközelíti a 3.500 db-ot, a dokumentumgyűjtemény a 22.000 db-ot, a későbbiekben létrehozott képzőművészeti gyűjtemény a 400 db-ot, a numizmatikai gyűjtemény a 600 db-ot, az irodalomtörténeti gyűjtemény valamivel meghaladja a 600 db-ot, s a fotótári gyűjtemény az 5.200 db-ot. A könyvtárba közel 4.500 könyv és periodika van beletárolva.

V. Kiállítások

A Gömői Múzeum fennállásának húsz éve alatt négy állandó és hetven időszakos kiállítást tekinthettek meg az érdeklődők.

Az első állandó kiállítási forgatókönyv *Putnok és környéke (Képek a Dél-gömői települések múltjából és jelenéből)* címmel 1984 áprilisában készült el. Ez főként a történeti eseményekre, levéltári dokumentumokra és a gömői térség természeti képére, ezek bemutatására koncentrált. Később – elsősorban Tóth Judit és **Németh Györgyi** jóvoltából – a célirányos gyűjtésnek köszönhetően megsokasodtak a Putnokról és a térségből begyűjtött helytörténeti és néprajzi tárgyak, dokumentumok. Ezek ismeretében elkészült egy új kiállítási forgatókönyv, amely alapjául szolgált az 1987 január-februárjában rendezett, s 1987. február 27-én megnyílt *Gömői képek c.* állandó kiállításnak.³ Ez klasszikus helytörténeti-néprajzi kiállítás volt, ahol a tárgyak, dokumentumok zöme vitrinekbe volt elhelyezve. Időrendi sorrendben mutatta be a térség történetét az újkőkortól a második világháborúig, a régészeti leletek és a térségből származó történeti tárgyak, dokumentumok tükrében. A bevezető tabló szövegéből tájékozódhatott a látogató a történeti Gömör megye kialakulásáról, területi változásairól, megszűnéséről, az itt élő etnikumokról, a lakosság fő gazdasági tevékenységeiről. Az újkőkori régészeti leletek annak bizonyosságául kerültek a tárlókba, hogy a térség már évezredek óta lakott volt. Szintén régészeti leletek bizonyították a térség kora Árpád-kori vastermelésének jelentőségét. A **Ráthold** nemzetségből származó **Putnokyak** által épített putnoki vár az évszázadok során hol jelentős, hol kevésbé jelentős politikai események színtere volt, de feltétlenül fontos szerepet játszott a térség történetében. Putnok a maga kézműves iparával, piacával és vásáraival a térség fontos ipari és kereskedelmi központjává fejlődött. A dualizmus korszakának viszonyai serkentőleg hatottak a város ipari, kereskedelmi és társadalmi életének még nagyobb mérvű kibontakozására. A térség gazdasági életében fontos szerep jutott a bányának, különösen az 1940-es évektől. Egy térség életében mindig meghatározó szerepe van az ott működő iskoláknak. Putnok oktatási intézményei is nagy jelentőséggel bírtak nemcsak a város, de a szűkebb-tágabb térség életében is. A *Felsőfokú Leánynevelő Intézetben* olyan hírességek is tanultak, mint **Szeleczky Zita** és **Gobbi Hilda**. A két világháború közötti időszakot bemutató kiállítási egységet az 1980-as évek végén történeti politikai változások miatt az 1990-es évek elején egyre több bíráló érte, ezért annak helyére egy korábbi időszakos kiállítás anyaga, **Tóthné Horányi Ilus** bábui kerültek. Tóthné Horányi Ilus bábművész 1989-ben telepedett Putnokra, ahová magával hozta több száz saját maga által tervezett és készített bábuját is. Az volt a terve, hogy báb-múzeumot létesít vagy a Gömői Múzeumnak ajándékozza a bábokat. A terv egyik állomása volt az a kis egység, amely kitöltötte a politikai viszonyok megváltozása miatt felszabadult teret.⁴ A történeti részt Gömör népi kultúrájának, a térség néprajzának egyes jellemző fejezetei követ-

ték. Tájékozódhatott a látogató Dél-Gömör népi építészetéről, a térség gazdálkodásáról, a méltán híres gömöri fazekasságról, valamint a paraszti háziipar legjellemzőbb ágáról, a kenderfeldolgozásról és szövésről.

A kiállítás megnyitójára 1987. február 27-én került sor. A megnyitón a nagyközségi tanács „Közösségért” emléklappal mondott köszönetet dr. Ujváry Zoltán egyetemi tanárnak a Gömöri Múzeum létrejöttéhez nyújtott cselekvő támogatásáért és dr. Lendvária Benőné Seress Saroltának, aki ingatlanát a Gömöri Múzeumnak ajánlotta fel. Ez nagyon nagy jelentőségű felajánlás volt, ilyen méretű azóta sem történt a Gömöri Múzeum életében, s hogy lesz-e..., ki tudja?⁵

Az első állandó kiállítás kilenc évig, 1996 tavaszáig volt látogatható. Ez idő alatt több mint nyolcvanezer láto-

Részlet a Gömöri képek című kiállításból • Tamás Barnabás felvétele (Lelt.sz.: GMF 003)

gató kereste fel a Gömöri Múzeumot, tekintette meg az állandó és az egy híján ötven időszaki kiállítást. 1996. március 15-étől a Múzeum kiállításai bezártak, megkezdődtek az épület belső felújítási-karbantartási-korszerűsítési munkálatai. A munkálatok új állandó kiállítás rendezésével zárultak. 1997. március 26-án megnyílt a *Társadalom*, április 22-én, a *Föld Napján* pedig a *Természet* címet viselő új állandó kiállítás. Az elsőnek a szakmai rendezője e sorok írója, a másodiké **Boldogh Sándor**, az *Aggteleki Nemzeti Park* munkatársa volt.

A *Társadalom* címet viselő kiállítás a magyarországi Gömör társadalmi viszonyait, rétegződését, valamint néhány iparágat, jellemző foglalkozást mutatott be. Szólt a nemességről, a polgárságról és a parasztságról, e két utóbbi életformát egy-egy enteriőrben nyilvánult meg a látogatók előtt. A foglalkozások közül teret kapott a pásztokodás, ugyanis Gömör lankás tájai különösen kedveztek az állattartásnak. Putnok és térsége a korán polgárriasult vidékek közé tartozott, számos mesterember, iparos és kerskedő élt a városban. A mesterségek közül a kiállításban teret kapott a fodrászat, cukrászat, kovács és kalapos mesterség. Erős polgári

réteg kialakulásához és fenntartásához elengedhetetlen a megfelelő oktatási rendszer. Putnok a Serényiek jóvoltából a 20. század elejére jelentős oktatási centrummá fejlődött. Erre és a városka életében ugyancsak fontos hivatalok meglétére utaltak a kiállítás következő egységei, enteriőrei.⁶

A Természet címet viselő kiállítás a gyerekcsoportok kedvelt tere lett a Múzeumban, ahol a látogató ízelítőt kaphatott a térség világhírű természeti örökségeiből, mint az Aggtelek környéki barlangok, vagy a keleméri Mohos-tavak. Egy másik egység a Putnoki-dombság növény- és kisállatvilágát hozta közelebb a látogatókhoz. A kiállításon belül egy külön, *Ember és természet* címet viselő kis egység foglalkozott az embernek a természettel való szerves együttélésével. Ennek kapcsán került bemutatásra Gömörszőlős, az a falu, amely külső segítséggel megkísérli az emberi társadalom gazdasági és szociális kérdéseit egy rendszerben kezelni a környezeti kérdésekkel. A falu lakói választ keresnek arra a kérdésre, hogy a reménytelen helyzetbe került, szociális problémákkal küszködő falvakat hogyan lehet hatékony és hosszútávon működőképes „fenntartható” közösségekké szervezni. Olyan közösségekké, amelyek a városi környezetromboló életmóddal ellentétben képesek a régi elvek alapján együtt élni környezetükkel.⁷

2005. május 20-án nyílt meg a következő kiállítás *Putnok és a Serényi család* címmel. A Serényiek Putnok földesurai voltak. Nemességüket II. Lajos királytól kapták. Az eredeti okirat nem maradt fenn, de 16. századi másolata ma is olvasható egy kéziratos könyvben, melyet *Istvánffy-stylionarium*, vagy formularium néven szoktak emlegetni.⁹ Ez a rendkívül értékes dokumentum egy fél évig az *Egri Főegyházmegyei Könyvtár* jóvoltából eredetiben volt látható a putnoki kiállításban. Emellett megtekinthetők voltak a gyűjteményünkben lévő, családtagokat ábrázoló portrék, valamint a terem egyik falát teljesen beborító szerteágazó családfa, mely a nemességet 1518-ban (új-

Részlet a Gömöri képek című kiállításból • Pusztai László felvétele (Lelt.sz.: GMA 87.80.2.)

ra) szerző **Kisserjéni Ferenc**től egészen napjainkig nyomon követte a leszármazást.

A Gömői Múzeum fennállása óta gyűjtötte a család történetére vonatkozó ismereteket és a családtagokkal kapcsolatos tárgyi emlékeket. Ezek közül kétségkívül legértékesebbek a már fentebb említett Serényi-szalongarnitúra, valamint a családtagokat ábrázoló portrék. Minden tárgynak érdekes története van, ezek némelyike kalandos úton került a gyűjteménybe.

A szalongarnitúra – kanapé, két fotel, négy karosszék – 1850–1860 körül készült magyar munka. Stílusa a biedermeierből a historizmusba való átmenetet képviseli, a támla keretén látható virágos faragás már a neobarokkra jellemző.¹⁰ Anyaga faragott diófa, kárpitozása újabb, az 1950-es évekből való. Értékét növeli a tárgye gyűttes jó állapota és komplett volta. A szalongarnitúra 1924 előtt a gróf Serényi család tulajdona volt. A jelenleg mintegy másfélmillió értékű bútoregyüttes Lajtai Jánosné Fejes Klára adományára, aki nagyapja és édesapja – **Fejes István** putnoki asztalosmester (1878–1924), **Fejes Bertalan** putnoki születésű műbútorasztalos (1914–1994) – emlékére ajándékozta gyűjteményünknek 2005 nyarán. Az 1920-as évekre rossz állapotba került ülőbútor Fejes István műhelyében maradt az ő 1924-ben váratlanul bekövetkezett halála után. Talán letétként, vagy fizetségképpen, esetleg javítás céljából – ma már nehezen kideríthető, valójában hogyan, miért? Restaurálását a 2. világháborút követően Fejes István fia, Fejes Bertalan végezte.¹¹

A Gömői Múzeumban több portré is található, melyek a Serényi család tagjait ábrázolják. Az első, egy ovális formájú vászonra festett olaj mellkép 1991. október 3-án került elő egy csőtörés miatt végzett földmunkálatok során a Putnok, Felszabadulás (ma Mátyás király) tér 12. számú tömbház előtt.¹² A második kép 1993-ban a putnoki *Egyetértés Mezőgazdasági Termelőszövetkezet* jóvoltából került a Múzeumba.¹³ A szövetkezet elnöke, **Kőfalusi György** hagyományápoló és művészeti pártoló egyén hírében állott, nem véletlenül. Több alkalommal támogatta a Gömői Múzeumot, s feltett szándéka volt, hogy a Múzeummal közösen létrehoz egy képtárat. Elgondolását a termelőszövetkezet 1990-es évek elején végbement felszámolása hiúsította meg. A további öt Serényi-portré könyvjóváírással került a Herman Ottó Múzeumból a Gömői Múzeum gyűjteményébe. **Goda Gertrúd**, a Herman Ottó Múzeum művészettörténésze 1999. januárjában raktárrendezés során bukkant a szoban forgó, leltárban nem szereplő festményekre. Az öt darab keret nélküli vászon-festmény összetekerve bújta meg a raktár egyik zugában. Múzeumba való kerüléséről semmiféle dokumentáció nem maradt fenn. Minden bizonnyal a második világháborút követő zűrzavaros időszakban menekítette oda valaki. Az egyik festmény **László gróf** apját,

Nepomuki János grófot, császári és királyi kamarást (1776–1854)¹⁴ ábrázolja. A további négy képen a család morva ágának tagjai láthatók. Az egyik **Antal Amand gróf**, Nepomuk János gróf dédapja,¹⁵ a másikon **Ferenc Gábor gróf**, az előző apja látható.¹⁶ A fennmaradó két portré ugyanazt a személyt, az előbb említett Ferenc Gábor gróf testvérét, **János Károly gróf**ot ábrázolja.¹⁷ A fentiek kiegészítéseképpen ide kíváncsodik, hogy a Miskolcra könyvjóváírással hozzánk került képek töredezett, rendkívül rossz állapotban voltak. Átvételükre 1999. február 4-én került sor, mint erről a képleírásokat is magába foglaló megállapodás tanúskodik¹⁸. Az öt festmény restaurálási költségeit **Serényi Péter** művészettörténész, a család Bostonban élő leszármazottja, László gróf dédunokája állta. A Serényi-képtár legfrissebb darabja a gróf Serényi Lászlóné báró Luzénszky Henriettét ábrázoló ovális portré, melyet egy másik ma élő leszármazott, a nevezett leánya, **Fiáth Gézáne Serényi Marianne** ajándékozott Múzeumunknak.¹⁹

Az állandó kiállítások 2006 február végéig voltak

Serényi szalongarnitúra átadása. A Putnok és a Serényi család c. állandó kiállítás kiegészítése (a Gömői Múzeum archívumából)

látogathatók. Ekkor ismét bezárt a Múzeum, és a teljes gyűjteménnyel együtt átköltözött a Rákóczi út 4. számú épületbe, ahol kb. 15 évvel azelőtt az újrászervezett gazdaasszonyképzőnek volt a kollégiuma, de már jó tíz esztendeje üresen áll. Ide a hely szűkossége és ideiglenes volta miatt nem is terveztünk állandó kiállítást.

Az állandó kiállítások mellett mindig figyelmet fordítottunk arra, hogy folyamatosan ébren tartsuk a közönség irántunk tanúsított figyelmét. Ezért időről időre újabb kisebb, időszakos kiállításokat szerveztünk, melyek hosszabb rövidebb ideig voltak látogathatók. Lassan, fokozatosan kialakult egy törzsközönség, mely bizonyos rendszerességgel betér a Múzeumba, mely igényli az új kiállításokat és az ezekhez kapcsolódó kulturális rendezvényeket. Ezen igények kielégítésére a legkülönbözőbb tematikájú időszakos kiállítások rendezésére kerül sor, mint képzőművészeti (szobrok, festmények, akvarellek,

grafikák), iparművészeti, fotóművészeti, bábművészeti, néprajzi, irodalomtörténeti, régészeti, történeti, ásványtani stb. Ezek a kiállítások legtöbbször kapcsolódnak Putnokhoz vagy a gömöri térséghez (pl. **Holló Barnabás** alsóhangonyi születésű szobrászművész kiállítása, **Holló László** festőművész gömöri balladákhoz készített illusztrációi, **Faggyas István** keleméri születésű Gömör kutató néprajzi és képzőművészeti kiállításai, **É. Kovács László**, **É. Kovács Lászlóné** gömörszőlősi, **Igó Aladár** hanvai alkotók kiállítása, **Sándor Zsuzsa** egykori putnoki rajztanár kiállítása, **Bodnár János** putnoki születésű belsőépítész és felesége, **Bodnárné Szőke Erzsébet** gobelinművész kiállítása stb.), de olykor az is előfordul, hogy ilyen kötődés nem volt kimutatható.

Fontos szempont volt az időszaki kiállítások rendezésekor, hogy lehetőség szerint kapcsolódjunk a gömöri kisváros vagy a gömöri térség egyéb rendezvényeihez. Ilyen megfontolásból került sor több alkalommal is a *Gömöri Nyár* és a *Gömör-Expó* rendezvényeként megnyitott kiállításokra (A hónap műtárgya: *Emlékvers a kihurcolt magyarokról c. kézirat, A gömöri dombvidék és a Bódvaidomság természeti értékei; A Gömöri Múzeum bemutatkozása az V. Gömör-Expón, Pásztoreszközök a Gömöri Múzeum Gyűjteményéből, A magtól a kenyérig, A Kelemér-Mohosvár régészeti kutatásai, Jabloncai falvédők*), vagy a Gömör-Tornai Fesztivál gömörszőlősi textiles napjához kapcsolódóan megrendezett viselet kiállításokra Gömörszőlősen és Putnokon.

A kezdetekben az időszaki kiállító terem az állandó kiállítás utáni kis, mintegy 25 m² alapterületű teremben lett kialakítva. 1997-ben az új állandó kiállítások rendezésekor ez a terem a Természet című állandó kiállítás egyik terme lett. Ezután mintegy teljes esztendeig a Gömöri Múzeum nem tudott időszaki kiállításokat rendezni mindaddig, míg 1998-ban kialakításra nem került az új időszaki kiállító terem, amely korábban az igazgatói irodának adott helyet, majd rövid ideig raktárként funkcionált. Ám a gyűjtemény gyarapodása szükségessé tette ennek a térnek ismét raktárrá való kinevezését. Ezután kiállítás rendezési lehetőségeink nagyon leszűkültek, ilyen célra csupán a belépőként is szolgáló kicsi tér volt használható. Itt viszont tematikus kiállításokat nem lehetett rendezni, csupán egy-egy műtárgy bemutatására nyílt lehetőség („A hónap műtárgya“). Ráadásul 2004 őszétől a fűtési szezonban, a téli időszakban ismét bezárásra kényszerültünk, mert fűtésünk felmondta a szolgálatot. 2006 márciusában átköltöztünk a Rákóczi út 4. szám alatti épületbe, ahol egy ideig nem voltak kiállítások, mert úgy tudtuk, hogy néhány hónap múlva, a Serényi téri épület felújítását követően visszaköltözünk régi helyünkre. Ám a munkálatok befejezése különböző okok miatt kiszámíthatatlannak és bizonytalanoknak tűnt, közönségünk pedig igényelte a kiállításokat és a rendezvényeket. Ezért időszaki kiállítások rendezésére kialakítottuk az ún. „folyosó galériát“, ahol 2006-ban két időszaki kiállítást rendeztünk.

Összességében elmondható, hogy a Gömöri Múzeum fennállásának húsz éve alatt hetven időszaki kiállítást

szervezett. Ezek helyszíne az esetek túlnyomó többségében a múzeumépület volt, de más helyszínre is volt példa.²⁰ A hetvenegyedik, **IV. Béláról** szóló kiállítást a közeljövőben fogjuk megrendezni, mely a különböző turistaegyesületek által szervezendő *IV. Béla emléktúrák* kötelező bélyegzési pontjaként lesz meghirdetve.

VI. A Gömöri Múzeum, mint tudományos műhely

A magyarországi múzeumi gyakorlatnak megfelelően intézményünk is törekedett és törekszik arra, hogy a tárgyak gyűjtése, megőrzése, bemutatása mellett kutatómunkát is végezzen. Elsősorban a gyűjtemény tudományos feldolgozását tartjuk szem előtt, de tudományos mű-

„Életút“ – a 90 éves Faggyas István köszöntése
(a Gömöri Múzeum archívumából)

hely szerepünket véljük erősíteni az általunk megjelentetett kiadványokkal, intézményünk által szervezett konferenciákkal, az általunk rendszeresen meghirdetésre kerülő honismereti pályázatokkal, valamint azáltal is, hogy zömében főiskolásokból, egyetemenből álló kutatók rendszeresen felkeresik gyűjteményeinket kutatási szándékkal, hogy szakdolgozatukhoz, vagy egyéb munkájukhoz adatokat gyűjtsenek. Úgyszintén tudományos műhely szerepünk erősödését véljük felfedezni abban is, hogy leendő muzeológusok a mi intézményünkben végzik szakmai gyakorlatukat. Az elmúlt húsz év során közel tíz alka-

A magtól a kenyérig. A IV. Gömör Expó járulékos rendezvénye
(a Gömöri Múzeum archívumából)

lommal volt rá példa, hogy részben felvidéki gömöri, részben Putnok térségéből származó budapesti, debreceni és miskolci egyetemisták, leendő muzeológusok itt, intézményünkben ismerkedtek leendő szakmájukkal, vé-

*Pásztoreszközök a Gömöri Múzeum Gyűjteményéből
(a Gömöri Múzeum archívumából)*

gezték nálunk szakmai gyakorlatukat.

a) Kiadványok

A Gömöri Múzeum fiatal intézményként az első években nem jelentetett meg saját kiadványt, hiszen ez olykor még a gazdag hagyományokkal és bőséges szakembergárdával rendelkező múzeumoknak is nehézséget okoz. Az évek múlásával viszont egyre nagyobb szükségét éreztük annak, hogy pótoljuk ezt a hiányt. *Múzeumi Könyvtár* címen 1993-ban beindítottunk egy kiadványsorozatot, aminek ezideig tizennégy kötete látott napvilágot. Ezek anyagi fedezetét az esetek többségében pályázatok útján sikerült előteremteni.

Sorozatnyitó kiadványunk Tóthné Horányi Ilus bábművész önéletírása.²¹ Az idős hölgy 1989-ben telepedett le Putnokon, s az volt a szándéka, hogy itt bábmúzeumot alapít. Férje halála után aztán végül mégis másként döntött, bábuit többfelé szétszította – múzeumunk is őriz közülük néhány darabot. A családi házat, ahová a bábmúzeumot álmodta, eladta, ő maga pedig a miskolc-hejőcsabai *Szent Erzsébet Otthonba* költözött. *Virágszemekkel* című könyvében bábos szakmai életútjáról, a debreceni, salgótarjáni, balassagyarmati, majd ismét debreceni, s végül putnoki állomásokról, szakmai sikerekről és kudarcokról számol be.

Második kiadványunk szintén egy életutat ismertet.²² A rozsnói szerző egykori kedves ismerőse, lovas mestere, egy régi gömöri nemes családból származó férfiú, **dr. Soldos Béla** életét írja le. Azt a megdöbbentő fordulatokban bővelkedő életutat, melyet nagyon gyakran felsőbb politikai hatalmak döntései irányítottak. Annak az embernek a sorsát, akit tisztelt és akiért rajongott, s akinek halálhíre annyira lesújtotta, hogy úgy érezte, utána kell járni e nem mindennapi sors lehetőleg minden apró részletének, s ezáltal emléket állítani neki, az embernek.

A harmadik kiadvány az 1997-ben nyílt állandó kiállítások katalógusa, azok bő szöveges magyarázata. Címe is megegyezik a kiállítások címével: *Társadalom-Természet*.²³ A bevezetőben megismerkedhet az olvasó a Gömöri Múzeummal, majd a magyarországi Gömörrel. A társadalmi részben rövid leírás olvasható a gömöri nemes

családokról, külön Putnok földesurairól, a Serényiekről, majd a polgári réteg kialakulásáról és a putnoki polgárságról, az iparosokról, kereskedőkről, a város iskoláiról, valamint a gömöri parasztságról. A természeti rész ismerteti a magyarországi Gömör növényvilágát, állatvilágát és a térség védett természeti értékeit.

A *Gömöri tájakon* című kis könyvecske a magyarországi gömöri, valamint néhány szomszédos borsodi települést mutat be.²⁴ 28 település történetével, látnivalóival ismerkedhet meg az olvasó, és hasznos információkhoz is juthat a szálláshelyeket, étkezési lehetőségeket illetően.

Sorozatunk két kötete nem Gömörrel, hanem a szomszédos megyékben elnyúló Bódva-völgyével foglalkozik. 1992–1995 közötti években OTKA támogatással folyt egy Bódva-völgyi kutatóprogram, melynek eredményeként egy 26 szerzős, vaskos tanulmánykötet jelent meg a térség természetrajzáról, régészeti, történelmi és irodalmi emlékeiről, valamint néprajzáról.²⁵ A kötet nagy érdeme, hogy a kutatás kiterjedt a vizsgált terület magyarországi és szlovákiai részére is. Kiadványsorozatunk legfrissebb, 2006-ban megjelent kötete a szlovákiai, Felső-Bódva-völgyében fekvő Debrőd történetével, gazdálkodásával foglalkozik. A kézirat a szerző doktori értekezése, amit az *ELTE Tártyi Néprajzi Tanszékére* nyújtott be. Ezt kiegészíti **Barna Gábor** bevezetője, az azóta elhunyt szerző önéletrajza, publikációinak jegyzéke, valamint számos fotó.²⁶

1999 őszén került sor a Gömöri Múzeum és a *Gömöri Népfőiskolai Egyesület* szervezésében egy Tompa Mihály-konferenciára. Az ott elhangzott előadások nyomtatásban is megjelentek, mégpedig két különálló kötetben. Az első egyetlen előadást tartalmaz, amit a szerző felesége emlékének ajánlott. Ez Tompa virágregéiről szól, s a tanulmányt kiegészíti egy válogatás **Tompa Mihály Virágregék** című versciklusából.²⁷ A többi elhangzott előadás is megjelent, mégpedig a megyei múzeum évkönyvében, majd annak különnyomataként a mi sorozatunkban is.²⁸

2001-ben volt a Gömöri Múzeum 15 éves. Egy intézmény esetében ez nem nagy idő, mégis úgy éreztem, hogy számadást kell készíteni a másfél évtized alatt elvégzett munkáról. Ennek két oka is volt, egyrészt a kerekedő évforduló, másrészt az a körülmény, hogy akkor úgy tűnt, megváltozik az intézmény vezetése, e sorok írója Nógrád megyei múzeumigazgatóhelyettesi kinevezést kapott. Olyan búcsú-félének szántam ezt az összegzést. Mivel nem szerettem volna adósságot hagyni magam mögött, a múzeum-történettel egy kötetben láttak napvilágot egy néhány évvel korábban megrendezett konferencia előadásai is.²⁹

Kiadványsorozatunk három kötete foglalkozik a textillel. Ezek közül az egyik szerzője néprajzkutató, a másik kettőé kézműves. **Makoldi Sándorné** sokat kutatott a történelmi Gömör-Kishont megyében. Sorozatunkban megjelentetett könyvében az archaikus népi textiliákkal foglalkozik, az azokon található motívumokat elemzi, azok jelentését, szimbolikáját boncolgatja.³⁰ A másik könyv a csipkékről szól. A szerző maga is foglalkozik csipkekészítéssel, különösen kedveli a vert csipkéket. Mások is szívesen elsajátítják a technikát. A csipke készítéséhez szüksé-

ges mintarajzokat a készítőik leggyakrabban külföldi mintakönyvekből másolják, pedig a magyar csipkekészítésnek is vannak hagyományai. A múzeumok szép számban őriznek olyan régi textíliákat, melyek csipkével vannak díszítve. Ennek az anyagnak nagy része azonban még feltáratlan. A szerző a történeti csipkék közül a gömői csipkék mintakincsét gyűjtötte össze és rendszerezte. Könyvében bemutatja a vert csipke mellett a rececsipkét és a varrott csipkét is. Külön fejezetben tárgyalja a gömői mintakincs mai feldolgozását.³¹ Múzeumaink gyűjteményeiben olykor találkozunk olyan textilféleségekkel, melyek hímzése a gyöngyhímzésre emlékeztet, mikor apró göbökkel, csomókkal hímzik ki a motívum egy részét. Ezeket a textilféleségeket felvidékiékként szokták definiálni. Hímző szakkörök tevékenységének köszönhetően az utóbbi években egyre gyakrabban találkozunk ezzel a kifejezéssel: „felvidéki csomós hímzés” vagy még konkrétan „gömői csomós hímzés”. A kiadvány szerzője e hímzés történetével foglalkozik. Írásából kiderül, hogy a gömői csomós hímzés tulajdonképpen úrihímzés, annak egyik válfaja. A kiadványt drukkolható méretű, gazdag mintarajz gyűjtemény egészíti ki.³²

Két, családtörténettel foglalkozó munka is gazdagítja kiadványsorozatunkat. Az egyik a Bodon család történetét mutatja be.³³ Gömörben, különösen a Vály-völgyében nem hangzik idegenül ez a név. A szerző nem történész, hanem nyugdíjas postai tisztviselő, akiben ma is elevenen él, hogy neki és édesapjának gyermekkorában oda kellett hagyniuk édesanyja sírját, – sok-sok sorstársukhoz hasonlóan – magyarságukért el kellett hagyni a szülőföldet. A szülői házból hozta magával az előző generációk tiszteletét és a szülőföld szeretetét. Ezek motiválták őt, amikor elkezdte kutatni a család történetét. Nyugdíjas éveiből közel egy évtizedet áldozott arra, hogy levéltárról levéltárra, könyvtárról könyvtárra járva, kutatva, sok-sok Bodon leszármazottat megszólítva összerakja a nagycsalád történetének több mint ezer évét. A másik családtörténeti munka a Serényi családdal, különös tekintettel Putnok történetében betöltött szerepével foglalkozik. Ez utóbbi a Múzeum Serényi kiállításának kalauzaként jelent meg.³⁴

A Gömői Népfőiskolai Egyesülettel és a *Tóth Ede Alkotókörrel* közösen indítottuk a *Literatura Gömöriensis* irodalmi kiadványsorozatot, melyben a ma élő gömői íróknak, költőknek kívánunk publikálási lehetőséget biztosítani. Ennek egyelőre egy kötete látott napvilágot, melyben egy kisregény és tizenöt novella olvasható.³⁵

További két könyvről is említést kell tenni, melyek ugyan nem múzeumi kiadványként jelentek meg, de megszületésük a legszorosabb értelemben a Gömői Múzeumhoz kötődik. Az egyik Putnok és térségének gazdasági életével foglalkozik,³⁶ a másik pedig egy többszerzős munka, Putnok monografikus feldolgozása.³⁷

b) Konferenciák, tudományos tanácskozások

Tudományos műhely szerepünket tükrözik az általunk szervezett konferenciák, tudományos tanácskozások is, több ilyen jellegű rendezvény gazdagítja intézményünk történetét. Ilyen volt az első állandó kiállítás megnyitójának napjára, az 1987. február 27-re szervezett tanácskozás, melyet a B–A–Z Megyei Múzeumigazgatósággal közösen szerveztünk, s melyre a városháza tanácstermében került sor. A tanácskozás a múzeum és Gömör kultúrája témakörben folyt. Az előadók szóltak a megyei múzeumi hálózatáról, s ezen belül a putnoki Gömői Múzeum feladatairól, a Gömör-kutatás eddigi eredményeiről, valamint az elkövetkezendő évek feladatairól.

1979-ben került Ujváry Zoltán a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének az élére, s ezzel egyidőben elindított egy olyan kutatói programot, melynek célja a történeti Gömör–Kishont megye néprajzi vizsgálata volt, s melynek eredményeként megszületőben van Gömör népi kultúrájának nagy szintézise, A gömői magyarság néprajza. A kutatómunka kezdeteire emlékezve, s az azóta eltelt időszak eredményeit értékelve 1989. október 6-7-én került megrendezésre Gömör intézményi kutatásának 10. évfordulója alkalmából és címmel szervezett konferencia, melyet a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékével közösen szerveztünk. A tanácskozásra a mezőgazdasági szakközépiskola dísztermében került sor. Az itt elhangzott előadások megjelentek a debreceni KLTE Néprajzi Tanszékének kiadásában.³⁸

A második állandó kiállítás megnyitására kapcsolódik a *Gömör kutatása* című konferencia, melyre 1997. március 27-én került sor. Az előadók olyan szakemberek voltak, akik a gömői térségben tevékenykednek, s többkevesebb szállal kötődnek a Gömői Múzeumhoz. Az elhangzott előadások a múzeumlétezési kötet második részében olvashatók.³⁹

1999. október 8-án Tompa Mihály emléknapot szerveztünk, melynek keretén belül a Tompa-emlékkiállítás megnyitása mellett egy tanácskozásra is sor került. Előadások hangzottak el Tompa költészetének történelmi indítékairól, Tompáról mint a virágok, továbbá mint a barlangok és karsztjelenségek költőjéről, egyes verseit tekintve szó volt a Kazinczy-óda megírásának és fogadtatásának körülményeiről, a *Basa kútja* című népregének előzményeiről, a sok találgatásra okot adó *Fekete könyvről*, továbbá Tompáról mint hagyományalanyról, valamint a Tompa-hagyományokról és azok ápolásáról. Az elhangzott előadások nyomtatásban is megjelentek.⁴⁰

2004-től minden év decemberében *Múzeumi Napot* szervezünk, melyen különböző előadások hangzanak el. A Múzeumi Nap célja, hogy számot vessünk és számot adjunk az elmúlt esztendő tevékenységéről, valamint hogy megszólaltassuk azokat a kutatókat, akik valamilyen szinten kötődnek intézményünkhöz és mondanivalójuk van a térségről vagy a múzeumról. A 2004-es Múzeumi Nap a múzeumokról és partnerintézményekről szólt, ebben a témában hangzottak el előadások. A 2005. évi Múzeumi Nap egyik központi témája a Múzeum által szervezett görög kutatás volt. 2006-ban a 20 éves évforduló jegyében szerveződött a Múzeumi Nap szakmai programja.

c) Honismereti gyűjtőpályázatok kiírása

A Gömői Múzeum egyéb intézményekkel és több civil

szervezettel összefogva számos alkalommal kezdeményezett honismereti gyűjtőpályázati kiírást, vagy közreműködött annak lebonyolításában. Az első években a B–A–Z Megyei Múzeum által kiírt megyei pályázat bírálatában vállalt részt. Később – másokkal összefogva – a megyei pályázat előfordulójaként gömöri térségi pályázati forduló kiírására is sort kerített. Egy-egy ilyen pályamunka elkészítése nagyszerű lehetősége a hazaszeretetre való nevelésnek, különösen a szűkebb pátriához való ragaszkodás és a közvetlen kötődés megteremtésének. Az első kiírások sok nehézségbe ütköztek, értékelhető pályamunkák nem érkeztek.

1998-ban intézményünk csatlakozott a *Putnok Városért Egyesület* által a magyar forradalom és szabadságharc 150. évfordulója tiszteletére kiírt pályázat lebonyolításához. A pályamunkák két kategóriában kerültek elbírálásra, az ünnepélyes eredményhirdetésre az 1998. március 15-i városi megemlékező ünnepségen került sor.

1999-től a Gömöri Múzeum Baráti Körével közösen írjuk ki a pályázatokat. 1999 őszén a magyar államiság 1000. évfordulója tiszteletére hirdettünk pályázatot. Felnőtt kategóriában 12 pályázótól összesen 13 pályamunka érkezett. Ifjúsági kategóriában ennél jóval szerényebb volt az érdeklődés, csupán egyetlen pályázó pályázott, igaz ő két munkával.

2000 őszén ismét meghirdetésre került a honismereti gyűjtőpályázat. A felhívásra öt pályamunka érkezett, mindegyik felnőtt kategóriában. Eredményhirdetésre 2001. március 12-én került sor. A beérkezett pályamunkák száma ugyan nem magas, de minőségében igen jelentősek ezek az írások. Ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy a megyei és országos fordulón is nagyon jó eredménnyel szerepeltek. Ugyanakkor nevet is adtunk gyűjtőpályázatunknak. Elhatároztuk és a rendezvényen ünnepélyes keretek között bejelentettük, hogy a Gömöri Múzeum és Baráti Köre ezentúl *Fügedi Márta Honismereti Pályázat* néven hirdeti meg gyűjtőpályázatát. **Dr. Fügedi Márta** (1949–2000) néprajzos muzeológus, tanszékvezető egyetemi docens 50 éves korában tragikus hirtelenséggel hunyt el. Munkássága során elsősorban a népművészet, annak szimbolikájával foglalkozott. Szorosan kötődött Putnokhoz és a gömöri térséghez – itt töltötte gyermekkorát, általános és középiskolai tanulmányait Putnokon végezte s később is számos alkalommal megfordult a városban, többek között a Gömöri Múzeumban is. Kutatásai révén is kötődött a térséghez. Személy szerint én magam is sokat köszönhetek neki, a Múzeumba kerülésem utáni első években fiatal, tapasztalatlan muzeológusként gyakran fordultam hozzá tanácsért, s ő mindig szívesen, emberséggel segített. Többek között ezért is döntöttünk úgy, hogy emléke iránti tiszteletből és munkássága iránti megbecsülésünk jeléül – családja hozzájárulásával – nevét és emlékét ily módon is megőrizzük az utánunk jövő nemzedékek számára.

Az ezt követő években kétévenként hirdettük meg a Fügedi Márta Honismereti Pályázatot, mely mindig előfordulója az *Istvánffy Gyula Megyei Honismereti Pályázatnak*. A honismereti pályázatokat minden alkalommal külső

Tompa Mihály emlékkiállítás (a Gömöri Múzeum archívumából)

támogatásokkal valósítottuk meg. A beérkező dolgozatokat szakemberek – általában a megye muzeológusai – bírálták, akik véleményüket, észrevételeiket röviden írásban is rögzítették. A pályaművek a Gömöri Múzeum Adattárát gazdagítják.

VII. Nyári ifjúsági táborok szervezése

A nagyközönség a múzeum tevékenységét nem a szorosán vett szakmai munka alapján ítéli meg, hanem részben a kiállítások, részben az egyéb jellegű, széles közönségnek szóló rendezvények alapján alkot magának véleményét a benne folyó munkáról.

A honismereti pályázati kiírásokhoz hasonlóan a nyári ifjúsági táborok szervezését is eleinte a megyei múzeumi keretek között végeztük, abban segédkeztünk, valamint a *(Cseh)Szlovákiai Magyar Néprajzi Társasággal* is voltak közösen szervezett nyári táboraink. Ezenkívül egy debreceni művelődési házzal és Tóthné Horányi Ilus bábművésszel közösen 1990-ben családi bábos tábort szerveztünk.

1992-től, a Gömöri Népfőiskolai Egyesület megalakulásának évétől ezzel az egyesülettel, valamint a Gömöri Múzeum Baráti Körével közösen szervezzük a táborokat. Ezek jellege az évek folyamán többször változott. Első alkalommal, 1992-ben honismereti tábort szerveztünk. Ennek 30 résztvevője volt (23 középiskolás, 1 egyetemi hallgató és 5 felnőtt fiatal), közülük 12 fő érkezett Szlovákiából, a többiek Borsod–Abaúj–Zemplén és Nógrád megye településeiről. A Putnokon töltött két hét alatt a tanfolyam résztvevői 33 előadást hallgattak meg, ezek túlnyomó többsége honismereti-néprajzi tematikájú volt. Délutánonként különféle kézműves foglalkozásokra ke-

rült sor (gyöngyfüzés, agyagozás, bőrművesség, tojásírózás, bábkészítés), továbbá volt autóbuzos kirándulás, gyalogtúra, múzeumlátogatás, templomi hangverseny, népzenei bemutató, népdaltanulás, táncház, játék, disco stb. A hallgatók – azon túlmenően, hogy itt nyaraltak – megismerték Putnokot és Gömört.

1993-ban egy merőben más jellegű nyári tábort szerveztünk. Változott a hossza, két hétről tíz, majd nyolc napra csökkent, s ez napjainkban is így van, Változott a tematika is, ugyanis a fő téma az egészséges életmód lett. A résztvevők ekkor kezdtek ismerkedni a „makrobiotikus” táplálkozással, amit természetes táplálkozásnak is nevezhetünk. Ennek lényege a gabonaneműek túlsúlyában rejlik, valamint abban, hogy figyelembe veszi az évszakok váltakozását, a nyersanyagok természetes eltarthatóságát, ösztönöz a tartósítószeres, ízfokozók, állományjavítók és egyéb adalékanyagok nélküli táplálkozásra, a húsfélék fogyasztásának jelentős mérséklésére és a húsok megválogatására, a só és cukor fogyasztásának mérséklésére stb. Táborunk szakmai irányítását **Kövesdi Natália** és **Bödö László** végezték.

1995-től a két tematikát ötvöztük, ezekben az években honismereti és életmód tábort szerveztünk. Az életmód témakörben előadások hangzottak el a természetes táplálkozásról, a pozitív életszemlélet kialakításának fontosságáról, az „egészség = érték” szemlélet erősítéséről, az egészség megőrzésének fontosságáról, a természetes gyógymódokról, stb. A honismereti téma évenként változott. Az egyik évben Tompa Mihály, a gömöri papköltő, illetve két legfontosabb ünnepünk, a karácsony és a húsvét, másszor Gömör népi kultúrája volt. 1996-ban a millemcentenáriumi jegyében zajlott, 1998-ban az 1848–49-es forradalom és szabadságharc volt a központi téma, 1999-ben a Bódva-völgye, annak népi kultúrája, természeti értékei köré csoportosultak az előadások. Ennek apropóját a Bódva-völgyi tanulmánykötet megjelenése adta. 2000-ban a magyar államiság és kereszténység ezeréves évfordulója tiszteletére a különböző vallásokról, 2001-ben a középkori várak témában hangzottak el előadások. A 2002. évi tábor fő célja az volt, hogy közelebb vigye a résztvevőket eleink természetközeli életmódjához. Törekedtünk annak felvillantására, hogy elődeink kultúrájából tanulva miként élhet a 21. század túlcivilizált embere szintén természetközeli, mégis modern életet. Ennek érdekében számos múzeumi kiállítást látogattunk meg, részt vettünk régészeti ásatáson és ismerkedtünk a falu hétköznapijaival, ünnepeivel, életével.

2003-tól ismét váltottunk, s három éven keresztül néprajzi gyűjtőtábort szerveztünk, előbb Putnokon, az öregotthonban, a következő évben a gömör-tornai határvidéken, Aggtelek, Jósvafő, Szín, Színpetri községekben, majd a szlovákiai Görgön végeztünk néprajzi gyűjtéseket. Táborainkban néprajz szakos egyetemi hallgatók is részt vettek, akik kiscsoportvezetőként egy-egy téma felelősei voltak és irányították a gyűjtést.

A nyári tábort szervezésének egyik legfontosabb célja az, hogy szórakoztató, emellett hasznos és tanulságos

időtöltést biztosítson a jelentkező fiatalok részére. Ismeretszerzésen túl közösségformáló ereje sem elhanyagolható ezeknek a programoknak. A tábort minden évben számos alapítvány és szervezet támogatta, így a résztvevők a felmerülő költségeknek csak töredékét állták. 2006-ban viszont olyan minimális támogatást sikerült csak nyernünk, ami nem tette lehetővé, hogy szállás- és napi többszöri étkezési költséget fizessünk, a részvételi díjat pedig nem tartottuk célszerűnek ilyen mértékben megemlíteni. Ezért két lehetőség közül kellett választani, vagy elmarad a tábor, vagy minimálisra kell csökkenteni a kiadásokat. Mi ez utóbbi mellett döntöttünk. A tábort csak a putnokiaknak hirdettük meg, illetve azoknak, akik tudtak maguknak Putnokon szállást biztosítani. Így nem merült fel szállásköltség, és a reggeli, vacsora díja sem terhelt bennünket. A programot is úgy kellett összeállítani, hogy az ne kerüljön pénzbe. A szükségből erényt igyekeztünk kovácsolni, muzeológiai tábort szerveztünk, a táborban résztvevő fiatalok gyakorlatilag bekapcsolódtak a Gömöri Múzeum mindennapi életébe: tárgyakat tisztítottunk, leltároztunk, rendezvényt szerveztünk. A nyári tábort programját előadások, tematikus kirándulások mellett minden évben különféle kézműves foglalkozások is színesítették. Nem volt ez másként a 2006. évi táborban sem.

VIII. Közművelődési tevékenység

A Gömöri Múzeum megalakulásától kezdve fontosnak érezte, hogy aktívan bekapcsolódjék Putnok város és a magyarországi Gömör kulturális életébe. Ennek érdekében leggyakrabban az időszaki kiállítások megnyitóihoz kapcsolódóan, de egyéb alkalmakkor is a Baráti Kör tagjai és a megnyitőközönség részére rendszeresen ismeretterjesztő és kulturális előadásokat szervezünk. Nem célunk az összes ilyen jellegű előadás, bemutató, rendezvény felsorolása, csupán azt jegyezzük meg, hogy muzeológus kollégák, egyetemi oktatók, különféle intézmények kutatói, honismereti kutatók tartottak előadásokat különböző történelmi, régészeti, néprajzi, irodalomtörténelmi, művészettörténelmi, egyháztörténelmi, természetrajzi és természetvédelmi témakörökben.

Intézményünk egyéb rendezvényeknek is helyet szolgált adni, a Gömöri Múzeumban költői estekre, könyvbemutatókra is sor került már. Járt nálunk **Veres János** rimaszombati költő, **Gál Sándor** kassai író, **Tollas Tibor** költői estjére a költő egyik legutolsó magyarországi látogatása alkalmával, 1992. szeptember 26-án került sor. Könyvbemutatókat is szoktunk tartani. Saját kiadványainkon túl egyéb helyismereti, honismereti és szépirodalmi művek bemutatására is volt már példa.

Számos irodalmi és bábelőadásra is sor került már a Gömöri Múzeumban. Ezekben olykor amatőr, máskor professzionális művészek léptek fel, szórakoztatták a közönséget. Kiállításainkra és rendezvényeinkre rendszeresen meghívókat készítünk, ezeket egy-egy alkalommal mintegy 300 címre postázzuk illetve kézbesítjük. Rendszeresen szervezünk gyermekfoglalkozásokat (húsvéti tojásírózás, papírhajtogatás, szövés, nemezelés stb.), időnként rend-

kívüli irodalom-, történelemórákat stb. A Gömöri Múzeum a kezdetektől, 1990-től bekapcsolódik a *Gömöri Nyár* kulturális rendezvénysorozatába. Ennek keretén belül időszaki kiállítások megnyitását és különféle kulturális rendezvények lebonyolítását vállaljuk. A Gömöri Múzeum társszervezője és házigazdája a „*Szép esti muzsika*” hangversenysorozatnak, ahol a putnoki zeneiskola tanárai és az általuk meghívott vendégművészek, a *Gömöri Zenei Műhely* tagjai lépnek fel, de ezen túlmenően is előfordul, hogy komolyzenei hangversenyeket szervezünk, ezekre olykor a Múzeumon kívül, a katolikus vagy a református templomban került sor. Olykor népzenei koncertek szervezésére is sor került.

Említést érdemel, hogy 1989-ben a Gömöri Múzeum kezdeményezésére készült el **Péczeli József** emléktáblája, Budahelyi Tibor szobrászművész alkotása. Péczeli József református lelkész, költő, műfordító Putnokon született 1750-ben. Tanulmányait Debrecenben, majd hollandiai és svájci egyetemeken végezte, utána Komáromban lett református lelkész. Irodalmi tevékenysége is Komáromhoz köti, ott írta önálló műveit, fordította a világirodalom kiemelkedő alkotásait magyar nyelvre, s onnét indította útjára 1789-ben az első magyar nyelvű folyóiratok egyikét, a *Mindenes Gyűjteményt*. E nagyszerű irodalmi vállalkozás 200. évfordulóján, 1989. december 9-én került leleplezésre Péczeli József reliéfes emléktáblája. Az avatóbeszédet **dr. Zimonyi Zoltán** irodalomtörténész mondta. A bronzból öntött emléktábla a református templom falán, a bejáratától jobbra van elhelyezve. A tábla közadakozásból született.

IX. Partnerkapcsolatok

A Gömöri Múzeum a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumok Igazgatóságához tartozik. A megyei múzeumi szervezeten belül az összes múzeummal van valamilyen kapcsolatunk, ezek az éppen aktuális tevékenységtől függően hol intenzívebbek, hol kevésbé intenzívek. A megyei múzeumi szervezeten kívül jó kapcsolatokat ápolunk az ózdi, edelényi, rudabányai társintézményekkel, bár ez utóbbi egy jó fél esztendeje már szintén a megyei hálózat része. Az ország más vidékeiről egy-egy kiállítás, vagy egyéb munka kapcsán együttműködtünk a *Magyar Nemzeti Múzeummal*, a *Petőfi Irodalmi Múzeummal*, az *Országos Színháztörténeti Intézettel és Múzeummal*, a *Budapesti Történet Múzeummal*, a debreceni *Déri Múzeummal*, a balmazújvárosi *Semsey Andor Múzeummal*, az egeri *Dobó István Vármúzeummal*, a kecskeméti *Szórakoténusz Játék-múzeummal*, valamint a debreceni *Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékével*.

Igyekeztünk szoros kapcsolatot kiépíteni Putnok és a térség oktatási és kulturális intézményeivel, civil szervezeteivel, s mindig arra törekedtünk, hogy korrekt kapcsolatot alakítsunk ki Putnok város és a gömöri települések vezetésével. Az utóbbi időszakban többször elhangzott a megyei vezetés részéről, hogy a Gömöri Múzeum gyűjtőterületét ki kell terjeszteni a történeti Torna megye magyarországi részeire is. Ennek jegyében kapcsolatokat

ápolunk itteni önkormányzatokkal is. Ugyancsak itt kell megemlíteni az *Aggteleki Nemzeti Parkkal* való jó kapcsolatunkat. Amíg létezett, igen gyümölcsöző volt a kapcsolatunk a putnoki székhelyű, de a térség számos települését magába tömörítő Egyetértés Mezőgazdasági Termelőszövetkezettel, de más gazdálkodó egységekkel is, mint pl. a bányauzemmél, a cernázóval stb.

A civil szervezetek közül a Gömöri Múzeum Baráti Körét kell elsőként említeni, aminek megalakulása, létezése, működése a legszorosabban összefügg a Múzeummal. Alapítására 1984-ben azzal a céllal került sor, hogy előmozdítsa, segítse az akkor megalapítani szándékozott Gömöri Múzeum létrejöttét. Alapítói a kultúra és a helytörténeti hagyományok iránt fogékony lokálpatrióták, valamint intézményvezetők, gazdálkodási egységek vezetői voltak. A Múzeum megalakulását követően a GMBK fő tevékenysége az intézmény működésének segítése. Ennek érdekében pályázatokat nyújt be, vagy a Múzeummal közösen, együttműködőként pályázik, ily módon sikerül biztosítani több rendezvény (honismereti pályázat, nyári ifjúsági tábor stb.) és szakmai feladat (pl. restaurálás) anyagi hátterét. A tagok segítik az intézményt a gyűjteménygyarapítási és kiadványozási tevékenységében, s ők jelentik az intézmény társadalmi hátterét. Rendszeresen eljárnak a kiállítási megnyitókra és egyéb rendezvényekre.

A Gömöri Múzeumnak különösen jó a kapcsolata az 1992-ben alakult Gömöri Népfőiskolai Egyesülettel. Ennek megalakulásától közösen szervezik a nyári ifjúsági táborokat. Az Egyesületen belül működő Gömöri Zenei Műhely évente több alkalommal is koncertezik a Múzeumban. A GNE aktívan közreműködött az 1997-ben nyílt új állandó kiállítások létrehozásában és rendszeresen segíti a Múzeumi Könyvtár kiadványsorozat megjelentetését, olykor a múzeumi rendezvények társrendezője.

Az előzőeken kívül meg kell említeni a *Gömöri Település Szövetséget*, a *Putnok és Térsége Társulást*, a *Kelemér-Gömörszőlősi Tompa Mihály Emlékbizottságot*, a miskolci *Ökológiai Intézet* gömörszőlősi Oktató Központját, a gömörszőlősi *Mandala Műhelyt*, a *Magyar Madártani Egyesület Gömör-Tornai Helyi Csoportját*, az ózdi *Lajos Árpád Honismereti Kört*, akikkel szintén több alkalommal volt már közös programunk vagy működünk együtt.

Szabadfalvi József megyei múzeumigazgató már a megalakuláskor hangsúlyozta, hogy a putnoki Gömöri Múzeum egyik fő feladata a határon túli, elsősorban a szlovákiai gömöri kapcsolatok ápolása kell legyen. Ennek szellemében a Gömöri Múzeum még 1986-ban levélben fordult 34 csehszlovákiai múzeum felé, felvette a kapcsolatot azok könyvtárával, hogy saját könyvtára számára lehető legszélesebb körből tudja összegyűjteni a szlovák – elsősorban néprajzi – szakirodalmat. Mivel akkor intézményünk még nem jelentetett meg kiadványokat, kapcsolatfelvételünkben a megyei múzeumi szervezet kiadványaira tudtunk hivatkozni. Azóta saját kiadványainkat is eljuttatjuk néhány szlovákiai intézménybe. Az elmúlt évek

során a minálunk is tapasztalható gazdasági nehézségek következtében ugyan ezek a könyvtári kapcsolatok meglapultak, olykor meg is szűntek, de arra is van példa, hogy a mai napig is működnek, illetve folyamatosan újak is kötődnek. Ennél intenzívebb kapcsolatot sikerült kiépítenünk a történeti Gömör-Kishont megye szlovákiai részén levő múzeumokkal, gyűjteményekkel, kulturális intézetekkel és szervezetekkel. A Gömöri Múzeumnak az évek során szoros szakmai kapcsolatai lettek a rimaszombati *Gömör-Kishonti Múzeummal* és a *Rozsnyói Bányászati Múzeummal*, valamint a szépsi múzeummal (helytörténeti gyűjteménnyel). Ugyancsak jó kapcsolatunk van a rimaszombati székhelyű *Református Tudományos Gyűjteményekkel*, s egy időben a tornaljai székhelyű *Kulturális Antropológiai Műhellyel* is viszonylag szoros szakmai kapcsolatot tartottunk. Az együttműködés konkrét eredményei voltak azok az időszaki kiállítások, melyeknek Putnok adott otthont, valamint az, hogy a Gömöri Múzeum által szervezett konferenciákon felvidéki előadók is rendszeresen részt vesznek.

E sorok írója a Gömöri Múzeum képviselőjében több szlovákiai szakmai tanácskozáson tartott előadást (Komárom, Tornalja, Rimaszombat), valamint rendezvényeken, táborokban ismeretterjesztő előadást (Rimaszombat, Szepsi, Somodi, Jászó). Ezenkívül számos alkalommal végzett néprajzi kutatásokat Szlovákiában, elsősorban Felső-Bódva-völgyében, de emellett gömöri, Ipoly vidéki és ungi területeken is, ami elsősorban abból fakad, hogy megalakulásától kezdve tagja a *(Cseh)Szlovákiai Néprajzi Társaságnak*, ahol hosszú éveken keresztül választmányi tagként is tevékenykedett, és öt éven át aktívan részt vett a Társaság nevével fémjelzett ifjúsági néprajzi gyűjtőtáborok szervezésében és lebonyolításában. Az 1991-ben megalakult *Gömör-Kishonti Múzeumi Egyesületnek* szintén előbb választmányi tagja jelenleg alelnöke, valamint részt vesz a *Gömörország* című negyedévenként megjelenő folyóirat szerkesztőbizottságának munkájában.

A Gömöri Múzeum közművelődési tevékenységén belül szervezett rendezvényeken számos alkalommal szerepeltek szlovákiai előadók. Ezek szervezése kapcsán eredményes munkakapcsolatok alakult ki az intézmény és a rimaszombati, tornaljai, rozsnyói és szépsi Csemadok szervezetek között.

A megyei múzeumigazgatóság jóvoltából a Gömöri Múzeum igazgatója 1998 augusztusában szakmai látogatáson vett részt Oroszországban, a *Vologdai Területi Múzeumban*, s ennek küldöttségét 1999 júniusában a Gömöri Múzeum munkatársai fogadták Putnokon. Ügyszintén szakmai találkozóon vett részt 1998 márciusában a franciaországi *Fécamp-i Városi Múzeumban*.

X. Hogyan tovább?

A fenti összegzés nem kíván kommentárt. Nem kívánunk sem önteltek, sem álszerények lenni. E sorok írója és munkatársai tudatában vannak annak, hogy az elmúlt húsz év alatt sikerült eredményeket felmutatni, de annak is, hogy ennél talán látványosabb fejlődést is el lehetett

volna érni. Energiánkból, rátermettségünkből ennyire futotta. S annak ellenére, hogy sok eredményt elértünk, tudjuk, érezzük, minden nap tapasztaljuk, hogy nagyon nehéz körülmények között kell teljesítenünk.

Az 1986-ban megkapott, Serényi tér 10. szám alatti épület Putnoknak valószínűleg legrégebbi fennmaradt épülete, igaz, sokszor átépítették, olyannyira, hogy napjainkra teljesen jellegtelenné vált. Ráadásul az alapvető munkafeltételek sem voltak már benne biztosítottak, ugyanis harmadik tele nincs benne fűtés, és gyakorlatilag leamortizálódott az elektromos hálózata is. Arról már nem is beszélve, hogy helyenként az alapokkal és a falazattal is problémák vannak.

Az épület helyi önkormányzati tulajdonban van, így felújítására Putnok városa tudott csak pályázni. 2006-ban sikerült is mintegy 25 milliós támogatást elnyerni, ami a kötelező önrésszel együtt közel 30 millió forintot jelent. Ezért költöztünk ki 2006 tavaszán a teljes gyűjteménnyel a Rákóczi út 4. számú épületbe. A Serényi téri épületben rövid egy-két hónap alatt megjavították illetve részben átépítették a tetőt, kicserélték a nyílászárókat, beszerelték a központi fűtést és átépítették a vizesblokkot. A munka ott akadt el, hogy sem a tulajdonos, a város, sem az üzemeltető, a megyei önkormányzat nem vállalja az elektromos hálózat átépítésének terheit, költségeit. Ezért a következő fűtési szezon ismét olyan helyen ért minket, ahol nem lehetett fűteni. Emiatt október közepén ismét költözésre kényszerültünk, igaz, most csak az iroda, egy bérelt lakásba.

Szóval a feltételek egyáltalán nem nevezhetők rózsásnak. Ennek ellenére bizakodva nézünk a jövő elébe, s várjuk az új kihívásokat. Mindenekelőtt reményeink szerint jövő év tavaszán-nyarán visszaköltözhetünk a régi-új épületünkbe, ahol egy következő új állandó kiállítás rendezéséhez látunk majd hozzá, aminek anyagi feltételei csakis pályázati forrásból képzelhetők el. Önmagában a szóban forgó épület viszont kevés, nem oldja meg gondjainkat, mert már évek óta raktározási problémákkal küszködünk. A gyűjtemény húszéves folyamatos gyarapodása következtében kinőttük azt a teret, amink volt. Ezért, bár abszolút nem hivatalosan, de valójában már még a hivatalos beköltözés előtt fokozatosan „belaktuk” a Rákóczi út 4. szám alatti épületet egy részét. Tehát mielőtt hivatalosan odaköltöztünk volna, gyűjteményünk egy része már azt megelőzően is ott volt elhelyezve. Tehát azon leszünk, hogy ezt az épületet, mely egyébként az 1990-es évek elején szintén városi tulajdon volt, de a középiskolával együtt átkerült megyei tulajdonba, végleg nekünk adják. Illetve több más felvetés mellett annak is örülnénk, vagy talán még ennél is jobban örülnénk, ha nem a Rákóczi út 4., hanem a Rákóczi út 20-24. szám alatti, egykor szintén középiskolai kollégiumi épületegyüttest kapnánk meg. Ez azért problémásabb, mert ennek tulajdonviszonyával vannak gondok. Ugyanis amikor az 1990-es évek elején a város, a megye, Bábolna és mások újraindították Putnokon a gazdaképzést, ezt az épületet az e célra létrehozott alapítvány tulajdonába adták. Igaz, ez az

alapítvány csak papíron működik, a gyakorlatban nem fejt ki tevékenységet, a tulajdonát képező ingatlan portáján derékig ér a gaz, az épületeken lógnak a csatornák, omlik a vakolat, mint aminek nincs gazdája, úgy tűnik, mégsem kaphatja vissza a megye és nem kaphatjuk meg múzeumi célokra.

Mit hoz a következő húsz év? Nem tudjuk, de remélni szeretnénk, hogy javulást a mostani helyzethez képest. Sosem lehet tudni, talán még egy olyan önzetlen adakozó is felbukkanhat, mint amilyen Lendváryné Sárka néni volt?... A személyi viszonyokat tekintve is fejlesztésre lenne szükség. Egy olyan szakembert álmodnánk az intézménybe, aki muzeológiai feladatokat is ellátna, de emellett közönségszervezői és múzeumpedagógiai feladatok sem lennének számára idegenek. Tudjuk, látjuk, hogy ezek az évek nem a fejlesztésnek kedveznek, egyre a megszorításokról kapunk értesítést, de ennek ellenére valljuk, nem baj, ha egy kicsit többet szeretnénk a pillanatnyi lehetőségeinknél. Sajnos, az elmúlt évek során gyakran megtapasztaltuk, hogy sokszor külső, szakmai érdekeket figyelmen kívül hagyó politikai csatározások eredményétől függ, hogy milyen irányba mehetünk tovább. Bízunk abban, hogy sikerül megtalálni azt az utat, mely a helyi érdekeknek, a megyei érdekeknek és a szakmaiságnak egyaránt megfelel.

JEGYZETEK

¹ A Gömői Múzeum történetével kapcsolatos írások: Bodnár Mónika, 1991.; Bodnár Mónika, 1999.; Bodnár Mónika, 2002.

² Lelt. szám: 2006. 6. 1. 1-7.

³ A Gömői Képek c. állandó kiállítás 1987. február 27-1996. március 15. között volt látogatható. Megnyitót mondott Villangó István, a Művelődési Minisztérium főosztályvezetője.

⁴ A bábművész életéről és munkásságáról lásd T. Horányi Ilus, 1993.

⁵ A Seress-házban a Holló László Galéria működik.

⁶ A Társadalom címet viselő állandó kiállítás 1997. március 26. és 2006. február 28. között volt látogatható. Megnyitotta Gyárfás Ildikó országgyűlési képviselő, a B-A-Z Megyei Közgyűlés elnöke.

⁷ A Természet című állandó kiállítás 1997. április 22-2006. február 28. között volt látogatható. Megnyitotta Salamon Gábor, az Aggteleki Nemzeti Park igazgatója.

⁸ A Putnok és a Serényi család kiállítás 2005. május 20. és 2006. február 28. között volt látogatható. Megnyitotta Veres László megyei múzeumigazgató.

⁹ A könyv megtalálható az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban, könyvtári jelzete: Y.IV.55.

¹⁰ A tárgyegyüttes leírásáért Vadász Erzsébetnek, az Iparművészeti Múzeum muzeológusának tartozom köszönettel.

¹¹ Lelt. sz.: T 2006.6.1-1-7. Az adományozás leírását és a család történetét lásd Bodnár Mónika, 2006.

¹² Lelt. sz.: K 97.1.1

¹³ Lelt. sz.: K 93.5.1

¹⁴ Felirata: Joan. Nep. Comes Serényi de kis Serény, Camerarius 1776-1854. Mérete 74 x 83 cm. Lelt. sz.: K 99.2.1.

¹⁵ Felirata: Anton Amatus Gróf Serényi, Herr auf Lomnitz u. Littitz, k. k. Kam. U. Geh. Rath., E. R. d. souv. Malthus Ord., Generalfeldwachmeister, +20/9 1798. Mérete: 66 x 87 cm. Lelt. sz.: K 99.2.2.

¹⁶ Felirata: Franz Gabriel Graf Serényi von Kis Serény, k. k. Kammerer, geh. Rath, kgl. Kreishauptmann d. Brüner Kreises, gest. 12/9 1677. Mérete: 94 x 124 cm. Lelt. sz.: K 99.2.5.

¹⁷ A kisebb méretű kép felirata: S.J.R. Comes Joannes Carolus Serényi, caes. et Fieg. Camerarius, Int. Consiliarius, Feldmarschallus, natus 1621 +5/1 1691. Mérete: 75 x 98 cm. Lelt. sz.: 99.2.3. A nagyobb méretű kép felirata: Joh. Karl. ...bleöm Reichs Graf Serényi von Kis Serény, k.k. Kamuierer, geh Ratt Hofkriegsrath, Generalfeldmarschall gest. 5/1 1691. Mérete: 94 x 124 cm. Lelt. sz.: K 99.2.4.

¹⁸ A Megállapodás a miskolci Herman Ottó Múzeumban 68/99.02.12, a putnoki Gömői Múzeumban 18/1999 iktatási számon található meg az irattárban.

19 Lelt. sz.: K 2006.6.1.

²⁰ A Gömői Múzeum által 20 év alatt rendezett időszakos kiállítások:

1987: 1. Holló Barnabás szobrászművész emlékkiállítás. 1987. február 27. – 1987. június. A megnyitóra a Gömői Múzeum átadásával és az állandó kiállítás megnyitásával egyidőben került sor, megnyitót mondott: Villangó István, a Művelődési Minisztérium főosztályvezetője; 2. A putnoki Díszítőművészeti Szakkör kiállítás. 1987. június 19. – 1987. szeptember 15. Megnyitotta: Németh Éva, a BAZ Megyei Tanács Művelődési Osztályának munkatársa; 3. Holló László festőművész gömői balladailusztrációi. 1987. október 12. – 1988. január. Megnyitotta: Ujváry Zoltán tanszékvezető egyetemi tanár;

1988: 4. A lovak világa (Fagyas István grafikai és akvarelljei). 1988. január 30. – 1988. május. Megnyitotta: Csikász Zoltán, a Tompa Mihály Emlékbizottság elnökségi tagja; 5. Ünnepi népszokások – húsvét. 1988. április 2. – 1988. május. Megnyitotta: Tóth Lajosné, a Herman Ottó Múzeum Közművelődési Osztályának vezetője; 6. Kiss Sunyi István szobrászművész kiállítás. 1988. május 15. – 1988. szeptember. Megnyitotta: Végvári Lajos művészettörténész; 7. Keleméri portrék. Fagyas István akvarelljei. 1988. október 1. – 1988. október 20.; 8. Mácsadi Béla pedagógus festőművész kiállítás. 1988. október 24. – 1988. december 30. Megnyitotta: Németh Éva, a BAZ Megyei Tanács VB Művelődési Osztályának főelőadója;

1989: 9. Népi gyermekjátékok Gömörben. 1989. január 20. – 1989. március 12. Megnyitotta: Kunt Ernő kandidátus, a miskolci Herman Ottó Múzeum főmuzeológusa; 10. Gömői tájak. É. Kovács László pasztellkép kiállítás. 1989. március 15. – 1989. április. Megnyitotta: Nagy Károly helytörténész, iskolaigazgató; 11. Gyermekrajz kiállítás – Putnok várossá nyilvánítása alkalmából. 1989. április-május; 12. Feketekerámia. Fazekas Ferenc nádudvari fazekasmester kiállítás. 1989. május 20. – 1989. július 27. Megnyitotta: Lenkey István; 13. Sándor Zsuzsa grafikai kiállítás. 1989. július 29. – 1989. október 2. Megnyitotta: Dobrik István művészettörténész; 14. A Gömői Múzeum újabb szerzeményei (Az intézményes Gömör-kutatás 10 éve konferencia megnyitására). 1989. október 6. – 1989. december. Megnyitotta: Bodó Sándor, a Művelődési Minisztérium osztályvezetője; 15. Péczeli József és kora (Irodalmi emlékkiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeum anyagából). 1989. december 9. – 1990. április 1. Megnyitotta: Birck Edit, a Petőfi Irodalmi Múzeum osztályvezetője;

1990: 16. A Keleméri Mohosok története és színhagyománya (Fagyas István illusztrációi). 1990. április 7. – 1990. június 8. Megnyitotta: Bodnár Mónika múzeumvezető; 17. Dúdor István emlékkiállítás (Válogatás a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményéből). 1990. június 17. – 1990. augusztus 7. Megnyitotta: Vörös Attila, a rimaszombati Tompa Mihály Klub titkára; 18. Igó Aladár fadarabjai. 1990. július 17. – 1990.

augusztus 7. Megnyitotta: É. Kovács László, a gömörszőlősi Tompa Mihály Emlékbizottság titkára és Veres János rimaszombati költő; 19. Meseország. Tóthné Horányi Ilus bábu. 1990. augusztus 10. – 1990. október 10. Megnyitotta: Séd Teréz bábművész, a Bábművészek Világszövetsége (UNIMA) és az Amatőr Bábosok Országos Tanácsa képviselőjében; 20. Kakuk Lajos szárazvirág kompozíciói. 1990. augusztus 16. – 1990. szeptember 2. Megnyitót mond: Jankó Lajos országos kertészeti szaktanácsadó; 21. Alsó-miocén kori őselefánt lelet Putnokról (A Magyar Nemzeti Múzeum és a Természettudományi Múzeum rendezésében). 1990. október 13. – 1990. december 12. Megnyitotta: Vörös István, a Magyar Nemzeti Múzeum paleontológusa; 22. Matthias Corvinus (Történeti fotókiállítás a Budapesti Történeti Múzeumból). 1990. december 15. – 1991. február. Megnyitotta: Lenkey István; 23. Szilágyi Imre grafikusművész Mátyas király illusztrációi. 1990. december 15. – 1991. február. Megnyitotta: dr. Lenkey István; 1991: 24. Gömöri vert csipke (A rozsnyói Bányászati Múzeum vándorkiállítása). 1991. február 16. – 1991. április 3. Megnyitotta: Csobádi József, a Bányászati Múzeum igazgatója; 25. Gömöri amatőr alkotók kiállítása (Kaszáné Fehér Katalin, Rácz István, Repka József és Marsi Attila). 1991. április 13. – 1991. június 14. Megnyitotta: É. Kovács László festőművész, a Kelemér-Gömör-szőlősi Tompa Mihály Emlékbizottság titkára; 26. Szőttesek. É. Kovács Lászlóné munkái. 1991. június 15. – 1991. augusztus. Megnyitotta: Fügedi Márta néprajzkutató; 27. Emlékek a putnoki polgári iskola múltjából (Iskolatörténeti kiállítás a 75 évvel ezelőtt indult Putnoki Polgári Fiú- és Leányiskola történetéből). 1991. szeptember 1. – 1991. november. Megnyitotta: Nagy Károly helytörténész; 28. Iparművészet. Bodnárné Szőke Erzsébet gobelinművész és Bodnár János belsőépítész kiállítása. 1991. november 9. – 1991. december 11. Megnyitotta: Bodnár Mónika múzeumvezető; 29. Dobosy László fotói. 1991. december 14. – 1992. március 13. Megnyitotta: Bódi László etnográfus; 1992: 30. Középkori gömöri falfestmények (A rozsnyói Bányászati Múzeum kiállítása). 1992. március 28. – 1992. április vége. Megnyitotta: Csobádi József múzeumigazgató; 31. Színes ásványvilág (A miskolci Herman Ottó Múzeum anyagából). 1992. április vége – 1992. május 27.; 32. A Makoldi család vándorkiállítása. 1992. május 30. – 1992. július 8. Megnyitotta: Ivánfi Jenő; 33. Témaváltozatok. Faggyas István jubileumi kiállítása. 1992. július 10. – 1992. augusztus 31. Megnyitotta: Ujváry Zoltán egyetemi tanár; 34. Viselethímezések – a debreceni Déri Múzeum vándorkiállítása. 1992. szeptember 4. – 1992. december. Megnyitotta: Fügedi Márta néprajzos-muzeológus; 1993: 35. Hologram kiállítás (Vályi Péter magángyűjteményéből). 1993. január 11. – 1993. január 21.; 36. Tengeri csigák, kagylók, korallok (Párdy Mihály magángyűjteményéből). 1993. január 26. – 1993. március 10. A tárlatot bemutatta: Párdy Mihály magángyűjtő; 37. Orbán Judit szobrászművész kiállítása. 1993. április 9. – 1993. április 30. Megnyitotta: Petróczi Ferenc, Nvirbátor polgármestere; 38. Origami kiállítás – a kazincbarcikai Egressy Béni Művelődési Központ Gyermek Házának anyagából. 1993. május 5. – 1993. május 27. Megnyitotta: Neszádeli Gyula népművelő, a Gyermek Házának vezetője; 39. Virág-szemekkel. Tóthné Horányi Ilus bábu. 1993. június 1. – 1993. október 13. Megnyitotta: Tamás Barnabás alpolgármester; 40. A természet pillanatai – fotókiállítás. 1993. október 16. – 1994. január 28. Megnyitotta: ifj. Boldogh Sándor biológus hallgató; 1994: 41. Viselet, divat – a Gazdaasszonyképző Intézet végzős növendékeinek munkái. 1994. február 3. – 1994. február 24. Megnyitotta: Gomba Levente iskolaigazgató; 42. Rodolfo emlékkiállítás – a kecskeméti Szókraténusz Játékmúzeum vándor-

kiállítása. 1994. március 6. – 1994. április. Megnyitotta: Kriston Vízi József, a Szókraténusz Játékmúzeum igazgatója; 43. Véd a természetet – gyermekrajz kiállítás. 1994. április 23. – 1994. május 12. Megnyitotta: ifj. Boldogh Sándor egyetemi hallgató; 44. „Mer’ Kazán a Sajó lehúzza a ködöt” – Fényképek, interjú-részletek a sajkócai cigány nemzetiségű emberek életéről. Bódi László kiállítása. 1994. május 14. – 1994. május 28. Megnyitotta: Szalóci Katalin, a Miskolci Egyetem folyóirat főszerkesztője; 45. Lontay-Rajner László emlékkiállítása. 1994. június 17. – 1994. december 12.; 46. A falu rossza és szerzője (Tóth Ede születésének 150. évfordulójára rendezett emlékkiállítás). 1994. december 16. – 1995. január 31. Megnyitotta: Fehér József irodalomtörténész, a Kazinczy Múzeum igazgatója; 1995: 47. Hologram kiállítás (Vályi Péter magángyűjteménye). 1995. február 6. – 1995. február 19.; 48. Hímestojások a Gömri Múzeum gyűjteményéből. 1995. április 14. – 1995. június. Megnyitotta: Bodnár Mónika múzeumvezető; 49. A Seress hagyaték bemutatása. 1995. július 1–1996. március. Megnyitotta: Szabadfali József ny. megyei múzeumigazgató; 1998: 50. Titokzatos denevér – legkedvesebb madarunk a gólya. Gyermekrajz pályázat kiállítása. 1998. június 27. – 1999. március. Megnyitotta: Boldogh Sándor a Magyar Madártani Egyesület Gömör-Tornai Helyi Csoportja képviselőjében; 1999: 51. A játék bűvös világa. Az egi Dobó István Vármúzeum vándorkiállítása. 1999. április 9. – 1999. szeptember 20. Megnyitotta: Császi Irén, az egi Dobó István Vármúzeum muzeológusa; 52. Tompa Mihály emlékkiállítás. 1999. október 8. – 2001. október 23. Megnyitotta: Kovács Ferencné Ónodi Irén, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megyei tagozatának elnöke; 2001: 53. Csipkék Gömörből. Neszádeliné Kállai Mária alkotásai. 2001. október 26. – 2002. április 24. Megnyitotta: Bánszky Pál művészettörténész, a Népművészeti Egyesületek elnöke; 2002: 54. A magtól a kenyérig. (A IV. Gömör-Expo járulékos rendezvénye). 2002. április 30. – 2002. szeptember 15. Megnyitotta: Katona Pál alpolgármester, malomüzem vezető és Negrutz Ágoston Vekni Kft. igazgatója; 55. Életút – a 90 éves Faggyas István köszöntése. 2002. szeptember 23. – 2002. november 28. Megnyitotta: Ujváry Zoltán egyetemi tanár; 56. Kossuth Lajos emlékkiállítás. (A szerencsi Zempléni Múzeum vándorkiállítása kiegészítve helyi vonatkozású anyaggal). 2002. december 3. – 2003. február 24. Megnyitotta: Fazekas Lászlóné, a Zempléni Múzeum igazgatója; 2003: 57. Gömöri parnasszus (Irodalmi és képzőművészeti gála). 2003. február 28. – 2003. március 27. Megnyitotta: Tamás István, a Tóth Ede Alkotókör elnöke és Bodnár Mónika múzeumigazgató; 58. Mesterségek dícsérete (Akkreditált pedagógusképző tanfolyamon végzetek munkái). 2003. március 1. – 2003. március 27. Megnyitotta: Halmi Gyula, a B-A-Z Megyei Önkormányzat Kulturális és Idegenforgalmi Bizottságának elnöke; 58. Fotókiállítás Veres András fotográfus emlékére. 2003. március 31. – 2003. április 21. Megnyitotta: Kárpáti László művészettörténész; 59. Kelemér-Mohosvár régészeti kutatásai. (Az V. Gömör Expo járulékos rendezvénye). 2003. április 25. – 2003. szeptember 23. Pusztai Tamás megyei igazgatóhelyettes, régész; 60. A Gömöri Múzeum bemutatkozása az V. Gömör Expón. 2003. április 28. – május 1.; 61. Természeti örökségünk védelme az EU-ban. NATURA 2000 HÁLÓZAT vándorkiállítása. 2003. szeptember 24. – 2003. október 8. Megnyitotta: Boldogh Sándor biológus; 2004: 62. Pásztoreszközök a Gömöri Múzeum gyűjteményéből. VI. Gömör Expo kiállítása. 2004. április 28. – május 1.; 63. Emlékvers a kihurcolt magyarokról. (A hónap műtárgya). A Gömöri Nyár rendezvénye. 2004. június 16. – 2005. április 13.

Megnyitotta: Ujváry Zoltán egyetemi tanár;
 2005: 64. Jabloncai falvédők. A VII. Gömör Expo járulékos rendezvénye. 2005. április 27. – 2005. május 16. Megnyitotta: Csobádi József és Kovács Ágnes, a rozsnyói Bányászati Múzeum igazgatója és muzeológusa; 65. A sajszentpéteri Paál László Alkotóköri kiállítása. 2005. augusztus 1. – 2005. augusztus 25. Megnyitotta: Szerdahelyi Sándor művésztanár, az Alkotóköri szakmai vezetője; 66. Serényi-szalongarnitúra átadása. (A Putnok és a Serényi család c. állandó kiállítás kiegészítése). 2005. szeptember 23. – 2006. február 28. Megnyitotta: Bodnár Mónika múzeumigazgató; 67. Gömöri csomós hímzés. 2005. december 5. – 2005. december 12.

2006: 68. A gömöri dombvidék és a Bódvai-dombság természeti értékei. (A kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum vándorkiállítása). A Gömöri Nyár rendezvénye. 2006. június 9. – 2006. július 17. Megnyitotta: Sitás Éva, a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum biológus muzeológusa.; 69. Viseleti darabok a Gömöri Múzeum textilgyűjteményéből. 2006. július 18. – 2006. október 15.; 70. Gömöri viseletek régen és ma. A Gömör-Tornai Fesztivál rendezvénye Gömörszőlősen. 2006. július 26-27.

²¹ T. Horányi Ilus 1993.

²² Polgáriné Katrenics Mónika 1997.

²³ Bodnár Mónika-Boldogh Sándor 1997.

²⁴ Rácz Győző-Varga Péter 1997.

²⁵ Bodnár Mónika-Rémiás Tibor (szerk.) 1999.

²⁶ Görcsös Mihály 2006.

²⁷ Rácz Győző 2000.

²⁸ Bodnár Mónika (szerk.) 2002a

²⁹ Bodnár Mónika 2002b.

³⁰ Makoldi Sándorné 2003.

³¹ Neszádeliné Kállai Mária 2001.

³² Eperjesi Lászlóné Paranai Mónika 2005.

³³ Bodon Gabriella 2004.

³⁴ Bodnár Mónika 2005.

³⁵ Forray Gracsner Zsófia 2004.

³⁶ Bodnár Mónika é.n.

³⁷ Bodnár Mónika (szerk.) 2001.

³⁸ Ujváry Zoltán (szerk.) 1991.

³⁹ Bodnár Mónika (szerk.) 2002b.

⁴⁰ Bodnár Mónika (szerk.) 2002a.; Rácz Győző 2000.

IRODALOM

Bodnár Mónika

1991: A Gömöri Múzeum tevékenysége és feladatai. In: Ujváry Zoltán szerk.: *Eredmények és feladatok. A Gömör-kutatás és a debreceni néprajzi intézet. Gömör Néprajza XXX.* Debrecen, 83–87. old.

1999: Gömöri Múzeum – Putnok. In: A Gömör_Kishonti Múzeumegyesület Évkönyve (1995–1997) II. évf. Rimaszombat, 172–182. old.

é.n. (2001): Putnok és térségének gazdasági élete (ipari fejlődése) a 20. században. Putnok és Térsége Társulás, H.n. (Putnok), 59 old.

2002: A Gömöri Múzeum története és a térség közművelődési életében betöltött szerepe. Múzeumi Könyvtár 9. Putnok, 19–154. old.

2005: Putnok és a Serényi család. A Gömöri Múzeum kiállítási kalauza. Múzeumi Könyvtár 12. Putnok, 124 old.

2006: A Fejes család Putnokon. Adatok Putnok 20. századi társadalmához. A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei 1. Debrecen, 167–172. old.

Bodnár Mónika (szerk.)

2001: Putnok monográfiája. Putnok Város Önkormányzata, 441+5 old.

2002a: Írások, emlékek Tompa Mihályról. A Gömöri Múzeum és a Gömöri Népfőiskolai Egyesület által 1999. október 8-án megrendezett Tompa-konferencián elhangzott előadások. Különnyomat a miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XL. Számából. Múzeumi Könyvtár 8. Putnok, 64 old.

2002b: A Gömöri Múzeum története és a térség közművelődési életében betöltött szerepe. * Tanulmányok Gömör megyéről (A Gömöri Múzeum által 1997. március 27-én szervezett Gömör kutatása konferencián elhangzott előadások) Múzeumi Könyvtár 9. Putnok, 220 old.

Bodnár Mónika-Boldogh Sándor

1997: Társadalom – Természet. A Gömöri Múzeum állandó kiállításának katalógusa. Múzeumi Könyvtár 3. Putnok, 43. old.

Bodnár Mónika-Rémiás Tibor (szerk.)

1999: Tanulmányok a Bódva-völgye múltjából. Múzeumi Könyvtár 5. Putnok, 806 old.

Bodon Gabriella

2004: A Bodon család ezeréves története. Múzeumi Könyvtár 11. Putnok, 271 old.

Eperjesi Lászlóné Paranai Mónika

2004: Gömöri Csomós hímzés. Tompa Mihály Gömöri Kulturális Egyesület és a Gömöri Múzeum és Baráti Körének közös kiadványa. Gömöri Műhely 4. és Múzeumi Könyvtár 13. Miskolc, 16+18 old.

Forray Gracsner Zsófia

2004: Mindörökké. Literatura Gömöriensis 1. St. Apostol Könyv- és Lapkiadó. 181 old.

Görcsös Mihály

2006: Debrőd története és népi gazdálkodása. Múzeumi Könyvtár 14. Putnok, 281 old.

T. Horányi Ilus

1993: Virágszemekkel. Egy bábművész életútja. Múzeumi Könyvtár 1. Gömöri Múzeum, Putnok, 117+8 old.

Makoldi Sándorné

2003: Feltáruuló leplek (Archaikus népi textíliák Gömörből) Múzeumi Könyvtár 10. Putnok, 170+16 old.

Neszádeliné Kállai Mária

2001: A Gömöri csipke. Múzeumi Könyvtár 7. Putnok, 95 old.

Polgáriné Katrenics Mónika

1997: Hontalanul (Soldos Béla életútja). Múzeumi Könyvtár 2. Putnok, 91 old.

Rácz Győző

2000: Tompa virágai. Múzeumi Könyvtár 6. Putnok, 62 old.

Rácz Győző-Varga Péter

1997: Gömöri tájakon. Múzeumi Könyvtár 4. Putnok, 45 old.

Ujváry Zoltán (szerk.)

1991: *Eredmények és feladatok. A Gömör-kutatás és a debreceni Néprajzi Intézet. Gömör Néprajza XXX.* 246 old.

* **Beárnyékolja ezt az évfordulót és különös időszerűséget nyújt az összegzésnek az a tény, hogy Dr. Bodnár Mónika 2007. március 1-től már nem vezeti tovább a Gömöri Múzeumot. Az írás tehát egyben számadás is arról a két évtizedről, ami alatt a semmiből egy széles körben számontartott és megbecsült intézmény jött létre. Mi ezen a helyen is szívből megköszönjük neki az oly gyakorta megtapasztalt készségét, emberit és szakmai segítségét.**

Tompa Mihály *Nagyjaink*

Mi voltál mindeddig, szülő honom?
Asztal, mely állt terítve gazdagon;
Áldásaid: bor és kenyér;
Arany pohárban sárga tűzborod,
Kenyered, mint a hó, fehér.
S gazdagságodban Isten megvere,
Mert csak néhány kiváltságos here
Emészté dús áldásidat;
Mig millió koplalva dolgozott,
Kapván csontot s kenyérhajat.
Nagyok! tán az ördög volt veletek,
Hogy tálba nyulni nem engedtetek
A népnek, mely igás barom
Volt a békén; s elhullt, nem tudva, hogy
Kiért? miért? a harcokon.
Apáitok példája vont talán?
– Járván a néphóhérok nyomdokán –
Ti nem mérkőzhetek velek!
Mint a bős villám pusztítottak ők,
De legalább fénylettenek!
Igen, fény és dics, melyben jártanak,
Jól rájok illet mint páncél, sisak;
Erőtlen vissza magzatok!
Sisak, páncél, ez ősi hagyomány,
Ronggyal volt tömve rajtatok!
S jött a nagy óra, – s ti nem vesztek el!
Sőt megifjultok a nép ezrivel,
Mert immár elrémültetek,
A csillogó csecsebecsék után
Négykézláb mászva, mint gyerek.
Kértünk: hogy önkezetek rontsa szét
A kiváltságok vén épületét;
Kértünk, de mindig hasztalan!
S jött a földrengés, megingott a ház,
S a rozzant fal ledőlve van!
Az egész erdő számotokra nőtt,
Hiába kértünk egy kis tüzelőt,
Hogy a nép fázik, didereg...
S dördült az ég... s nyájas meleg tüzet
Nekünk a villám gyújta meg!

Ennem hiszen már minden rendbe van!
Oh nézetek a nére nyájasan,
Szegény, ez mindent elérled!
S oly szívesen kiáltja véletek:
Csend, egyetértés, szeretet!

: Tompa Mihály rimaszombati szobrát
ledöntötték 1946 nov. 16.-án.:

A verset annak idején Holéczy Miklós másolta le írógépen –
arra emlékeztetve, hogy erőszakkal ledöntötték a költő
rimaszombati szobrát. Tavaly volt kerek 60 esztendeje.
Március idusa van.

Kovács Jenő *Egy igaz palóc emlékezete*

Élt egyszer – igaz, nem a mi Gömörországunkban, de a szomszéd vármegyéhez tartozó Losoncon – egy igaz palóc. Egyéniségét az évtizedek sem halványították el mindazok emlékezetében, akik ismerték. Ezért gondolom, hogy érdekes róla ma is beszélni, reá emlékezni.

1959-ben, a tanonciskola elvégzése után, mint újdonsült

Géza bácsi (jobbról) az osztály szalagavatói ünnepségén
(a szerző archívumából)

kőműves segéd, úgy határoztam, hogy a *Losonci Magyar Tannyelvű Építészeti Középiskolában* gyarapítom szakmai ismereteimet.

Új környezet, új arcok, új barátok vetek körül. Mindenki átéli ezt, s tudja, mennyire lekötik az ember érzékeit. Mégis, azonnal felfigyeltem egy megjelenésében is rendkívüli egyéniségre, aki mind a mai napig maradandó élményt hagyott bennem. A felsőbb osztályosoktól hallottuk, hogy Géza bácsi – ahogyan **Kozma Géza** mérnök urat szólítottuk – tanári pályája, enyhén szólva, rendkívüli volt. Ugyanis 1955-ben kezdődött, 62 éves korában. Olyan korban, amikor már a legtöbb ember a jól megérdemelt pihenésre gondol, nemhogy még valami teljesen újba kezdjen.

A második osztályban az ő óráin már az első naptól kezdve mindenki kellő tisztelettel viselkedett. Nem volt szűkegye fegyelmzésre, a pusztja jelenléte tiszteletet parancsolt. A türelme is bámulatos volt. Nézete szerint egy négyes tanulóknak éppen úgy meg kell tudnia oldani a feladatát, mint a kettesnek, csak éppen időben tovább tarthat. S ezt a többletidőt is türelmesen kivárta. Volt ereje még ahhoz is, hogy a magyar nyelvű szakkönyvhiányt pótolja. Megírta a hiányzó könyveket, de az akadémia sajnos nem talált fedezetet a kiadásukra. Így nem maradt számára más hátra, mint a tana-

Az osztály sosem mulasztja el meglátogatni sírját. A koszorút Molnár Lajos helyezi el (a szerző archívumából)

nyagot tollba mondani nekünk. Lépést tudott tartani az új vívmányokkal. Ezt bizonyítja például az is, hogy míg az ő idejében a vasbeton-szerkezeteket a klasszikus számítási módszer szerint méretezték, nekünk már a biztonsági tényezőkön alapuló módszert tanította, hiszen időközben ez lett érvényes. Még csak előkészülőben volt a legújabb, a határértékekkel való számítási módszer, de ő már ismerte azt. Közel két évtizedes (!) oktatói pályafutása alatt több mint 800 fiatalnak adta át kiváló szakmai ismereteit. Rendkívül gyakorlatias volt. Például az írásbeli dolgozatoknál minden segédeszközt használhattunk. Azt mondta, hogy a gyakorlatban is minden a rendelkezésünkre áll majd, csak tudjuk használni, és tudjunk hol keresni. Kimondhatatlanul nagy kár, hogy fiatal éveit – a határtologatások miatt – nem bontakoztathatta ki képességeit. A szlovák oldalon magyar nemzetisége és végzettsége miatt nem volt megbízható, a magyar oldalon pedig mint szlovákiaihoz nem voltak bizalommal. Egy időben rendőri megfigyelés alatt is állt. Ezekre az évekre és a hátrányos megkülönböztetésre egyszer utalt csak. Akkor, amikor az aranydiploma átvételekor találkozott a budapesti műegyetemi évfolyamtársaival, akik különböző elismeréseket mondhattak magukénak. Volt közöttük Kosuth-díjas is. Keserű szájjal jegyezte meg, hogy ő sem volt rosszabb náluk.

Hogy milyen felelősséggel végezte munkáját, bizonyítja az, hogy nem volt számára mindegy, ki veszi át utána a tantárgyait. Örömmel szolgál, hogy éppen egy osztályba jártam azzal a diákkal, akinek ezt felajánlotta. Molnár Lajos volt az, a legjobb barátom, aki nemcsak az osztálynak, de az iskolának is kiválósága volt. „A Lajos” az osztály köztiszteletben álló egyénisége volt már csak koránál fogva is, mivel a „nagybetűs” életből jött vissza az iskolapadba, mint asztalos mesterséggel rendelkező, kiváló szakember. Végig osztályelnök volt, és az osztály kedvenc megszólítását,

„gyerekek”, mostanáig megtartotta. A negyvenéves érettségi találkozó megnyitását is így kezdte, s ez nem kis derűtséget okozott a jócskán megöszült nagyszülők körében. Szóval, „a Lajos”-nak mondta Géza bácsi a negyedik évfolyam végzetével, hogy végezze el a főiskolát, és neki adja át a tantárgyait. „A Lajos” el is végezte, de utána más irányba vezetett az útja. Így aztán még sok éven át Géza bácsinak kellett tanítania. Persze, „a Lajos” szakképzettsége sem ment veszendőbe, hiszen sokáig

egy vállalat tervező osztályának a vezetője volt, majd önálló céget alapított, ahol még ma is tevékenykedik, de már mint a fia alkalmazottja.

Az osztály nagy örömeire szolgált, hogy Géza bácsi megtisztelte jelenlétével szalagavatói ünnepségünket. Mivel nőtlen volt, csak egyedül ült az asztalnál. Úgy gondolom, mindenki, aki ismerte őt, szívesen emlékszik vissza rá. Talán csak a szüleinek okozhatott csalódást, ugyanis zenei pályára szánták. Bele is vágott, de hegedűjével a „Boci, boci, tarká”-nál tovább, bizony, nem jutott.

Hajlott korára az ember gyakran szenved az emlékezetkiesés miatt. Őrá ez sem vonatkozott. Az ötéves érettségi találkozón, ahol az osztályfőnökünket helyettesítette, minden megjelentet megismert, s nem csak név szerint, de még azt is tudta, hogy ki hol ült. Tőlem is számon kérte, hogy nem az Évát vettem feleségül. De ami teljesen elképesztő volt: a következő, tízéves találkozón megszólított, mondván, hogy én elváltam, mert hogy az ötéves találkozón más feleségem volt, pedig csak egyszer látta.

Az osztály minden érettségi találkozót Losoncon tartott. A legutóbbin, a 2003-ban megvalósult negyvenévesen már egyetlen tanár sem lehetett jelen, de bizony az osztály is jócskán megfogyatkozott. Ezen, mint ahogyan korábban is, nem mulasztottuk el, hogy ne tisztelegjünk egy rózsacsokorral a sírjánál. A rózsza egyben jelkép is, mert életében több mint 100 tő rózsát ápolt a kertjében. Ide kívánczok hát a közmondás, hogy „Aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet”.

Könyvről – könyvre

Erdélyi Géza: Erőt kaptok, és tanúim lesztek (Madách-Posonium Kiadó, 2005. 353 oldal).

„Erdélyi Géza a Szlovákiai Református Keresztény Egyház püspöke. Jelen könyve három részből áll. Az első rész a szerző rövid ünnepi és alkalmi (keresztelői, esküvői, temetési és egyéb) igehirdetéseiből válogat, a második cikkeket és előadásait, a harmadik interjút tartalmazza. Kötetéből megismerhetjük a gyülekezeti lelkészt, az egyház és a nemzet sorsán töprengő kormányost és a diplomatát azokkal a gondokkal, amelyekkel a felvidéki református egyháztestnek a múlt-tól a jelenig meg kell birkóznia. Szövegeiben kirajzolódik az 1989 utáni egyházépítés folyamata. A könyv bővelkedik ösztönző gondolatokban, pontos ítéletekben és adatokban, s tartalmazza az európai, nemzeti és kisebbségi református egyház létének alapkérdéseit, amelyek nemzetünk létproblémáiba is beszövednek. Szerzőnk munkájához **Tőkés László**, nagyváradi református püspök írt utószót.“

Erdélyi Géza
ERŐT KAPTOK,
ÉS TANÚIM LESZTEK

„Erdélyi Géza a Szlovákiai Református Keresztény Egyház püspöke. Jelen könyve három részből áll. Az első rész a szerző rövid ünnepi és alkalmi (keresztelői, esküvői, temetési és egyéb) igehirdetéseiből válogat, a második cikkeket és előadásait, a harmadik interjút tartalmazza. Kötetéből megismerhetjük a gyülekezeti lelkészt, az egyház és a nemzet sorsán töprengő kormányost és a diplomatát azokkal a gondokkal, amelyekkel a felvidéki református egyháztestnek a múlt-tól a jelenig meg kell birkóznia. Szövegeiben kirajzolódik az 1989 utáni egyházépítés folyamata. A könyv bővelkedik ösztönző gondolatokban, pontos ítéletekben és adatokban, s tartalmazza az európai, nemzeti és kisebbségi református egyház létének alapkérdéseit, amelyek nemzetünk létproblémáiba is beszövednek. Szerzőnk munkájához **Tőkés László**, nagyváradi református püspök írt utószót.“

Búza János-Estók János-Szávai Ferenc-Varga Zsuzsanna (szerk.): **Agrártörténet-Agrárpolitika. Tanulmányok Szuhay Miklós emeritus professzor tiszteletére** (A Gazdaság és Társadalomtörténeti Füzetek 4. Kiadta a budapesti CORVINUS egyetem, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Alapítvány, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kara. Budapest, 2006. 507 oldal).

Szuhay Miklós 1928-ban született a gömöri Alsószuhán. Gazdaságtörténész, egyetemi tanár. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen 1973–1979 között az Általános Közgazdasági Kar dékánja, 1979–1984 között rektorhelyettes, 1984/85-ben mb. rektor. A Gazdaságtörténeti Tanszék vezetőjeként (1985–1990) vonult nyugdíjba. A Miskolci Egyetem tanára és tudományos tanácsadója volt 2003-ig. A tiszteletére kiadott vaskos kötet 39 szerző írását tartalmazza, közülük több (pl. B. Kovács István tanulmánya) is érinti szűkebb régiókat.

Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében (szerk. **Holló Szilvia Andrea – Szulovszky János**. Budapest – Veszprém, 2006). A MTA VEAB Kézművesipar-történeti és az Archeometriai és Iparrégészeti Munkabizottsága közös kiadványsorozatában megjelent tanulmánygyűjtemény a 2004-ben rendezett azonos

nevű konferencia előadásait tartalmazza. A 20 előadás

közül különös érdeklődésünkre tarthat számot kettő. **Kiss Emília** A gömöri fazekasok által használt nyersanyagokról c. előadásában összefoglalta a jelzett témát. **Szulovszky János** A gömöri agyagművesség technológiájának leírása 1893-ból című előadásában **Kovács Alajos**nak a Szuha-völgyi fazekasságról írott tanulmányát adta közre, amelyet a Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara részére készített. Kovács Alajosról az írását közreadó előadó nem tud semmit. Megemlíteném, hogy valószínűleg azonos lehet azzal a Kovács Alajossal, aki a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület aktív tagja volt, sőt egy időben a vármegyei múzeum fizetett alkalmazottja lett. Életútja, tevékenysége feltáratlan. Az említett előadások mellett **Nagy Molnár Miklós**, **P. Szalay Emőke** írásában is számos gömöri vonatkozású adat lelhető fel.

Danis Tamás: Visszapillantások. (Gömör-Kishonti Téka 13. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat, 2006. 320 o.)

A Rimaszombatban élő nyugalmazott középiskolai tanár eddig közzölt művelődéstörténeti tárgyú írásainak átfogó gyűjteménye. Az összesen 77 írást tartalmazó kötet révén bepillantathatunk Rimaszombat,

Feled (a szerző szülőfaluja), Serke, Simonyi és Péterfala múltjába. Külön fejezet szól a rimaszombati iskola- és oktatástörténetről, jeles, a közvélemény előtt ismert, kevésbé ismert és ismeretlen emberekről, olvashatunk kulturális eseményekről, sőt eleink anekdotáiba is betekinthetünk.

B. Kovács István: Rimaszombat. A „gyükekere” városa. (Madách-Posonium, 2005. 117 o.)

A szerző által „rendhagyó városkalauz“-ként jellemzett kötet a Rima-parti város, az egykori megyeszékhely múltját, művelődéstörténeti hagyományait mutatja be. Tartalmazza **Szombathy Viktor**nak a „szüleváros“-ról rajzolt portréját is. Fejezetei: *Fekvése, határa és a történeti városmag – A „gyükekere” városa, Batyi – Séta a városban – Temetői séta – A város csatolt részei – Kislexikon.*

Czenthe Zoltán: Otthonok 1. (Gömör-Kishonti Téka 11. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat, 2006. 184 o.)

A Gömöri Atlantisz c. sorozat 3. köteteként megjelent könyv a korábbi testvérkönyvek (*Emberk, Fejfék*) mintájára Gömör épített örökségébe enged bepillantást – ahogy szerző lencsevégre kapta. A könyv az A-tól K-ig terjedő települések emlékeit tartalmazza. A szerző bevezetőjével.

Draskóczy János: Emlékeim és gondolataim, Mészerek a fellegek, Gondolatok (A szerző magánkiadása, 2006.)

A Börzsönyben élő szerző családja – a Gömör megye életében is jelentős szerepet játszó Draskóczyak – Turóc-ból származik. (Minderről, s a család felföldi kötődéseiről folyóiratunknak a 2005. évi 4. számában közölt írásából tájékozódhat az Olvasó.) A jelen „trilógia” a szerző verseit, rímbe foglalt gondolatait tartalmazza, életről és halálról, csendről és szabadságról, lélekről és igazságról, emberről és nemzetről.

Széphalom. (szerk. Kováts Dániel). A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve. 16. kötet. 2006. 576. o.)

A szokásos gazdagságban jelent meg a Széphalom. Benne ismét találunk gömöri vonatkozású írásokat. A *História és hagyomány* c. rovatban **Somogyi Gábor** *Egy felvidéki magyar földművesiskola életéből* című, 5 korabeli fotóval színesített írásában az egykori Kurincpusztai iskola múltját tárja elénk. A Miskolcon élt **Seres János** festőművész önéletrajza is érinti régióunkat. A művész 1944-ben résztvevője volt annak a felsőbalogi művésztelepnek, amelyet **Rudnay Gyula** kezdeményezésére és **Szinyei-Merse Pál** kultuszminiszter támogatásával létesítettek a helyi Koháry-Coburg-kastélyban. Mint írja, itt is nősült meg. A *Számvetés és szemle* c. rovatban **Kiss Endre József Dr. Erdélyi Gézá**t, rimaszombati református lelkészt, a Szlovákiai Református Keresztény Egyház püspökét köszönti abból az alkalomból, hogy a Kazinczy Ferenc Társaság tiszteletbeli tagjává választották.

Csorba Csaba 60. születésnapja alkalmából közli az Évkönyv a jubiláns személyi bibliográfiáját, benne számos, Gömört érintő írással.

Peter Bilý: Szexodus (Nap Kiadó, Dunaszerdahely)

Hogy az 1978-ban született Peter Bilýt az Isten iránt érzett odaadó szeretet, avagy a környezetével való meghasonlottság vezette-e az olaszországi Ágoston-rendi kolostorba, máig talány számomra. Tény, hogy a hosszas vívódást rövid elhatározás követte, s mintegy hirtelen felindulásból magára öltötte a novíciusok fehér csuháját. Mivel

ettől nem szűnt meg embernek és egyben gyarlónak lenni, vétkezik, ahol csak tud, majd az egy év próbaidő letelte előtt kilép a rendből, és Spanyolországba utazik, ahol éppen annyi keresnivalója van, mint Olaszországban is volt. Gyakorlatilag semmi. A kényszer- vagy érdekházasság, a hosszabb-rövidebb ideig tartó baráti és szerelmi kapcsolatok „mámorában” tobzódva próbálja mozaikokból összerakni életének ezt a rövid, ámde mozgalmas részét, keresve az eszményi helyet, mely valahol két tüzes comb és a kolostor magánya között volna, félúton... Két légyott között persze bőven marad ideje arra is, hogy az emberiséget foglalkoztató számos sarkalatos kérdésre keresse a választ s ezeket részben elfogadható szinten meg is válaszolja. Bár nem fesseget dogmákat, azért több, mint figyelemre méltó például az a megállapítása, hogy „*ha empirikusan be is bizonyosodnék, hogy Isten nem létezik, nem maradna más választásunk, mint (ismét?) kitalálni őt.*”

Peter Bilý fiatal kassai író regénye komoly vihart kavart, amikor 2004-ben megjelent a szlovák könyvpiacon. Igaz, azóta már megjelent a folytatása, és tavasszal jelenik meg az immár trilógiává duzzadó regényfolyam befejező része. A magyar nyelvű változatot Juhász Dósa János készítette.

Lapról – lapra

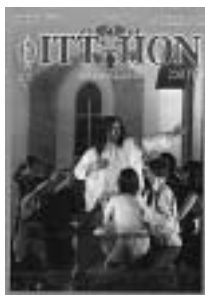
Új folyóiratot köszönhetünk.

Az **Új hegyvidék** c. folyóirat főemberei: **Gál Sándor** és **Serfőző Simon** fővédnökök, **Hadobás Sándor** főszerkesztő, **Korpa Tamás** főmunkatárs. Mint a lapban olvasható, a alapítás szándékát „*több mint 70 felső-magyarországi művész és értelmiségi*” jelentette be.

Eszerint: „*célunk exhumálni értékeinket és letisztítani az azokra ülepedett hatalmas mennyiségű port (amit akár felejtésnek is nevezhetnénk), diagnosztizálni a jelenkori helyzetet, az értékörzés kiállásával. S ezzel a folyamattal párhuzamosan, szem előtt tartani a törekvés másik komponensét: az értékteremtést, a szellemi műhely kialakítását, működtetését.*”

Az első számban a Szépirodalom rovatban **Lászlóffy Aladár**, **Serfőző Simon**, **Gál Sándor**, **Kocsis Csaba**, **Lászlóffy Csaba** és **Fecske Csaba** versei olvashatók. Az *Esszék, tanulmányok* rovatban **Jánosi Zoltán** és **Fecske Csaba** írásain kívül **Ködöböcz Gábor** az írótaborok irodalmon túli hozadékaikról elmélkedik, **Jáki Sándor Teodóz** a Felvidéket méltatja, **Bertha Zoltán** pedig **Szilágyi Domokos**ról ír. A *Honismeret* rovatban **Cs. Varga István**, **Budinszki István**, **Hadobás Sándor** és **Mihályi Molnár László** tanulmánya olvasható. A *Sárvári Szalon* vendégei: **Korpa Tamás**, **Balajthy Ágnes**, **Serestély Zalán** és **Makai Péter**. A *Szemle-Kritika* rovatban könyvismertetések találhatók **Kaló Béla** fogalmazásában.

Testvérnapunknak sok sikert kívánunk.

„Ha romba dőlt is, újrarakható, kert, ház, haza... mert nincs más út, csak a nemzetben való gondolkodás, a tiszta emberség útja“. **Hrubík Bélának**, a *Csemadok Országos Választmány*ának elnökének szavaival indul az új folyóirat – országos kulturális havilapként. Főszerkesztője **id. Batta György**. Kiadja a *JEL polgári társulás*. A közel félszáz oldalon, ha-

vi periodicitással megjelenő lap bemutatkozó számának rovatai és tartalma: *Emlékezünk* (**Illyés Gyulára**), *Nagyjaink* (**Nagy János** szobrász), *Tájhaza* (Csicsó – Magyarok Nagyasszonya szobra, Rákóczi-ünnepségek Kassán, Szent István-szobor Ipolynyéken, Szepsi bemutatása), *Autonómiák Európában* (finnsországi svédek), *Kisebbségeink* (**Babindák István**ról és versei), *Interjú* (**Méry Gábor**),

Magyar Ifjúsági Közösség (a szervezet rovata), *Évforduló* (**Esterházy János** halálának 50. évfordulója), *Családok* (**Bauer Edit**), *Erdélyi versek* (**Kányádi Sándor**), Az aranycsapat (**Puskás Ferenc**), Magyar Szent Korona, Szövetségben Jézussal (**Salkaházi Sára**). Beszélgetés **Rókusfalvy Pállal** 1956-ról, Felvidéki tájházak (Kalonda)

A 2007. évi első számban olvashatunk egyebek közt Esterházy Jánosról, az 1996-os komáromi nagygyűlésről, a dél-tiroli autonómiáról, a beíratkozásokról, a Kincskeresők c. pályázatról, a Csemadok dolgairól, a műkedvelő mozgalomról, nógrádi vízimalmokról, **Kulesár Tibor** költőről, a *Manóház* c. CD-ről, amely **Kövesdi Károly** megzenésített gyermekverseit tartalmazza és a kelenyei tájházról.

A teljes színnyomású lapot gazdag képanyag egészíti ki, melyből kiemelendők **M. Nagy László** fotói.

Sikert kívánunk az Itthon kiadójának és szerkesztőinek.

Imolay Lenkey István:
A szépség ünnepei – Látásformáló tárlatok. (Mohács, 2006. 40 o.)

Egy közel 130 évvel ezelőtt íródott kérelemben olvastam a közelmúltban, melyben 9 év vándorlás és 3 év katonai szolgálat letöltése után folyamodott a levél írója, egy csizmadia segéd a Szepsi Nemes Királyi Csizmadia Céh vezetőségéhez, hogy őt a céh tagjainak sorába felvegye, mert „az emberi életbe legfőbb kellék a társas élet“.

Biztos vagyok abban, hogy ezzel a gondolattal Lenkey István is mélyen egyetért. Biztosan őt is hasonló gondolatok motiválták, amikor megszervezte baráti körét, a *Hegyi-beszédek Baráti Társaságát*, akik időről időre összegyűlnek, találkoznak az ő Mohács-Szőlőhegy-i otthonában. S hogy ez nem egy szimpla, szokványos baráti társaság, arra az is következtetni enged, hogy ennek a baráti csoportosulásnak másokkal is megosztásra érdemes gondolatai vannak, füzet-sorozatot jelentet meg – a tagok alkotó egyéniségek, a szó legnemesebb értelmében. A Hegyi-beszédek Baráti Társaságának 4. füzeté éppen Imolay dr. Lenkey István 65. születésnapjára látott napvilágot.

Lenkey István 1941. október 31-én született Miskolcon. Gyermekkorát Gömör megyében, annak magyarországi részén töltötte. Alapfokú tanulmányait Putnokon kezdte, gimnáziumba Ózdon és Mezőkövesden járt, felsőfokú tanulmányokat Debrecenben, Budapesten, majd Baselen folytatott. Könyvtárosként és teológusként tevékenykedett, tevékenykedik sokfelé az országban, művelődéstörténész és bibliográfus. Emellett szakmai körökben gyűjtőként is ismert, kisgrafika és ex libris gyűjteményét kiállításokon és baráti köréből is sokan megcsodálták.

A kis könyv előszavában található Goethe-idézet a

könyv, de akár a baráti társaság mottója is lehet: „Keress, művész, a magányt, hogy / Művet foganj s befejezz, / De hogy élvezd alkotásod, / Ahhoz társakat keress!“ (Rónay György fordítása). A Rónay Edit által szignózott előszóból tudjuk, hogy Lenkey Istvánt gyakran kérik fel kiállítások megnyitására szerte Baranyában. (Csupán zárójelben jegyezzük meg, hogy az 1980-90-es évek fordulóján, még debreceni honpolgárként több, Gömörben bemutatott kiállítást is ő ajánlott a T. Nagyerdemű figyelmébe, közöttük kettőt, Fazekas Ferenc nádudvari fazekasmester, valamint Szilágyi Imre grafikus tárlatát Putnokon, a Gömöri Múzeumban.) A kiállítások megnyitási ünnepségein elhangzó „mondandója nem műbíráló, inkább sok szempontú elemzés, értékelés“ - vélekedik Rónay Edit. Lenkey Istvánt pedig olyan emberként mutatja be, „akinek fontos az esztétikum, aki szereti a szépet, az érdekeset, tiszteli más munkájában az értéket, örömmel fedezi fel a tehetséget és ad hírt róla. Lelkesedik és tud lelkesíteni másokat. Hisz a művészet emberformáló erejében. Megnyitóival segíti, hogy kiállító és tárlatlátogató, művész és befogadó társakká váljanak az alkotások élvezetében.“ A kis kiadványban éppen egy tucat, vagyis tizenkét ünnepi megnyitón elhangzott ajánlás olvasható, ezek tizennégy művész (Szigeti Szabó János, Boris Salamaha, Molnár István Gábor, Rita Rössler és Franz-Georg Rössler, Takács Dezső, Horváth Zoltán Jenő, Takács Ferenc, Vata Emil és Vata Enikő, Kutiné Unyi Zsuzsanna, Szabó László István, Balázs Balázs Kolos) alkotásaira irányítják egyéni módon a figyelmet és láttatják művészetüket. A megjelent szövegeket egy-egy képi illusztráció is kíséri.

Régi ismerősei, barátai és a Gömörország olvasói nevében köszöntjük mi is a szülőföldjétől távol élő, de szíve mélyén mindig gömörinek megmaradt Imolay Lenkey Istvánt eme jubileuma alkalmából.

Bodnár Mónika

A 85 esztendő's Dankó Imre köszöntése

Dankó Imre muzeológus, néprajzkutató, a történet-tudományok kandidátusa, majd doktora, nyugalmazott megyei múzeumigazgató, címzetes egyetemi tanár a közelmúltban ünnepelte születésének 85. évfordulóját. 1922. január 22-én született Budapesten. Apja, a Gömör megyei Hanváról származó Dankó László közbiztonsági munkás, anyja, a hajdúböszörményi származású Fehér Zsófia lámpagyári munkásnő volt. Alapfokú és gimnáziumi tanulmányait Kunszentmiklóson végezte, ahová a család még az 1920-as években költözött. Egyetemi tanulmányait Debrecenben kezdte, majd a kedvezőbb diákszociális körülmények miatt átiratkozott a budapesti egyetemre, ahol tagja lett a Bolyai Kollégiumnak, amiből később a Györfly Kollégium kinőtt. A pesti egyetemen eltöltött három félév olyan volt számára, mint a paradicsom. Rengeteg sok ismerősre, barátira, kapcsolatra tett szert. Beszélgetésünk alkalmával így jellemezte magát, ekkori időszakát: „A 24 órából ötvenet éltem. Egészen megváltoztam, jó közérzetem volt, pedig hát a körülmények nem voltak ideálisak, sőt, fenyegetőek voltak, állandóan soroztak, nem volt ennivaló, jegyrendszer volt, 7 deka kenyér volt a napi adag...” Habzsolta az életet, az ismereteket, igyekezett minél jobban kihasználni az egyetem és az egyetemi könyvtár nyújtotta lehetőségeket. Három Budapesten eltöltött félév eltelte után visszahívták Debrecenbe, mert a Karácsony Sándor és barátai megszervezte ottani Györfly Kollégiumban úgy gondolták, szükség van Dankó Imrere. Budapesten előbb lealapvizsgázott, nehogy azt higgyék, hogy a vizsgák elől menekül Debrecenbe. A debreceni Györfly Kollégium nem volt hosszú életű, elvitte

a háború, másfél év múlva lebombázták.

Dankó Imre 1945-ben fejezte be egyetemi tanulmányait, s kezdett tanítani a hajdúnánási református gimnáziumban. Hajdúnánás után Kecskemét, Szentendre, majd Túrkeve következett. Ez utóbbi állomásán lett muzeológussá. Diákjaival egy nagyszerű gyűjteményt hozott létre, múzeumot szervezett. *„Túrkevei vitézkedésem életem hősi korszaka volt. Jó lakásunk volt. Egyszerű, de jó kartársakkal dolgozhattam, akik emberséges emberek, becsületesek voltak. Emberibb környezetbe kerültem, mint bárhol másutt.”* – emlékezik vissza a túrkevei évekre.

A túrkevei múzeum után Sárospatak, Baja, Gyula, Pécs, végül Debrecen következett, Pécsen és Debrecenben már nemcsak egy intézményt, hanem egész megyei múzeumi szervezetet irányított.

Dankó Imrét a szakmai köztudat múzeum-szervező tevékenysége mellett elsősorban az Alföld kutatójaként, a hajdúság történeti és etnikai kérdéseinek, továbbá a népi árucseré és vásárok kutatójaként tartja számon. Kevesen tudják róla, hogy felvidéki, ezen belül gömöri érdeklődése az évek során többször is előtérbe került. Igaz, ez elsősorban nem szakmai indíttatású volt, a családi gyökereket próbálta kibogozni, föl kutatni. Mint legutóbbi hosszabb beszélgetésünkön is beszámolt róla, három alkalommal töltött hosszabb időt, több hetet Gömörben, néhányszor pedig rövidebb ideig, átutazóként volt itt. Az első ilyen alkalom még az 1940-es években volt, majd az 1970–80-as években ismét visszatért. *„Sokat köszönhetek a hanvai papoknak és Kovács Pistának.”* – emlékezik vissza ezekre a gömöri család-eredet kutatási kirándulásaira. Sajnos, ezek a kirándulások családtörténeti vonatkozásban teljességgel eredménytelenek voltak, mutatva, igazolva, hogy Dankó László nagyon zavaros és szerencsétlen körülmények között töltötte gyermekkorát. Szülei, akik minden bizonnyal Ottrokocsról, vagy környékéről származó juhászok voltak, hamar meghaltak, tüdővészben. Dankó László mint apátlan-anyátlan árva nőtt föl az egyik hanvai tanyán, valamiféle távoli rokon jóvoltából. Ez a „jóvolt” ugyan egyáltalán nem volt valami jó, könnyű, szeretetben megélt gyerekkor. Sok megaláztatásnak, durvaságnak volt kitéve, amellett, hogy nagyon sokat kellett dolgoznia.

„A tanyáról néhány év múltán elszökött, sokfelé bujdosott. ...Birkatartó körökben híre járt, hogy ez a Dankó Laci úgy tudja a birkát levágni, hogy a birkák még örülnek is neki. Szökés után mészáros műhelyekben kötött ki, ideig-óráig. Hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az egyik mészáros, aki igencsak megsajnálta, bejelentette inasnak és föl is szabadította. Ha jól tudom, 1909-ben Miskolcon kapott munkakönyvet, mint mészáros legény. Különben közbiztonsági jár, hosszabb-rövidebb ideig tartózkodott egy-egy helyen. Állandó munkát nemigen kapott, de úgy gondolom, hogy a vándor természete is hajtotta. Így jutott el Hajdúböszörménybe, ahol megismerkedett anyámmal, s akivel hamarosan házasságot kötött és nem sokkal utána elhagyták Hajdúböszörményt. Pestre mentek, ahol apám a közbiztonsági járnál kapott hosszabb tartamú állást, anyám pedig a lámpagyárban helyezkedett el...”

Hanvával végleg szakítani látszott; ahogy eltávozott a községből, többet nem is járt a községben. Csak akkor volt egy alkalommal rövid ideig a faluban, amikor sorozásra hívták Tormaljára, végigküzdötte a háborút, meg is sebesült és a forradalmi idők viszontagságai közül nagy nehezen kiszabadulva, elég későn jutott haza Budapestre. Az, hogy Hanva és környéke, Rimaszombat, az általa ismert Gömör Csehszlovákiához került, számára azt jelentette, hogy végleg bezárult előtte a Hanvára, szülőföldjére vezető út.

A Felvidék visszatérte után próbáltam rávenni, hogy menjünk el együtt Hanvára, de nem volt hajlandó. Talán nem jó szívvvel jött el onnan. Én magam mentem aztán Hanvára, még az 1940-es évek elején. Rokonokat, ismerősöket kerestem volna, de nem találtam semmit, senkit. Szétnéztem Rimaszombatban is – ezek az első felvidéki, gömöri élményeim, emlékeim, de az én ügyemben semmi előrehaladást sem jelentettek.“

Többek között ez a történet, ezek az érzések motiválják Dankó Imre felvidéki és gömöri érdeklődését, valamint azt, hogy módszeresen törekszik a kárpát-medencei magyarság minden kis csoportjának megismerésére. 75 éves születésnapjára jelent meg munkásságának repertórium (Dankó Imre munkásságának repertórium – 1944–1996. Összeállította: Nagy Jenő. Debrecen, 1997.) Ebben szám szerint ugyan nem sok gömöri vonatkozású írás mutatóját találjuk, de akik közelebbről ismerik őt, tudják, hogy nagyon sok munkája nem került kiadásra. Ezek közül az egyik legjelentősebb éppen térségünkre vonatkozik. 1984-ben kezdte el Ujváry Zoltán, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének akkori vezetője kérésére, megbízásából (jelen sorok írójának közre-

működésével) egy átfogó gömöri bibliográfia összeállítását. A hatalmas munka el is készült, ám a mintegy 1200 gépelt oldal, érthetetlen módon, ma is kiadatlan. Bizony nem kis hasznára válna a Gömör-kutatásnak, ha ezek az adatok a kutatók számára hozzáférhetőek lennének. Megfontolandó az egyetlen fellelhető gépirat felkutatása (a másik három rejtélyes módon eltűnt) és a munka kiadása.

Dankó Imre munkabírása, szorgalma ugyanolyan töretlen ma is, mint évekkkel, évtizedekkel ezelőtt. És ami szintén nagyon fontos, anekdotázó hajlama, humora, jó kedélye sem változott semmit.

Isten éltesse Imre Bácsit erőben, egészségben. Kívánom ezt régi tanítványaként saját nevemben, és kívánom a gömöriek és a felvidékiek nevében is. Nem szorul Dankó Imre az én méltatásomra és dicséretemre, de engedtessek meg mégis megjegyezni, hogy sokkal szárazabbak, unalmasabbak lettek volna az egyetemi évek, ha nem hallgathattam volna Imre bácsi magával ragadó, anekdotázó előadásait. Talán már akkor – de az egyetem befejezése utáni rövid időszakban, amikor közösen készítettük a gömöri bibliográfiát, mindenképpen – kialakult bennem egy nagyfokú szimpátia és tisztelet személye iránt. S hogy ez az odafigyelés nem volt egyoldalú, bizonyítja az a néhány debreceni találkozás, melyre az utóbbi egy évben került sor. Köszönöm megtisztelő bizalmát, mellyel 85. életéhez közeledve kitüntetett.

Bodnár Mónika

Az Ünnepelet gömöri muzeológusok vendéglátójaként a 80-as évek első felében

Örömeink

Üdvözlöm az Olvasót.

Indul a toll, a szív – ércesedik a mondandó. Bele a közepébe! Bensőséges örömet érzek, hogy a tisztelt Olvasóval oszthatom meg örömeim. Az induló, eldöccenő mondatvonalak az írás elején valószínűleg meghatározók. A vonatot így hallottuk és így mondtuk mi is gyermekeinknek: „sita-ta“. A gyermeki élmény, hogy ülök egy mozdulatlan járműben és a fák, az oszlopok rohannak el mellettem, már persze foszlóban. De mégis! Úton lenni, csodálatos! A készülődés sokszor felülmúlja a csillagos Út élményét. A várakozás napjai az indulásig szépek, csillogók.

A kor embere, én is – telhetetlen és csordultig mohó. Figyelmeztető ez, mert örömeink is fényüket veszítik ha... igen, próbáljunk elégedettek lenni, mértéktartóak. A roskadozó asztalon ne azt az egy – hiányzó – ízecskét keressük mindig. Egyszerűen: ne legyünk ünneprontók. Tudom, az igényesség nem szégyen, de az oldódás, az ünnep akkor igazi, ha mérhetetlen és felszabadult. „Roskadozó“, írom. A terített asztal értéke a ragyogó szemekben legyen. Az É-desanya finomságait illik megköszönni. Hálánk legyen végtelen, mint ahogy a Család is csillaglángszeme annak a végtelennek, amit én szeretetnek nevezek. Így lesz minden apró falatka örömök forrása, köszönjük meg Istenünknek, segítőknek, szerelmünknek, szüleinknek, a Holdfénynek és a Napsugárnak.

A gyermekek, jövőért rügyező, tiszta tekintetű, fiatal életek! A tudásért – amely hatalom – ma már minden áldott órán harcolni is kell.

„A tanító nénit megverte a férje, a vonat el sem indult ma, a történelemkönyvet meg a konyhában, a széken felejtettem... de akkor is: figyelek. Tudni akarom, hogy miért facsar a tőkés és miért nincs béke és igazság. Hogy édesapám, amikor a szomszéd országban az utca kövei csattantak és fiatal lányok csuklóit zúzták rend-gumibotok, miért mondta: Szégyellem. Tiszta akarok maradni, tisztelt Világ! Hogy mikor Péterem kezében megindul az első tavaszi virág felém, tudjak: örülni. Szárnyalni, röpködni és megköszönni: szeret, szeret engem! Erősen fogni a kezét, el nem engedni! Az érzést csendben, mély csendben hordom magamban. Mint kincset, amelyet tőlem senki nem vehet el.“

Ablakok nyílnak, erkélyeinknek vannak új lakói. Súlyos, nagy madárrá változtak Fenyőink. Nagy ívben röpül, vagy csak zuhan vakon az embertelen mélybe szeretet-fánk, a Karácsonyfa. Az egyszerű, piros tetős falusi házakban lehetetlen volt e mélyröpülés. Meg aztán emberségesebb is, ha a vendég kimegy az ajtón. Szépen, illedelmesen, ahogy megérkezett. Vendég-e nálunk a csillogó drágakincs, a végtelen áradat, a szeretet? Újra egy esztendőket kell várni, hogy ragyogjon minden, ami emberi és természetes, szemcskék és mozdulatok, szívmoccanatok egymásfelé?

Szelíden.

Don

Draskóczy János

Levél az Olvasóhoz

„Isten, aki minden halandó számára láthatatlan,
láthatóvá válik műveiben“

(Arisztotelész)

Legutóbb úgy búcsúztam tőled: „Megeshet, hogy nem találkozunk“. De Isten kegyelméből még itt vagyok és újra szólok. Ha érdemesnek tartasz rá, olvasd és halld, amit mondok! Mert nemcsak beszélni, mondani is akarok, sőt, nem akarok jó nyom nélkül elfutni ebből a világból.

Nem mondom, hogy hivatásom szólni, mert az minden embernek hivatása! Minden olyan embernek, aki ha szól, megjobbul valami ezen a Földön. Engem a jobbítás tiszta szándéka vezet. Bízom benne, hogy jó úton járok és bízom Benned is, hogy szándékunk egyező.

Egyre több olyan ember szól, akinek inkább hallgatni kellene. Hallgatni a jobbító szándékú szóra és nem az ártó, közönséges, silány dolgokat hirdetni. Mert világunk nem jobbul! Okosodik, de attól nem lett jobb. Az ész diadalát hirdetjük, de a tudás, amit naponta megszerzünk, nem mindig a jót szolgálja.

Mert mi a jó? Hitem szerint az, ha minden ember lelkében békeség, megelégedettség és boldogság lakik, amit igyekszik más emberekkel is megosztani. Azt mondom: ez utópia. De ezt a célt kitűzni, ezért munkálkodni és ezt megközelíteni, nem az!

Úgy érzem: h i b á s a z é r t é k r e n d ü n k!

Túlbecsüljük a materiális-, és degradáljuk az erkölcsi értékeket. Ez pedig azt eredményezi, hogy az előállított javakat hibás célok szolgálatába állítjuk. (Ez szinte közhely, de igaz!) Ha a kettőt felcserélnénk, mennyivel más volna minden! Talán többen is azt mondjátok: álmodozó vagyok, majd a demokrácia mindent megold. De a demokrácia ezt biztosan nem fogja megoldani. (Különben sem tudunk jól élni vele!) Minden egyes embernek, nekem, neked, neki... kell tisztába tenni értékrendjét, érzelmi- és gondolatvilágát ahhoz, hogy közelítsük a jót. Mert az soha nem érhető el a pénzzel! Azért van annyi harácsolás, lopás és bűnözés az országunkban is – és ez alól az állam vezetői sem kivételek –, mert a megtévedt emberi gondolat a megszerzett vagyonhoz társítja az egyéni boldogságot. Ez beteg, sekélyes gondolat, amely másokat megnyomorít. Erről téged nem kell meggyőznielek, éppen ezért kérlek: t e s e h a l l g a s s! Ne hallgass, mert a t o r z k é p z e t e k, i d e á k é s c é l o k k ö v e t é s e t e s z i k t ö n k r e n e m z e t ü n k e t! Aki ezt látja, de nem szól és nem cselekszik, bűnös, hazaáruló az! Cselekedj hát lehetőségeid korlátain belül! Mert n e m é r d e m e l h a z á t, a k i n e m t e s z é r t e!*

*A szerző Gondolatok c. kötetének előszava.

Apor Elemér, költő (1907-2000.)
Balassa Zoltán, publicista (Kassa)
Bettes István, költő (Pozsony)
Bodnár Mónika, muzeológus (Putnok)
Csobó Tünde, pedagógus (Harmac)
Draskóczy János, mérnök (Kisoroszi)
Gaál Lajos, geológus (Rimaszombat)
Sz. Haltenberger Kinga, művészettörténész (Losonc)
Hank József (1938-2003)

Koncz Károly György, (Miskolc-Diósgyőr)
Kovács Jenő (Jablonca)
Kun Miklós Jenő, publicista (Budapest)
Lőrinczy György, író, költő, publicista (1860-1941)
A. Marton Gyula, író (Komárom)
Mikszáth Kálmán, író (1847-1910)
Sebők Valéria, pedagógus (Rimaszombat)
Szilágyi László, publicista (Szepsi)
Tompa Mihály, költő (1817-1868)

Előzetes a 2. szám tervezett tartalmából:

„Ezek a történetek valahogy nem tudnak, nem akarnak véget érni. Ott forognak a sajtó derékban, a kopott izületekben, ott szagatnak a koponya mögött, s a kézben, amely ötven év után is megdagad reggelente. A megtörtént test egyre erősebben emlékezik.

Pedig de jó lenne felejteni. Kimosni a testből a megaláztatást, a fejből a kiszolgáltatottság képeit. A hideget, a piszkot, a szégyenletes éhséget, amely úgy elborította az ember agyát. A reggeli botütéseket, a vánszorgó menetet a hóban, a zötyögő marhavagont. A poklot, melyet «málenkij robot»-nak hívtak. A bányát, a tetveket.

Szüleim, id.Tóth István és felesége, született Csűr Irén a gömöri dombok közt fekvő Nagybalogon éltek és élnek ma is.

1945. január 18-án vonult be oda a Vörös Hadsereg. Sztálin fiai nagylelkűnek bizonyultak, mert a gyerekeknek és öregeknek megengedték, hogy otthon maradjanak, a felnőtt lakosság nagy részét azonban tizenhat és negyvenöt év között, összedoboltatták «nyilvántartás végett». Közölték velük, hogy kéthetes munkára viszik őket Miskolcra, mindenki hozzon magával élelmet ennyi időre.

A két hétből kinek három, kinek öt év lett – az oroszországi, donbaszi szénmedence bányáiban, lágereiben. A falunkból elhurcoltak közül huszonhárman soha többé

nem látták viszont szülőföldjüket, ott pusztultak el a hómézőn vagy a bánya mélyén.”

(Tóth Lajos: „...ha megfordultunk, mindig a láger világoosságát láttuk...”

„Deresk házainak már csak a füstje mutatta a helyet, ahová még sötétedés előtt vissza kell térniük. «De ha eltévedünk... nem, azt nem szabad.» – gondolta félőn. A három leendő férfi egybeolvadt a gömöri dombok színes lankáival. Néha erős fákká változtak, aztán egy pillanat alatt megfénysugár lettek, amely áttör a soklevelű mogyoróbokrok lombjain. Állandó zsongásban közelítették meg céljaikat. Először Béla talált megfelelő helyet. Készült bőszén a vázlat és István lekuporodva figyelte az első vonásokat.

A kezdetek. A hajnalok bíborpipacsörös fényei. Mint a tenger, mikor átomlik a látóhatáron és benne a felhőfoszlányok, a még vaksi felhőállatok, benne az Örvényben, a felkelő Tűzben – érezte. Azt is, hogy egyszer kilép a dereski dombok közül, megércesedve, és festőállványa műteremben várja majd gazdáját végtelen napéjegenlőségeken.

akkorra a szomszéd Sanyival már nagyon sok lapos és szerintünk házépítésre alkalmas követ összeszedtünk az udvar kietlen szögleteiből és óvatlan (számunkra meghitt) hosszúpillanatokban a Kút mögött hordtuk egy kopacba azt hiszem valamikor a 80-as évek elején láttam egy könyvüzlet kirakatában a mesék könyvét: Tündérkopac.”

(A. Marton Gyula: A festő – részlet)